

De opkomst van de Nederlandsche Republiek.

Deel 6

J.L. Motley

vertaling R.C. Bakhuizen van den Brink

bron

J.L. Motley, *De opkomst van de Nederlandsche Republiek. Deel 6* (vert. R.C. Bakhuizen van den Brink). Van Stockum, Den Haag 1880

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/motl001opko06_01/colofon.htm

© 2008 dbnl

Zevende hoofdstuk

De graaf van Leicester. - Zijn intocht in Holland. - Engelsche verspieters. - Hollands belangrijkheid voor Engeland. - Spaansche ontwerpen tot een inval in Engeland. - Brief van den groot-kommandeur. - Gevaarlijke toestand van Engeland. - Wezenlijke aard van den strijd. - Rijkdom en kracht der Vereenigde Gewesten. - Macht van het hollandsche en engelsche volk. - Genegenheid der Hollanders voor de Koningin. - Geheime oogmerken van Leicester. - Jammerlijke toestand van het engelsche krijgsvolk. - Leicester's meening over de Nassaus en Hohenlo. - Clerk en Killigrew. - Bijeenkomst met de Staten. - De algemeene landvoogdij wordt den graaf aangeboden. - Beraadslagingen daarover. - De graaf neemt den post aan. - Zijne eerzucht en zijne misgrepen. - Zijne inhuldiging in Den Haag. - Ontevredenheid der Koningin. - Ootmoedige brieven van Leicester. - Davison naar Engeland gezonden. - Toorn en ijverzucht der Koningin. - Gramstorige brieven van haar aan den graaf en de Staten. - Aankomst van Davison. - Onstuimige ontmoeting met de Koningin. - Een tweede, kalmer onderhoud. - De toorn der Koningin bedaart. - Zending van Heneage aan de Staten. - Shirley door den graaf naar Engeland gezonden. - Zijne ontmoeting met Elisabeth. - Leicester's brieven aan zijne vrienden. - De graaf werpt zijn schuld op Davison. - Zijn brief aan Burghley. - Uitwerking van de brieven der Koningin aan de Staten. - Achterdocht en ontevredenheid in Holland. - De Staten verontschuldigen hun gedrag bij de Koningin. - Leicester's aanzien in Holland vermindert. - Nadeelige invloed daarvan op Holland en Engeland. - Tooverkracht van een brief van Leicester. - De Koningin laat zich bevredigen. - Hare brieven aan de Staten en aan den graaf. - Zij vergunt hem, het opgedragen gezag aan te nemen. - Ongelukkige gevolgen van het gedrag der Koningin. - Haar veranderlijke luim. - Zij poogt Walsingham om den tuin te leiden. - Hare onrechtvaardigheid jegens Heneage. - Verlegenheid en ootmoediging van Heneage. - Vernedering van Leicester. - Zijn droefgeestige brieven aan de Koningin. -

Hij ontvangt een weinig troost en schrijft opgeruimder. - De Koningin toont zich goedgunstiger. - De Staten zijn minder tevreden dan de graaf. - Begin der twisten tusschen Leicester en de Staten.

Eindelijk kwam de graaf van Leicester. Van Harwich uitgezeild met een vloot van vijf schepen, en door ‘de bloem en de dapperste der dapperen van Engeland’ begeleid - waaronder de lords Sheffield, Willoughby, North, en Burroughs, sir Gervase Blifton, sir William Russell, sir Robert Sidney en anderen - kwam de nieuwe luitenant-generaal der engelsche krijgsmacht in de Nederlanden op den 19den December 1585 te Vlissingen aan. Zijn neef, sir Philip Sidney, en graaf Maurits van Nassau, stonden met een afdeeling krijgsvolk en een grooten stoet van burgerlijke ambtenaren gereed om hem te ontvangen en naar het voor hem bestemde verblijf te geleiden⁽¹⁾.

Robert Dudley, graaf van Leicester, was toen vierenvijftig jaar oud. Er zijn weinig personen in de engelsche geschiedenis, met wier ware of verdichte avonturen de wereld meer vertrouwd is geworden, dan met de zijne, of wier beeld in kroniek, treurspel of roman schilderachtiger ontworpen is. Daar hij geboren was op denzelfden dag der maand en op hetzelfde uur van den dag als de Koningin, maar twee jaren vroeger dan zij, kon de onderstelde overeenkomst der gestarnten, bij hun geboorte aan het uitspansel heerschend,⁽²⁾ in die eeuw van astrologisch bijgeloof gedeeltelijk den invloed verklaren, dien hij voortdurend uitoefende. Zij hadden bovendien, in het begin van Maria's regeering, de gevangenschap met elkander gedeeld; en mogelijk was hij wel de tusschenpersoon, die de welwillende uitdrukkingen van Filips II aan prinses Elizabeth overbracht.

Van zijn grootvader, John Dudley de ‘rups van den Staat,’ die in het eerste jaar der regeering van Hendrik VIII het hoofd verloor, tot belooning voor zijne dienstvaardigheid ‘om het water naar den molen van Hendrik VII te leiden⁽³⁾’ -, en zijn vader - de machtige hertog van Northumberland, die uit de puinhoopen van een onbekend en vervallen geslacht tot bijna koninklijke macht en aanzien oprees, alleen om er, even als zijn voorganger, op het schavot het leven bij in te schieten -, had Leicester niets geërfd dan hebzucht, eerezucht en de kunst om tot aanzien te komen. Doch Elizabeth scheen den troon slechts te beklimmen om haar gunsteling met weldaden te over-

(1) BOR, II, bl 684, volg.; WAGENAAR, VIII. 112, volg.; STOWE, 711; STRADA, II. 408, 409.

(2) NAUNTON, 34, en de noot.

(3) Volgens lord Bacon.

stelpen. Baronieën en graafschappen, ridderkruizen en linten, landen en monopolieën, kasteelen en bosschen, prebenden van kerken en kanselarijen aan hoogeschole, ambten met of zonder daaraan verbonden werk, voordeelen en waardigheden, de winstgevendste en aanzienlijkste posten, werden onafgebroken over zijn hoofd uitgestort. Wijn, olie, krenten, fluweel, kerkelijke bedieningen, dekanaten aan de hoogeschole, vergunningen om te prediken, om onderwijs te geven, om te rijden, te varen, te plukken en te stelen, alles 'was koren op zijn molen.' Nooit had zijn grootvader, 'de veearts en schapenscheerder' zijn koffers zoo snel gevuld, als lord Robert, de voorspoedige hoveling. Zijn vroege echt met de rampzalige Amy Robsart, zijn huwelijksplannen met de Koningin, zijn later huwelijk en schijnhuwelijk met Douglas Sheffield en met Lettice van Essex, zijne aanslagen, zijn onderstelde en werkelijke vergiftigingen, zijn tallooze minnarijen en kuiperijen - dat gansche weelderige, kruipende, weidsche leven, met den stam van Elisabeth's leven en regeering als samengegroeid - dat alles is der wereld sedert lang te goed bekend, om het hier nog te herhalen. Het innerlijkste wezen en de geheime daden van een man, die door vermogen en rang zoo hoog geplaatst was, worden door de gedenkschriften uit dien tijd slechts flauw verlicht. Er was geen vierschaar om hem te oordeelen. Iemand van zulk hoog aanzien kon eerst dan aan het oordeel onderworpen worden, als hij geen gunsteling meer was; en de blinde ingenomenheid van Elisabeth voor Leicester eindigde niet voor zijn dood. Hij stond thans op den nederlandschen bodem als een 'Messias,' al waren hem misdaden ten laste gelegd, die voldoende zouden geweest zijn om twintig boosdoeners van minder rang aan den galg te helpen. 'Ik geloof,' zeide een heftig aanklager in een gedrukt schotschrift, 'dat de graaf van Leicester meer bloed op het geweten heeft dat om wraak roept, dan ooit iemand heeft gehad, hoe snood hij ook wezen mocht⁽¹⁾.'

Zeker werd de massa van wanbedrijven en schandelijkheden, door pater Parsons, 'de Jezuit met den groenen mantel,' onder den titel van *Leicester's Commonwealth* op het hoofd van den gunsteling opgestapeld, nooit voor volkomen waar gehouden maar de gegrondheid der les: 'laster maar voort, er blijft altijd wel iets van kleven!' werd nooit helderder aangetoond, dan door het voorbeeld van Robert Dudley. Behalve geringere vergrijpen, als het vullen van zijne beurs door het verkoopen van eereposten

(1) *Leicester's Commonwealth: conceived, spoken, and published with most earnest protestation of all dutiful good-will and affection towards the realm, for whose good only it is made common to many*, (by Robert Parsons). 4to. Londen. 1641.

en waardigheden, door gewelddadige ontzettingen van grondeigendom, door voorgewende rechten, door roofzuchtige inpalming van gemeentegronden, door zich te laten omkoopen in zaken van recht, gratie, of voorspraak bij het koninklijk gezag, werd hij beschuldigd van het schrijven van valsche brieven aan de Koningin, die zijne staatkundige tegenstanders ten val moesten brengen, en van het smeden van aanslagen, om hen te wikkelen in samenzweringen, waarbij hij eerst als makker optrad, en later verklikker bleek. De lijst zijner moorden en moordaanslagen was bijkans zonder eind. ‘Zijne lordschap heeft het bijzonder geluk,’ zeide de Jezuit, ‘dat, als hij naar de gunst eener vrouw dingt, al wie hem daarbij in den wag mag staan, toevallig snel aan zijn einde komt.’ Men zeide dat hij Alice Drayton had vergiftigd, en lady Lennox, en lord Sussex, en sir Nicholas Trogmorton, en lord Sheffield, wiens weduwe hij huwde en later vergiftigde, en lord Essex, wiens weduwe hij insgelijks trouwde en trachtte te vergiftigen, doch die, naar men beweert, hem later zelf vergiftigde - en nog andere moorden of moordaanslagen op verschillende personen, zoowel Franschen als Engelschen gepleegd had. ‘Hij was een zeldzaam kunstenaar in het giftmengen, zeide sir Robert Naunton⁽¹⁾, en waarlijk, noch Cesar Borgia, noch zijn vader noch zijn zuster, was bedreven in dat moeilijk werk, dan Dudley, al geloofde men slechts de helft van al de aantijgingen, die tegen hem worden ingebracht. Gelukkig voor zijn naam, bleken er vele van valsch te zijn; sir Henry Sidney, stadhouder van Ierland, bij den dood van lord Essex, schreef, nadat hij die duistere zaak grondig had laten onderzoeken, aan den Raad, dat de graaf bij hevige aandoening aan bloedvloeïngen onderhevig was en dat het lijk bij de opening geen sporen van vergift vertoonde⁽²⁾. Het is waar dat sir Henry, hoewel een rechtschapen man, Leicester's schoonbroeder was, en dat er toen in Ierland aan lijkschouwingen mogelijk geen al te wetenschappelijke beginselen ten grondslag lagen.

Zijne tijdgenooten geloofden algemeen, dat hij medeplichtig was aan den zonderlingen dood zijner eerste vrouw. ‘De dood zijner eerste vrouw werpt een vlek op zijne eer,’ zeide Burghley⁽³⁾, en er is sedert niet alleen bij historische verdichting, maar zelfs in grondiger geschiedenis een verhaal ingeweven, als zou de geest der vermoorde Amy Robsart opdagen, zoo dikwijls de naam van den graaf genoemd wordt. Evenwel - zoo als uit

(1) NAUNTON, *Regalia*, 43, 44.

(2) *Sidney Papers*, by COLLINS, I. 48.

(3) LODGE, II. 202.

zijn eigen geheime briefwisseling met zijn bloedverwant en gemachtigde te Cunnor blijkt - drong Dudley onmiddellijk en zonder ophouden aan op een lijkschouwing. Er kwam een rechtbank bijeen van gezworenen - die hem allen onbekend, en waarvan sommigen zijne vijanden waren. Antony Forster, Appleyard, en Arthur Robsart, Amy's zwagers en broeder waren op Dudley's aandringen daarbij tegenwoordig; 'en indien meer van hare betrekkingen hadden kunnen ontboden worden,' zeide hij, 'zou ik ze ontboden hebben;' doch bij het uitvoerigst onderzoek schreef Blount, 'konden zij geen sporen van een misdaad vinden;' ofschoon hij betuigde te vermoeden, dat 'dit sommigen der gezworenen zeer speet.' Dat de ongelukkige dame van een trap gevallen en aan de gevolgen overleden was, ziedaar het eenige, dat kon opgemaakt worden uit een lijkschouwing, welke eer met vijandige dan met vriendschappelijke gezindheid werd aangevangen, en waarbij door den beschuldigde op een gestreng onderzoek aangedrongen werd⁽¹⁾. Toch heeft de laster drie eeuwen overleefd, en hij zal vermoedelijk nog veel weerstaan.

Wat voor misdaden Dudley ook in den loop van zijn leven mag gepleegd hebben, er is geen de minste twijfel aan, dat niemand in Europa meer het doel der kwaadsprekers was dan hij. Een diepe wond was hem toegebracht door het arglistig schotschrift van den Jezuit, waarin al de misdaden, waarvan men hem terecht of ten onrechte beschuldigde, half in den vorm van een samenspraak, half van een gerechtelijk onderzoek, in slagorde waren geschaard. 'Gij zoudt er wel aan doen met lord Leicester eenige voldoening te geven,' schreef de fransche zaakgelastigde uit Londen aan zijne regeering, 'om den bitteren indruk, dien al de leelijke boeken, welke in den jongsten tijd tegen hem geschreven zijn, bij hem hebben opgewekt⁽²⁾.'

De graaf zelf gaf van die lasteringen den Jezuiten, de partij der Guises, en vooral de Koningin der Schotten de schuld. Daarom, zeide men, had hij die allerongelukkigste en aller onrustigste vorstin een eeuwigen haat gezworen. 'Leicester heeft onlangs aan een vriend verteld,' schreef Charles Paget, 'dat hij u tot het uiterste wil vervolgen, omdat hij Uwe Majesteit voor medeplichtig houdt aan het tegen hem uitgegeven boek⁽³⁾.'

(1) *Abstract of the Correspondence preserved in the Pepysian Library at Cambridge, between lord Robert Dudley and Thomas Blount, an agent of his at Cunnor, during the inquest held on Amy Robsart*, uitgegeven door Craik, *Romance of the Peerage*.

(2) - 'Il sera bon de donner quelque contentement audit Sieur Conte de Lestre pour ce qu'il a sy affection de ces vilains livres feltz contre luy,' etc. (Castelnau-Mauvissiere à M. de Brulart. MS. van Brienne.)

(3) Charles Paget aan de Koningin der Schotten, 14 Jan. 1585, bij MURDIN, II. 437.

Hoe het zij, of hij geheel onschuldig was, of dat zijne misdaden overdreven werden, eindelijk gelukte het hem, over den laster te zegerieren. Niets kon zijne macht over Elisabeth verminderen, De Koningin zag met versmading, maar niet zonder spijt, neder op de boosaardige aanrandingen van den goeden naam van haar gunsteling. Zij verklaarde ‘voor God en haar geweten bewust te zijn, dat de schotschriften tegen hem allerschandelijksten laster behelsden, zoo zelfs dat slechts een vleeschgeworden duivel ze voor waar kon houden.’ Dudley's macht, niet steunend op zijn genie of op zijn braafheid, maar op een vrouwengril, dreef kalm over de golven, die zoo menigeen verzwolgen hadden. ‘Ik ga thans naar een andere wereld,’ zeide Sussex op zijn sterfbed tot zijne vrienden, ‘en u moet ik aan uw lot overlaten; maar wacht u voor den Heiden [“beware of the gipsy”], of hij zal u te sterk worden. Gij kent dat beest niet zoo goed als ik⁽¹⁾.’

De ‘Heiden,’ zoo als men hem om zijne donkere kleur had genoemd, was in zijn jeugd, volgens Naunton, om zijn schoonheid vermaard geweest, daar hij ‘groot was, en buitengemeen goedgeëvenredigde gelaatstrekken en een innemend voorkomen had, doch tevens een hoog voorhoofd wat hem niet slecht stond.’ De Koningin, die van haren vader een bijzondere voorliefde voor rijzige en welgebouwde mannen had overgenomen, liet zich, van haar vroegste jeugd tot haar hoogsten ouderdom, gemakkelijker door het uiterlijk innemen, dan men van zulk eene verstandige vrouw zou verwachten. Geen kamerdienaars, hofjonkers, voorsnijders, schenkers, deurwaarders of portiers konden ten hove een aanstelling of eenige gunst verkrijgen, indien zij zich niet door grootte, sterkte of buitengewone vlugheid onderscheidden. Het verlies van een tand had eens, zoo als bekend was, het verlies van een post ten gevolge gehad, en het was in dien tijd misschien niets bijzonders, dat sir Christopher Hatton om zijn fraai gevormde beenen tot de waardigheid van kanselier bevorderd werd, daar ook anderen aan soortgelijke eigenschappen hun geluk dankten. Leicester, hoewel statig en indrukwekkend van voorkomen, was den bloei der mannelijke jaren reeds te boven; hij was een groot, gezet man, met een langwerpig, rood gezicht, een kaal hoofd, een uitdagenden, eenigszins onheilspellenden blik, een groote neus en een kleinen, schuimwitten, kroezen baard, en spreidde in zijn kleeding nog steeds groote pracht ten toon. In ruischend satijn gedost, getooid met golvende pluimen, met juweelen in de ooren en een fluweelen mutsje zoo luchtig en scheef als ooit op het hoofd, verblufte hij de eenvoudige Hollanders, die aan zulke zwierige

(1) NAUNTON, p. 49.

heeren niet gewoon waren. ‘Ieder staat verbaasd over de pracht van zijn kleederen en juweelen⁽¹⁾,’ zeide de utrechtische kroniekschrijver. Want nauwelijks een jaar geleden, had Fulke Greville in Delft eenman ontmoet die minder uitwendige sieraden droeg; een half armoedig gekleed man, dien hij aldus schetste: - ‘Hij droeg over zijn andere kleederen heen een tabbaard, doch zoo een, dat ik gerust durf verzekeren, dat geen onzer studenten uit den burgerstand er gaarne mede op straat zou zijn gekomen. Aan zijn wambuis waren geen knopen, en de stof of de snit er van waren niet beter dan die van zijn bovenkleed. Zijn vest, dat er onder te zien was, geleek wel wat op de teste soort van die gebreide wollen vesten, die onze roeiers bij hun werk dragen. Hij was in gezelschap van de burgers dier bierbrouwende stad. *Geen enkel uiterlijk teeken van waardigheid, onderscheidde hem van die omgeving, in rang en verdiensten zoo ver zijn minderen.* Evenwel, wanneer men met hem sprak, *dan vertoonde zich zijne innerlijke grootheid*⁽²⁾.’

Zeker zal zijn innerlijke grootheid zich niet in zijn uiterlijk vertoond hebben; want die man met zijn wambuis zonder knopen en zijn roeiersvest was niemand anders dan *Willem de Zwijger*. Een geheel ander soort van leidsman was nu onder de opstandelingen verschenen; doch men zou zich zeer vergissen, als men den zwierigen graaf bekwaamheid of kloeke voornemens ontzegde, daar hij zonder twijfel een moeilijker post en zwaarder verantwoording op zich nam, dan ooit te voren.

Thans begon er een zegetocht door het land, opgeluisterd met groote gastmalen en feesten, waarbij niemand beter rol kon spelen dan Leicester. Van Vlissingen trok hij naar Middelburg, waar op Kerstavond (naar den nieuwen stijl) een banket gegeven werd, waarvan al de gerechten behoorlijk te boek gesteld zijn. Zwijnen werden, op hun pooten staande, opgedischt; faisanten met veeren en al, en gebraden zwanen staken den hals uit reusachtige pasteien; kristallen kasteelen van suikergebak met zilveren grachten er om heen, en schoone maagden zagen van de tinnen af op haar nieuwen engelschen kampvechter neer; verder ‘wijn in overvloed, in de grootste verscheidenheid, en wonderbare welkomstgroeten⁽³⁾’ - ziedaar de spijskaart. Daags daarop beantwoordde de luitenant-generaal de beleefdheid der middelburgsche overheid met een ontzaglijk feest. Daarop volgde een tusschenspel van onverwachten hongersnood, want

(1) BOR, II. 685.

(2) BROOKE'S *Sidney*, 16, *seq.*

(3) STOWE'S *Holinshed*, IV. 641, *seq.*

toen de graaf met zijn gevolg op wel tweehonderd schepen naar Dordrecht voer - een reis die gewoonlijk maar enkele uren duurde - kwam er een zware, ijzige mist opzetten, zoodat de schepen vijf dagen en nachten achtereen moesten stil liggen, en de opvarenden bijna van honger en koude omkwamen; te vergeefs boden zij een pond zilver voor een pond brood⁽¹⁾. Eindelijk uit dien benauwden toestand verlost, landde de graaf te Dordrecht van waar hij naar Rotterdam en Delft trok, overal ontvangen door dubbele rijen van musketiers en tal van regeeringsleden, onder het gebulder van het geschut en het luiden der klokken, bij het licht van fakkels, lantarens en brandende teertonnen en vurige, gevleugelde draken, onder bloemenslingers door en bestormd met latijnsche redevoeringen.

Hoe verder hij kwam, des te wakkerder leek het land hem toe, en des te meer scheen de aanzienlijke Engelschman er bemind. Niets werd verzuimd om met de oude kronijken te spreken, om de maag en het hoofd van het gansche gezelschap te vullen. Tegen het eind van het jaar kwam Leicester in den Haag, waar de feestelijkheden buitengemeen prachtig waren. Een vloot van gondels werd hem als eerewacht te gemoet gezonden; Petrus, Jacobus en Johannes begroetten hem van den wal, terwijl men den Heiland de golven zag betreden en hij zijn discipelen gebod, de netten uit te werpen en den visch aan Zijne Excellentie aan te bieden. Verderop werd hij door Mars en Bellona met latijnsche lofdichten begroet; zeven schoone jonkvrouwen, op een stellage, verbeeldden de Vereenigde Provinciën en boden hem gouden sleutels aan; zeven andere, niet minder schoon, vertegenwoordigden de zeven vrije kunsten, en schonken hem bloemenslingers, terwijl een opgewonden barbier zijn winkel met honderdveertig koperen bekkens had versierd, elk een waskaars bevattend met een roos, en een latijnsche zinspreuk ter eere van Koningin Elisabeth. Daarop werden er spiegelgevechten te water gehouden tusschen kampvechters, gedragen door walvisschen en andere monsters uit de diepte, die belegering, hongersnood, pest en moord voorstelden; dit alles werd afgewisseld en opgeluisterd met vuurwerk, verzen, raadsels en aanspraken. Noch Matthias, noch Anjou, noch Koning Filips, noch Keizer Karel⁽²⁾ waren bij hun plechtige intrede met meer geestdrift of luister ontvangen. Nooit had men verbazingwekkender levende schilderijen vertoond, nooit raadselachtiger zinnebeelden

(1) Sir John Conway aan -, 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

(2) 'Men hield het er voor, dat, toen Karel V hier in deze steden werd ingehaald, de plechtigheid niet grooter was: zoo verbazend blij was het volk, en zoo verdrong het zich om zijne lordschap te zien,' enz. Edward Burnham aan sir Francis Walsingham, 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

uitgedacht, nooit kostelijker gastmalen gegeven, nooit vervelender redevoeringen gehouden. Buiten zichzelf van verrukking, beschouwde Leicester zich haast als een halfgod. In Delft, welke stad hij beschreef als ‘een tweede Londen, in schoonheid en netheid⁽¹⁾’, zegt men dat hij zich ver genoeg vergeten zou hebben om te verklaren dat zijn geslacht - in de personen van lady Jane Grey, zijn vader en zijn broeder - onrechtmatig beroofd was van de kroon van Engeland: een onbescheidenheid, die een ieder die het aanhoorde huiveren deed. Het was ook zeer gevaarlijk voor den luitenant-generaal, op dat gewichtig tijdstip de grenzen van gepaste zedigheid te buiten te gaan. Zijne macht, zoo als wij weldra zullen zien, was buiten de gewone vormen, en hij was door vijanden omgeven. Hij had niet enkel te kampen met tegenstand in de Staten, die snel toenam, maar hij was ook omsingeld door vermomde vijanden, die hij uit Engeland had medegebracht. Elke daad, elk woord van hem, werd aan het scherpste onderzoek onderworpen, en zou vermoedelijk in zijn nadeel worden uitgelegd. Een kenmerk dier eeuw van kuiperij was toch, dat zelfs de slimme Walsingham, die een oog en oor had aan elk sleutelgat in Europa, in zijn eigen huis onder nauwkeurig toezicht stond. Zekere Poley, een vertrouwd bediende van lady Sidney, die gedurende de afwezigheid van haar echtgenoot bij haar vader, Walsingham, inwoonde, stond in nauwe betrekking tot lord Mountjoy's broeder, Blount, toen in blakende gunst bij Elisabeth - ‘die, wat de jaren betrof, zijn grootmoeder had kunnen zijn’ - en tot een anderen broeder, Christopher Blount, die op dat oogenblik in het gevolg van lord Leicester in Holland was. Nu waren Poley en de beide Blounts inderdaad Pausgezind, en zij onderhielden een vertrouwelijke briefwisseling met de zaakgelastigden der Koningin van Schotland, zoowel in het buitenland als in het binnenland, hoe wel ‘genoodzaakt om voor Leicester te kruipen, ten einde met rust te worden gelaten.’ Zij hadden onder elkander een geheim alfabet of cijferschrift, en verklaarden met geestdrift dat ‘zij den grond, door Koningin Maria betreden, hooger eerden, dan Leicester en zijn gansche geslacht; en dat zij zich verplicht rekenden om haar te dienen, de eenige heilige op aarde⁽²⁾.’

Het is dus te begrijpen, dat de graaf op een glibberigen bodem stond, en dat groote aanmatiging hem gevaarlijk kon

- (1) Leicester aan Walsingham, 26 Dec. 1585, bij BRUCE, p. 31; en in zijn brief aan Burghley van een dag later, zegt hij; ‘de andere steden, waar ik doorgekomen ben, zijn zeer aardige plaatsjes, doch deze is van allen de fraaiste.’ (*State Paper Office MS.*)
- (2) Morgan aan de Koningin der Schotten, bij MURDIN, II. 495-501.

worden. ‘Hij stelt zich aan,’ schreef Morgan aan de Koningin der Schotten, ‘alsof hij een onbeperkt koning was; maar hij heeft velen Engelschen van hoogen stand om zich heen, waarvan velen niets liever wenschen, dan hem te schande te maken. Sommigen zijn met hem medegekomen, om de geloofsvervolging in Engeland te ontgaan. Ik zal in raad en daad het mijne er toe bijdragen, om Leicester oneer aan te doen, eens toch zal hij met schande overdekt worden, hoe sterk hij op het oogenblik ook wezen mag.’ Menigeen onder die personen van hoogen stand, ‘die posten en invloed bezaten’ bij den graaf, hadden zeer ernstige plannen in het hoofd. Sommigen hunner waren voornemens, ‘om, voor den dienst van God en in het belang van den Koning van Spanje, sommige aanzienlijke steden in Holland en Zeeland aan dien Koning en zijn onderhoorigen in handen te spelen.’

Ondertusschen was de graaf van Leicester in Den Haag. Waarom was hij daar, en wat moest hij er doen? Waarom had Elizabeth zichzelf zulk een geweld aangedaan, dat zij zich van haar voornaamsten gunsteling liet scheiden, en waarvoor had zij hare zuinigheid in zoover overwonnen dat zij, al was het dan op zeer kleine schaal, een engelsch legertje uitrustte? Waarvoor had de bloom van Engeland's ridderschap dien duisteren en bloedigen bodem betreden, waar zooveel ongeluk te oogsten, en zoo weinig roem te behalen scheen? Waarom was Engeland zoo heldhaftig in de bres gesprongen, op hetzelfde oogenblik dat de laatste bolwerken bezweken ‘die Holland tegen de overmacht van Spanje beschermden? Alles omdat Holland de drempel van Engeland was; omdat de twee landen door gevaar en lot één waren; omdat er reeds geheime voorbereidselen werden gemaakt voor een zeetocht uit Spanje tegen Engeland; omdat de afgezette spaansche dwingeland de Vereenigde Gewesten, zoodra die weder tot onderwerping waren gebracht, zou gebruiken als een hulpmiddel ter verovering van Engeland; omdat Holland door zijn land- en zeemacht - zijne talrijke schepen, kloeke zeelieden, zijn groote welvaart, en zijn goede zeehavens, zoo dicht bij de engelsche kust gelegen - als het spaansch gebied was geworden, Filips onoverwinnelijk zou maken ter zee en te land; omdat de val van Holland en van den Protestantschen godsdienst Elizabeth's dood en Engeland's ondergang zou zijn.

Daarover heerschte weinig twijfel bij hen die aan dezen tocht deelnamen. Allen beseften levendig het gewicht van de onderneming, waarbij de Koningin hare kroon, en het rijk zijn bestaan op het spel zette.

‘Ik bid God,’ zeide Wilford, een bevelhebber die zeer in Walsingham's vertrouwen deelde, ‘dat bij mijn leven deze

onderneming niet moge mislukken, en daarmede tevens de godsdienst en de geheele Christenheid geheel te gronde gaan. Misschien noemt men mij bang voor mijn eigen schaduw. God geve dat het zoo zij. Maar indien Hare Majesteit niet het roer had in handen genomen en mylord Leicester hierheen gezonden, was dit land nu reeds verloren geweest. - Deze oorlog strekt tot verdediging van Engeland. Wie zal er weigeren, daarvoor goed en leven te wagen? Als Hare Majesteit er twintigduizend man bij verliest, zullen de ervaren manschappen, die er nog overblijven, het rijk dat verlies dubbel vergoeden⁽¹⁾.’

Deze Wilford voerde het bevel over een vendel binnen Ostende, en werd door Leicester gebruikt om de verdedigingswerken dier belangrijke vesting te onderzoeken. Hij zond dikwijls berichten aan den geheimschrijver en ‘viel hem lastig met den ruwen stijl van een eenvoudig krijgsman, die in haast zijn brieven neer moest krabbelen.’ In meer dan éenen brief herhaalde hij zijne stelling, dat de opoffering van twintigduizend man in dezen oorlog bij slot van rekening in winst zou verkeeren. Wat hem betrof; ofschoon hij het krijgsmansberoep vaarwel had willen zeggen, was hij besloten, niet slechts zijn leven, maar ook het geringe vermogen, dat God hem verleend had, voor de zaak op te offeren. ‘Hare Hoogheid heeft er zich nu in gemengd,’ zeide hij; ‘het vuur is ontstoken, en als een van beide partijen het niet onderhoudt, zal het voor die partij gevaarlijk worden. Geheel het behoud van den godsdienst staat op het spel, en dat van het engelsche Rijk tevens indien deze poging mocht mislukken. *God geve dat wij zulk een jammervollen dag nimmer beleven.* Hare Majesteit heeft hier thans zulk een vasten voet, dat ik het voor den Koning onmogelijk acht, om er haar weer uit te verdrijven, indien maar ieder krachtig de hand aan het werk wil slaan, opdat het wakker voortgezet worde, en men den oorlog niet laat verkoelen. *Het zal er voor de vrijheid van Engeland allerslechtst uitzien, als deze onderneming mocht te niet loopen*, en daarom hoop ik, dat geen enkel onderdaan er zijne beurs voor ontzien zal.’

Spanje was langzaam in zijne bewegingen. Filips *de Voorzichtige* hield van geen plotselinge of roekeloze besluiten; maar zijn geheele leven had bewezen, en zou het nog bewijzen, dat hij onwrikbaar bij zijn plannen bleef, en ze met het grootste geduld ten uitvoer trachtte te brengen, zelfs dan wanneer ze hersenschimmen waren geworden, en de uitvoering onmogelijk bleek. Vóór den val van Antwerpen reeds was bij hem het plan tot een inval in Engeland tot in de kleinste bijzon-

(1) Thomas Wilford aan Walsingham, 15/25 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

derheden gerijpt - daartoe behoorde vooreerst de herovering van Holland en Zeeland. 'Zeker heeft Engeland geen gevaar of aanslag te duchten,' schreef Wilford, 'zoo lang wij ons hier in de Nederlanden kunnen staande houden.' Maar nooit beging een rechtschapen krijgsman een grooter misslag, dan hij toen hij er bij voegde: 'De Pausgezinden wilden Hare Hoogheid schrik aanjagen met een groote vloot, die thans in Spanje zou worden uitgerust. Wij hooren er hier ook van, maar het is enkel een vals alarm om onze onderneming te doen verflauwen⁽¹⁾.'

Het was toch geen vals alarm. Op denzelfden dag, dat Wilford zoo aan Burghley schreef, schreef ook Filips II aan Alexander Farnese. 'Dat de Engelschen,' zeide hij, 'met hun krijgsvolk vasten voet gekregen hebben op de eilanden (Holland en Zeeland), veroorzaakt mij veel zorg. De engelsche katholieken vallen mij met dringende verzoeken lastig, om hen van de vervolging, die zij ondergaan, te verlossen. Bij uw plan van de kusten, diepten, zandbanken en havens van Engeland, ontving ik uw verklaring, dat de onderneming tegen dat rijk moest uitgesteld worden, tot dat wij de eilanden in onze macht hadden; dat wij met meer gemak Engeland konden aantasten; of dat wij althans moesten wachten, tot wij Antwerpen hadden gewonnen. Daar die stad nu gevallen is, verlang ik *nu* te hooren hoe gij over den inval in Engeland denkt. Zoowel voor God als voor mij is het wenschelijk om het booze onkruid, dat daar gedurig opschiet, te ontwortelen. Vele kwalen zullen op die wijze verholpen worden, hetgeen niet het geval zou zijn, als wij alleen met de eilanden oorlog voerden. Het zou een onzekere en kostbare wijs van oorlogen zijn, in zee te steken met het doel om de onbeschaamde engelsche zeeroovers te tuchtigen, hoezeer zij ook verdienen getuchtigd te worden. Ik beveel u geheimhouding aan, en verzoek u over de zaak ernstig na te denken, en mij dadelijk uw meening te laten weten.' Filips voegde er nog eigenhandig een naschrift bij, over het belang van een zeehaven in Holland meester te worden, als een grondslag voor krijgsondernemingen tegen Engeland 'Zonder haven,' zeide hij, 'kan er volstrekt niets gedaan worden⁽²⁾.'

Eenige weken later ontwierp de groot-kommandeur van Kastilië, op last van Filips, en nadat er van den prins van Parma nadere inlichtingen gekomen waren, een uitvoerig plan tot verovering van Engeland, en van de wijze waarop dat vervolgens beheerd zou worden; een richtsnoer, waarnaar de Koning langen tijd al zijne

(1) Wilford aan Burghley, 18/28 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

(2) Filips II aan Parma, 29 Dec. 1585. (*Archivo de Simancas, MS.*)

handelingen zou regelen. De aanslag was uitmuntend bedacht. Niets kon kunstmatiger, niets beter naar den zin van den monarch zijn; maar de tijd zou leeren, of zich niet de een of andere zwaarigheid zou opdoen, eer dat plan goed ten uitvoer kon worden gebracht.

‘Het werk,’ zeide de groot-kommandeur, moet bepaald ondernomen worden, als een zaak die den Heer welgevallig is. Den paus moeten wij beloften zien af te persen van den grootst mogelijken onderstand, tegen het oogenblik dat de onderneming ten uitvoer kan gelegd worden, echter zonder verdere tijdsbepaling, om de zaak beter geheim te houden, en opdat hij, in de meening dat er niets van komen zal wellicht meer beloven zal⁽¹⁾.’ Hij voegde er bij, dat de onderneming niet beproefd zou kunnen worden voor Augustus of September van het volgende jaar. Het eenige wat hij van dat uitstel duchtte was, dat de Franschen moeilijk zoo lang in hun staat van oproer konden gehouden worden. Dat bleef toch altijd een onmisbaar deel van het ontwerp; in Frankrijk moest, op kosten van Filips, voortdurend de burgeroorlog worden onderhouden; alle steden en dorpen in dat land moesten de schouwplaatsen zijn van onophoudelijken strijd en bloedvergieten; de onderdanen moesten tegenover den Koning, en de huisgezinnen tegenover elkander onder de wapenen staan; de Nederlanden moesten te vuur en te zwaard verwoest worden: en dat alles om voor een spaansch leger den weg te banen naar het hart van Engeland. Zoo veel ellende kon een enkel ijverig, ziekelijk man over het geheele menschelijke geslacht uitstorten, door geen enkel oogenblik zijn levenstaak te vergeten.

Volgens den kommandeur moest men, onder den schijn van een onderneming tegen Holland en Zeeland, in Vlaanderen krijgsvolk en schepen verzamelen, terwijl de armada, die in Spanje zou worden uitgerust, en die uit galjoenen, galjassen en galeien bestaan, oogenschijnlijk voor een tocht naar Indië bestemd zou zijn.

Daarop, na het veroveringsplan, kwam de vraag van het beheer van Engeland. Zou Filips zijn nieuw rijk door een onderkoning laten besturen, of zou hij er een Koning aanstellen uit zijn eigen geslacht? Over het geheel scheen de prins van Parma de beste kans te hebben. ‘Wij moeten de Koningin van Schotland verlossen,’ zeide de groot-kommandeur, ‘en haar aan den een of ander uithuwelijken, zoowel om haar met haren zoon in onmin te brengen als om haar verkleefde aanhangers gunstig te stemmen. Het spreekt van zelf dat die gemaal een neef van

(1) Parecer del Comendador Mayor dado a S.M. sobre la empresa de Inglaterra, anno 1586. (Archivo de Simancas MS.)

Uwe Majesteit zou moeten zijn, en niemand zou daartoe zoo geschikt zijn als de prins van Parma, die groote krijgsoverste, wiens begaafdheden en wiens aandeel in den toelag hem bijzondere aanspraak op die eer geven.’

Er rees echter ééne zwaarigheid uit de mogelijke gevolgen van zulk een huwelijk. De Farneses beweerden recht te hebben op Portugal; zoodat kinderen van koninklijk engelsch bloed, vermengd met dat van Parma wel eens in den zin konden krijgen om die aanspraken te doen gelden. Doch die tegenwerping werd door den kommandeur spoedig tot zwijgen gebracht: ‘de Koningin van Schotland zal geen kinderen krijgen,’ zeide hij.

Nadat die zaak geregeld was, werd er besproken hoe Parma zich vermoedelijk als Koning van Engeland zou gedragen. Wel is waar kon zijne eerezucht soms bezorgdheid wekken, doch die kon hem nog lastiger maken in de Nederlanden. ‘Indien Uwe Majesteit hem wantrouwt,’ zeide de kommandeur, - hetgeen evenwel niet redelijk zou zijn, als men bedenkt, hoe hij zich tot nog toe gedragen heeft - moet zij niet vergeten, dat hij in Vlaanderen onder dezelfde omstandigheden en gelegenheden verkeert; dat hij welgewapend en daar zeer bemind is; en dat er op de gezindheid der ingezetenen tegenover de regeering geen staat te maken valt. Het plan tegen Engeland zal hem eervol uit de Nederlanden verwijderen, en de beginselen van plicht en trouw zullen, op een ridderlijk krijgsman als hij, veel invloed hebben wanneer hij zich op den engelschen troon geplaatst ziet. Daarenboven zal hij, daar hij er vreemd is, Uwer Majesteits gunst behoeven om zich in Engeland staande te houden. Zoo zou het niet aan goede gemeenschap met Holland en de eilanden ontbreken, en Uwe Majesteit zou de Infante en haar gemaal in het rustig bezit kunnen stellen van al de Nederlanden, door hun zulk een goeden nabuur te geven, die onder zoo groote verplichting staat. En daar hij in Engeland geen kinderen zal krijgen’ (dat had de kommandeur, zoo als wij gezien hebben, vooraf vastgesteld), ‘zou hij zeer geschikt kunnen zijn voor het aannemen van kinderen, vooral indien gij goed voor zijn zoon Rainuccio in Italië zorgt. Daar er zoo veel sterker redenen vóór dan tegen dit plan pleiten, zou Uwe Majesteit er wel aan doen, als zij den prins van Parma duidelijk daarover schreef, hem last gaf om de onderneming te besturen, en hem voorloopig dit huwelijk met Koningin Maria aanbod, als het plan hem toelacht. Anders zou hij maar moeten opgeven, wien der aartshertogen wij in zijn plaats zouden kunnen gebruiken.’

Er was op dat tijdstip geen gebrek aan aartshertogen voor elke goede betrekking, die mocht openvallen, zoo als een troon in Engeland, Holland of Frankrijk; en het Oostenrijksche Huis

was niet wars van voordeelige huwelijksplannen; maar alleen de naaste toekomst kon leeren, of Alexander I uit het geslacht van Farnese den troon van Engeland zou bestijgen, dan of de toekomstige Koning van dat rijk Matthias, Maximiliaan, of Ernst van Habsburg heette.

Ondertusschen was de groot-kommandeur van meening, dat het veroveringsplan zoo snel en geheim mogelijk ten uitvoer moest worden gelegd, daar het noodzakelijk was om Elisabeth den engelschen troon te doen ontruimen, eer men er een van Filips' neven op kon plaatsen. Eer men het rijk weg gaf, diende het veroverd te worden. Daarna zou het wenschelijk zijn, zonder meer tijd te verliezen dan hoog noodig was, met een groot deel van het veroveringsleger uit Engeland terug te keeren, om er de verovering van Holland mee te voltooien. Want, bij slot van rekening, zou de onderwerping van Engeland slechts een onderdeel van één groot, algemeen ontwerp zijn, waarvan de hoofdtrekken waren: de herovering van Holland en 'de eilanden' bij Spanje, en het verkrijgen van onbeperkte heerschappij ter zee.

Dus was de inval in Engeland geen 'vals alarm,' zooals Wilford meende, maar een reeds door en door gerijpt plan. Vielen Holland en Zeeland echter in handen van Filips, dan, dit was geen overdrijving van dien engelschen krijgsman, zou 'het er voor de vrijheid van Engeland allerslechtst uitzien⁽¹⁾.'

- (1) Daarmontrent waren de staats- en krijgslieden van Engeland het eens. 'Als ik niet uit al mijn macht en van gauscher harte deze handelwijs met woord en daad zocht te bevorderen,' zeide Burghley, 'zou ik in Gods oogen een vloekwaardig wezen zijn; aangezien het werk zal strekken tot verheerlijking van God, den persoon der Koningin in veiligheid zal stellen, en dit land voortdurend in rust bewaren; waarbij ik voor mijzelf, en ook mijne nakomelingen, evenveel belang heb als ieder ander van mijn rang.' (BRUCE, *Leycester Correspondence*, p. 24.)

Walsingham had van het begin af de zaak der Nederlanden, die hij wist dat met die van Engeland één was, ronduit krachtig voorgestaan, en zich, zoo als wij gezien hebben, dikwijls geërgerd over de omwegen en uitvluchten, door de regeering in die zaak gebruikt. Het deed hem groot genoegen, dat Leicester naar Nederland werd gezonden, voor dat het nog geheel en al te laat was. 'Alle brave en weldenkende onderdanen,' schreef hij aan den graaf, 'hebben reden om God te danken, dat gij daar zoo bij tijds gekomen zijt; want, hoe weinig men hier met de onderneming mag ophebben, *het zou gansch Engeland gegriefd hebben*, als zij niet ondernomen was.' (Ibid. p. 36.)

Wat Leicester zelf betreft, hij had zich altijd driftig vóór de zaak verklaard. Na zijne komst in de Nederlanden beseftte hij levendiger dan ooit de gevaren, die Engeland boven het hoofd hingen zoo de afgevalen Gewesten weder aan Spanje mochten gehecht worden. 'Ieder heeft het verstand verloren,' zeide hij, 'die niet inziet, dat, indien de Koning van Spanje deze landen tot zijne beschikking had - al mocht Hare Majesteit ook den voordeeligsten vrede sluiten, die er ooit gemaakt of bij mogelijkheid denkbaar is - zoo als de zaken thans staan, hij de Koningin van Engeland en Engeland zelf zou kunnen dwingen, om hem naar de oogen te zien. Met Spanje ten westen, en deze landen ten oosten, zou Engeland niet meer handel mogen drijven, dan hij goedvond, en voor elke reis zou de uitrusting eener geheele vloot vereischt worden.' (Ibid. p. 82.)

Tegen dien geduchten toeleeg op de vrijheid van Europa trad Elizabeth Tudor, met de Nederlandsche Republiek aan hare zijde, in het strijdperk. Want de Koningin, hoe onafhankelijk ook van aard, bezat tevens veel der edelste trekken van het engelsche volkskarakter. Zij gevoelde onwillekeurig, dat zij bij den strijd op leven en dood, die haar boven het hoofd hing, haar steun zou vinden in de liefde van het volk voor zijn vaderland, zoowel in haar eigen rijk als in Holland. Die liefde spiegelde zich af in den nederlandschen opstand; en het engelsche volk, hoewel eenigszins willekeurig bestuurd, was reeds geheel en al doordrongen van de zucht om zichzelf te regeeren. Dat volk hield de beurs en droeg het zwaard. Geen dwingelandij kon duurzaam wortel schieten, zoolang de landsheer verplicht was, jaarlijks het Parlement om onderstand te komen vragen; zoo lang alle burgers en ingezetenen van Engeland de wapenen droegen en zich in het gebruik er van oefenden; zoo lang de burgermacht het eenige staande leger was, en zoolang enkele gelukzoekers of handelsverenigingen de eenige zeemacht vormden en tot hunne beschikking hadden. Oorlog, volksplanting, verovering, handel gingen hand aan hand, en waren aan bijzondere ondernemingen toevertrouwd. Liep Engeland gevaar van zich te veel door den handelsgeest te laten medeslepen, en te verbasteren van de krijgshaftige gezindheid, die het vroeger getoond had, dan kon die onderneming in de Nederlanden, die thans al de krachten van het rijk vorderde, mogelijk een heilzame uitwerking hebben. De vereenigde Gewesten zouden een kweekschool worden voor engelsche krijgslieden.

‘Er valt niet aan te twijfelen, of wij zullen den vijand, door ons hongersnood en groote moeite te getroosten, uit het land verdrijven,’ zeide Wilford, de reeds vroeger aangehaalde rondborstige engelsche krijgsman, die met Leicester uitgetrokken was, ‘als elk onzer er zijn best voor wil doen, *zonder met den oorlog een ellendigen winst te bejagen*. Men kan uit dezen kleinen tocht zien, hoe zulk een langdurige vrede ons bedorven heeft. Wij zijn den oorlog reeds moede, vóór wij de plaats nog bereiken, waar er gestreden wordt, Het zal, hoop ik, een allergeschiktste kweekschool zijn voor soldaten die in staat zijn om ons land later te beschermen, zoo men er maar gebruik van wil maken⁽¹⁾.’

(1) Thomas Wilford aan Walsingham, 18/28 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

Wilford voer hevig tegen den koopmansgeest zijner landgenooten uit, en kwam in zijne briefwisseling met Walsingham en andere staatsbeambten dikwijls op dat onderwerp terug. *‘God heeft ons deze onderneming ingegeven,’* herhaalde hij op nieuw, *‘als een school om soldaten te vormen ter verdediging van onze vrijheid, die gedurende dit lange tijdperk van vrede en rust in een allergevaarlijksten staat is gebracht, als Engeland mocht worden aangerand. Zoo weinig zijn wij nog maar mans dat wij nu reeds afgemat zijn, en toch zegt deze tocht niets in vergelijking met de ellende en de moeilijkheden, die soldaten soms moeten uitstaan⁽¹⁾.’*

Hij had de uitwerking, die de oorlog op de krijgshaftige gezindheid der Engelschen zou hebben, op de rechte waarde geschat; want er is geen twijfel aan dat de inrichting en de krijgstucht der engelsche troepen in dat tijdvak in een alles behalve bevredigenden staat waren. Voorzeker viel er veel te verbeteren. Toch vergiste hij zich in de richting, welke de geest dier eeuw nemen zou. Holland en Engeland openden, toen zij zich zochten te redden door een zelfstandig optreden, een nieuw tijdperk der geschiedenis. De geest van handelsondernemingen en zeetochten - die zich toen zeer sterk ontwikkelde - zou een wedstrijd aangaan met de godsdienstige en ridderlijke geestdrift, die zoovele wonderen gewrocht had in eene ten einde spoedende eeuw. Spanje vertegenwoordigde nog steeds, even als weleer, ridderlijkheid, trouw en vroomheid; maar van al die schoone deugden waren er enkel de namen overgebleven; een holle vorm, waarin het bezielend vuur was uitgeblusht. In Holland en Engeland was verstandige ondernemingsgeest nog niet in begeerte naar stoffelijke welvaart ontaard. De zucht om gevaren te trotseeren, de dorst naar stoute waagstukken, het innig besef van persoonlijke verantwoordelijkheid en van de waarde der menschheid - geen verachtelijke zucht naar rijkdom en winstbejag - ziedaar de gevoelens, waardoor hollandsche en engelsche zwervers werden aangedreven om in notendoppen, reizen om de wereld te doen, en den machtigsten monarch der aarde tegelijk in Europa en in vreemde wereldddeelen met een handvol vrijwilligers te tarten.

De strijd was eene worsteling om nationale onafhankelijkheid, vrijheid van geweten en onbelemmerde zeevaart, tegen priesterlijke en wereldlijke dwingelandij; een kamp op leven en dood van het uitstekende spaansche en italiaansche voetvolk, de vermaarde duitsche ruiters, de zeekasteelen van een wereldrijk, met de gewapende burgermacht en de ten oorlog uitgeruste

(1) Wilford aan Burghley, 18/28 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

handelsvloeden van Engeland en Holland. Holland had reeds twintig jaren lang dien kamp volgehouden; Engeland had hem tot dusver weten te ontduiken; doch het was klaar, dat thans ook voor dit rijk het uur gekomen was. Het moest de zaak van het Protestantisme te land en ter zee, als één met de Nederlanders, gewapenderhand verdedigen, of afwachten dat de overweldiger op eigen bodem den voet zette.

Hoe waren de Vereenigde Gewesten thans gezind, en met welke middelen konden zij hun rol in den strijd aanvaarden? Indien de twee zusterstaten, zoo als Holland gewild had, tot een geheel waren geworden, zou Engeland er dan bij verloren hebben? Was het wel zeker dat Elizabeth, zelfs wanneer zij den minder gevaarlijken titel dien zij afsloeg had aangenomen, niet evenzeer beschermeling als ‘beschermster’ zou zijn geweest?

Stellig waren de Engelschen bij hunne aankomst in de Gewesten sterk getroffen geworden door het welvarend en deftig voorkomen van het land en de ingezetenen. In weerwil van den ontzettenden oorlog, dien de Hollanders twintig jaren lang tegen Spanje gevoerd hadden, was de handel voortdurend in bloei toegenomen, en hadden hun hulpbronnen steeds rijkelijker gevloeid. Leicester was aldaar in verrukking over de pracht die hem omgaf, van het eerste oogenblik dat hij voet aan wal gezet had. Ondanks de verwondering, die de Hollanders betuigden over de kostbare levenswijze van den luitenant-generaal, stonden zijne volgelingen van hunnen kant verbaasd over de algemeene weelde hunner nieuwe bondgenooten. ‘Het land is bloeiend en volkrijk,’ zeide Wilford; ‘het geld dat aan opschik wordt besteed, zou alleen reeds voldoende zijn om de kosten van den oorlog te dekken⁽¹⁾,’ en later: ‘als men de buitensporige uitgaven voor kostbaren opschik wat besnoeide, en wij dat geld voor den oorlog konden bezigen, zou het een groot gat stoppen⁽²⁾.’

Eenparig was de gunstige dunk, dien de Engelschen van de hulpmiddelen en de gezindheid van het Nederlandsch Gemeenebest hadden opgevat. ‘Algemeen wordt door de menschen hier te lande gewenscht, dat de aangeknoopte vriendschap tusschen Engeland en deze natie van blijvenden duur mag zijn,’ schreef sir Thomas Shirley; ‘en ieder verstandig man onder de onzen wenscht hetzelfde. Want al wie de degelijkheid en schoonheid ziet der nederlandsche steden, die, door natuurlijke ligging zoowel als door vestingwerken versterkt, allen in staat zijn om zich met eigen middelen te verdedigen, moet er van overtuigd

(1) Wilford aan Walsingham. (Het boven aangehaalde HS.)

(2) Wilford aan Burghley. (Het boven aangehaalde MS.)

worden, dat het een te schoone prooi is om te laten glippen, en dat het zaak is, haar te vriend te houden⁽¹⁾.’

Leicester, wiens geestdrift voortdurend even snel toenam als de ijver der Koningin scheen te bekoelen, maakte zich zeer bezorgd, dat de tekortkomingen zijner eigene regeering onherstelbaar kwaad zouden stichten. ‘Ik bid u, mylord,’ schreef hij aan Burghley, ‘vergeet ons, arme ballingen, niet; anders moet en zal God u vergeten. En het zou zeker jammer zijn, als zulke edele gewesten en voortreffelijke havens, met zulk een tallooze menigte schepen en zeevolk, niet altijd, waar zij nu gemakkelijk toe te brengen zijn, Engeland oprecht toegedaan waren. Mij dunkt dat ieder, die de Koningin en zijn vaderland lief heeft, dit moet wenschen en met alle krachten zoeken te bevorderen. En daar Hare Majesteit zich nu eenmaal met de zaak ingelaten heeft, en deze lieden zich met de volle hoop op hare gunst sterken, zou het zonde en schande zijn, indien de onderneming niet op denzelfden voet werd voortgezet, zoowel voor de eer als voor de veiligheid van het rijk⁽²⁾.’

Sir John Conway, die den graaf op zijn geheele ‘intochtsreis’ vergezelde, was niet minder dan hij getroffen door het bloeiend voorkomen en de gunstige gezindheid der Nederlanden. ‘De streken die wij doortrokken,’ zeide hij, ‘zijn vruchtbaar; de vlekken, steden en gebouwen, zijn in het oog van hen die andere landen bezocht hebben, statiger en schooner, dan zij er ooit gezien hebben. Het volk is er, in alle ambachten, naarstiger dan elders, en ongetwijfeld overrijk. Het schijnt gunstig gezind te zijn, vol ijver en verkleefdheid voor de Koningin, onze meesteres. Er is geen twijfel aan, of de meesten zouden liever onder het bewind van Hare Majesteit zijn gekomen, dan langer onder dat der Staten en hunner eigene burgemeesters te blijven. De sommen, die zij opbrengen tot bescherming van hunnen Staat, zijn verbazend hoog. Indien Hare Majesteit zoo voortgaat als zij begon, kan zij deze landen, en de liefde der ingezetenen voor zich behouden, tot eigen roem en voordeel. Ik wenschte dat zij het geheele land, de steden en vlekken, de voordeelen en genoegens die het oplevert, zoo goed in een spiegel kon zien, als haar eigen gelaat. Dan zou zij het, daar ben ik zeker van, na zorgvuldig overleg aannemen, en niet dulden, dat iemand daar iets tegen inbracht. - Het land is den grootsten vorst der wereld waardig; de ingezetenen hebben groot ontzag voor de Koningin en gelooven, in hunne ingenomenheid met haar,

(1) Sir Thomas Shirley aan den graaf van Leicester, 26 Dec. 1585./5 Jan. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Leicester aan Burghley 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

dat de graaf van Leicester door God en haar onder hen gezonden is tot hun best. En zij beschouwen hem als hun verlosser naar het lichaam evenals God als hun verlosser naar den geest. Ik durf er mijne ziel onder verwedden, dat hij, indien hare Majesteit hem het rechte middel verleen wil om deze zaak uit te voeren, er zoowel het voordeel als het genoegen van Hare Majesteit, de welvaart van haar land, en zijne eer ten hoogste mede zal bevorderen⁽¹⁾.

Lord North, die een hoogen rang bekleedde bij de engelsche hulpbenden, was ook zeer opgewonden.

‘Indien Uwe lordschap gezien had,’ schreef hij aan Burghley, ‘met welk een dankbaar hart deze landen alle onderdanen van Hare Majesteit ontvangen; welk een menigte ingezetenen er is; welke deftige steden en gebouwen zij bezitten; hoe zij hun vestingen, door de natuur beschermd, door kunst nog veel versterkt hebben; hoe vruchtbaar en welig het gansche land is, dan zoudt gij den Heer prijzen, die u heeft ingegeven om deze onderneming aan te raden, wier voortzetting en goed gevolg den naam van Hare Majesteit vereeuwigen zal, en hare kroon zal verrijken met de sterkst bevolkte en de meest zeevarende landen, die ooit door eenig vorst aan zijn rijk gehecht zijn, of die er in Europa bestaan. Mijn vernuft schiet te kort, Mylord, om over dit punt verder uit te weiden⁽²⁾.’

Leicester, beter ingelicht dan sommigen van zijn gevolg, hield de bedoelingen van Filips ten aanzien van Engeland sterk verdacht; doch hij was overtuigd, dat het eenige middel om een spaanschen inval af te weren, bestond in een zoo nauw mogelijke verbinding tusschen Holland en Engeland.

‘Zonder twijfel maakt de Koning van Spanje groote toerusting ter zee,’ zeide hij; ‘maar ik weet, dat al wat hij met zijne vrienden kan voor den dag brengen niet opweegt tegen de strijdkrachten van Hare Majesteit, als het haar belijft de middelen te gebruiken, die God haar geschonken heeft. Doch behalve haar eigen middelen, kan ik, als zij er behoefte aan heeft, op mij nemen om haar hier van daan, binnen twee maanden tijds, eene vloot toe te zenden van sterke en groote schepen, geheel uitgerust en bemand, en zoo dat de Koning van Spanje, met al wat hij bijeen kan brengen, niet in staat zal zijn om er het hoofd aan te bieden. Ik geloof dat er van zijne aanstalten grooten ophef wordt gemaakt, om Hare Majesteit en het volk hier schrik aan te jagen. Maar, God zij dank, Hare Majesteit heeft weinig reden om voor hem bevreesd te zijn.

(1) Sir John Conway aan Burghley, 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

(2) Lord North aan lord Burghley, 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

En hier geeft men om zijne geheele zeemacht evenveel, als ik om zes visschersbooten van Rye⁽¹⁾.

In het stille kabinet van het Escuriaal zagen wij Filips en zijn *Comendador Mayor* de hoofden bij elkander steken om aanstalten tot verovering van Engeland te beramen, schikkingen te treffen, ten einde Alexander in dat eiland tot Koning te kroonen; en als een paar verstandige mannen, die ver vooruit in de toekomst zien, regelden zij zelfs de troonsopvolging na Alexanders dood, in plaats van zulke punten onbezorgd aan het toeval, of aan latere beraadslaging over te laten. Daartegenover staan ronde hollandsche zeeapiteins, die felle watergeuzen, burgers van een vrij gemeenebest en van den grenzenloozen oceaan - mannen die op het 'woeste blauw' te huis zijn, en die tegen de verbazende, door slaven geroeide spaansche galeien reeds zooveel kruit verschoten hebben - en die van de geruchtmakende voorbereidselen tot een inval niet zoo ontzet zijn, als men wel had kunnen verwachten. Het kan in alle geval nog een poos duren, eer Parma veilig te Londen op den troon gezet, en Elizabeth ter helle gejaagd zal worden, en voor dat de bloedige rechtbank der inquisitie de 'erentfeste, wijze en voorzienige Staten' in het bewind vervangt. Zeker zou Filips *de Voorzichtige*, hoe weinig geneigd ook om zich ergens over te verwonderen, verbaasd hebben gestaan, als hij geweten had, dat die afvallige Hollanders om zijne onoverwinnelijke armada, die langzaam uitgerust werd, niet meer gaven dan om zes visschersbooten van Rye. De tijd alleen kon leeren, aan welke zijde het zelfvertrouwen het meeste recht van bestaan had. Het was intusschen zeker, dat Holland en Engeland zich wel zoo nauw mogelijk bij elkander mochten aansluiten, en 'de onderneming niet laten mislukken.'

De vermaarde tocht van sir Francis Drake was het begin eener omwenteling. 'Dat is de snaar,' zeide Leicester, 'die den Koning inderdaad roert.' Weldra zou de wereld weten, dat de Oceaan geen spaansch meer en de Indiën geen bijzonder eigendom van Filips waren. 'Zoolang hem uit Indië schatten toevloeien,' zeide Leicester, 'gelooft hij alle andere vorsten de baas te kunnen zijn; en ik weet van goede zijde, dat hem de onderneming van sir Francis meer vrees inboezemt, dan eenige aanslag, die ooit te voren tegen hem beproefd is.' Door deze voortdurende aanvallen op Spanje's goudmijnen, en door een kloeke poging om het nog gewichtiger bolwerk, in de Nederlanden ontworpen, te verdedigen, kon Engeland nog gered worden. 'Dit land is zoo vol schepen en zeevolk,' zeide Leicester,

(1) Leicester aan Burghley, 29 Jan. 1586. (*State Paper Office MS.*)

‘zoo welvarend, en zoo rijk aan middelen om geld te winnen, dat Hare Majesteit heel wat gemist zou hebben, indien de Nederlanden onzijdig gebleven waren. Maar indien het land ter beschikking van den vijand had gestaan, laat ik het aan u over om na te gaan, wat dan wel de gevolgen hadden kunnen zijn. De menschen hier koesteren thans voor Hare Majesteit verwonderlijk grooten eerbied en liefde.

Over dit gewichtig punt was er, onder de Engelschen die naar de Nederlanden trokken, slechts ééne stem. Engeland moest nu een besluit nemen, of het zich van het groote bolwerk voor zijne verdediging zou verzekeren, of het prijs geven aan zijn doodvijand. Hoe kon er over zulk een belangrijke vraag eenige de minste twijfel of aarzeling bestaan? ‘Voorzeker, mylord,’ schreef Richard Cavendish aan Burghley, ‘als gij de welvaart, de kracht, de scheepsmacht en den overvloed van zeelieden zaagt, waarvan deze landen voorzien zijn, zoudt gij sidderen bij de gedachte dat zulk een gehate vijand als Spanje wederom met zulke uitnemende werktuigen voor zijne plannen kon worden toegerust; en de Spanjaarden twijfelen er volstrekt niet aan, als zij daarin slagen mogen, ook Hare Majesteit en onzen ganschen Staat te gronde te kunnen richten⁽¹⁾.’

En toch werd er, op het eigen oogenblik dat Leicester het bewind aanvaardde; gemompeld van vredesvoorslagen, die Elisabeth zoowel voor zichzelf als voor de Vereenigde Gewesten in het geheim aan Spanje zou hebben laten doen. Wij zullen spoedig gelegenheid hebben om de waarde dezer geruchten te onderzoeken, die, of zij al dan niet op waarheid gegrond waren, een hoogst verderfelijke uitwerking hadden. De Hollanders waren vast besloten, zich nooit weer onder het juk der dienstbaarheid te krommen, zoo lang zij nog een schot tot hun verdediging konden lossen. Zij wenschten vurig, dat Engeland daartoe mocht medewerken, doch niet met protocollen en apostillen, maar met musketten en zwaarden. Strijdkrachten, geen staatkunde behoefden zij. Indien zij zich op nieuw aan Filips en de Inquisitie wilden onderwerpen, dan zouden Filips en de Heilige Officie, ook zonder tusschenkomst van een bemiddelaar, de berouwhebbende zondaars weder in genade aannemen.

Het was dus oorlog, geen vrede dien Holland bij zijne verbintenis met Engeland beoogde. Het was oorlog, geen vrede, dien Filips wenschte. Oorlog, geen vrede, was volgens het oordeel van Elizabeth's oprechtste raadslieden onvermijdelijk. Er bestond ook, zoo als wij aangetoond hebben, geen de minste twijfel, of de Republiek wilde en kon in de gemeene zaak haar

(1) Richard Cavendish aan lord Burghley, 18 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

deel dragen. De geestdrift der Hollanders ging alle palen te buiten. ‘Zulk een leven werd er gemaakt in Delft, in Rotterdam en in Dordrecht,’ zeide Leicester; ‘zoo werd er “leve de Koningin!” geroepen, alsof zij in Cheapside kwam⁽¹⁾.’ Haar eigen onderdanen konden niet niet meer aan haar gehecht zijn, dan de hollandsche burgers en boeren. ‘De leden der Staten wagen het niet, zich anders dan trouwe dienaars van Elizabeth te betoonen’ vervolgde de graaf, ‘want, zoowaar als God leeft, indien haar door hunne schuld de kleinste onbeleefdheid werd aangedaan, zou het volk hen vermoorden. Iedereen, van den hoogsten tot den geringsten man, houdt zich verzekerd, nu Hare Majesteit het land krachtig ondersteunt, dat alle Spanjaarden er zullen worden uitgejaagd. Nooit was een volk zoo verheugd. Ik zou er wel een arm of een been voor willen missen, als Hare Majesteit deze landen en steden zoo kon zien, als ik ze gezien heb.’ Hij was waarlijk zeer opgewonden, en had in zijne verbeelding Alexander Farnese reeds overwonnen en den roem van Willem de Zwijger overschaduwd. ‘Zij zullen gewilliger dienen onder mij,’ merkte hij op, ‘dan zij het ooit onder den prins van Oranje deden. En toch hadden zij hem hartelijk lief; maar nooit koesterden zij zulk eene hoop op verlossing als nu⁽²⁾.’

Zoo had de engelsche regeering reden om met den stand van zaken in de Nederlanden tevreden te zijn. Doch de aard van 's graven gezag was onbepaald. De Koningin had de opperheerschappij en den titel van beschermster van de hand gewezen. Ook had zij Leicester nadrukkelijk verboden, eenigen post of titel te aanvaarden, die met deze weigering in strijd kon schijnen. Toch is het zeker, dat hij van het begin af reeds plan had, zich eene kleine afwijking van dat verbod te veroorloven. ‘Welke macht moet den man worden opgedragen’ - schreef hij in een geheime memorie over ‘zaken, waaromtrent men noodzakelijk tot een besluit moest komen,’ - ‘die hen zal moeten regeeren? Minstens moet hij evenveel gezag hebben als de prins van Oranje, of eenig ander gouverneur of kapitein-generaal, vroeger heeft bezeten.’ Nu was de prins van Oranje stadhouder geweest van elk der provinciën afzonderlijk, gouverneur-generaal, opperbevelhebber te land en ter zee, graaf van Holland zou hij geworden zijn, en vorst en heer zoodra hij het had verkozen. Ongetwijfeld zou het voor het land, vooral in dien verwarden staat van zaken, wenschelijk zijn geweest indien er iemand bevoegd en bereid was

(1) BRUCE, *Leycester Correspondence* p. 20, 30-32. 26 Dec. 1585./5 Jan. 1586.

(2) Ibid. p. 61, 17/24. Januari 1586.

geweest om het gezag, eenmaal door Willem I uitgeoefend, te aanvaarden. Doch juist dit gezag had Elizabeth Leicester verboden aan te nemen. En toch is het moeilijk te begrijpen, welk standpunt de Koningin haar gunsteling wilde zien innemen, of hoe hij haar lastgevingen ten uitvoer kon leggen, zonder haar verbod te overtreden. Hij had in last, een einde te maken aan de verwarring in het bestuur der Gewesten en een beteren vorm van bewind vast te stellen. Hij had bevel, vooral in het staatsbeheer een grondige verandering te brengen, door te bewerken, dat de afgevaardigden ter algemeene vergadering gemachtigd werden om in gewichtige aangelegenheden te beslissen, zonder, wat tot nogtoe altijd de gewoonte geweest was, in ruggespraak te komen met de vergadering der afzonderlijke gewesten. Hij had opdracht om, langs een niet nader omschreven weg, een volkomen hervorming te weeg te brengen in het beheer der geldmiddelen, door de Staten-Generaal te dwingen om belastingen te heffen ‘naar het goedgevallen van Hare Majesteit, dat hun door haren vertegenwoordiger zou worden kenbaar gemaakt⁽¹⁾.’

En hoe kon er zulk eene ingrijpende verandering in het bestuur der gewesten gemaakt worden door een engelschen graaf, zonder ander gezag, dan het opperbevel over vijfduizend uitgehongerde, onbetaalde, aan ellende prijsgegeven engelsche soldaten?

De nederlandsche gezanten in Engeland rieden hem bij hun afscheidsgehoor dringend aan, ‘zich in de eerste plaats in het bezit te stellen van het gezag, zich tot hoofd en gouverneur-generaal te verklaren’ van het gansche land⁽²⁾, - want men had een staatkundig hoofd noodig om weer eenheid van bestuur te verkrijgen; geen nieuwen krijgsoverste, daar er reeds meer dan genoeg waren. Sir John Norris, dapper, moedig, ervaren - al was hij dan ook niet, zoo als Walsingham opmerkte, ‘een zeer nauwgezet krijgsman,’ en al was hij ook maar alleen bedreven in ‘een soort van losbandig en willekeurig bevelhebberschap⁽³⁾’ - zou de hulp van den nieuwen luitenant-generaal voor ondernemingen te velde wel niet inroepen, terwijl ook het leger door de tooverkracht van Leicester's naam niet tot beter krijgstucht en krachtbetoon kon gebracht worden. De gelederen van het engelsche leger moesten vergroot worden; niet het aantal bevelhebbers. De soldaten hadden kousen en schoenen, brood en vleesch noodig, en voor deze behoeften waren de vereischte gelden niet voorhanden, terwijl de titel van luitenant-generaal

(1) Leicester's Instructiën, bij BRUCE, 12-15 December 1585.

(2) Raad der gemachtigden aan Leicester, bij BRUCE, 15-19.

(3) BRUCE's *Leicester Correspondence*, 222, 11/21 April 1586.

dat gebrek niet kon verhelpen. Het kleine hulpleger bevond zich inderdaad in een jammerlijken toestand: het was moeilijk te zeggen, wie er het minst belovend uitzagen: de soldaten, die reeds een geruimen tijd in de Nederlanden hadden vertoefd, of zij die eerst kortgeleden in den omtrek van Londen waren aangeworven. De schooierige toestand, waarin Elizabeth had toegestemd, hare troepen ten oorlog te zenden, was zonde en schande. Wel mocht haar luitenant-generaal zeggen, dat haar ‘arme onderdanen op verworpingen geleken⁽¹⁾.’ Er waren weinig vendels van de oude krijgsmacht meer, die dienst konden doen. ‘Er is slechts een klein aantal van de eerste benden over,’ zeide sir John Conway, ‘en wel in zulk een deerniswaardigen staat, en zoo onbekwaam om ooit weder te dienen, dat ik er niet verder van wil spreken, om uw hart geen zeer te doen. Er is, hoe dan ook, een geweldige fout begaan⁽²⁾.’

Leicester gedroeg zich in den aanvang mannelijk en schrander. Wie geen lust had om te vechten, kreeg bevel om te vertrekken. De kapellaan preekte; de luitenant-generaal hield, op St. Stevensdag, een redevoering, ‘pittig en in beleefde bewoordingen,’ en hun die den wensch koesterden of de middelen bezaten om zich uit de zaak los te koopen, werd dit vergund: want de graaf voedde grooten weerzin tegen de ruwe grondstoffen, waaruit men vergde dat hij troepen zou vormen, in staat om dienst te doen. Landloopers en schelmen uit de beruchtste deelen van Londen, baardelooze winkeljongens, verlopen herbergiers, weggezonden bedienden - Bardolphs en Pistols, Mouldys en Warts - die beter bij vechtpartijen in kroegen of donkere stegen dan op het slagveld te huis waren; aan zulke mannen kon, op een gewichtig oogenblik, de eer van Engeland niet worden toevertrouwd. Hij sprak treurig en beschaamd over de onbeduidenheid en den ellendigen toestand der engelsche jongelieden, die naar de Nederlanden werden overgezonden. ‘Geloof mij,’ zeide hij, ‘gij allen zult nog berouw hebben over die janhennige manier, waarop de jongelieden tegenwoordig worden grootgebracht. Zij zijn hier met genoeg schande van daan gegaan en velen zijn er bij, daar sta ik voor in, die met knuppels en schilden even veel kloppartijen zullen aanrichten, als iemand anders in Londen; maar zulke lieden zullen bij mij nooit weder in aanmerking komen. Dat deel van onze manschappen, dat er het eenvoudigst uitzag, heeft zich de beste

(1) That her ‘poor *subjects* were no better than *abjects*,’ eene woordspeling, die moeilijk vertaald kan worden. BRUCE, *Leycester Correspondence*, 23, 5/15 Dec. 1585.

(2) Sir John Conway aan Burghley, 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

soldaten getoond, en uw *wakkere kerels en doortrapte knapen bleken de slechtste van allen*⁽¹⁾.’

Hoe sterk ook gezift, kon de kleine krijgsmacht langzamerhand krachtiger worden; en de graaf gaf veel van zijn eigen vermogen ten beste om in de behoeften der zijnen te voorzien, en de zuinigheid van zijne vorstin te vergoeden. Het tafereel echter, door den kommissaris van monstering Digges opgehangen van de verlopen troepen, die aldus waren opgedaagd om de eer van Engeland en de zaak der vrijheid te handhaven, was alles behalve indrukwekkend. Niemand was beter dan Digges met hun haveloozen en schooierigen toestand bekend, of verlangde sterker om daar verbetering in te brengen. ‘Het is een zeer verstandige, kloeke kerel,’ zeide de graaf, ‘en hij doet zijn best om Hare Majesteit eerlijk en trouw te dienen.’ Leicester vertrouwde hem volkomen. ‘Er bestaat veel hoop,’ zeide de commissaris van monstering, ‘dat Zijne Excellentie binnen kort zulk een goede orde zal stellen op de tucht en de oefening van ons volk, dat deze zwakke, gebrekkig uitgeruste, slecht gewapende en nog slechter geoefende benden, die men zoo onbedreven aan hem heeft medegegeven, binnen eenige maanden zulke welgewapende, geoefende, voltallige, fiksche vendels zullen vormen, als men maar ergens in Europa vinden kan⁽²⁾.’ Van de schade, die zij den vijand vermoedelijk zouden toebrengen, was nog zeer weinig te zeggen, vóór dat zij door eenige gezonde oefening in het kogelspel in krachten waren toegenomen. ‘Zij zijn zoo onbedreven,’ zeide Digges, ‘dat zij, wanneer men hen zoo slecht geoefend als zij nu zijn, in het veld bracht, veel gevaarlijker zouden worden voor hun eigen aanvoerders en strijdmakkers, dan voor den vijand. Zoo hard en jammerlijk was over het geheel de toestand der soldaten, met uitzondering van de officieren, dat, naar getuigenis der kapiteins, velen hunner soldaten hen dertig en veertig pond aangeboden hebben om uit den dienst ontslagen te worden: zoodat ik er niet aan twijfel, of de bloem der aangeworven engelsche benden is vertrokken, en het overschot is aangevuld met zulke armzalige mensen, dat men ze, wanneer zij zich vrijwillig aanboden, slechts met weerzin zou aannemen.’

Zelfs na vier maanden duurde de uiterst verwaarloosde toestand der armzalige soldaten nog steeds voort; zij liepen barrevoets, uitgehongerd, bij de straat te bedelen, zoo als zij vroeger, zelfs in den slechtsten tijd nooit hadden gedaan, toen de Sta-

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 228, 16/26 April 1586, 135, 24 Febr./6 Maart 1585-6.

(2) Digges aan Walsingham 2/12 Jan. 1585. (*State Paper Office MS.*)

ten hun betaalmeesters waren⁽¹⁾. Het weinige geld, door den graaf uit de schatkist medegebracht, en de aanzienlijke sommen die hij uit zijn eigen zak had bijgepast, waren besteed om oude rekeningen af te doen, en dat niet eens geheel. ‘Wees zoo goed,’ schreef Leicester aan Walsingham, ‘bij Hare Majesteit een goed woord te doen, opdat de arme soldaten niet langer om mijnentwil hoeven te lijden. *Er kwam uit de schatkist geen penning over*, sedert ik hier aangekomen ben. Wat er vroeger kwam, was grootendeels reeds verschuldigd eer het kwam, en er blijft nog veel meer af te doen. De soldaten kunnen geen penning krijgen; hun krediet zijn zij kwijt en zij komen *van gebrek aan levensbehoeften en kleederen* in grooten getale om. Allen staan op het punt om aan het muiten te slaan. Zij kunnen niet te velde trekken, omdat zij de schulden niet kunnen betalen, die zij in hun garnizoensplaatsen hebben gemaakt. Ik heb van mijn bezittingen reeds meer ingeschoten dan ik missen kan⁽²⁾.’ ‘Er was geen enkele soldaat in staat om zich *een paar kousen* te koopen,’ zeide de graaf bij eene andere gelegenheid, ‘en het is schande, zoo als zij loopen, *ja het grieft hen, dat zij zich zoo aan de menschen moeten vertoonen*⁽³⁾.’

Er was niemand om den graaf zijne aanspraken op het gezag te betwisten. Het stamhuis der Nassaus was hopeloos arm; en het hoofd er van, de jonge Maurits, ofschoon tot stadhouder van Holland en Zeeland benoemd, was volkomen geneigd - zoo als sir Philip bij zijne komst te Vlissingen terstond aan zijn oom berichtte - om zich aan het gezag van den nieuwen landvoogd te onderwerpen. Louise de Coligny, de weduwe van Willem de Zwijger, wenschte vurig de verbintenis met Engeland, die zij beschouwde als het eenige middel, om de vervallen fortuin van het stamhuis te herstellen. Daardoor alleen, dacht zij, kon haar wraak tegen de moordenaars van haar vader en haar echtgenoot gekoeld worden. ‘Wij zien nu,’ schreef zij aan Walsingham, op heftiger toon dan men van iemand met zulk een zachtzinnig karakter zou verwachten, hoe zwaar ook die

- (1) ‘Waarde lord,’ schreef Cavendish aan Burghley, ‘welk engelsch hart kan zonder schaamte of droefenis hooren hoe de Vlissingers ons verwijten, dat zelfs in hun benardsten tijd de soldaten dier stad geregeld om de veertien dagen betaald werden, terwijl thans, nu die in handen van Hare Majesteit is, haar volle er in geen drie maanden soldij kan krijgen, zoodat het haast genoodzaakt is, om van honger te sterven of op straat te bedelen? Dat is een treurig schouwspel in het oog van hen, die van Hare Majesteit hulp verwachten. Goede lord, de onstuimige drift van mijn bezorgd en bedroefd gemoed vervoert mij,’ enz. 18 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Leicester aan Burghley en Walsingham, 15 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (3) BRUCE, 167, 9/19 Maart 1586.

dochter van Coligny, de gemalin van Oranje door Pausgezinden was verongelijkt, 'wij zien nu de vervulling van Gods beloften. Hij weet, wanneer het Hem behaagt, het bloed der zijnen te wreken; en ik beken dat ik, met de geheele Kerke Gods, levendige vreugde gevoel. Niemand is er door die moordenaars ongelukkiger gemaakt dan ik; en ik dank God, te midden mijner ellenden, dat Hij mij vergund heeft, die gewroken te zien. Dit begin doet mij hopen, dat ik nog meer strafgerichten zal aanschouwen, die de welgezinden niet minder goed zullen doen, zoowel in uw rijk als in deze eilanden⁽¹⁾.'

De verarming waartoe het geslacht der Nassaus door de zelfopoffering van zijn hoofd vervallen was, werd niet bemanteld. Zij waren verplicht, Engeland om aalmoezen te vragen, in afwachting dat 'het rijsje een boom werd.' 'Daar het Gods wil is, schreef de prinses aan Davison, 'schaam ik mij niet voor de behoefte van ons Huis want het is in Zijnen dienst zoo tot verval geraakt. Ik bid n dus, Mijnheer, mij en de kinderen de gunst te bewijzen, van daarop uwe aandacht te vestigen⁽²⁾.' Indien er aan hunne zijde eenige voorliefde tot Frankrijk had bestaan, wat met zooveel overtuiging beweerd was, zou die vermoedelijk verdwijnen. Villiers, die een vertrouwd vriend van Willem de Zwijger en een warm voorstander van Frankrijk was geweest, poogde vergeefs de oude gezindheid tegenover dat land levendig te houden, ofschoon hij verdacht werd van in werkelijkheid zijn best te doen om de Nassaus op de eene of andere wijze tot onderwerping aan Spanje te brengen. 'Deze Villiers,' zeide Leicester, 'een allerlaagste, verraderlijke schelm, is bezig met een jong edelman hier, graaf Maurits, op de schromelijkste wijze te misleiden. Met al zijne vroomheid, doet hij meer zijn best om hem in het geheim tot eene verzoening te bewegen, dan St. Aldegonde deed. Hij moest geen tien dagen meer in Holland of Zeeland geduld worden. Hij is hier, bij menschen van allerlei slag, zeer gehaat, en het zou mij erg verwonderen, als ik den jongen graaf niet voor mij won⁽³⁾.'

- (1) 'Nous voyons, Monsieur, les effets des promesses de notre Dieu, que sçait quand il luy plaist venger le sang des siens; y faut que je confesse qui je ressens fort particulièrement ceste joye commune à toute l'Eglise de Dieu; comme n'y ayant personne que eust receu plus d'offence de ces massacreurs; et m'estime heureuse parmi tous mes malheurs de ce que Dieu a permis que j'en aye veu la vengeance. Ces commencemens me font espérer que j'en verrai encores d'autres, qui ne seront moins utiles aux gens de bien, et en particulier en votre royaume et en ces Isles.' De prinses van Oranje aan sir Francis Walsingham, 1/11 Jan. 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) De prins van Oranje aan Davison, 7 Jan. 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (3) BRUCE, 73, 22 Jan./1 Febr. 1585-6.

Wat Hohenlo betreft, hoe hij voorheen ook over de betrekkelijke verdiensten van Franschen en Engelschen gedacht mocht hebben, thans was hij een warm voorstander van Engeland; en hij gaf het voornemen te kennen om aan Villier's invloed een eind te maken, door hem kort en goed te verdrinken. De aankondiging van deze beknopte rechtspleging tegen den raadsman was niet vrij van beleedigende grofheid tegen zijn kweekeling: 'De jonge graaf,' zeide Leicester 'was er, op aanstoken van Villiers, tegen om Vlissingen over te leveren. Toen graaf Hollock dit bemerkte, zeide hij met groote drift tot graaf Maurits dat, als hij met de Koningin van Engeland niet ééne lijn trok, en van de Geuzen niet weten wilde, hij zijn priester voor zijne oogen in de haven verdrinken zou, en hemzelve met zijne stiefmoeder uit hun huis jagen. Daarop ging hij met Davison heen, om aan zijne woorden gevolg te geven.'

Toen Hohenlo zich zulk een ruwe handelwijs tegenover den zoon en de weduwe van Willem de Zwijger veroorloofde, moet hij meer dan gewoonlijk door den drank bevangen zijn geweest. Evenwel was het voor het nieuwe opperhoofd aangenaam, te weten dat de invloed van zulk een hevig partijganger geheel ten voordeele van Engeland werd aangewend. De ijver van den graaf verdiende Leicester's dank, en Leicester was hem ook dankbaar. 'Deze man moet in waarde gehouden worden,' zeide Dudley; 'hij is degelijk en trouw, en heeft de voornaamste sterkten in handen en tot zijne beschikking. Gij zult wel doen met hem een brief van dankzegging te doen toekomen, en in het algemeen kennis te nemen van zijne goede gezindheid jegens Hare Majesteit. Hij is een rechte Duitscher in zijn gewoonten en manieren: mild met zijne beurs en dapper in het drinken; toch zou ik hem liever dan eenig ander duitsch vorst door Hare Majesteit bezoldigd zien; want hij heeft haar lief, hij kan haar van dienst zijn, en hij verlangt er naar, als haar dienaar bekend te staan. Zijn naaste bloedverwanten en betrekkingen in Duitschland hebben zich veelmoeite gegeven om hem te bewegen, de zijde der Staten te verlaten, en van den Koning van Spanje een jaarwedde en eene zeer groote belooning aan te nemen; doch hij heeft niet gewild. Ik hoop dat Hare Majesteit zijn aanbod om levenslang haar dienaar te zijn zal aannemen; want hij is inderdaad een zeer flink krijgsman.' Leicester was zoo geneigd de zaken uit zulk een luchtig oogpunt te beschouwen, dat hij zelfs geloofde, in den onaangenaamsten karaktertrek van den flinken krijgsman een hervorming te weeg te kunnen brengen. 'Hollock is een verstandig, wakker heer,' zeide hij, 'en geniet groote achting. Hij heeft slechts één gebrek; dat is dronkenschap; doch er bestaat goede hoop, dat hij zich daarin zal beteren. Sommigen willen mij doen ge-

looven, dat ik veel invloed op hem heb; en ik ben voornemens om mijn best te doen; want ik weet niemand die al deze landen en de verschillende soorten van bewoners zoo goed kent als hij, maar dit gebrek bederft alles⁽¹⁾.’

Zoolang Maurits dus onder de voogdij van dezen onstuimigen edelman stond, die later zijn schoonbroeder zou worden, was het niet waarschijnlijk dat hij Leicester's gezag zou dwarsboomen. Het karakter van den jongen graaf ontwikkelde zich slechts langzaam. Niet minder dan zijn vader, verdiende hij den bijnaam van *de Zwijger*. Terwijl hij scherp lette op menschen en zaken, maar zich niet veel uitliet, niet druk sprak of schreef, maar bedaard en grondig de wiskunde en de krijgswetenschap bestudeerde, was hij toen nog niet met bijzondere staatkundige eerezucht beziel. Hij wenschte misschien meer nog het vervallen aanzien van zijn Huis weder op te beuren, dan de onafhankelijkheid van zijn vaderland te verzekeren. Hoe jong hij nog was, toch viel het niet gemakkelijk in zijn hart te lezen, en wie zijn karakter poogde te doorgronden, geraakte er dikwijls verlegen mede. ‘Ik zie, dat hij zeer ontevreden over de Staten is,’ zeide Leicester; ‘hij is meestal somber gestemd. De jonge edelman zal, naar ik merk, voor Hare Majesteit kunnen gewonnen worden, indien men hem zijne eigene neiging volgen laat. Zijn Huis is verbazend arm en wordt door de Staten veronachtzaamd; en als het iets kan verkrijgen, zal het wel niet anders dan door Harer Majesteits hulp zijn; zij mag wel wat voor hem doen, om hem op hare hand te krijgen. Ik zal het beproeven.’ Doch de graaf was altijd bezorgd voor den invloed van Maurits' omgeving; want hij hield het er voor, dat de jonge man zich, door anderen, gemakkelijker liet leiden dan hij wel wenschte. ‘Hij is steeds aan het opbouwen of afbreken, naar gelang van den raad dien men hem geeft⁽²⁾.’ Een ander maal merkte hij op: ‘de jonge edelman is verbazend sluw; maar voorwaar, als de Koning van Spanje iemand te wantrouwen heeft, dan is het de prins met zijne raadslieden; want zij zijn tot nog toe door en door franschgezind geweest, en met Engeland zoo in onmin, dat zij het moeilijk kunnen verheelen⁽³⁾.’

En er was nog een ander jeugdig lid van het huis van Nassau, dat zijn doorluchtigen stam reeds tot eer verstrekke. Graaf Willem Lodewijk, nauwelijks meer dan een jongen, had

(1) BRUCE, 61, 14/24 Januari 1586.

(2) Ibid. 374, 23 Juli/8 Aug. 1586.

(3) Ibid. 74, 22 Jan./1 Febr.

reeds vele veldtochten meegemaakt, en was ernstig gewond in den kamp voor eene zaak, waaraan zijn stam zoo veel heldenbloed had geofferd. Van de vijf broeders uit Nassau was zijn vader, Jan, de eenig overgeblevene, en hij stond de zaak van de vrijheid der Nederlanden zoo vurig voor als ooit. De andere vier hadden er reeds hun leven voor gegeven. En Willem Lodewijk was het waard, de neef te zijn van Willem en Lodewijk, van Hendrik en Adolf, en de zoon van Jan van Nassau. Naar het uiterlijk volstrekt geen schoon man of een romanheld, maar iemand met een zonderling voorkomen, een kogelrond hoofd, kort gesneden haar, kleine, glinsterende, schrandere oogen, ruwe, eenigzins opgeblazen trekken, die scheef en onregelmatig waren, terwijl verscheidene wratten, niet tot sieraad, alles bedekten wat er zichtbaar bleef van een gelaat, dat tot over de ooren stak in het doornachtig kreupelbosch van een geelbruinen baard; zoo kwam de jonge stadhouder van Friesland, in zijn ijzeren borstharnas, en mank door zijn verminkt been, met andere aanzienlijke personen in den Haag. Hij wilde Koningin Elisabeth en haar vertegenwoordiger hartelijk en uit eigen beweging hulde brengen. En op Leicester maakte die nieuwe kennis een gunstigen indruk. ‘Hier is nog een klein kereltje,’ zeide hij, ‘zoo klein als het maar kan, maar een der ernstigste en verstandigste jongelieden, die ik ooit gesproken heb: graaf Willem van Nassau. Hij is stadhouder van Friesland; ik wenschte dat er in elke provincie zoo een was⁽¹⁾.’

Nu waren, ten aanzien van het vraagstuk dat zich in de eerste plaats voordeed - de aard en uitgestrektheid van het gezag, dat door Leicester zou uitgeoefend worden - de invloedrijkste Nederlanders er vóór om zijn lastbrief zoo onbekrompen en vrijzinnig mogelijk uit te leggen. De gezanten in Engeland, de familie Nassau, Hohenlo, de uitstekendste leden van de Staten, zoo als bij voorbeeld de geslepen, welbespraakte Menin, de ‘rechtschapen en nauwgezette’ Valcke⁽²⁾, en de kanselier van Gelderland - ‘die zeer groote, wijze oude man, Leoninus,’ zoo als Leicester hem noemde⁽³⁾ - wenschten allen, dat hij de onbeperkte algemeene landvoogdij over al de gewesten aanvaarden zou. Dit was een ernstige en kiesche zaak die, geen uitstel leed, en goed overleg vereischte. Doch, behalve den gezant Davison, waren twee Engelschen Leicester's officieële raadgevers. Bartholomeus Clerk, Doctor in de rechten, en sir Henry Killigrew waren door de Koningin benoemd tot leden

(1) Ibid. 61, 14/24 Januari 1586.

(2) Ibid. 33, 26 Dec. 1585./5 Jan. 1586.

(3) Leicester aan Burghley, 18 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

van den Raad der Vereenigde Staten, overeenkomstig de bepalingen van het in Augustus gesloten verdrag. De geleerde Bartholomeus was, naar het schijnt, slecht berekend voor zijn hoogst verantwoordelijken post onder die veerkrachtige nederlandsche staatslieden. Philip Sidney, wiens eenig zwak een onverdragelijke zucht naar woordspelingen was, verklaarde dat ‘Doctor Clerk behoorde tot die soort van *klerken*, die niet altijd even wijs zijn; en dat bemerkte mylord eerst toen het te laat was⁽¹⁾.’ De graaf zelf, die over het verstand der Nederlanders, die hij regeeren kwam, volstrekt niet min dacht, verwachtte slechts weinig hulp van den engelschen rechtsgeleerde. ‘Ik vind niet veel degelijks in mijn besten ambtgenoot,’ zeide hij, ‘niets van wat ik in hem zocht. Het is jammer dat gij niet meer mannen hebt van zijn beroep, geschikt om dienst te doen. Deze man heeft wel een goeden wil, en een redelijk verstand voor een geleerde; *maar hij is niet bestand tegen die groote kerels hier; voor hoe loom Hare Majesteit hen ook houden mag. Ik wenschte dat zij maar één of twee zulke klanten had, als hier de minste van een heel dozijn.*’ De andere engelsche raadsheer scheen meer te beloven. ‘Ik heb hier iemand,’ zeide de graaf, ‘die mij niet weinig te stade komt: dat is de kleine Hal Killigrew. Ik verzeker u, mylord, hij is een uitstekend dienaar, en er zit meer in hem, dan ik ooit gedacht had, ofschoon ik hem altijd voor een braaf en bekwaam mensch heb gehouden⁽²⁾.’

Bij al de mannen echter, die Leicester ter zijde stonden, bij al zijne engelsche of nederlandsche raadslieden, was er niemand die in trouw, ijver, schrandereid, ondervinding en oprechtheid den gezant Davison overtrof. Het is van belang, nauwkeurig op te merken, welke meening over hem werd uitgesproken door hen, die het meest tot een oordeel bevoegd waren, voordat zekere gebeurtenissen, waarin hij geroepen werd een groote en verantwoordelijke, hoewel ondergeschikte rol te spelen, hem in een eenigszins valsch daglicht hadden geplaatst.

‘Mr. Davison,’ schreef Sidney, ‘behartigt hier zeer de belangen van Hare Majesteit en die van uwe lordschap. Hij geeft zich groote moeite en geraakt er soms door in groote verlegenheid⁽³⁾.’ De graaf zelf prees hem steeds met warmte. ‘Mr. Davison,’ zoo schreef hij eens, ‘heeft zich in den dienst van Hare Majesteit veel moeite gegeven en veel last op den

(1) GRAY'S *Sidney* pag. 313 en 327. Andere woordspelingen vindt men daar van hem! ‘*Turner, I hope, will serve my turn well;*’ en: ‘*Mr. Paul Bus hath too many busses in his head,*’ enz.

(2) Leicester aan Burghley, 18 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(3) Sidney aan Leicester, 22 Nov. 1585. Britsch museum, Galba, C. VIII. 213. MS. - Dezelfde aan denzelfde, 1/11 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

hals gehaald, en gij zult hem even bekwaam vinden om van den geheelen staat van het land verslag te doen, als eenig zaakgelastigde die hier ooit vertoefde, daar hij bekend is met elk slag van menschen, die hier wat beteekenen. Waarlijk, mylord, gij zult er goed aan doen, met hem bij Hare Majesteit voor te spreken, want zijn verblijf hier heeft hem op vele kosten gejaagd, daar hij op een deftigen voet leefde en een goede tafel hield, zoo lang hij hier is geweest; en hij is zoo gezien bij al de voornaamste lieden, als ik niet geloof dat vroeger ooit eenig vreemdeling was. Terwijl ik u vraag om bij Hare Majesteit zijne voorspraak te zijn, moet ik u ook vriendelijk verzoeken, beste lord, om te maken dat hij binnen kort weder bij mij komt, want ik kan haast niet buiten hem. Ik beken dat ik daarmede de andere heeren te kort doe, en ik verklaar dat ik er, voor mijn eigen bijzonder belang, voor geen 5000 pond sterling om vragen zou. Maar uwe lordschap kan zich moeilijk voorstellen, hoe druk ik het hier heb, en hoe veel er voor den dienst van Hare Majesteit noodig is. Daarom, beste lord, bid ik u, als Hare Majesteit het niet kwalijk neemt, aan dit mijn verzoek gevolg te geven, geheel in haar eigen belang⁽¹⁾.

Wij kennen nu de personen, die den graaf bij zijne komst in de Nederlanden omringden, en hunne gevoelens omtrent het standpunt dat zij hem wilden zien innemen. Doch er was eene omstandigheid van het grootste gewicht: hij had voor Davison zorgvuldig verborgen gehouden, dat de Koningin, hem nadrukkelijk en bepaald verboden had den post van gouverneur-generaal te aanvaarden. Het sprak als van zelf, dat, indien hij eenmaal in de Nederlanden kwam, hij er in dien hoogen rang verscheen. De Staten wenschten dit; de graaf verlangde er vurig naar; de gezant, die de nederlandsche staatsregeling en den nederlandschen landaard beter dan iemand anders kende, hechtte er zijne goedkeuring aan; en zoowel het belang van Engeland als van Holland scheen het te vorderen. Niemand behalve Leicester wist, dat Hare Majesteit het verboden had.

Bijgevolg was er nauwelijks aan het klokkengelui, het kanongebulder, de vreugdevuren en de allegoriën een eind gekomen, en de graaf voor goed in Den Haag gevestigd, of de Staten namen de zaak van het landbestuur ernstig onderhanden.

Op den 8sten Januari lieten zich de kanselier Leoninus en Paulus Buys bij Davison aandienen, en verzochten zij hem om een afschrift van den lastbrief, door de Koningin aan den graaf verstrekt. Dit afschrift werd hun geweigerd, maar de lastbrief werd voorgelezen⁽²⁾, waaruit bleek dat hij was bekleed met

(1) Leicester aan Burghley, 27 Dec. 1585. (*State Paper Office MS.*)

(2) Resolutiën van de Staten-Generaal, a^o 1586. (HS. van het Haagsch Archief.)

het opperbevel over Harer Majesteit's krijgsmacht in de Nederlanden ter zee en te land, en vrijheid had om alle edelen en andere personen, die hij meende dat hem van dienst konden zijn, uit Engeland te ontbieden. Den 10den namen de Staten het besluit om hem de post van algemeen landvoogd over al de gewesten op te dragen. Dienzelfden dag maakte een commissie uit hun midden hare opwachting bij 'Zijne Excellentie,' zoo als de Staten goedvonden den graaf te noemen, hetgeen de Koningin later niet weinig ergerde, en sprak met hem af, dat het geheele lichaam zich den volgenden ochtend bij hem zou aanmelden⁽¹⁾.

Op dien dag dus - nieuwjaarsdag volgens den engelschen, maar den 11den Januari naar den nieuwen stijl - verschenen al de afgevaardigden reeds vroeg, door een heraut en trompetters voorafgegaan, met groote statie aan zijn verblijf. Leicester, die hen zoo vroeg nog niet verwachtte, maakte zich in zijn kleedkamer voor het plechtig gehoor gereed, toen trompetgeschal, wel wat tot zijn ontsteltenis, de komst der gansche vergadering in zijn voornaamste gehoorzaal aankondigde. Hij haastte zich zooveel mogelijk en ging naar beneden, waar hij oogenblikkelijk met een geduchten woordenvloed werd ontvangen; want de 'zeer groote en wijze Leoninus' begon aanstonds eene redevoering, die verbazend lang en bijzonder ernstig beloofde te zijn. De graaf stond eenigszins verbijsterd, toen hem gelukkig iemand in het oor fluisterde, dat men gekomen was om hem den prijs waarnaar hij zoo vurig haakte, de algemeene landvoogdij, aan te bieden. Daarop verstoutte hij zich, den stroom van des kanseliers welsprekendheid reeds bij den eersten vloed te stuiten. Daar dit een persoonlijke zaak is,' zeide hij, 'zal het beter zijn er op een minder publieke plaats over te spreken. Ik verzoek u daarom in mijne kamer te gaan, waar deze zaken voegzamer kunnen besproken worden⁽²⁾.'

'Gij hoort wat mylord zegt,' riep Leoninus zijn ambtgenooten toe: 'wij moeten ons naar zijne kamer begeven.'

Daarheen begaven zij zich dus, vergezeld door den graaf, met vijf of zes uitgelezen raadslieden, waaronder Davison en dr. Clerk. Daar begon de kanselier andermaal zijne aanspraak, waarin hij naar behooren eerst de Koningin en vervolgens hare vertegenwoordigers de gebruikelijke hulde bracht, en ten slotte den graaf ernstig verzocht om, ofschoon Hare Majesteit de heerschappij afgewezen had, 'den naam en den post van algemeen landvoogd en opperbevelhebber hunner gansche krijgsmacht te

(1) Ibid. Vergelijk BOR, II, 686, volg.

(2) BRUCE's *Leycester Correspondence*, p. 58, 14/24 Januari 1586.

land en ter zee te willen aanvaarden, met de vrijheid om over al hunne inkomsten en belastingen to beschikken.’

Zoodra de redevoering geëindigd was, verzocht Leicester, die geen Fransch sprak, aan Davison, haar in die taal te beantwoorden.

Zoo betuigde de gezant, uit naam van den graaf, den innigsten dank voor dit blijk van genegenheid en vertrouwen der Staten-Generaal op de Koningin. Hij verzekerde, dat deze stap hen in de gunst en de genegenheid van Hare Majesteit nog zou doen stijgen, en zij ongetwijfeld dagelijks den onderstand zou vermeederen, dien zij aan de gewesten schonk om het volk uit zijne ellende te verlossen. Wat den graaf zelven betrof, hij zou de eer, hem door de Staten bewezen, nooit naar waarde kunnen vergelden, al werden hem ook honderd levens geschonken. Hoewel hij zich in het geheel niet in staat gevoelde om al het gewicht van zulk een zwaren post te dragen, verklaarde hij, dat de Staten ten volle konden vertrouwen op zijne rechtschapenheid en goede bedoelingen. Evenwel, daar het hem aangeboden gezag een groote verantwoordelijkheid medebracht, en de zaak rijpe overweging vereischte, verzocht hij hen, het voorstel op schrift te willen stellen en het hem in handen te geven. Daarna hoopte hij een besluit te nemen, dat tot bevordering van Gods eer en van 's lands welvaart het dienstigst zou zijn⁽¹⁾.

Drie dagen daarna, den 14den Januari, werd het aanbod, overeenkomstig Leicester's verzoek behoorlijk op schrift gesteld, den gezant Davison overhandigd. Nog drie dagen later, den 17den Januari, verzocht Zijne Excellentie, na het voorstel in beraad te hebben genomen, met gemachtigden uit de vergadering in overleg te treden. Reeds denzelfden dag had er een bijeenkomst plaats, en men trad in eene woordenwisseling over sommige bijzonderheden, vooral met betrekking tot de belastingen. De graaf legde, volgens het verslag der afgevaardigden, geen weerzin aan den dag om den post te aanvaarden, mits deze punten tot wederzijdsch genoeg konden geregeld worden. Hij verried integendeel eer ongeduld dan tegenzin; want den volgenden dag zond hij zijn geheimschrijver Gilpin met een eenigszins dringende boodschap. ‘Zijne Excellentie was verwonderd,’ zeide de

(1) Resolutiën der Staten-Generaal, 1/11 Jan. 1586. (HS. van het Haagsch Archief.) Volgens 's graven eigen verslag van Davison's toespraak, zou hij zijn weerzin om het opgedragen gezag te aanvaarden veel duidelijker hebben uitgedrukt, en niet zijne onbekwaamheid maar het onverwachte van het voorstel tot reden voor zijne mogelijke weigering hebben bijgebracht, met de verklaring, dat ‘men daarmede verder was gegaan, dan in de overeenkomst met Hare Majesteit bepaald was.’ Het verslag in den tekst is ontleend aan het dagregister van de handelingen der Staten-Generaal.

geheimschrijver, ‘dat de Staten zoo lang werk hadden om tot een besluit te komen over de vragen, door hem in verband met het aanbod der landvoogdij gesteld, en Zijne Excellentie zag voor dit talmen geen reden⁽¹⁾.’

De vertraging werd toch eer veroorzaakt door een overmaat, dan door een gebrek aan begeerte naar gezag van Zijne Excellentie. De Staten wenschten bij het beraadslagen over wat zij de ‘onbeperkte’ landvoogdij noemden - waaronder zij, zooals later bleek, ‘onbeperkt’ met betrekking tot den tijd, niet tot de macht verstonden - natuurlijk zeer, om door middel van een staatsraad over die landvoogdij een heilzaam toezicht te houden. Zij wilden niet alleen zulk een Raad instellen, om de macht van den nieuwen landvoogd te beperken, maar zelfs met hem althans het recht deelen om de leden van dien Raad te benoemen. Doch de aristocratische graaf begon reeds tegen te sporrelen bij de gedachte aan het minste bedwang - vooral van lieden die behoorden tot wat hij als lagere klassen beschouwde.

‘Heer neef en ambassadeur,’ zeide hij tot Davison, ‘laat uw voorzichtige makkers steeds indachtig zijn, wat ik u bidden mag, dat uw neef zich enkel met adellijk bloed wil inlaten. In geen geval moogt gij er in toestemmen, dat hij binnen enger grenzen worde beperkt, dan een onafhankelijke en eervolle landvoogdij, hem onbeperkt opgedragen, medebrengt, opdat hij alle diensten zal kunnen bewijzen die er van een rechtschapen man in zulke eene betrekking, op zichzelf zeer edel, gevorderd kunnen worden. Doch evenmin moet die landvoogdij aanvaard worden, als ik met mannen zou moeten jagen, die mij veeleer van den weg zouden brengen, dan mij het spoor van het wild wijzen dat ik wensch machtig te worden. Bedenk daarom, als ik u verzoeken mag, wel wat gij doet, en hoe zulk een weidsche titel met zoo geringe macht voor mij onaannemelijk, voor Hare Majesteit onaangenaam, en voor mijne vijanden, die mijn zwakke zijde bespieden, gewenscht zou zijn. De Staten dringen mij reeds om den post aan te nemen, en ik verlang van hen, dat zij mij onbeperkte macht zullen aanbieden zooals in het eerst, toen er nog geen sprake was van instructiën; zoo stond de zaak toen Leonius mij op Nieuwjaarsdag uit hun aller naam toesprak, zoo als gij gehoord hebt, en mij een geheel onbeperkt gezag aanbood. Als het hun behaagt dit aanbod te bekrachtigen, zonder die beperkende instructiën, zal ik de Staten gaarne dienen, of anders onder dezelfde instructiën als de Koningin-Weduwe van Hongarije⁽²⁾.’

(1) Resolutiën der Staten-Generaal, 4/14-8/18 Januari 1586.

(2) Leicester aan Davison, 14/21 Januari 1586. (*State Paper Office MS.*) Davison antwoordde in denzelfden geest en verzekerde den graaf, dat hij den Staten duchtig de les gelezen had, omdat zij na de opdracht van het onbeperkt gezag instructiën wilden voorschrijven; en hij meldde verder, dat het hen zeer spijten zou, ‘als er iets gebeurde dat hem billijke reden tot ontevredenheid gaf.’ Davison aan Leicester, 12/22 Januari 1586, Britsch museum, Galba, c. VIII, p. 4, MS. 14/24 Jan. 1586. Zie BRUCE, p. 59.

Dit was duidelijk genoeg; en Davison, die steeds in de onderhandelingen met de Staten voor Leicester was opgetreden, kon zeker geen den minsten twijfel koesteren omtrent 's graven gedachten over het ‘onbeperkt gezag.’ Hij deed dus al wat hij vermocht om de Staten tot het gevoelen van Zijne Excellentie over te halen; en zijne pogingen werden met een goeden uitslag bekroond.

Den 22sten Januari kwam er een gezantschap der Staten naar Leiden, waar Leicester toen een korten tijd vertoefde. Dit gezantschap had in last hem, zoo mogelijk, te bewegen om er in toe te stemmen dat de Staten zelven een Raad benoemden, die uit leden van al de gewesten zou bestaan. Konden zij deze inwilliging niet verkrijgen, dan was hun bevolen er ernstig op aan te dringen, dat hun het recht geschonken zou worden om een dubbele kandidatenlijst op te maken, waaruit de landvoogd dan eene keus zou doen. Ingeval beide voorstellen afgewezen werden, zouden de Staten er in toestemmen, dat Zijne Excellentie zelf een Raad van State koos en benoemde uit ingezetenen van al de Gewesten, voor den tijd van een jaar. De bezending was verder gemachtigd, den lastbrief van den landvoogd naar gelang van deze punten op te stellen; en eene reeks van instructiën voor den Raad van State, met goedvinden van Zijne Excellentie, te bepalen. De bezending had ook volmacht om de zaak in eens af te doen, zonder haar weder voor de Staten te brengen⁽¹⁾.

Het was te verwachten, dat een gezantschap met zulk een last voorzien, zeer buigzaam zou wezen. Dit was ook noodig, daar het zich naar de nukken van Zijne Excellentie moest schikken, die reeds een gebiedenden toon begon aan te nemen. De vleierij, hem toegezwaaid, zijn feestelijke intochten, de latijnsche redevoeringen en de op zijn pad gestrooide bloemen, dat alles was niet zonder uitwerking gebleven; en de graaf beschouwde zich bijna als een Koning. De bezending maakte hem in Leiden hare opwachting en hij veinsde tegenzin om de ‘onbeperkte’ landvoogdij aan te nemen; maar die zedigheid kon zulke ervaren staatslieden als ‘den wijzen ouden Leoninus,’ Menin, Maelson, Floris Thin en Aysma, die leden van het gezantschap waren, niet misleiden. Het was hun duidelijk genoeg, dat het thans geen tijd was om zich te beklagen. De gekozen landvoogd drong er natuurlijk op aan, dat de twee

(1) Resolutiën der Staten-Generaal, 9/19-12/22 Jan. 1586.

Engelschen, volgens het verdrag met Hare Majesteit, zitting zouden hebben in den Raad. Hij benoemde ook terstond Leoninus, Meetkerke, Brederode, Valcke en Paulus Buys, tot denzelfden post: zeker in de meening, dat dit vijf jachtgezellen waren - als hij dan toch eenmaal niet alleen uit jagen zou gaan - die zijn neus niet van het spoor zouden brengen, of hem verhinderen om het wild, waar hij jacht op maakte, wat het ook voor wild mocht wezen, meester te worden. Hij zou echter zien, dat die vijf niet zoo eendrachtig met hem zouden jagen, als hij hoopte. Wat de andere leden van den Raad betrof, keurde hij goed, dat hem kandidaten werden voorgedragen, over wier geschiktheid hij zelf beslissen zou⁽¹⁾.

Nadat deze zaak tot vredezijdensch genoeg geregeld was - althans de graaf had alle reden om met den uitslag tevreden te zijn, tenzij het wild, waarop hij jacht maakte, een koningskroon was - werden de Staten door hunne afgevaardigden te Leiden verwittigd, dat Zijne Excellentie, na enkele tegenwerpingen, de landvoogdij aangenomen had (24 Januarij 1586).

Men was overeengekomen, dat hij als algemeen landvoogd der Vereenigde Gewesten, Gelderland en Zutphen, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en alle andere die nog met hen in verbintenis traden, zou gehuldigd worden. Hij zou het opperbevel voeren over de land- en zeemacht; hij zou in zaken van binnen- en buitenlandsch beheer de hoogste macht uitoefenen, zoo als onder de regeering van Keizer Karel V gebruikelijk was geweest. Alle burgerlijke beambten, overheden en rechters zouden door hem benoemd worden uit een voordracht van drie personen, opgemaakt door de Staten van elk Gewest, waarin zulk een post openviel. De Staten-Generaal zouden bijeenkomen, waar en wanneer hij hen beschrijven zou. Zij waren echter, even als de Staten der afzonderlijke Gewesten, ook bevoegd om naar eigen goedvinden te vergaderen. De Staten zouden den algemeenen landvoogd trouw zweren, en hij zou een eed afleggen op de handhaving van de aloude rechten, gebruiken en handvesten⁽²⁾.

De zaak was beklonken. Vruchteloos had een zendeling van het fransche Hof zijn uiterste best gedaan om het sluiten van deze nauwe verbintenis te verhinderen. Want de ellendige regeering van Hendrik III stelde er, terwijl zij zich voor Filips II in het stof vernederde, en de schoone steden en welige vlakten van Frankrijk ten offer bood aan zijn onverzadelijke heerschzucht, met het mom van overdreven godsdienstijver bedekt,

(1) Resolutiën der Staten-Generaal, 14/24 Jan. 1586.

(2) Groot Plakkaatboek, IV. 81. BOR, II, 686. WAGENAAR, VIII, 115-117.

hoogen prijs op, dat Holland en Engeland de netten niet ontkwamen; waarin zij zelve verwickeld was. De zaakgelastigde in Den Haag zou, zoo als het heette, eenige handelszaken bespreken, maar werkelijk wilde hij, volgens Leicester, 'de Staten terug houden van een verbond met Hare Majesteit⁽¹⁾.' Doch men gaf hem te verstaan, dat de Staten toen geen tijd hadden voor zijne zaken, 'daar zij den dienst der Koningin van Engeland vóór dien van ieder ander vorst wilden behartigen.' De zaakgelastigde voelde zich niet gestreeld door deze koele ontvangst; doch de Hollanders hadden wel reden genoeg, om met bitterheid den smaad te gedenken dien zij het afgelopen jaar in Frankrijk hadden ondervonden. De zaakgelastigde toonde zich echter zeer misnoegd. De 'kerel,' zeide Leicester, 'nam het zoo hevig op, dat hij trotsch naar de Staten ging, en hun zijne brieven aanbood met de woorden: 'Nu zult gij, hoop ik, al uwe opofferingen wel aan de Koningin van Engeland gebracht hebben, en zal u eenige tijd overschieten om de brieven van mijn meester te lezen.' 'Maar zij haalden er hem over door,' vervolgde de graaf, 'dat hij, zooals zij meenden, den naam van Hare Majesteit smadelijk gebruikt had; zij slingerden hem zijne brieven weder toe en geboden hem zijns wegs te gaan,' tot groote verslagenheid van den zaakgelastigde, die zich met meer wrevel dan ooit verwijderde.

Zoo liep het met den franschen invloed af. En thans had Leicester juist dat gedaan, wat de gebiedendste vrouw der wereld, wier gunst hem leven deed, hem uitdrukkelijk verboden had. Wat had hij, nu de stap eenmaal gedaan en de prijs, die hem zoo begerlijk voorkwam, bemachtigd was, en de staatkunde, die de Staten en hem daartoe geleid had, zoo heilzaam scheen, behooren te doen om den storm af te wenden, dien hij voorzien kon? Voorzeker had iemand, die den aard der vrouwen en vooral Elizabeth's karakter zoo goed kende, een poging moeten doen om haar genegenheid te versterken, nadat hij haar trots zoo diep gekrenkt had. Hij kende zijne macht; behalve de aantrekkelijkheden van zijn voorkomen en zijn omgang - die weinige vrouwen, op wie hij eenmaal indruk had gemaakt, ooit vergeten konden - bezat bij de verleidelijkste en wegslependste welsprekendheid en, bij zijne afwezigheid, was zijne pen even vaardig als zijne tong; want de graaf was door en door een hoveling. Niemand was beter bedreven in het te pas brengen van woorden, waarin gehechtheid en verrukking doorstraalden, die vrouwen, en vooral der Koningin, als muziek in de ooren klonken; en hij kende zijne koninklijke meesteres te goed,

(1) BRUCE, 47, 31 Dec. 1585./10 Jan. 1586.

om niet te weten dat de taal van hartstochtelijke aanbidding, hoe overdreven ook, zelden werking op hare ziel gemist had. Het was dus vreemd, dat hij bij deze moeilijke omstandigheid niet zelf, zonder eenig bemiddelaar, op haar werkte. En toch, beging hij den grooten misslag van zijne verdediging op te dragen aan den zaakgelastigde Davison, dien hij terstond besloot, met instructiën aan de Koningin af te vaardigen, en het vroeger verbod der Koningin voor hem verborgen te houden. Doch hoe kon de graaf vergeten, dat hij hier niet de Koningin maar de vrouw om vergiffenis moest vragen; dat Robert Dudley, haar te voet moest vallen, in plaats van William Davison?

Onder de gegeven omstandigheden, had de eerste brief, die een bericht behelsde dat Elizabeth's trots naar alle gedachten zoo diep krenken zou, van Leicester's hand moeten zijn. Daarentegen was het slechts een vervelend, stijf stuk van de Staten.

En hierin werd wederom de bijstand van den onmisbaren Davison noodig geacht. Den 3den Februari drong de gezant, na kennis te hebben gegeven van zijn voornemen om op last van Zijne Excellentie, zoodra de graaf ingehuldigd zou zijn, naar Engeland te gaan om Hare Majesteit van al deze gewichtige voorvallen verslag te doen, er bij de Staten op aan, dat zij zoo spoedig mogelijk hun brief aan de Koningin zouden gereed maken, met andere noodzakelijke stukken, die hem zouden toevertrouwd worden. Hij gaf ook te verstaan, dat het niet kwaad zou zijn, het ontwerp van dien brief eerst aan zijn oordeel te onderwerpen, 'daar hij de luimen van Hare Majesteit het best kende⁽¹⁾.'

Nu kende zeker niemand ter wereld de luimen van Hare Majesteit beter dan Leicester; en het is onbegrijpelijk, hoe hij zoo vele dagen en weken kon laten verstrijken, zonder in het minst aan die luimen te denken. Maar de plotselinge en onverwachte vervulling zijner wenschen had den graaf het hoofd wat op hol gebracht. Het wild waarop hij jacht maakte was hem, bijna onmiddellijk nadat het uit zijn leger was opgejaagd, in den mond gelooopen; en het was niet te verwonderen, dat zijn blijdschap over dit geluk alle andere gevoelens bij hem wat op den achtergrond schoof.

Drie dagen later, op den 6den Februari, werd den gezant het ontwerp van een brief aan Elizabeth voorgelegd, door Menin opgemaakt; acht dagen daarna, 14 Februari, nam mr. Davison afscheid van de Staten, en begaf zich naar Den Briel, om van daar naar Engeland onder zeil te gaan; en drie of vier dagen

(1) Resolutiën der Staten-Generaal. 3, 6-20 Febr. 1586, HS.

later lag hij nog in die haven op een gunstigen wind te wachten. Zoo waren er sedert den 11den Januari (Nieuwen Stijl), toen de onbeperkte landvoogdij Leicester het eerst aangeboden was, reeds bijna veertig dagen verstreken, in welk tijdsbestek de ongehoorzame graaf over deze allergewichtigste zaak aan Hare Majesteit, noch vertrouwelijk, noch ambtshalve, een enkel woord geschreven had. En toen de Koningin eindelijk kennis kreeg van het vergriep van haar gunsteling, was het niet in zijn welbekend schrift, en vermengd met tranen van berouw en schriftelijke liefkozingen, maar het moest haar worden voorgelegd in den statigen vorm van een op perkament gestelde, behoorlijk verzegelde oorkonde, in de staatkundige brabbeltaal der 'hoogmogende, zeer geleerde, wijze en zeer voorzienige Heeren, Mijne Heeren de Staten-Generaal.' Kwalijk had men het onhandiger kunnen aanleggen.

Ondertusschen koesterde zich de nieuwe landvoogd, onbekommerd over de stormen, die van over het Kanaal heen kwamen opzetten, in den vollen zonnenschijn zijner macht. Den 4den Februari werd hij met groote staatsie en plechtigheid in Den Haag gehuldigd⁽¹⁾.

Het schoone, vreedzame vlek, de zetel van Holland's regeering, had toen nagenoeg hetzelfde voorkomen als heden ten dage. Nette, stille, ruime straten, door rijen van fluisterende populieren en schaduwrijke linden belommerd; breede, stille grachten, waterwegen waarover al de drukte van handel en bedrijvigheid eener naarstige bevolking in spookachtig stilzwijgen heengleed; ouderwetsche, vooroverhellende huizen, met torens en spitse gevels; aloude kerken van gemetselden steen, met slanke torenspitsen en welluidend klokkenspel; in den omtrek boerenwoningen met rieten daken, waarop ooievaars hun nesten bouwden - alles zonder eenige vestingwerken, behalve de grachten, die de plaats aan alle zijden insloten - ziedaar het park van den graaf, 's Graven Hage, gewoonlijk kortaf Den Haag genoemd.

De stad was als in een priël voor het gezicht verborgen door uitgestrekte eiken- en beukenbosschen. De aloude Badahuennawouden der bloeddorstige druiden, het 'woeste hout dat geen genade kende' van saksische wilden, waardoor in later tijd, zoo menig grafelijke Dirk of Floris, in een lange reeks van eeuwen, ten tournooi of naar 'het vederspel' gereden was; en waar, onder het dichte loof, de zachtaardige Jacoba over hare tegenspoeden had gemijmerd en geschreid - strekten zich in alle richtingen tusschen de stad en de nabijgelegen zee uit.

(1) Resolatiën der Staten-Generaal 4 Febr. 1585.

In het hart der plaats stond het oude grafelijk slot, door Willem II, den Roomschen Koning, in de dertiende eeuw gebouwd, met zijn hechte tufsteen muren, zijn cilindrische torens, zijn spitsen gevel met rosetvormige vensters en met zijn ruim voorplein, ingesloten door een middeleeuwsche gracht, waarover een valbrug met windas.

In de groote feestzaal van het oude slot, wier cederhouten zoldering, een meesterstuk der timmerkunst, door oude graven op hunne kruistochten uit het Heilige Land medegebracht, in den riddertijd zoo menigwerf van vroolijk feestgejubel had weergalmd - in die zaal, honderdvijftig voet lang en veertig voet breed, was een verheven stelling opgericht, met een prachtige staatsiezetel voor den landvoogd, en geen verguldsel of fluweel was er gespaard aan tapijtwerk, aan behangsels, aan zinnebeelden, aan deviezen, aan leeuwen, aan eenhorens, en andere indrukwekkende sieraden. Graaf Maurits, met al de leden van zijn geslacht, de Staten-Generaal in feestgewaad en al de hooge ambtenaren bij het burgerlijk bewind en het leger, waren daar bijeen. De redenaar Menin droeg een aanspraak voor, doorwrocht met talrijke voorbeelden uit de Heilige Schrift en uit de oude geschiedenis om te bewijzen, dat de Heer nooit de zijnen verlaat, zooals thans weder bleek, nu de vereenigde gewesten ten gevolge van Oranje's dood en het verlies van Antwerpen hun ondergang nabij waren, en de Koningin van Engeland en de graaf van Leicester plotseling als van den hemel tot hunne redding waren afgedaald. Daarop werden de eeden van wederzijdsche trouw tusschen den landvoogd en de Staten gewisseld, en ten slotte waagde dr. Bartholomeus Clerk het zich met de 'stevige kerels' te meten, door het voordragen van een redevoering, die, naar het scheen, algemeene bijval mocht verwerven. En aldus werd de graaf behoorlijk gehuldigd als algemeen landvoogd van de Vereenigde Nederlanden⁽¹⁾.

Maar reeds liet zich het eerste suizen van een opkomenden storm vernemen. Het scheen wel, dat een vogel in het voorbijvliegen der Koningin had ingefluisterd, dat haar gunsteling ongehoorzaam werd. 'Een praatje loopt er hier,' schreef Leicester aan Walsingham, 'dat Hare Majesteit over mijn titel van Excellentie ontevreden zou zijn. Doch als het mij om titels te doen was geweest, of ik had ze willen aannemen, zou ik niet een nog hooger titel dan Excellentie afgewezen hebben, zoo als Mr. Davison u, als gij hem er naar vraagt, vertellen zal; ook kunt gij van hem hooren, dat ik dien ernstig geweigerd heb, en dat ik het, indien het in mijn vermogen ware geweest, dezen

(1) Resolutiën der Staten-Generaal, 4 Febr. 1586. HS. BOR, 688, 689. WAGENAAR, VIII. 115, volg. HOLINSHED, IV. 647, seq. STOWE, 715, seq.

ook gedaan had⁽¹⁾.’ Nu de Koningin den vorm van deze toespraak bedenkelijk vond, die Leicester, zooals hij zelf opmerkte, altijd had vrijgestaan, van het oogenblik af dat zij hem met de grafelijke waardigheid begiftigd had⁽²⁾, kan men begrijpen, hoe toornig zij worden zou, als zij vernam dat hij zich tot oppermachtig landvoogd had laten benoemen. Het is moeilijk te zeggen, welken hooger titel hij afgeslagen had; want als men de gedenkschriften vertrouwen mag, had hij geen macht of waardigheid van de hand gewezen, die hij bij mogelijkheid verkrijgen kon.

Doch zeer kort daarna kwam er van geloofwaardige zijde het bericht, dat de Koningin van het voorstel, op Nieuwjaarsdag (O. St.) gedaan, kennis droeg, en dat zij, hoewel zij zich de mogelijkheid niet denken kon dat hij dit zou aannemen, verontwaardigd was, om dat hij de aanbieding niet nadrukkelijk had van de hand gewezen.

‘Betreffende het voorstel u bij monde van Leoninus gedaan,’ schreef Burghley, ‘heeft Hare Majesteit vernomen dat gij hen uit haar naam uw dank heb betuigd, en dat gij hebt verklaard, dat daarvan in de overeenkomst volstrekt geen melding is gemaakt; dat gij het daarom nog niet zoudt aannemen, en dat gij niet wist wat gij er op moest antwoorden⁽³⁾.’

Nu was dit bericht vrij onjuist, ofschoon Burghley het van den graaf zelven ontvangen had. Wij hebben gezien, dat Leicester het voorstel, zoodra het hem gedaan was, volstrekt niet verworpen, maar integendeel zeer dankbaar opgenomen had. Toch was de Koningin ontevreden, hoewel zij niet wist dat hij haar bepaald ongehoorzaam was geweest. ‘Hare Majesteit,’ vervolgde de lord schatmeester, ‘is over deze handelwijs zeer verontwaardigd. Zij keurt het af, dat gij hen bedankt maar vindt het zeer vreemd, dat gij hun niet duidelijk hebt gezegd hoe dikwijls Hare Majesteit geweigerd had, om iemand voor haar het bewind te doen aanvaarden en hoe beslist zij dan placht te antwoorden. Men zou dus kunnen vermoeden dat achter hun aanbieding, achter haar weigering de een of ander kwade bedoeling schuilde, gesmeed door een derden persoon, om aan de goede zaak afbreuk te doen. Maar het ergert haar dat Uwe lordschap hun niet ronduit gezegd heeft, dat U zelf de wil van Hare Majesteit in dit opzicht bekend was, en dat het nooit hare bedoeling is ge-

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 94. 7-17 Febr. 1586.

(2) Vergelijk CAMDEN, III, 399: Zijne benijders bespotten hem om den titel van Excellentie, dien hij van alle Engelschen het eerst aannam, en die op het tooneel belachelijk werd gemaakt.

(3) Burghley (eigenhandig) aan Leicester, 26 Jan.-5 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

weest om op deze wijze het onbeperkt bewind te aanvaarden. Want bij uw vertrek van hier verbood zij u om een dergelijken titel en post te aanvaarden.

Indien Elizabeth zoo verstoord was, zelfs in de onderstelling dat het aanbod beleefd zou zijn afgewezen, hoe zou zij dan wel te moede zijn, als zij vernemen zou, dat het dankbaar aangenomen was! De graaf sidderde reeds als hij dacht aan de gevolgen van zijne onhandigheid. Hij had een groven misslag begaan, door zich tot algemeen landvoogd te laten benoemen; nog grover, misschien noodlottig, was zijn verzuim om niet spoedig schuld te bekennen, en om vergiffenis te smeeken, voordat anderen zijn misstap konden verzwaren. Doch zelfs nu huiverde hij er voor om zich tot de Koningin zelve te richten, en hoopte den opkomenden storm door middel van de tooverroede van den lord-schatmeester te bezweren. Hij riep de tusschenkomst in van zijn vriend, om hem in dezen dringenden nood te beschermen, en verzocht Hare Majesteit en den heeren van den Raad om hun oordeel thans op te schorten, totdat Davison de berichten en verklaringen zou indienen, waarvan hij, nu hij gereed stond van Den Briel onder zeil te gaan, rijk voorzien was.

‘Indien mijne redenen,’ schreef Leicester, ‘u niet gewichtig genoeg voorkomen om een oprecht en trouw dienaar van Hare Majesteit te bewegen om te handelen zoo als ik gehandeld heb, wil ik gaarne den misslag, dien ik dan uit onwetendheid begaan heb, met ongenade boeten, al zou mij dat krenken en smarten. Hij verzocht, dat men zoo spoedig mogelijk een ander persoon in zijne plaats zou zenden, en zwoer plechtig, zoo waarachtig als hij in Christus geloofde, dat hij niets gedaan had, dan wat hij had moeten doen in het belang van Hare Majesteit; en dat hij, toen hij daar te lande voet aan wal zette, even weinig gedacht had tot landvoogd der Nederlanden, als tot Koning van Spanje benoemd te worden⁽¹⁾. Zeker had hij die eer, als het een eer kon genoemd worden, duur betaald, en het was niet zijne bedoeling toen hij naar de Gewesten trok, om zich voor een ijdel titel te gronde te richten. Zijne beweegredenen - hierin sprak hij eerlijk de waarheid - waren minstens even goed in het belang van den staat als in zijn eigen voordeel. ‘Er is geen reden,’ zeide hij, ‘waarom ik mij als een dwaas zou hebben willen aanstellen en mij het misnoegen van Hare Majesteit op den hals halen, dat ik voor geen rijk ter wereld zou willen verdiend hebben, mij voor de toekomst in het verderf te storten en alles waarvan ik levenslang had moeten bestaan, in een enkel half jaar geheel te verteren. Maar ik moet God danken, hoe zeer mij het misnoegen van Hare Majesteit ook smart. Als

(1) BRUCE'S *Leycester Correspondence*, 96, 97, 8-18 Febr. 1586.

dat zoo blijft wil ik niet langer leven, en kan ik mijn vaderland niet weder zien.’

En hier begon hij te weeklagen, en groot berouw te toonen.

‘Als ik Harer Majesteits belang ditmaal niet behartigd heb,’ ging hij voort, ‘wanhoop ik er aan, haar ooit van dienst te kunnen zijn, en wil ik mij ergens in een afgelegen hoekje van de wereld in stille afzondering begeven, om daar de weinige dagen, die ik nog te leven heb en die mij toch te lang zullen vallen, door te brengen en er voortdurend bidden om een lang en voorspoedig leven voor Hare Majesteit; mijn eenige troost in die ballingschap zal de gedachte zijn, dat mij die rampen overkwamen, door mijn zorg voor de belangen van Hare Majesteit⁽¹⁾.’

Nadat hij, niet in de hoop om Burghley te vermurwen, maar om Elisabeth's hart te treffen, dit somber tafereel had opgehangen, begon hij het betwiste punt overtuigend en schrander te bepreken. Hij had bij zijne komst in de Gewesten de overtuiging gekregen, dat, indien hij de landvoogdij niet aanvaardde, een ander dat zou doen; en zeker was het in het belang van Hare Majesteit, dat niet een onverschillig persoon, maar een van haar verkleefde dienaars die gewichtige betrekking bekleedde. Hij hiel vol, dat de Koningin hem in vertrouwen te kennen had gegeven, dat zij er niet tegen zou zijn, dat hij den bewusten post aannam, mits het voorstel van de Staten, en niet van haar, uitging. Hij beweerde, dat de dubbele betrekking, die hij bekleedde - daar hij zoowel zijne vorstin als de Nederlanden te velde en in den raad dienen moest - hem welhaast genoodzaakt had om het hem opgedragen gezag aan te nemen. Niets meer te zijn dan bevelhebber over vijfduizend engelsche krijgers, waaronder een veel bekwamer aanvoerder dan hij, sir John Noris, was moeilijk met het belang van Hare Majesteit of met zijne waardigheid overeen te brengen. De Koningin had door zijne aanstelling niets verloren, maar veel voordeel en eer verworven, daar zij ‘over de Vereenigde Gewesten, hunne land- en zeemacht, hunne steden en schatten, gebieden kon; en van al hunne staatsgeheimen kennis droeg⁽²⁾.’

Daarop nam hij weder een toon van teedere, maar verwijtende droefgeestigheid aan, en merkte op, dat ieder ander, in zijne plaats er dank, geen berisping, voor zou hebben ingeooft. ‘Zoo ongelukkig ben ik thans,’ zeide hij, ‘dat ik door mijn trouwe en oprechte verkleefdheid aan Hare Majesteit en aan mijn vaderland mijzelven geheel en al te gronde heb gericht. Waar ik gunst verwachtte, is ongenade mijn deel; en in plaats

(1) BRUCE, 98; 8-18 Febr. 1586.

(2) Ibid. 100-102, 8-18 Febr. 1586.

van belooning dreigen mij armoede en ondergang. Indien het aannemen van dien naam van landvoogd zoo kwalijk genomen wordt, dat ik mij daardoor oneer, smaad en ongenade op den hals haal, zou ik er in berusten als eene straf van God; maar niet van mijne Koningin, die ik ootmoedig geëerd en trouw bemind heb.’

Zonder twijfel was dit de weg om het hart van Elisabeth te treffen, en Leicester had altijd overvloed van zulke pijlen in zijn koker. Ongelukkig had hij te lang getoefd, en zelfs nu durfde hij niet recht op zijn doel afgaan. Hij zag er tegen op om aan de Koningin te schrijven, daar hij vreesde, dat haar dit onaangenaam zou zijn. Daarom bleef hij den lord-schatmeester en den geheimschrijver als bemiddelaars gebruiken en beging zoo den eenen misslag voor en den anderen na.

Intusschen wachtte Davison alsof er nog geen vertraging genoeg geweest was, werkeloos in Den Briel op mooier weer. Twee dagen nadat de brief aan Walsingham verzonden was, gaf Leicester zijn ongeduld aan den afgezant lucht. ‘Het spijt mij zeer,’ zeide hij, ‘te moeten vernemen dat gij zoolang in Den Briel toeft, terwijl de wind toch reeds de twee laatste dagen zoo gunstig is geweest. Ik zou er alles op durven verwedden, dat gij op dit oogenblik reeds in Engeland hadt kunnen zijn. Ik bid u, haast u toch, anders vrees ik, dat onze zaak in het achterspit zal komen, vóórdat gij daar zijt, al is die nog zoo goed en eerlijk. Bedenk toch, bid ik u, hoe ik naar tijding van u uit Engeland verlang, al ben ik ook in zekeren zin op alles voorbereid’⁽¹⁾.

Het was dus duidelijk, dat hij in zijn hart niet wanhoopte aan zijne zaak, als die aan de Koningin grondig werd uitgelegd. Vreemd is het, dat hij zich, na zijne ongehoorzaamheid, nog aan te lang stilzwijgen schuldig had gemaakt. Davison was in zee gestoken, voor hij den brief van den graaf ontving. Hij had een nauwkeurigen lastbrief bij zich: hij moest doen zien, hoe gretig de Staten Leicester tot onbeperkt landvoogd begeerd hadden - hetgeen stipt de waarheid was - en hoe de graaf zich beijverd had om de aangeboden eer van de hand te wijzen - hetgeen onjuist was, indien de geschriften uit dien tijd en de handelingen der Staten-Generaal geloof verdienen. Hij moest de algemeene verwarring schilderen, die in het land heerschte, de verdeeldheid onder de staatslieden, de ontevredenheid der krijgsoversten en soldaten, hetgeen òf de verkiezing van een enkel opperhoofd, òf een verzoening der Nederlanden met Spanje ten gevolge moest hebben. Dat de graaf de dubbele taak, die op hem rustte als opperbevelhebber van Harer Majesteits krijgsmacht

(1) Leicester aan Davison, 10-20 Febr. 1585. (*State Paper Office HS.*)

en veldheer en eerste raadsman der Staten, onmogelijk zou kunnen volbrengen, indien er iemand anders tot landvoogd werd aangesteld, lag voor de hand; even duidelijk was het, dat de gewesten alleen ter beschikking van Hare Majesteit gehouden konden worden, door den weg in te slaan, dien hij op hun eigen verzoek gekozen had. De opdracht der landvoogdij door de Staten en de aanvaarding er van door den graaf, waren het gevolg van den stap, dien de Koningin reeds gedaan had. Zoo doende alleen kon Engeland het land en de pandsteden, in zijne macht houden. Wat eene verzoening met Spanje betrof - die waarschijnlijk gevolgd zou zijn, indien Leicester het voorstel der Staten had verworpen - het was onnoodig om van zulk een nootlottigen afloop anders dan met een enkel woord te reppen. Men zou krankzinnig moeten zijn om, als dat gebeurde, Englands ondergang niet voor zeker te houden⁽¹⁾.

Voor de komst van den gezant was de Koningin echter grondig ingelicht van 's graven overtreding. Vreeselijk was de uitwerking. De winterstorm, die de Noordzee gegeeseld en den ongelukkigen Davison verhinderd hadden om zijn nootlottige zending te volbrengen, had niets te beduiden in vergelijking met den storm van koninklijke gramschap, die de hofwereld tot in haar binnenste had doen sidderen. De Koningin was geweldig uitgevaren toen zij de tijding had vernomen, die Leicester haar niet rechtstreeks durfde mededeelen. Het was niemand vergund een woord te spreken ten voordeele van haren gunsteling. Burghley, die soms flauw zijne stem verhief om haar toorn te stillen, werd met een vloek gelast den mond te houden. Zoo begaf hij zich te bed - deels om zich te bergen, deels met het oog op zijn jicht - en schulde een poos voor de vlagen van den storm. Walsingham bleef manhaftig op zijn post, maar kon geen gehoor krijgen. De aangeklaagde had bij tijds het woord moeten nemen. 'Waarom, waarom hebt gij niet zelf geschreven?' was de klacht, door al de vrienden van den graaf, van den hoogsten tot den laagsten, aangeheven. 'Schrijf haar ten minste nu,' riepen zij uit, 'en zend haar vooral een geschenk. Geef twee- of driehonderd kroonen uit voor de eene of andere zeldzaamheid, als een andenkens voor Hare Majesteit,' ried Christopher Hatton⁽²⁾.

Zonderling is het, dat Leicester door zijne ambtgenooten en mededingers den weg moest gewezen worden, dien hij had in te slaan; dat zij beter dan hij begrepen, hoe hier eerst de vertoornde vrouw, en daarna de beleedigde vorstin, verzoend en vermurwd moest worden. Al het vrouwelijke in Elizabeth's hart was in oproer. Het mishaagde haar, dat haar gunsteling macht

(1) Voorschriften voor Mr. Davison, bij. BRUCE, 80-82, Febr. 1586.

(2) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 113, 114, 11-21 Febr. 1586.

en luister verkreeg op andere wijs, dan door haar eigen goedheid. Het denkbeeld maakte haar woedend, dat zijne vrouw, die zij haatte, de eer die hem te beurt viel zou deelen. Want de booze tongen van eenige hofdames hadden vele onaangename geruchten bijeenverzameld en verdicht. Een menigte nietige, maar onaangename vertelsels had der Koningin om de ooren gegonsd en groote ijverzucht bij haar opgewekt. De gravin, zeide men, stond op het punt om met een stoet van hovelingen, dames, koetsen en dameszadels, als men nog nooit te voren gezien had, den graaf in de Nederlanden te gaan opzoeken, waar zich beiden, in echtelijk geluk en koninklijken staat, dachten te vestigen. Welk een vooruitzicht voor de ijverzuchtige en trotsche vorstin! 'Koetsen en zadels! Zij zou die menschen, door haar uit het stof opgebeurd, doen zien, dat er slechts ééne Koningin was: Elizabeth, en slechts een Hof: het hare.' En zoo ging zij voort met te tieren en te vloeken en met haar wraak te dreigen, totdat al hare hovelingen van angst stonden te beven⁽¹⁾.

Thomas Dudley sprak echter levendig dit bericht tegen, en verklaarde, dat, voor zoo ver hem bekend was, de gravin niet naar de vereenigde gewesten wilde gaan, en dat de graaf niet van plan was om haar daar te ontvangen. Die inlichting werd terstond aan de Koningin overgebracht, 'en deed,' zeide Dudley, 'haar misnoegen aanmerkelijk bedaren.' Zijne vrienden deden wat zij konden om des landvoogds zaak te bepleiten; maar Burghley, Walsingham, Hatton en al de anderen, 'waren geheel ten einde raad,' en verloren bijkans hun verstand door de vertraging van Davison's overkomst. Ondertusschen was de boosheid der Koningin toch niet zoo gezakt, of zij bleef bij haar voornemen om den graaf bij de eerste de beste gelegenheid te vernederen. Nadat zij lang genoeg op eene verklaring van zijne zijde gewacht had, benoemde zij sir Thomas Heneage tot bijzonder gezant aan de Staten. Haar toorn gaf zich al dadelijk in de inleiding van den lastbrief voor dien zaakgelastigde lucht.

- (1) 'Men had Hare Majesteit verteld,' schreef Thomas Dudley, 'dat mylady gereed was om zoo dadelijk naar Uwe Excellentie over te komen, met zulk een stoet van dames en kamervrouwen, en zulke prachtige koetsen, draagzetels en zadels, als Hare Majesteit niet bezat; en dat zij een hof van dames zou hebben, dat het Hof van Hare Majesteit ver overtrof. Dit bericht (hoe onwaar ook) heeft Hare Majesteit uiterst gramstorig en ontevreden over al uw verrichtingen gemaakt. Met zware vloeken zeide zij, dat zij onder haar gebied geen ander hof dulden wilde dan het hare, en zij verzocht u zoo spoedig mogelijk terug te roepen. Dit heeft de onder-kamerheer Hatton als een groot geheim medegedeeld, aan mij, den secretaris en den lord-schatmeester.' BRUCE's *Leycester Correspondence*, 112: 11-21 Febr. 1586.

Zij schreef: ‘De graaf van Leicester heeft op onverantwoordelijke wijs, in strijd met het uitdrukkelijk bevel, hem door ons gegeven, het hem door de Staten opgedragen bewind aanvaard; dat bewind is van onbeperkter aard dan tusschen ons en hunne gemachtigden was overeengekomen, - hetgeen aan vreemden reden zou geven om te denken, dat onze onderdanen ons niet eerbiedigen zooals hun plicht dat eischt; vooral nu het iemand geldt, dien wij van het begin onzer regeering af steeds hooger verheven hebben, wien wij zeer genegen zijn geweest. Daarom hebben wij, die onze eer boven alles stellen en in aanmerking nemen dat niets onze naam meer zou kunnen krenken, dan zulk eene onbewimpelde en openlijke aanmatiging van vorstelijk gezag, en dat niets ons grooter verwijt zou kunnen op den hals halen, dan versmading van den kant van een onzer onderdanen, het noodig geoordeeld om u tot hem te zenden, zoowel om hem genoemde minachting ten laste te leggen, als om alle maatregelen te nemen die wij het meest gepast rekenen, om ons tegenover de wereld te rechtvaardigen, en het veroordeel weg te nemen, dat zijne onwaardige handelwijs en het opzicht op ons geworpen heeft. En daar wij ook niet goed behandeld zijn door de Staten, omdat zij, zonder onze toestemming of ons medeweten, den graaf gedrongen hebben om een ruimer gezag aan te nemen, dan tusschen ons en hunne gemachtigden was overeengekomen, hebben wij bepaald dat zij daarover, volgens nader te geven aanwijzingen, zullen onderhouden worden. Gij moet den Staten opdragen, om, als hun onze goedwilligheid jegens hen lief is, spoedig aan ons verzoek gevolg te geven⁽¹⁾.’

Nadat zij in de inleiding zoo schetterend de bazuin had doen klinken, kan men begrijpen, dat daarop een doordringende en schelle stormvlaag moest volgen. De instructie behelsde inderdaad niets dan wilde, smadelijke uitvallen over hetzelfde onderwerp. Het woord *minachting* [‘contempt’] kwam vijfmalen in de inleiding voor; men vindt het in bijna elken regel der instructie terug.

‘Gij moet den graaf,’ (niet meer ‘onzen neef’) ‘meedeelen,’ zeide de Koningin, ‘hoe zwaar wij ons beleedigd achten door zijne aanvaarding van het bewind, waarin wij een blijk van *zeer groote en zonderlinge minachting* zien, dat wij tegenover ons niet verwacht hadden, aangezien hij al wat hij is aan ons te danken heeft.’ Zijn verzuim om haar schriftelijk met de redenen bekend te maken, die hem aanspoorden om haar verbod ‘zoo *minachtend* te overtreden,’ zijne traagheid om Davison te zenden, ‘ten einde zich wegens dat blijk van *minachting* te

(1) De Koningin aan sir Thomas Heneage, 10-20 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*) Het overige van het stuk is te vinden bij BRUCE, 105, *seq.*

verantwoorden,' had 'den misslag aanmerkelijk verzwaard,' ofschoon de Koningin betuigde, niet in staat te zijn 'om eenige verontschuldiging hoegenaamd uit te denken voor zulk eene *klaarblijkelijke minachting*.' De Staten moesten er van verwittigd worden, dat 'zij het vreemd vond, dat deze man van haar eigen schepping door hen gedrongen was, om eene zoo kennelijke *minachting* tegen haar te bedrijven,' zoowel om dit vertoon van *minachting* aan Leicester's zijde zelf, als omdat zij daardoor bewezen al zeer geringe gedachten te koesteren van haar verstand, daar zij een van hare dienaars drongen tot iets, wat zij verboden had, alsof haar veeljarige ondervinding haar niet had geleerd, hoe men in staatszaken behoorde te handelen. Daar zulk eene wijze van doen haar in de oogen der menschen moest ootteren, omdat die er door in den waan werden gebracht, dat haar plechtige openlijke verklaring over dit gewichtig punt alleen ten doel had gehad om hen te misleiden, kreeg hij last - ten einde de slechte meening, die de wereld, 'door de gemelde *minachting*,' te recht zou opvatten, uit te roeien - om van het bewind, op de zelfde plaats waar hij het aanvaard had, openlijk en rondborstig afstand te doen.

Zoo vernam de ongelukkige 'man van haar eigen schepping,' dat het aan de Koningin niet gemakkelijk viel 'minachting' te verkroppen. Toch was deze instructie aan Heneage zacht te noemen, in vergelijking met het vinnige briefje, door haar rechtstreeks aan den graaf gericht. Het was ook zoo kort als een zinspreuk op een ring, en luidde als volgt:

'Aan Mylord Leicester, van de Koningin, door bezorging van sir Thomas Heneage.

Met hoeveel minachting wij meenen door u behandeld te zijn, zult gij van brenger dezes vernemen. Nooit hadden wij gedacht, indien wij het niet hadden zien gebeuren, dat iemand, dien wij uit het niet opgebeurd en boven al onze onderdanen verheven hebben, op zulk een minachtende wijze ons gebod zou kunnen overtreden, en ons zoo diep in onze eer tasten; en ofschoon gij op een alleronbehoorlijkste wijze getoond hebt om die eer weinig te geven, behoeft gij daarom nog niet te denken, dat ons de herstelling er van zoo onverschillig is, dat wij zulk een grove verongelijking, stilzwijgend voorbij zullen gaan. En daarom bevelen wij uitdrukkelijk, dat gij, zonder eenig uitstel of verontschuldiging terstond, zoo als uw plicht als onderdaan vordert, gehoorzaamt en ten uitvoer legt, wat brenger dezes u uit onzen naam zal gelasten. Verzuim dit niet, daar gij het anders zwaar te verantwoorden zult hebben⁽¹⁾.'

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 110: 10-20 Febr. 1586; 14-24 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Dit was zeker geen zoete minnekozerij, maar scherpe, bijtende taal.

Met denzelfden bode zond de Koningin ook een brief aan de Staten-Generaal; terwijl een dergelijk stuk aan den Raad van State gezonden werd.

In deze oorkonde gaf Hare Majesteit haar verwondering te kennen, dat Leicester het onbeperkt bewind, zoowel wat burgerlijke als wat krijgszaken betrof, aangenomen had, dat zij zelve zoo uitdrukkelijk van de hand had gewezen. ‘Om de waarheid te zeggen,’ merkte zij op, ‘komt het ons voor, dat gij ons al met zeer weinig eerbied behandeld hebt, door een onzer onderdanen hetzelfde aan te bieden, wat wij reeds van de hand gewezen hadden, zonder er zelfs naar te vragen, of wij het goedvinden, of niet; alsof wij geen verstand genoeg hadden om te kunnen beoordeelen, wat wij moesten aannemen of weigeren⁽¹⁾.’ Verder verklaarde zij ontevreden te zijn over den gedanen stap, daar die de openlijke verklaring zoo duidelijk tegensprak, waarin zij betuigde, dat zij de gewesten wilde helpen, zonder zich met het bestuur van het land in het minst te bemoeien. ‘Thans zou men het tegendeel gelooven,’ zeide zij, ‘althans zij, die de vrijheid nemen om de handelingen der vorsten te beoordeelen.’ Hare eer stond dus op het spel. Daarom verlangde zij, ten einde de wereld van hare oprechtheid te overtuigen, dat men het opgedragen gezag terugnam, en dat ‘de graaf,’ dien zij besloten had zeer spoedig terug te roepen,⁽²⁾ gedurende zijn kort verblijf in de Nederlanden, slechts die macht uitoefende, die hem in het oorspronkelijk verdrag was toegekend. Zij gaf echter bij herhaling haar voornemen te kennen om de belofte van onderstand, die zij den Staten gegeven had ondanks alles te houden. ‘En indien,’ zeide zij, ‘sommige kwalijkgezinden of woelgeesten mochten trachten het volk diets te maken, dat wij uit gebrek aan genegenheid of oprechte gezindheid om u te ondersteunen uw voorstel afkeuren - hoewel onze eer, ons dierbaarder dan het leven, ons dwingt om zoo te handelen - verzoeken wij u om hun door alle mogelijke middelen den mond te sluiten en al hun verderfelijke plannen te beletten⁽³⁾.’

Met dien zwaren last stond Heneage op het punt om uit Londen naar de Nederlanden te vertrekken, op denzelfden dag dat Davison uit die gewesten aankwam, voorzien van brieven

(1) Minuut voor de Staten-Generaal. Hetzelfde stuk, met de vereischte wijzigingen, aan den Raad van State: 13-23 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) ‘Lequel sommes deliberée de rappeller bientôt,’ etc. Het aangeh. MS.

(3) - ‘Vous taschiez par tous moyens de cloire la bouche et empescher les pernicious desseins de tels dangereux instruments,’ etc. (*Ibid.*)

die Harer Majesteits toorn moesten verbidden. Na zoo lang opgehouden te zijn, had hij een korte reis, daar hij in een enkelen nacht van Den Briel naar Margate overstak. Onmiddellijk bij zijne aankomst te Londen liet hij bij Walsingham onderzoeken, uit welken hoek de wind aan het Hof woei, doch ontving een eenigszins ontmoedigend antwoord. ‘Dat gij door zijne lordschap zoo lang opgehouden zijt,’ zeide de secretaris, ‘heeft de gansche zaak bedorven; en hij voegde er bij, dat naar zijne meening Hare Majesteit hem niet te woord zou willen staan. Toch scheen het onvermijdelijk dat hij ten hove verscheen, daar de Koningin, als zij van zijne aankomst verwittigd werd, eer hij zelf gehoor had gevraagd, naar alle gedachten nog toorniger zou worden dan ooit⁽¹⁾.

Zoo begaf Davison zich denzelfden namiddag naar Walsingham, dien hij zeer moedeloos vond. ‘Zij neemt het hoogst kwalijk, dat zijne lordschap de landvoogdij aangenomen heeft,’ zeide sir Francis; ‘zij heeft besloten om sir Thomas Heneage terstond over te zenden, en hem bevolen om zijn post neder te leggen. Zij heeft bedreigingen geuit tegen u en sir Philip Sidney, daar zij u beiden, op grond van inlichtingen, die zij van sommige personen uit lord Leicester's gevolg gekregen heeft, voor de voornaamste bewerkers en aanstokers der zaak houdt.’

Davison gaf zijn, verwondering te kennen over de woorden van den secretaris, en legde dadelijk de redenen bloot, waardoor zich al de betrokken personen op het punt van de landvoogdij hadden laten leiden. Hij verklaarde ronduit, dat, indien de Koningin haar plannen ten uitvoer bracht, de graaf op onrechtvaardige wijze in ongenade zou vallen, de zaak geheel en al in duigen zou worden geworpen, de eer der Koningin met een onuitwischbare smet bezoedeld zou worden, en dat haar rijk daardoor aan groot onheil zou worden blootgesteld.

Terstond na dit korte onderhoud, ging Walsingham naar boven bij de Koningin, terwijl Davison zich naar de vertrekken van sir Christopher Hatton begaf. Toen werd hij ontboden bij de Koningin en hij vond Hare Majesteit in de stemming die hij verwachtte: de Koningin was zeer driftig, veer tegen Davison uit, zoodra hij de kamer binnentrad; zij ging hevig op Leicester aan, omdat hij, tegen haar zoo dikwijls herhaald bevel, het aanbod der Staten aangenomen had, en op den gezant, omdat hij zich niet daartegen verzet had. Door zoo te handelen, zeide zij, had men haar blijkbaar geminacht en gedaan alsof hare toestemming van geen belang was, of alsof de zaak haar niet aanging.

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 117, 118; 17/27 Febr. 1586.

Zoodra zij ophield om adem te scheppen, deed de zaakgelastigde bescheiden een beroep op haar verstand, en verzocht dat zij hem ten minste geduldig en goedgunstig gehoor zou verleen; dan twijfelde hij er niet aan, of de zaak zou haar in een gunstiger licht voorkomen, dan tot nu toe. Hg hield daarop een uitvoerig verhoor over den toestand der Nederlanden voor Leicester's komst: hoe sterk men op vele plaatsen naar vrede verlangde, en 'er aan wanhoopte dat de koele wijs, waarop Hare Majesteit de zaak opnam, eenige degelijke en goede vruchten zou dragen,' en hoe weinig gezien over het algemeen het bewind der Staten bij het volk was. Hij schetste de 'bedorvenheid, partijschap en verwarring,' die overal heerschten; den gevaarlijken toestand der geheele zaak, en de noodzakelijkheid om daarin onmiddellijk eenige verbetering te brengen.

'Een enkel persoon,' ging Davison voort, 'een verstandig man met veel gezag, moest het roer in handen nemen. Onder de Nederlanders was niemand voor zulk een post berekend. Heer Maurits is een kind, arm en niet in aanzien. De keurvorst Truchses, graaf Hohenlo, Meurs en de overigen, zijn vreemdelingen en niet voor zulk een post berekend. Deze bedenkingen hebben de Staten bewogen tot den stap, dien zij gedaan hebben, zonder welken al Harer Majesteit's goedwilligheid weinig baten zou.' Ofschoon bij het verdrag tusschen de gemachtigden en de Koningin deze schikking niet gemaakt was, had die toch altijd in de bedoeling der Staten gelegen, die niemand aan hun hoofd hadden gesteld vóór de komst van den graaf.

'Onder verschillende voorwendsels,' ging de zaakgelastigde voort, 'heeft lord Leicester het lang verschoven om hun zin te doen,' - (door deze bewering ging hij in de verdediging van zijn afwezigen vriend iets verder, dan met feiten kon gestaafd worden) - 'want, zonder het aanbod onvoorwaardelijk af te slaan, toonde hij zich ongeezind om het te aanvaarden, vóór dat Uwe Majesteit het had goedgekeurd⁽¹⁾.' Zeker vindt men er in de openbare verslagen geen spoor van, dat hij het bestuur slechts aanvaard had onder voorbehoud, dat de Koningin eerst geraadpleegd moest worden; doch des te meer verdienste lag er in de wijze, waarop Davison de overtreding van den graaf zocht te verontschuldigen.

'Eindelijk, hun lastigen aandrang moede, door hunne redeneeringen overtuigd, en door den nood gedwongen, vond hij het zaak den stap te doen,' vervolgde de staatsman, 'daar hij anders een scheuring van het geheele land vreesde, die alleen verhinderd kon worden door de hoop op Harer Majesteits gunst,

(1) BRUCE, 120, dezelfde dagteekening.

waaraan men, als hij het bewind afgeslagen had, ten eenemale zou hebben gewanhoopt. Hij vond het beter om, door het voorstel aan te nemen, de eer van Hare Majesteit op te houden, dan die door eene weigering aan het uiterste gevaar bloot te stellen, of geheel te gronde te richten.’

Naar dit alles, en meer waarop door Davison gewezen werd, luisterde de Koningin slechts bij tusschenpoozen. Dikwijls viel zij hem in de rede, en voer hevig tegen Leicester uit, die haar, volgens haar zeggen, minachtend had behandeld, en meer op eigen roem, dan op hare eer en haar belang bedacht was geweest, en ‘weidde verder,’ zeide de zaakgelastigde, ‘over oude grieven uit, te lang en te vervelend om mede te deelen.’ Zij beschuldigde ook Davison heftig van plichtverzuim, omdat hij zich tegen den maatregel niet had aangekant; maar hij verklaarde moedig, dat hij nooit van Hare Majesteit of van zijne lordschap zulke geringe gedachten gekoesterd had om te veronderstellen, dat zij den graaf naar de Nederlanden had willen zenden, ‘zonder ander doel dan om het bevel op zich te nemen over het overschot der uitgemergelde en verloopen troepen van Norris.’ Dat zou, betuigde Davison, volstrekt beneden de waardigheid van iemand van 's graven rang en, in deze omstandigheden geheel verkeerd zijn geweest⁽¹⁾.

Maar Davison ging nog verder. Hij had vele beraadslagingen met de nederlandsche zaakgelastigden gedurende den laatsten zomer in Engeland bijgewoond, en hij zeide thans de Koningin stoutweg, dat zij zelve, of in alle geval een harer voornaamste raadslieden, in haar en zijn bijzijn, haar koninklijk besluit te kennen gegeven had, om niet te willen beletten, dat de persoon dien zij goedvinden zou te zenden, elk gezag aannam, dat de Staten zouden goedvinden hem op te dragen. Zij had zich ongezind betoond om zulk gezag in persoon aan te nemen, maar er zodoende in toegestemd, dat het door haar stedehouder zou gevoerd worden; en met deze bewering had een der gemachtigden, na hun terugkomst, ingestemd. Nooit had zij hem - hield Davison vol - een enkelen regel toegezonden, die in het minst op dat onderwerp betrekking had. Onder zoodanige omstandigheden, ‘zou men mij van krankzinnigheid hebben kunnen beschuldigen,’ zeide hij, als ik een stap afgeraden had, die naar mijn meening noodzakelijk was voor Uwer Majesteits eer, veiligheid en grootheid.’ Als hij weer in hetzelfde geval was, bekende hij ‘dat hij, geen anderen raad zou kunnen geven, dan hij gegeven had, daar hem dit door Hare Hoogheid niet verboden was.’

Zoo eindigde de lange en hevige woordenstrijd van den eersten avond, en Davison ‘verliet haar,’ zoo als hij zeide, ‘veel be-

(1) BRUCE, 121, dezelfde dagteekening.

daarder, maar op vele punten nog onvoldaan⁽¹⁾.’ Zij had geweigerd om een brief van Leicester aan te nemen, die hij bij zich had, doch die volgens haar twee maanden te voren geschreven had moeten worden.

Den volgenden dag scheen het alsof Heneage toch met zijn boodschap ‘in groote drift’ zou worden afgevaardigd. Davison verzocht bijgevolg onmiddellijk gehoor. Zoodra hij bij Elisabeth toegelaten werd, borst hij in tranen uit, en smeekte hij de Koningin om zich wel te bezinnen, eer zij iemand, dien zij tot hertoe zoo hoog geacht had, zulk een smaad aandeed, en daardoor zichzelf onteerde en beide landen in gevaar bracht. Doch de Koningin was dien ochtend woedender dan ooit en viel den zaakgelastigde telkens in de rede om al weder de oude snaar aan te roeren: ‘Hoe durfde hij zulk een besluit nemen, zonder er mij in te kennen?’ gelijk zoo dikwijls te voren. En wederom trachtte Davison, met al de welsprekendheid en al de kunstgrepen die hem ten dienste stonden, olie op de golven te gieten. Ook miste hij niet geheel en al zijn doel; want op eens werd de Koningin zoo kalm, dat hij het waagde 's graven afgewezen brief andermaal aan te bieden. Zij brak het zegel open, en toen zij het welbekende schrift zag, werd zij nog gunstiger gestemd; en zoodra zij de eerste honigzoete betuigingen van haren gunsteling gelezen had, stak zij het kostelijk stuk in den zak, om het zooals Davison opmerkte, later op haar gemak te lezen⁽²⁾.

Toen de weg dus gebaad was, en de zaakgelastigde haar ‘langs vele omwegen,’ bereid had om hem ‘geduldiger en gewilliger het oor te leenen dan in het eerst,’ begon hij wederom kunstig en levendig al het verstandige te betoogen van den stap, dien de graaf gedaan had⁽³⁾.

Het is onnoodig het gesprek hier mee te deelen. Genoeg is het te zeggen, dat niemand met niet meer overredingskracht en trouw een afwezigen vriend had kunnen voorspreken, dan Davison thans den graaf verdedigde. Van den aard zijner betooggronden is de lezer reeds ingelicht, en de Koningin had er waarlijk niets op te antwoorden, dan dat zij er gedurig op terugkwam, hoe de landvoogd, door zoo lang een zoo onverklaarbaar stilzwijgen te bewaren, in zijn plicht was te kort geschoten. En bij de gedachte daaraan, verviel zij wederom, trots de

(1) Ibid. 122.

(2) BRUCE, 122, 17/27 Febr. 1586.

(3) Ibid. ‘Het begin der komedie was buitengewoon heftig,’ zeide Davison, ‘maar dit durf ik u verzekeren, dat, als ik niet op dat tijdstip aangekomen was, zijne lordschap geheel en al verloochend en de zaak in duigen gevallen zou zijn.’ Davison aan Herle, 17 Febr. 1586. (Britsch museum, GALBA, C. VIII. 33, MS.)

welsprekendheid van den gezant, in een hevige vlaag van gramschap. Zij schold duchtig op den graaf, en gaf Davison een strenge berisping voor zijne ‘voorbarige handelwijze’⁽¹⁾.

‘Ik had betere gedachten van u,’ zeide zij, ‘dan ik thans bemerk dat gij waardig zijt.’

‘Ik dank Uwe Hoogheid zeer onderdanig,’ antwoordde de gezant, ‘maar ik neem uzelve tot getuige, dat ik nooit naar een zoodanige gunst van uwe zijde getaald of gestreefd heb. En als Uwe Majesteit den gevaarlijken weg wil blijven volgen, dien zij thans is ingeslagen, verzoek ik u, als de eenige belooning voor al mijnen arbeid, verlof om mij uit het openbaar leven terug te trekken, om het overschot mijner dagen door te brengen met voor u te bidden, daar de Behoudenis zelve niet redden kan’⁽²⁾, als gij bij deze voornemens volhardt. Voortaan, Mevrouw, moet men hem het gelukkigst prijzen, die met's lands dienst het minst heeft uit te staan’⁽³⁾.

Zoo eindigde de strijd van den tweeden dag. Den volgenden ochtend bracht de lord schatmeester, die, volgens Davison, zich veel moeite gaf, even als Walsingham en Hatton⁽⁴⁾, om de Koningin de hevige maatregelen te ontraden, waartoe zij besloten had, zooveel verandering te weeg, dat door zijn toedoen in Heneage's lastbrief die verzachtende gezegden werden ingelascht, waarvan de Koningin vroeger niets had willen hooren. De onverholten en openbare onteering van den graaf, die Heneage nadrukkelijk had moeten vorderen, zou thans uitgesteld worden, indien zulk een maatregel voor het algemeen belang schadelijk werd geacht. Hare Majesteit betuigde evenwel, dat zij zich zeer gekrenkt voelde, ofschoon zij er in toegestemd had een eenigszins raadselachtig, doch vriendelijk briefje aan de Staten te zenden’⁽⁵⁾.

(1) BRUCE, 123, dezelfde dagteekening.

(2) Naar een latijnsch spreekwoord: PLAUT. *Capt.* A. III, Sc. 3, vs. 14: neque iam Salus servare, si volt me protest. *Most.* A. II, Sc. 2, vs. 4: nec Salus nobis saluti iam esse, si cupiat, potest. TERENCE. *Adelph.* A. VI, Sc. 7, vs. 43 *sequ.*

(3) Ibid. 124, dezelfde dagteekening.

(4) Ibid. 143, 28 Febr./10 Maart 1586; maar aan Walsingham was Leicester, volgens Davison, ‘voor zijn standvastige vriendschap en lijden om zijnentwil, meer verschuldigd dan aan iemand anders aan het hof.’ Davison aan Herle. (Britsch museum. GALBA, C. VIII. MS.)

(5) ‘Monsieur Davison nous a bien au long discouru et représenté,’ zeide de Koningin, ‘de quel zele vous avez été poussés à faire l'offre du gouvernement absolu de ces pays-là au Comte de Leycestre, avec les plus grandes signes et demonstrations d'une vehemente et devotionnée affection envers nous, qu'on scauroit desirer, dont on nous pourroit à bon droit taxer d'ingratitude, si eussions oublié de vous en remercier bien expressement, et de vous rendre certains des effects reciproques que cela cause en nous d'une entiere affection envers vous, combien que pour plusieurs grandes et importantes considerations ne puissions nous accorder à l'acceptation dudit offre. - - - Nous assurant que si scavez de quelle consequence sont les raisons et considerations que ne vous pouvons communiquer pour plusieurs respect d'importance, et sur lesquelles notre repos est fondé, vous mesmes seriez de notre advis, et demeurerez contents dudit refus, lequel sera cause d'augmenter encores de tant plus le soin qu'avons promis d'avoir du bien et conservation de ces pays-là.’ (*State Paper Office* Ms. Febr. 1586.)

Kort daarna verliet Davison voor weinige dagen het hof, nadat hij den graaf vooraf geschreven had, dat ‘de gramschap van Hare Majesteit tegen zijne lordschap met den dag bekoelde, en dat zij kalmer was als er over hem gesproken werd of als zij zelve over hem sprak⁽¹⁾.’

Hij smeekte hem zijn best te doen om haar door verstandige brieven en mededeelingen bezig te houden, aangezien zijn zwijgen de voornaamste oorzaak scheen geweest te zijn van het misnoegen der vorstin⁽²⁾.’ Hij merkte ook op, dat ‘de vredehandel steeds voort bleef gaan; maar of dit was om dien als een tweeden pijn uit den koker te halen, als de eerste het doel missen mocht, of omdat men er bepaald toe geneigd was, dat kon hij niet verzekeren.’

Ondertusschen werd sir Thomas Heneage naar de Staten afgevaardigd, ondanks al de betooggronden en tegenwerpingen van Walsingham, Burghley, Hanton en Davison. De raadslieden der Koningin waren geneigd om Leicester te ondersteunen; en Heneage wist niet, hoe hij zijne taak het best zou opvatten. Alles was dan ook in een allerverwardsten toestand. Hij begreep nauwelijks, aan welk lichaam zijn geloofsbrief gericht was. ‘Heneage schrijft mij daar op het oogenblik,’ zeide Walsingham aan Davison, ‘dat hij nog volstrekt geene inlichting kan krijgen, wie de Staten zijn, hetgeen volgens hem de onderhandeling moeilijk zal maken. Ik heb hem gezegd, dat het een vergadering is als die van onze burgers [‘burgesses’] die den Staat vertegenwoordigen, en dat lord Leicester er eenige leden van kan bijeenroepen, aan wien hij zijne opdracht kan overbrengen⁽³⁾. De nieuwe zaakgelastigde moest den aangeklaagde dus verzoeken, om zelf de vergadering uitteschrijven, die even plechtig zijn val en ongenade bekrachtigen zou, als ze hem kort geleden tot het toppunt van macht verheven had. Het vooruitzicht was alles behalve aanlokkend, vooral omdat hij de staatsregeling van het land, dat hij bezoeken zou, niet kende.

(1) BRUCE, 124, 7/17 Febr. 1586.

(2) Ibid. 125, dezelfde dagteekening.

(3) Walsingham aan Davison, 25 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Op verzoek van sir Francis, gaf Davison Heneage dan ook vele inlichtingen⁽¹⁾.

- (1) ‘De regeering,’ zeide hij, ‘is veel veranderd, sedert ik er u verleden jaar een schets van gaf. Het algemeen bewind berust voor het oogenblik bij lord Leicester, als landvoogd, om niet te spreken van zijn rang als stedehouder der Koningin. Zijn gezag is een onbegrensd opperbevel in oorlogszaken, hoewel het zich in burgerlijke aangelegenheden beperkt tot de wettige macht van de algemeene landvoogden van vroeger, zoo als gij best kunt zien uit den lastbrief en de daartoe behoorende bescheiden, die ik weet dat mylord voor u niet geheim zal houden. De oorlogsbelasting van 200 000 gulden, of 20 000 pond per maand, die de vier gewesten Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht willen opbrengen, moet hoofdzakelijk uit de gewone belasting op de middelen of al wat in het land verbruikt wordt, gevonden worden. Zij bedraagt in Holland alleen thans maandelijks 90 000 gulden, om niet te spreken van het aandeel der overige gewesten, en van hunne in- en uitgaande rechten, en daarenboven kan dit alles nog in de andere gewesten, Gelderland, Overijssel, Brabant en Vlaanderen geheven worden. Zij moeten de verpachting dier belastingen, die tot April eerstkomende doorloopt, in handen van mylord stellen; en ingeval er dan nog te kort mocht schieten aan de algemeene som, beloven zij daarin te voorzien door een buitengewone belasting, bijvoorbeeld op land en andere dingen, waarover mylord u grondig kan en zal inlichten. Het oppergezag berust evenwel bij de Staten Deze bestaan uit afgevaardigden van al de Vereenigde Gewesten, gewoonlijk ten getale van omtrent achttien of twintig personen, daar elk gewest er vier of vijf afvaardigt, al naar de gelegenheid en de omstandigheden medebrengen. Zij worden gekozen door hunne Provinciën, en bij buitengewone gelegenheden naar de algemeene vergadering gezonden, bij voorbeeld, als er op de belastingen een nieuwe verordening moet gemaakt worden, of andere gevallen zich voordoen, die de Generaliteit betreffen. De gewone plaats van bijeenkomst is den Haag. Zij blijven niet langer bij elkander, dan tot dat de zaak die besproken moet worden, afgedaan of uitgesteld is, wat nog al eens gebeurt. Zij, die bijeen waren gebleven na de komst van mijlord, tot dat hij er in toegestemd had om het bewind te aanvaarden, stonden, omstreeks den tijd dat ik weg ging, gereed om naar huis te vertrekken, met het plan om weinige dagen later terug te keeren, ten einde een besluit te nemen aangaande een nieuw voorstel tot vermeerdering hunner gewone bijdragen, en zullen nu, denk ik, weder uit een gegaan zijn. In dat geval moeten uwe brieven aan hen - *zoo gij er hebt* - tot eene nieuwe bijeenroeping wachten; want zij alleen zijn bevoegd en verantwoordelijk voor de benoeming van mylord, voor zoover die het land betreft. De Raad van State, die met mylord zitting houdt, is sedert zijne benoeming gekozen, en bestaat uit omtrent tien of twaalf personen, op voordracht der provinciën door mylord benoemd. Deze staan mylord, zoo als gij zien zult, in alle aangelegenheden, die het openbaar bestuur betreffen, als handlangers ten dienste; doch zij mogen aangaande de zaak van mylord geen stap doen, zonder bijzonderen last. Nu weet ge genoeg van den vorm dier regeering, voor den tijd die mij gegund is om mij met u te onderhouden, en voor uw tegenwoordigen last; voor meer bijzonderheden omtrent andere zaken verwijs ik u naar sir Philip Sidney, de heer Killigrew, en andere uwer vrienden, die gij bij uwe komst aldaar zult aantreffen.’

Na dit juist en sprekend tafereel te hebben opgehangen van het bewind, waaraan Heneage voor een zoo kiesche en gevaarlijke zaak was afgevaardigd, fluisterde Davison hem nog een woord van gepaste behoedzaamheid in het oor.

‘Ik moet a te kennen geven,’ zeide hij, ‘hoe hartelijk leed het mij doet, dat uwe zending niet loffelijker is voor mylord, en nuttiger voor dit arme land. Wat Hare Majesteit beweegt om deze weg in te slaan, weet ik niet; maar dit betuig ik u voor God, dat ik niet weet welken anderen weg de Staten of mylord hadden kunnen inslaan, dan zij hebben gedaan; evenmin weet ik hoe het land te redden is, als deze handeling gewraakt wordt en in duigen valt. U te raden hoe gij u te gedragen hebt, wil ik niet op mij nemen; toch durf ik dit verzekeren, dat uwe zending, indien uwe wijsheid niet alles ten beste keert, niet anders dan oneervol zijn kan voor mylord; hetgeen u des te helderder in het oog zal vallen, als gij daar zult zijn om den toestand op te nemen. Maar aangezien God het dus geschikt heeft, wil ik mijne zorg op Zijne Voorzienigheid werpen, en de zaak bevelen aan Hem, die alles regeert. Davison aan Heneage, 26 Februari 1586. (*State Paper Office MS.*)

Sir Thomas Heneage vertrok om zijn zending te volbrengen, met twee soorten van brieven van de Koningin aan de Staten - waarvan enkele uiterst verbitterd, andere bijna vriendelijk gesteld waren - en beladen met stukken over hare koninklijke gramschap jegens iemand, die, zoo als algemeen bekend was, de gunsteling van Hare Majesteit was. Het was een gevaarlijke tijd voor mannen als Davison en Heneage, toen zelfs een Leicester en een Burghley te nauwer nood veilig waren.

Ondertusschen kon men ten hove van den eenen dag op den anderen geen staat maken op mooi weder, en na den regen dreven er nog voortdurend wolken.

‘Sedert het my verleende gehoor op den tweeden en derden dag,’ zeide Davison, ‘zijn de stormen, waarmede ik bij mijne aankomst te kampen had, overgewaaid en met den dag in hevigheid afgenomen. Zaterdag overviel haar weder een nieuwe driftvlaag, die niet lang duurde. Vandaag was ik zelf aan het hof, en vond haar in een vrij redelijke stemming, hoewel zij mij niet wil laten blijken, dat zij met de zaak zelve, of met uwe handelwijs, tevreden is, ondanks al de moeite, die ik er mij voor gegeven heb. Toch is Hare Majesteit niet zoo toornig meer, als sommige mensen wel denken, daar wij haar de zaak openhartig hebben blootgelegd⁽¹⁾.’

De arme gravin - wier hersenschimmige overtocht, met de groote menigte van koetsen en zadels, zulk een gramschap had opgewekt - was uiterst in het nauw gebracht. ‘Ik heb sinds een dag of tien, of twaalf, mylady niet gezien,’ zeide Davison. ‘Morgen hoop ik haar mijne opwachting te maken. Ik vond haar zeer ontroerd over onrustbarend nieuws, dat zij van het hof gekregen had; doch zij bekwam eenigszins, toen zij vernam, hoe ik het met Hare Majesteit had aangelegd Als deze driftvlagen zijn overgewaaid, hoop ik dat Hare Majesteit de zaak kalmer zal opnemen⁽²⁾.’

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 142; 28 Febr./10 Maart 1586.

(2) *Ibid.*, 144

Doch het liet zich niet aanzien dat die driftvlagen zoo spoedig zouden overwaaien, als men wel wenschte. Leicester's broeder, de graaf van Warwick, zag de zaak donker in, en zijn taal klonk onheilspellend.

‘De woede onzer meesteres neemt eerder toe, dan af,’ schreef hij, ‘en zij laat zich groote, dreigende woorden tegen u ontvallen. Tracht u dus zoo goed mogelijk te verzekeren, en vertrouw niet op haren eed; want haar kwaadwilligheid is groot volgens het oordeel van de schrandersten alhier; en wat uw andere vriendschapsbetrekkingen betreft, die zijn, voor zoover ik er over oordeelen kan, evenmin te vertrouwen als die met haar. Vertrouw op God, beste broeder, en Hij zal u tegen al uwe vijanden beschermen. En laat dit u een groote troost zijn, evenals voor mij en al uw vrienden: dat gij nooit van uw leven zoo geëerd en bemind waart bij alle braven, als nu, omdat gij u bij deze daad zoo edel en wijs gedragen hebt. Wat er ook van komen moge, gij hebt uw plicht gedaan. Ik dank God daarvoor. Nog eens, zorg goed voor uzelf, voor uwe veiligheid. Als zij u volstrekt wil terugroepen, hetgeen der goede zaak den doodsteek geven zou, dan zou ik in uwe plaats, *als ik daar ginds niet veilig wezen kon, liever de afgelegenste plaats der Christenheid opzoeken*, dan ooit weder in Engeland terug te keeren. Let wel wien gij uw vertrouwen schenkt; want *gij hebt valsche knapen om u heen*⁽¹⁾.’

En die valsche knapen deden genoeg hun best, en het liet zich aanzien dat zij over de uitkomst hunner plannen tevreden zouden zijn. Want een vluchtige blik in de geheime briefwisseling van Maria van Schotland heeft ons reeds doen zien, hoe de graaf door vermomde verraders omgeven was. Velen van hen, die het dichtst om hem heen waren, en buiten Engeland in groot aanzien stonden, waren zijne doodvijanden, die gezworen hadden om zijne onteering, zijn val, en zelfs zijn dood te bewerken, en briefwisseling onderhielden met zijne machtigste tegenstanders zoo binnen- als buitenslands. Wel was het pad, dat hem over de gladde klippen der staatsmacht voerde, glibberig en gevaarvol, en wel moest hij elken stap, dien hij deed, ernstig overwegen.

Voor dat Heneage in de Nederlanden aangekomen was, was sir Thomas Shirley, die door Leicester naar Engeland gezonden was, met last om voor de hongerlijdende soldaten onderstand te verwerven, en zoo mogelijk, het hart der Koningin te vermurwen, meer dan eens bij Hare Majesteit toegelaten. Hij had voor den graaf den handschoen opgenomen, even manhaftig als Davison, en had even als die gezant, op zijne aannemelijke betooggronden geen ander bescheid gekregen, dan bittere woorden en ver-

(1) Ibid., 150, 151; 6/16 Maart 1586.

wenschingen. Acht dagen na zijne aankomst werd hij door Hatton in het kabinet der koningin binnengeleid, en was, zoodra hij binnenkwam, met de volle laag begroet⁽¹⁾.

‘Ik had hem uitdrukkelijk en ten stelligste, ten aanhoore van verscheidene leden van mijnen Raad, verboden om het oppergezag te aanvaarden,’ zeide de Koningin.

Shirley. De nood drong, Uwe Hoogheid. Mylord wilde handelen in Uwer Majesteits belang. Die landen verlangden hem als hoofd en als landvoogd, zoodra hij aan wal stapte, en de Staten hadden den moed niet, het volk daarin tegen te streven. Zoozeer mishaaft het tegenwoordig bewind aan het volk, dat de naam der Staten gehaat wordt. Daarom droegen de Staten, uit vrees voor de woede van het volk, Mylord het gezag op, en vielen hem onophoudelijk lastig met het verzoek om het aan te nemen. Toch weigerde hij totdat hij duidelijk zag, hoe verwarring en ondergang van het land de gevolgen van die weigering zouden zijn. Daarentegen, bemerkte hij, toen hij beter op de hoogte van den toestand gekomen was, dat voor Uwe Majesteit uit het aannemen der opdracht naar alle gedachten groot voordeel en gerief zou voortspruiten. Uwe Hoogheid kan thans engelsche bezettingen houden in zoo vele steden als het haar belieft, zonder dat de lasten, die gij thans te dragen hebt, in het minst vergroot worden. Ook kan er nooit vrede met Spanje gesloten worden, dan door en met u. Verder moet Uwe Majesteit bedenken, dat het zeer gevaarlijk was, indien iemand van eene andere natie tot landvoogd gekozen werd. Bovendien zou het een smaad geweest zijn voor uw luitenant generaal om onder zulk een ander te moeten staan. Dit was voor ieder ander een beletsel om het bewind te aanvaarden.

De Koningin. (die onder deze woorden teekenen van ongeduld gegeven had). Wat gij daar zegt, doet niets ter zake. De handelwijs van Mylord maakt mij bij alle vorsten te schande, daar ik mij in een geschrift, dat in verscheidene talen overgebracht is, in tegenovergestelden zin heb uitgelaten. Zijne lordschap was als mijn dienaar, als iemand van mijn eigene schepping, verplicht geweest om dezen stap niet buiten mijn weten en zonder mijn goedvinden te doen.

Shirley. Maar de wereld bewondert de wijsheid en voorzichtigheid, die Uwe Majesteit aan den dag legt door den Koning van Spanje tegelijk in de Nederlanden en door sir Francis Drake aan te tasten. Ik ben er zeker van, dat hetzelfde overleg, dat u het eerst bewogen heeft om zoo iets te ondernemen, in Uwe Majesteit de vaste overtuiging wekken moet, dat deze beide grootsche ondernemingen elkander in de hand moeten werken.

(1) Ibid., 172, 14/24 Maart 1586.

Als sir Francis slaagt, keert alles ten beste. En al mocht hij ook niet slagen, dan verzekert u toch de vaste voet, dien zijne lordschap voor u in de Nederlanden verkregen heeft, altijd een eervollen vrede naar Uwer Hoogheids zin. Ik verzoek Uwe Majesteit wel te willen bedenken, dat het voor den Koning van Spanje geen verschil maakt, of zijne lordschap daar landvoogd, of enkel uw luitenant-generaal is. De tocht van sir Francis doet hem vrij wat meer kwaad.

De Koningin (hem in de rede vallende). Voor sir Francis durf ik gerust instaan. Daarenboven, zou die er niet om geven, als ik aan zijne handelingen mijn zegel niet hechtte.

Shirley. Hetzelfde is het geval met Mylord, indien de afkeuring van zijne handelingen kon samengaan met de gunst, die Uwe Hoogheid hem steeds heeft bewezen. Toch, als het gerucht van uwe ontevredenheid over de uitbreiding van het gezag van zijne lordschap de menschen daar ter oore komen mocht, vrees ik - omdat de natie opvliegend en achterdochtig is, daar zij vroeger met zooveel listen te kampen heeft gehad - dat dit misschien een vreemden indruk zal maken, vooral nu de belastingen verhoogd zijn, terwijl men er mogelijk niet weet waarvoor dit dienen moet. Legt zijne lordschap het bewind neder, dan laat hij het land waarschijnlijk geheel zonder bestuur achter, en in slechter toestand dan ooit te voren. Want *nu is het gezag der Staten ontbonden, en het bewind van zijne lordschap het eenige dat de gewesten bijeenhoudt*. Ik verzoek Uwe Hoogheid dus, de zaak wel te overwegen en, zoo gij al eenige bijzondere reden mocht hebben voor ontevredenheid over zijne Lordschap, toch acht te slaan op de belangen van den Staat en zorg te dragen voor uwe eigen veiligheid, die, naar het oordeel van vele schrandere mannen, grootendeels daarvan afhangt dat gij aan dezen maatregel het zegel uwer goedkeuring hecht.

De Koningin. Ik geloof niets van hetgeen gij zegt over het verlies van het gezag der Staten. Ik weet dat die Staten, Staten zijn gebleven. Het is mijn bedoeling niet om de goede zaak afbreuk te doen, maar alleen om te vernietigen wat zijne lordschap gedaan heeft, zonder daartoe door mij gemachtigd te zijn⁽¹⁾.

En met deze woorden verliet de Koningin plotseling de kamer. Sir Thomas had verschillende malen onder het gesprek, vruchteloos gepoogd om haar een brief te doen aannemen, dien de graaf aan zijne zorg had toevertrouwd. Zij weigerde dit hardnekkig. Shirley had zelfs een list te baat genomen: hij hield zich onwetend op vele punten, waaromtrent de Koningin inlichtingen verlangde, en offerde het denkbeeld, dat zij die zaken ongetwijfeld volkomen opgehelderd zou vinden in den brief

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 171-176, 14/24 Maart 1586.

van zijne lordschap. Die kunstgreep mislukte en het onderhoud liep onbevredigend af. Er is echter geen twijfel aan, of de Koningin had in het gesprek het onderspit gedolven, en zij was veel te schrandere en te staatkundig om niet het gewicht te gevoelen van hetgeen men zoo dikwijls ter verdediging van den genomen maatregel had aangevoerd. Doch haar gedrag was gedeeltelijk een gevolg van luim of gekrenkte trots; misschien ook wel van gekwetste liefde.

Den volgenden ochtend zag Shirley de Koningin wandelen in den tuin van het paleis, en hij verstoutte zich haar aan te spreken. Met het doel, zooals hij zeide, 'om hare genegenheid voor lord Leicester door een ander middel op de proef te stellen,' trad de looze sir Thomas op haar toe, en deelde haar mede, dat zijne lordschap ernstig ziek was. 'Men vreest,' zeide hij, 'dat de graaf op nieuw door de kwaal is aangetast, waarvan Dr. Goodrowse, hem eenmaal genezen heeft. Daarom laat zijne lordschap Uwe Hoogheid thans ootmoedig verzoeken u het gemis van Goodrowse korten tijd te getroosten, en hem verlof te geven om voor eenigen tijd bij den graaf te komen.'

De Koningin was blijkbaar getroffen.

'Ja zeker, - met hart en ziel. Hij zal hem bij zich hebben, antwoordde zij, en het spijt mij dat zijne lordschap hem zoo noodig heeft.'

De sluwe sir Thomas hernam: 'Uwe Hoogheid toont zich een genadige vorstin, daar zij zijne lordschap niet door de ziekte ten grave wil laten slepen, welken diepen wrok zij ook tegen hem koesteren mag.'

'Gij weet hoe ik er over denk, antwoordde Elisabeth, die thans weder al hare waardigheid als Koningin hernam, en eenigen argwaan scheen op te vatten, dat men haar een trek zocht te spelen: 'Ik mag niet dulden, dat mijn dienaar mijn last en het gezag, dat ik hem verleende, naar willekeur en zonder mij daarin te kennen, overtreedt.'

Hierop wenkte zij een der heeren van haar gevolg ten einde het gesprek af te breken; want zij vreesde dat Shirley de gansche zaak op nieuw op het tapijt zou brengen, en weder eene poging zou wagen om haar 's graven brief in handen te spelen.

In dat alles was, zonder twijfel, veel behaagzucht, die op haar leeftijd niet meer paste, en veel van de heerschezucht der Tudors; waarbij veel sluwheid kwam. Want wij zullen weldra de aandacht moeten vestigen op geheime handelingen van gewichtigen aard, waarmede de Koningin zich bezig hield, en die zelfs voor het alziend oog van Walsingham verborgen bleven - al vermoedden die schrandere staatsman en Leicester ze ook. Grooten invloed oefenden die onderhandelingen uit op de staat-

kunde, die Elizabeth ten opzichte van de Nederlanden op dat oogenblik volgde.

De schuldige graaf werd aldus door zijne vertrouwde zendelingen en sommigen zijner ambtgenooten in den Raad op trouwe en krachtige wijs gesteund. Zijne ware vrienden drongen er op aan, dat de groote zaak, die hij ondernomen had, ernstig en zonder uitstel werd afgedaan. Shirley was om geld gezonden; maar van Elizabeth geld te krijgen was even gemakkelijk als om haar het bloed droppel voor droppel af te tappen.

‘Uwe lordschap, zal, naar het zich laat aanzien, ditmaal slechts een geringe geldelijke ondersteuning ontvangen,’ zeide sir Thomas. ‘Om u de waarheid te zeggen, ik vrees dat zij den last, dien zij op zich genomen heeft, begint moede te worden, en dat zij moeilijk over te halen zal zijn om in de zaak een degelijk aandeelhouder te worden.’

Hij liet zich ook uitvoeriger uit dan hij waarschijnlijk gedaan zou hebben, indien hij beter ingelicht was geweest, omtrent de gezindheid der voornaamste personen aan het hof, waarover de afwezige graaf zich met reden bekommerde. Op het oogenblik stond Hatton het meest in gunst, en door Hatton's handen gingen alle stukken over de nederlandsche aangelegenheden; ‘want,’ zeide Shirley, ‘zij wil nauwelijks dulden dat de heer secretaris (Walsingham) haar daarover spreekt.’

‘En zoo waarlijk, Mylord, ging hij voort, ‘als mijnheer de secretaris een edel, braaf vriend van u is, zoo gedraagt zich de heer onder-kamerheer als een man van eer; hij geeft zich veel moeite en toont dat hij een goed vriend van uwe lordschap is.’

Zoo had de zending zijn lastgever een duidelijk inzicht gegeven in den stand van zaken. ‘Uwe lordschap weet thans hoe het met de zaken staat,’ voegde hij er bij wijze van toepassing bij. ‘*Gij kent de Koningin en haar karakter beter dan iemand ter wereld.* Gij kent alle lieden hier. Uwe lordschap kan nu de gevolgen berekenen uit hetgeen gij ziet: maar dit moet ik u zeggen, ik merk dat vrees en bezorgdheid hier waarschijnlijk beter uitwerking zullen hebben, dan opbeurende en bemoedigende verzekeringen. Ik houd het voor mijn plicht om Uwe lordschap dit te schrijven zoo als het is, en er niet het stilzwijgen over te bewaren.’

En met deze onheilspellende aanduidingen besloot de zaakgelastigde voor ditmaal zijn verslag.

Terwijl deze stormen in Engeland woedden en ‘overwoeien,’ bleef Leicester in Holland in de grootste verlegenheid. Hij had meer gezaaid dan hij gedroomd had, toen hij het bewind aanvaardde, en thans stond hij sidderend den oogst af te wachten. En wij hebben gezien dat die snel begon te rijpen. Ondertusschen

zou het goede, dat hij door den gedanen stap in de provinciën werkelijk had te weeg gebracht, naar alle gedachten verijdeld worden door de ongunstige geruchten van de hem dreigende ongenade, terwijl de vijand in dezelfde mate zou aangemoedigd worden. ‘Ik verneem van geloofwaardige personen,’ zeide hij, ‘dat de prins van Parma zich recht vroolijk maakt, dat Hare Majesteit onze verrichtingen hier eer schijnt af te keuren dan goed te vinden. Als dat waar is, kan zij zeker zijn dat zij zelve er het eerst den last van gevoelen zal⁽¹⁾.’

Bovendien waren de engelsche soldaten, zoo als wij gezien hebben, niets dan landloopers, die zonder schoenen en kousen rondzworven, kou leden, en bijna van gebrek omkwamen. De graaf had edelmoedig uit zijn eigen zak zeer ruime sommen voorgeschooten om hen te helpen. De Staten hadden de maandelijksche opbrengst van 200 000 gulden, waartoe het verdrag met Elisabeth hen verplichtte, vrijwillig verhoogd⁽²⁾, en waren meer genegen dan ooit sedert den dood van Oranje om tegen den gemeenen vijand der Christenheid krachtig en eenparig te werk te gaan. Onder zulke omstandigheden laat het zich makkelijk begrijpen dat Leicester van zijn kant reden had tot diepe verslagenheid over de stemming der Koningin.

‘Ik weet niet,’ zeide hij, ‘hoe Hare Majesteit met mij denkt te handelen. Het heeft mij dieper gegriefd dan ik zeggen kan dat zij trouwe en goede diensten zoo kwalijk opneemt. God weet hoe trouw ik Hare Hoogheid gediend heb, en misschien zou menig ander in zijn plicht te kort gekomen zijn. Toch is zij door onderlinge overeenkomsten of beloften in geenerlei opzicht aan mij verbonden en met geen penning bezwaard; en ik met twee-of drieduizend ponden sterling meer, dan, zoo als het zich thans laat aanzien, noodig was. Ik verlang niet dat men mij in mijn belang zal voorspreken. Als mijn handelingen Hare Majesteit en het rijk schadelijk zijn, wil ik er voor boeten. De zaak is thans

(1) BRUCE, 148, 3/13 Maart 1586.

(2) ‘Zij hebben, zeg ik,’ schreef lord North aan lord Burghley, ‘hun eerste aanbod zoo vermeerderd, dat de som op zijn minst veertigduizend pond per maand bedraagt.’ 28 Febr. 1586. (*Slate Paper Office MS.*)

Hij schijnt het bedrag echter veel te hoog te hebben gerekend. De gewone bijdrage der Staten was 20 000 pond (of 200 000 gulden, zooals toen gerekend werd) per maand; en zij hadden kort geleden, op Leicester's dringend verzoek, nog eene som van 40 000 pond (400 000 gulden) voor vier maanden toegestaan; zoodat daarmede de maandelijksche bijdrage 30 000 pond bedroeg. Het is evenwel volstrekt onmogelijk om de juiste som, die in het Gemeene-best voor oorlogskosten geheven werd, te bepalen, hoewel er geen twijfel aan is, dat zij op eene ongeloofelijke wijze hunne krachten inspanden. Vergelijk BRUCE'S *Leycester Correspondence*, 135, 24 Febr./6 Maart 1586.

goed op weg; laat Hare Majesteit niet gedoogen dat die aan het kwijnen zou gaan. Als gij die tot een goed einde wilt zien brengen, zend dan sir William Pelham zoo spoedig over als gij kunt. Ik wil niet klagen, maar in een zoo gewichtige zaak als deze, heeft zelden iemand zoo weinig ondersteuning genoten. Hare Majesteit moest iemand anders in mijne plaats benoemen. Wie ook mijn opvolger zijn mag, laat sir William Pelham in de eerste plaats overkomen. Ik spreek uit mijn hart in het belang van Hare Majesteit. Ik zelf sta gereed om haar op den eersten wenk te gehoorzamen⁽¹⁾.’

Toe nu toe had de graaf zijne waardigheid gehandhaafd. Hij had gezwicht voor den aandrang der Staten, was daardoor zijn last te buiten gegaan, en had aan zijne eerezucht voldaan, doch hij had op geenerlei wijze de achting voor zich zelven verbeurd.

Zoodra echter het eerste zekere bericht van de drift over zijne vergrijpen, waardoor zich de Koningin had laten medeslepen, tot hem gekomen was, begon hij te klagen. De ronde taal, door Davison gevoerd in zijne gesprekken met Elizabeth, en de standvastigheid, waarmede hij de zaak van zijn afwezigen vriend verdedigd had, op het oogenblik dat deze zich zelf in ongenade had gestort, waren voorzeker den hoogsten lof waardig. Hij verdiende althans een woord van oprechten dank.

Onedel gedroeg zich de graaf jegens den man, wien hij nog zoo kort geleden niet warm genoeg meende te kunnen prijzen, zoodra hij zag dat er kans was om zijn vriend tot den zondebok te maken voor zijn eigen misstap. Een flinke schooljongen zou het beneden zich geacht hebben, een makker die zich zoo voorhem geweerd had in den steek te laten.

‘Hoezeer het mij ernst was,’ schreef hij den 10den Maart 1586 aan de heeren van den Raad, ‘niet alleen om Hare Majesteit er kennis van te geven, maar ook om, terstond nadat het voorstel door de Staten gedaan was, den heer Davison met brieven aan haar te zenden, zal hij, zonder twijfel, naar waarheid meedeelen; en ook hoe ik er tegen was, ondanks al de redenen, door hem en anderen opgesomd, om deze betrekking aan te nemen. De uiterste nood, en de meening waar ik in verkeerde, dat Davison Hare Majesteit beter zou kunnen tevreden stellen, *dan ik nu zie dat hij doen kan*, brachten mij er toe - niet uit aanmatiging of minachting, maar louter en alleen ter goeder trouw - om Hare Majesteit dezen dienst te doen⁽²⁾.’

Hij erkende wel, dat Davison uit eerlijke beweegredenen gehandeld had, al was zijn lastige aandrang ook de wezenlijke oorzaak geweest, dat de graaf zijn plicht had vergeten. Maar

(1) Leicester aan Burghley, 18 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 162, 163, 9/19 Maart 1586.

hij erkende, dat hij zelf enkel gedwaald had door al te veel toe te geven aan anderen. ‘Dat ik toegaf, was mijn eigen schuld,’ erkende hij, ‘hoeveel moeite hij ook deed om mij over te halen; doch het is er ver van daan dat ik uit minachting zoo zou gehandeld hebben. Als dat het geval is, moge God mij hart en ingewanden uit het lijf rukken.’

Zoodra sir Thomas Heneage zich vertoond had en hem de gramschap der Koningin had blootgelegd, begon de graaf onverholen te laten blijken dat hij genegen was de geheele misdaad op Davison's schouders te schuiven.

‘Ik dank u voor uw brieven,’ schreef Leicester aan Walsingham, ‘hoewel gij mij niet kunt troosten. Hare Majesteit behandelt mij hard, als zij zulke slechte gedachten van mij heeft. Wel is waar, dat ik mij vergrepen heb, ... maar zij bedenkt niet, welke voordeelen er haar door werden aangeboden, en dat zonder dat zijzelve zich tot iets behoefde te verbinden, zoo als Mr. Davison best had kunnen verklaren, indien hij gewild had. Aan hem alleen moet ik den blaam, die op mij geworpen is, wijten; dat zal hij u bekennen; want, zoo waar als God leeft, had niets mij kunnen bewegen om Hare Majesteit niet omtrent de zaak in te lichten, eer ik het bewind aangenomen had; *maar alleen zijn ernstige aandrang en zijn plechtige belofte, dat hij mij van schuld zou vrijspreken hoe Hare Majesteit het ook mocht opnemen*, brachten mij er toe om buiten haar om te handelen. Want, gij ziet allen in, dat zij geene andere reden tot ergernis had behalve deze, en, *zoo waarachtig als God leeft*, was hij er de oorzaak van; hoewel ik beken dat dit geen voldoende verontschuldiging is voor iemand in mijn toestand..... Hij zou naar mijn inzien alles terecht gebracht hebben, als hij haar gezegd had, wat hij mij beloofd had te zeggen. God geve dat de goede zaak er niet onder lijdt, dan zal ik er minder leed van hebben..... In hoever de last van den heer Heneage mijn goeden naam zal schaden, weet ik niet. Hij wil het hem gegeven bevel stipt opvolgen, en ik leg er mij bij neder. Ik weet, dat Hare Majesteit er eens berouw over zal hebben. Intusschen ben ik mijn hooge waardigheid moe. Gaarne wil ik die aan ieder ander, die Hare Majesteit dienen kan, zien opgedragen; dan zou ik mij in al mijn verliezen schikken⁽¹⁾.

Mannelijker gewaagde hij van het gebrek en lijden van zijn leger. ‘Ik hoop, wat er ook van mij worden mag,’ zeide hij, ‘dat het mij ten minste vergund moge zijn om de voorspraak te blijven van de arme soldaten. Als zij gedurende hun verblijf in dit vreemde land niet beter onderhouden worden, zal er niet alleen niets van belang verricht worden, maar zal Hare Majesteit

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 165-167, 9/19 Maart 1586.

er oneer van beleven..... Dit is een der redenen waarom ik mij met blijdschap van dezen lastpost zal ontslagen zien, *en meer rustig naar huis wensch terug te keeren*, als mij dit nog gegund wordt. Laat Hare Majesteit hen goed betalen, en iemand als sir William Pelham tot bevelhebber benoemen; dan ben ik er zeker van, dat deze mannen haar meer lauweren zullen doen behalen, dan zij ooit verworven heeft.’

Dat de graaf door allen, die het best op de hoogte waren van de nederlandsche zaken, levendig aangespoord was om het bewind te aanvaarden, was een feit dat door iedereen toegegeven werd. Dat hij in dit opzicht eer gretig verlangen dan tegenzin had aan den dag gelegd, en dat zijne aarzeling alleen uit de voorgestelde beperking dier macht, en niet uit gewetensbezwaren sproot, zijn feiten, door de gedenkschriften van dien tijd gestaafd. Geen de minste grond bestaat er, behalve zijn eigen bewering, om ons te doen gelooven, dat hij eenige terughouding zou hebben betoond om den prijs te krijgen, waarnaar hij zoo zeer gehunkerd had; en die bewering werd door Davison ronduit geloochend, en door alle omstandigheden weerlegd. Het is zeker, dat hij het vroeger verbod der Koningin voor Davison verborgen heeft gehouden. Hij kon derhalve, veel beter dan Davison, de verontwaardiging der Koningin voorzien. Het is dus vreemd, dat hij zoo moedwillig blind was, en nog vreemder, dat hij liever op de welbespraaktheid van zijn zaakgelastigde, dan op zijn eigen overredingskracht, vertrouwde, om dien ongunstigen indruk te verzachten. Had hij ter zijner verdediging, wat geheel met de waarheid strookte, alleen den drang der omstandigheden aangevoerd, en de onmogelijkheid om de oogmerken der Koningin op eene andere wijze te bereiken, dan zou men hem kwalijk hebben kunnen berispen; maar dat hij zich zocht te dekken door de schuld geheel op een ondergeschikt persoon te schuiven, moest ieder weldenkend man afkeuren. ‘Ik wilde het niet doen, maar Davison zeide mij dat ik zoo handelen moest in het belang van Uwe Majesteit, en dat ik er niets aan misdreef. Hij zou bij Uwe Majesteit alles goedmaken.’ Hierop kwam de verdediging van den doorluchtigen graaf van Leicester neder.

En daar hij zijne koninklijke meesteres jammerend voor de voeten kroop, moest hij natuurlijk tegen zijn vriend onbeschoft razen en tieren.

‘Door uwe schuld,’ zeide hij⁽¹⁾, ‘ben ik bij Hare Majesteit in ongenade gekomen..... Als gij haar van mijn handelwijs naar waarheid verslag hadt gedaan, zou Hare Hoogheid nooit zoo over mij hebben kunnen denken, als zij nu doet..... Ook

(1) Leicester aan Davison, met kantteekeningen van den laatste. BRUCE, 168-171, 10/20 Maart 1586.

kon Hare Majesteit niet weten, *hoe moeilijk*⁽¹⁾ ik te bewegen was om den post te aanvaarden, vóór zij er haar goedkeuring aan geschonken zou hebben - en gij hebt mij gezegd dat zij niet alleen tevreden, maar mij zelfs dankbaar zou zijn..... Gij hebt mij hoofdzakelijk overgehaald om dezen post op mij te nemen..... Gij zult u herinneren, hoeveel onderhandelingen gij en anderen met de Staten gevoerd hebt, vóór dat ik, *hoe sterk gij en zij er ook op aandrongen, er in toestemde om den post aan te nemen*⁽²⁾ Gij gaaf mij de verzekering, dat gij Hare Majesteit tevreden zoudt stellen, maar ik zie niet in, dat gij iets hebt uitgericht.... Ik verborg voor u mijne bezorgdheid niet, dat Hare Majesteit het kwalijk zou nemen..... *Gij hebt er mij hoofdzakelijk in geholpen*⁽³⁾ gij hadt er mij ook moeten uithelpen: dat was voor u volstrekt niet moeilijk en gij hadt mij dit heilig beloofd..... *Ik heb er mij zeer tegen mijn zin mede ingelaten*⁽⁴⁾, uit vrees dat het zou uitvallen, zoo als het gebeurd is en *dat komt alleen door uw zorgeloosheid; honderd malen zeide ik u*⁽⁵⁾ dat gij daardoor en de zaak zoudt bederven, en mij het ongenoegen van Hare Majesteit op den hals zoudt halen. Als uw volgende zendingen geen beteren uitslag hebben, kan ik ze niet prijzen.'

En zoo werd de beklagenswaardige Davison tusschen de twee molensteenen van koninklijke gramschap en kruiperij van een getrouw onderdaan vermorzeld.

Intusschen was de andere buitengewone zendeling in de Nederlanden opgetreden; de tusschenman tusschen de vertoornde Koningin en den zich verontschuldigenden gunsteling. Uit de schets zijner instructiën is reeds voldoende gebleken, dat zijne zending van kieschen aard was. Gehoorzaam aan die instructiën, verscheen Heneage dan ook voor den Raad, en droeg in Leicester's tegenwoordigheid de strenge en bijtende bestraffing voor, waarmede Elizabeth meende de Staten en den landvoogd te moeten kastijden. De gezant volbracht zijne ondankbare taak met kieschheid en na vooraf Leicester geraadpleegd te hebben; doch de trotsche graaf werd

- (1) De woorden, in den tekst cursief gedrukt, werden door Davison onderschrapt, met bijvoeging van deze kantteekening: 'Daar weten sir Philip Sidney en anderen van mede te spreken.'
- (2) 'Al dien tijd was er niets bekend van eenig bevel, dat daarmede strijdig was.' - Kantteekening van Davison.
- (3) 'Wordt ten eenen male ontkend.' - Aanteekening van Davison.
- (4) 'Laat de wereld hierover oordeelen.' - Davison.
- (5) Woorden door Davison onderschrapt, met deze kantteekening: - 'Dat moogt gij betwijfelen, doch indien gij u dikwijls in dien zin uitgelaten hadt, zoudt gij iemand anders hebben moeten aanwijzen voor de zending, waarop ik met reden niet bijzonder gesteld was, daar ik wel inzag, hoe weinig dank ik er voor krijgen zou.' BRUCE, 170.

diep gekrenkt. ‘Den veertienden dezer maand Maart,’ zeide hij, ‘overhandigde sir Thomas Heneage een zeer scherp brief van Hare Majesteit aan den Raad van State, en ontvouwde daarenboven het doel zijner zending - in mijne tegenwoordigheid, want dat wilde Hare Majesteit zoo; en ik geloof dat hij volgens zijn last handelde. Hoe grievend moest het zijn voor een eerlijk, oprecht en trouw dienaar, om op eene vergadering van wijze en deftige Raadsheeren, die wisten hoe groot het aanzien was, waarin ik vroeger bij Hare Majesteit stond, beticht te worden van moedwillige minachting! Dat dreigde mij het hart te breken daar ik in plaats van zulk eene handeling dank verwachtte, toen ik voor het eerst van de komst van Heneage hoorde. - Ik ben in gemoede verplicht om uwe lordschap te zeggen, dat ik hier niet langer kan dienen; dat ik sedert dien dag niet op de plaats durf komen, waar ik, ten aanschouwe van velen zoo verachtelijk werd gemaakt⁽¹⁾.’

Hij troostte zich - en terecht - met de gedachte, dat de hem aangedane smaad grooter was dan hij verdiende, en dat allen, die hem kenden, die meening zouden deelen.

‘Eén ding echter,’ zeide hij, ‘schonk mij troost, en wel dat zij allen zeer goed wisten, dat ik werd verongelijkt, en dat Hare Majesteit verkeerd was ingelicht. Ik twijfel er niet aan, of men kan en zal mij van schuld vrijpleiten, hoe men Hare Majesteit dan ook zal trachten tevreden te stellen. En daar ik liever dood zou willen zijn, dan haar ongenoegen verdienen, bid ik u, waarde heer, daar hare ongenade niet voortspruit uit een slechten dienst, die ik haar bewezen heb, om mij spoedig haar besluit mee te deelen; dan kan ik mij in de eenzaamheid terugtrekken om voor haar te bidden. Mijn hart is gebroken, al kan ik mij ook gerust stellen met het bewustzijn, dat ik Hare Majesteit zulke trouwe en goede diensten bewezen heb, als haar ooit, sedert zij Koningin van Engeland geworden is, bewezen zijn. Men heeft mij op de wijze van Halifax gerecht: eerst ben ik veroordeeld en daarna verhoord. Ik bid God, dat niemand met de maat gemeten worde, waarmede men mij gemeten heeft.’

Hij voerde tot zijne verdediging - zooals Davison reeds gedaan had - den drang der omstandigheden aan.

‘Toen ik, een arm edelman,’ zeide hij, ‘die geheel en al van haar afhing, en thans geroepen werd tot een dienst van zoo groot belang als ooit door Hare Majesteit van een dienaar gevorderd werd, zag dat de gelegenheid mij gunstig was, en dat de omstandigheden geen uitstel duldden; kortom, dat men, indien deze gelegenheid tot bevordering van hare belangen en het wel-

(1) Leicester aan Burghley, 17 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*).

zijn des rijks verloren ging, te vergeefs op een dergelijke wachten zou, verliet ik mij op de gunst van mijne vorstin, zooals vele dienaars hebben gedaan, en vertrouwde daarop eer wat te veel, dan dat ik met mijn last in eenig opzicht brak. Ik nam een post op mij, waardoor ik zag dat al deze landen bijeen konden gehouden worden, zonder Hare Majesteit aan iets te binden dat zij vroeger den Staten verboden had. Nu meet ik ondervinden, dat dit, hoe goed, hoe eervol, hoe voordeelig het ook mag zijn, slechter wordt uitgelegd, dan of ik met al hare voorschriften en bevelen gebroken had, tot de grootst denkbare schade en schande en gevaar voor haar persoon, staat en waardigheid.’

Hij betuigde, dat hij erger gestraft zou worden ‘voor het goede dat hij verricht had, dan voor een afschuwelijke en verraderlijke misdaad;’ en hij hield vol, dat, als hij het bewind niet aanvaard had, ‘de geheele Staat te gronde zou zijn gegaan.’ Op dit alles was reeds, zooals wij gezien hebben, door Davison gewezen, doch met geen ander gevolg, dan dat hij zich beide twistende partijen tot vijand maakte. De ondankbare Leicester vertrouwde er op, dat de tweede tusschenman behendiger zou zijn, dan de eerste. ‘De redenen waarom,’ zeide hij, ‘wist Mr. Davison beter dan iemand ter wereld; doch thans kan Mr. Heneage ze mededeelen, die alles grondig onderzocht heeft. Ik beroep mij op zijn verslag, om uit te maken of roemzucht en ijdele begeerte naar een titel mij aangedreven hebben. Mijn betrekking was reeds hoog genoeg, en makkelijker waar te nemen dan deze, nog daargelaten de groote verontwaardiging van Hare Majesteit. Als ik die goede gelegenheid had laten glippen, zou men mij hebben moeten ophangen, en beschouwen als een verachtelijk dienaar van Hare Majesteit en als een ellendig verrader van mijn vaderland.’

Doch hoe ijverig Heneage ook alles had zoeken te doorgronden, had hij toch niet de goedkeuring van Sidney verworven. Volgens de meening van sir Philip had de nieuw aangekomene het werk, dat van het begin af verkeerd op het touw was gezet, gebrekkig voltooid. ‘Sir Thomas Heneage,’ zeide hij, ‘heeft dezer dagen mijns inziens met zijne braafheid evenveel kwaad gesticht, als iemand in een heel jaar uit boosaardigheid. Maar God geve, dat, als Hare Majesteit achter de waarheid komt, hare goedertierenheid haar beletten zal om eene zaak, die voor haar van zooveel belang is, en haar reeds zooveel kostte, geheel en al in duigen te werpen⁽¹⁾.’

Hij waarschuwde de regeering voor de schromelijke gevolgen, die men er van te wachten had, indien de graaf openlijk te schande werd gemaakt, en de handeling der Staten voor on-

(1) Sir Philip Sidney aan Burghley, 18 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

wettig werd verklaard. Ook dreigde de gierigheid der Koningin tot het uiterste over te gaan. ‘Ik betreur het verlies van Vlissingen,’ schreef Sidney, ‘maar, als er geen geld wordt overgestuurd, zal er iets verschrikkelijks gebeuren, vooral in de steden, die Hare Majesteit te pand wil houden.’

De eerste uitbarsting van de gramschap der Koningin had werkelijk algemeen argwaan en wantrouwen tengevolge. Men had zorg gedragen om de zaak zoo kiesch mogelijk te behandelen; want Heneage had zich - terwijl hij door zijn braafheid evenveel kwaad stichtte als anderen uit boosaardigheid - zooveel hij durfde, naar den graaf en zijn engelsche raadslieden geschikt. De groote misdadiger had met zijne twee advokaten Clerk en Killigrew, zelf zijne beschuldiging opgemaakt. De brieven der Koningin aan de Staten, aan den Raad en aan den graaf werden, omdat het niet anders kon, behoorlijk ingediend; maar de bestraffing, die Heneage den beschuldigde moest doen ondergaan, was zoo onschadelijk mogelijk gemaakt. Er werd afgesproken, dat hij in den Raad eene aanspraak zou houden, maar dat hij geen schriftelijke aanklacht zou indienen. De rede werd uitgesproken, maar moest wel scherp zijn; anders zou de ongehoorzaamheid aan de Koningin al te zeer in het oog gelooopen zijn. Maar de opgelegde straf zou na de kastijding verdwijnen. De vernedering moest in het openbaar en plechtig geschieden, maar niet voor het nageslacht te boek worden gesteld.

‘Wij kwamen overeen,’ zeiden Leicester, Heneage, Clerck en Killigrew, ‘om, volgens Harer Majesteits geheimen last, dien maatregel te nemen, die den zwakken staat der gewesten het minst in gevaar, bracht - dat heet, dat Heneage zooveel zou zeggen, als Hare Majesteit slechts verlangde, maar niets op schrift zou stellen, waardoor de geruchten, die zich op vele plaatsen, ten nadeele van den goeden stand van zaken verspreid hadden, bevestigd konden worden. Nadat die toespraak door sir Thomas Heneage gesteld en door ons beiden gelezen en goedgekeurd was, heeft hij die, met onze toestemming, in den Raad van State uitgesproken. Dit hielden wij voor noodzakelijk - vooral omdat al de leden van den Raad, die tegenwoordig waren bij het lezen der eerste brieven van Hare Majesteit, ten volle overtuigd waren, dat, indien Hare Majesteit op nieuw de minste ontevredenheid over het tegenwoordig bestuur blijken liet, of dit niet in hare eerstvolgende brieven goedkeurde, allen verloren waren - en elk dan zou trachten zich van de zaak af te maken⁽¹⁾.’

(1) *Resolution of my lord, etc. for the speech I should use to the Council of the States upon the lettres written from H. Majesty in March: 14 March 1586.* Ondertekend door Leicester, Heneage, Clerk en Killigrew. (*State Paper Office MS.*)

De ‘arme edelman, die niet weer op de plaats durfde komen, waar hij, zoo verachtelijk was gemaakt,’ had dus de noodige voorzorg genomen dat er van den smaad, hem aangedaan door het misnoegen zijner vorstin, in de gedenkboeken der Staten geen spoor overbleef⁽¹⁾. Het duurde ook niet lang, of de graaf kon zijn gevoel van vernedering overwinnen; maar de zaak was nu nog niet geschikt.

De achterdocht, door deze handelingen opgewekt, begon allerpijnlijkst te worden. Men geloofde dat de Koningin heimelijk over vrede onderhandelde, en dat de onderhandeling niet slechts voor de Staten, maar zelfs voor haar eigen vertrouwdeste raadslieden geheim gehouden werd. De verderfelijke gevolgen van deze achterdocht kunnen niet hoog genoeg worden berekend. Of zij gegrond was of niet, zal later blijken; maar er is geen twijfel aan, dat de onderneming op die wijze allerbedenklijkst werd ondermijnd. Sedert den noodlottigen 10den Juli 1584 waren de provinciën nooit zoo goed verbonden geweest, als in het begin der lente van 1586. Zij waren bezig om uit eigen middelen snel een leger op de been te brengen, en indien de Koningin voor haar eigen troepen, die gebrek leden, wat deelnemender geweest was⁽²⁾, zouden de Engelschen en Hollanders, zoo vereenigd, zelfs voor een Alexander Farnese onoverwinnelijk zijn geweest.

- (1) In de buitenlandsche briefwisseling of de zoogenaamde ‘Depechenboeken’ der Staten-Generaal, vindt men geene brieven van Koningin Elizabeth of van Ortel, die zich het gansche jaar 1586, als zaakgelastigde van Holland en Zeeland, in Engeland ophield, en op het einde van dat jaar den gezanten, door de Staten-Generaal aan de Koningin afgevaardigd, werd toegevoegd. Ook zijn er volstrekt geene brieven, aan Elizabeth of Ortel gericht, maar wel eenige aantekeningen (waarvan ik gebruik heb gemaakt) van hen, aan wie de taak was toevertrouwd, om brieven op te stellen, die Davison in het midden van Februari 1586 en later, overbrengen zou. Men vindt in het Haagsch Archief volstrekt geene brieven van het jaar 1586, die op Engeland of op het bewind van Leicester betrekking hebben; evenmin komt er in de dagregisters van de zittingen der Staten-Generaal van 1586 - die ik bladzijde voor bladzijde onderzocht heb - een spoor voor van de ontevredenheid der Koningin, of van de heftige briefwisseling, die op de aanvaarding van het bewind door Leicester volgde. Al de stukken zijn verloren gegaan - vermoedelijk zijn ze in dien tijd verduisterd - zoodat, als men alleen het Haagsch Archief raadpleegde, nu niemand zou kunnen vertellen, dat er een twist had plaats gehad. BOR, VAN METEREN en andere geschiedschrijvers uit dien tijd, geven van het gebeurde, in hoofdzaak, een juist verslag, hoewel de meesten hunner van gevoelen zijn, dat de toorn der Koningin niets dan een voorwendsel was, en dat zij verlangde om de heerschappij te aanvaarden, indien de vereenigde gewesten door Leicester in staat werden geacht om hunne eigene zaak te handhaven. Deze meening was, zooals wij gezien hebben, geheel en al verkeerd. Het is opmerkelijk, dat tusschen 23 Februari en 11 April 1586 de Staten-Generaal geene zitting hielden.
- (2) ‘Ik wil uwe lordschap,’ schreef Leicester den 15den Maart 1586 aan Burghley, ‘met niets lastig vallen dat mij in het bijzonder betreft. Ik zie hoe mijne diensten opgenomen worden en hoe weinig het baten zou, de allerbillijkste redenen aan te voeren tot mijn verdediging. Maar hoewel ik zie, dat ik nu eenmaal in ongenade moet zijn, hetgeen ik met Gods hulp geduldig hoop te dragen, zij het mij toch vergund uwe lordschap te verzoeken, om bij Hare Majesteit moeite te doen dat de arme soldaten niet om mijnentwil behoeven te lijden. Er is geen penning uit de schatkist overgezonden, sedert ik hier gekomen ben. Wat er toen kwam, moest grootendeels strekken tot voldoening van oude schulden. De manschappen hebben veel te vorderen, en kunnen geen penning krijgen. Men wil hun niet meer borgen. Zij komen van gebrek aan levensmiddelen en kleeding in grooten getale om. Sommigen zijn gereed om aan het muiten te slaan,’ enz. (*State Paper Office MS.*)

Bovendien hadden zij negen oorlogschepen uitgezonden, om bij de Kaap-Verdische eilanden te kruisen en de spaansche zilvervloot bij hare terugkomst uit Amerika op te wachten, met bevel om, als dit mislukte, naar de West-Indiën te stevenen; zoodat, volgens Leicester, ‘deze menschen en Drake den Koning van Spanje genoeg te doen zouden geven⁽¹⁾.’ Alle partijen hadden de handen inéén geslagen om den graaf een groot gezag te geven, die eigenlijk algemeen stadhouder was van wege de Staten - en zoowel Leicester als den vereenigden gewesten was het met den oorlog ernst. In den oorlog alleen lag Englands en Hollands heil. Vrede was onmogelijk en scheen aan de ervarenste staatslieden van beide landen zelfs ongerijmd toe. Men kan dus gemakkelijk begrijpen, dat het denkbeeld van eene heimelijke onderhandeling, door Elizabeth gevoerd, in de Nederlanden groote ontsteltenis veroorzaken zou. Leicester dacht, dat dan niets meer of minder dan een algemeene moord der Engelschen het gevolg zou zijn. ‘Er is geen twijfel aan,’ zeide hij, ‘dat dit juist het middel is om ons allen hier over den kling te jagen. Voor mijzelven zou dit nog het gelukkigste zijn, hoewel ik hoop mijn leven op een betere wijs te verliezen.’

Champagny echter gaf in raadselachtige bewoordingen te kennen, dat de Koning van Spanje met Engeland vrede kon sluiten wanneer hij het verkoos. Sir Thomas Cecil, de zoon van lord Burghley, op wiens ondersteuning de Staten gebouwd hadden, verliet met verlof van zijne regeering wegens ziekte Den Briel, waar hij den post van bevelhebber bekleedde, en keerde naar huis terug. Dit plotseling vertrek van zulk een voornaam persoon, in verband met de openlijke afkeuring van hetgeen zoo pas geleden tusschen Leicester en de Vereenigde Gewesten verhandeld was, bracht algemeen de pijnlijkste onrust en bezorgdheid te weeg voor de goede trouw der Koningin. De graaf wees den Raad in Engeland op dit alles en hield den leden voor, dat de Staten stijf en sterk op den oorlog stonden, maar dat zij de

(1) Leicester aan Burgh'ey, 1. Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

Koningin zouden voor zijn, als zij pogingen deed om door onderhandsche middelen een vrede tot stand te brengen. Als deze menschen daavan de lucht krijgen,' schreef Leicester aan Burghley, 'zullen zij weldra voor u opdagen, om Hare Majesteit en den Staat voor altijd te gronde te richten.'

De graaf verdacht de 'valsche knapen,' die hem omringden, ofschoon het hem onmogelijk was om, zooals wij, de wijd uitgespreide en kunstig geknoopte netten te zien, waarin hij verstrikt was. 'Uwe pausgezinden in Engeland,' zeide hij, 'hebben sommigen van dit gezelschap laten weten, dat alles, wat zij hoopten, gebeurd is; dat lord Leicester door Hare Majesteit, die zeer verontwaardigd is, zal teruggeroepen worden; en wat de bewering van Champagny bevestigt: ik heb zelf een brief gezien, waarin Hare Majesteit over vrede spreekt. God beware ons! want, als dat zoo is, dan zijn Hare Majesteit, het rijk en wij allen verloren.'

In de Nederlanden heerschte nog een ernstig gemeente, getrouwe genegenheid voor Engeland. 'Deze menschen,' zeide Leicester, hebben haar lief en zullen moeilijk te bewegen zijn om van haar iets kwaads te denken.' Toch deden deze geruchten haar bij velen afbreuk; terwijl de graaf, oogen en ooren wijd open hield, en uiterst bevreesd was om bij zijne vorstin nog meer in ongenade te komen, door den schijn aan te nemen van haar zelve van dubbelhartigheid te verdenken. 'Waarde heer,' smeekte hij Burghley, 'laat Hare Majesteit niet weten, dat dit uitstrooisel van Champagny van mij komt, daar zij denken zou, dat ik het om mijnentwil schreef, hetgeen, zoo waarachtig als de Heer God leeft, niet het geval is. Ik deed dat alleen uit nood, voor hare eigen veiligheid, voor die van het rijk en van ons allen. Beste lord, als gij in de zaak goed wilt handelen, laat hare Majesteit dan niet vernemen dat ik er in betrokken ben.'

Den 25sten Maart (N.S.) schreven de Staten-Generaal, in antwoord op haar hevig beklag, een eerbiedigen brief aan de Koningin. Zij betuigden hun diep leedwezen, dat Hare Majesteit de benoeming van den graaf van Leicester tot landvoogd zoo kwalijk nam. Zij bekenden, dat zij reden tot misnoegen had, doch hoopten, dat zij na goed omtrent de geheele zaak te zijn ingelicht, over hunne handelwijs beter tevreden zou zijn. Zij verklaarden, dat het gezag, aan Leicester opgedragen, hetzelfde was, dat vroeger aan algemeene landvoogden was verleend. Zij merkten op, dat met het woord 'onbeperkt' (absoluut), door hen niets meer bedoeld was, dan den graaf te machtigen om volgens zijn lastbrief te handelen, terwijl de *opperheerschappij over het land aan het volk voorbehouden was gebleven*. Die aanstelling, zeiden zij, kon niet zonder gevaar herroepen worden.

En daarom moesten zij Hare Majesteit ootmoedig verzoeken om het gebeurde goed te keuren, en te willen bedenken, hoe het met haar eigen raad strookte, om een veelhoofdige regeering, waaruit gewoonlijk verwarring ontstond, te vermijden⁽¹⁾.

Leicester zond bij dezelfde gelegenheid een brief aan Burghley en Walsingham, waarin hij de houding en den toon aannam van iemand, zoo geheel verpletterd en verbijzeld, dat hij het gebogen hoofd nimmer weder kon opbeuren, doch vurig de engelsche regeering, in het belang van de Koningin, ‘den jammerlijken toestand der arme soldaten,’ op het hart drukte. Het was dringend noodig, onmiddellijk de middelen over te zenden om de soldaten niet van gebrek te doen omkomen. Wat hem betrof, hij smoorde zijne jammerklachten, totdat hij vernemen zou, wat Hare Majesteit eindelijk over hem besloten had. ‘Ondertusschen,’ zeide hij, ga ik gebukt onder mijne smart en wil, totdat Harer Majesteits wil bekend wordt, zoo goed mogelijk handelen. Ik bid God, dat Hare Majesteit doen moge, wat met haar belang het beste strookt. Wat mij betreft, mijn hart is gebroken, maar niet door den vijand⁽²⁾.’

Zonder twijfel waren de openbare ongenade, die den landvoogd getroffen had en de strenge berisping, den Staten door de Koningin toegediend, even ontijdig als onverdiend. Hoe ver zijne onoprechtheid jegens Davison en zijne ongehoorzaamheid aan Elizabeth mogen zijn gegaan, welke eerezuchtige beweegredenen hem heimelijk mogen hebben bezielde, er is geen de minste twijfel aan, dat hij zich tot dusver in zijn hooge betrekking goed gedragen had.

- (1) De brief komt voor bij VAN METEREN, XII, 234. WAGENAAR (VIII, 121, noot 4) merkt zeer juist op, dat als de Staten het woord ‘absoluut’ zochten weg te redeneeren, zij één van beide, of den lastbrief dien zijzelven aan Leicester gegeven hadden niet zeer zorgvuldig moesten hebben overgelezen, of vertrouwd dat de Koningin dat stuk niet nauwkeurig onderzoeken zou. In dit oorspronkelijk verdrag met den graaf stonden deze woorden: ‘Item, Zijne Excellentie zal hebben volle macht en absoluut geweld in de Provinciën in 't stuck van de Politie en justitie.’ Vergelijk BOR, II, 685, volg. Groot Plakkaatboek, IV, 81. BOR, VAN METEREN en vele schrijvers uit dien tijd, zoowel als WAGENAAR en andere latere bronnen, vergissen zich geheel en al, als zij al de blijken van toorn, door de Koningin gegeven over de aanvaarding van het bewind door Leicester voorstellen als eene klucht, en wel als eene klucht, die afgesproken werk was. Wij hebben uit de geheime brieven van dien tijd gezien, hoe oprecht Elizabeth's ergernis was. Ook de Raad van State schreef den 27sten Maart (N.S.) aan de Koningin een brief, van gelijkkluidenden inhoud als die der Staten-Generaal. Het stuk is gedrukt in BRUCE'S *Leyc. Corresp.* Append. 468, 469.
- (2) Leicester aan Burghley en Walsingham, 15 Maart 1586. ((*State Paper Office MS.*)

Richard Cavendish - die beter dan de meesten in de gelegenheid was om er over te oordeelen - drukte zich in sterke bewoordingen uit: 'Het is bijna ongelooflijk, dat de zorg en ijver van een enkel mensch, wie dat ook wezen mocht, in zoo weinig tijds, zulk een slechten toestand, als waarin mylord dit land vond, even gelukkig verholpen zou hebben. Doch opdat zijn trots over dezen gelukkigen uitslag niet te groot zou worden, heeft God de zaak, door de uitlegging die er aan gegeven wordt, in dier voege gewijzigd, dat lord Leicester de wisselvalligheid van dit leven niet vergeten zal⁽¹⁾.' Hij gewaagde met bitterheid - zoo als ieder in de Nederlanden, die niet openlijk of in het geheim tot de Pausgezinden behoorde, van de nootlottige geruchten over den vredehandel in verband met de terugroeping van Leicester. 'Men verneemt hier zeer onrustbarende berichten,' zeide hij: 'Champagny schijnt zich niet te ontzien om overal uit te strooien, dat hij de vredesvoorwaarden, door Hare Majesteit den Koning aangeboden, in handen heeft, en dat hij volmacht heeft om vrede te sluiten Die bewering, op zulk een boosaardige samenspanning duidend, zal, als zij niet bij tijds tegengesproken wordt, de bron van groot verderf worden.'

De 'valsche knapen,' die Leicester om zich heen had, waren onvermoeid in het verspreiden van deze geruchten, en wilden, met de hulp der Pausgezinden in de gehoorzame gewesten en in Engeland, partij trekken van de ongenade, waarmee de Koningin haar gunsteling had overstelpt. Allerkwellendst voor den hoogmoedigen graaf, allerschadelijkst voor de zaak van Engeland, Holland en de vrijheid, krenkend voor zijn goeden naam waren de praatjes, die te Antwerpen, Middelburg, Amsterdam en overal elders in de koopsteden aan de beurs in omloop waren. De vermogendste bankiers en kooplieden ontvingen van duizend onvermoeide, doch als het ware onzichtbare tongen de verzekering, dat de Koningin reeds sedert lang een afkeer van Leicester had; dat hij onder de staatslieden van Engeland niets te zeggen had; dat hij tot den bedelstaf gebracht en bankbreukig was; dat hij, als hij nog twee maanden langer gewacht had, in de Nederlanden verschenen zou zijn met één knecht en een knaap voor alle gevolg; dat de Koningin hem overgezonden had, om van hem ontslagen te zijn; dat het nooit hare bedoeling was geweest om hem met meer gezag te bekleeden dan sir John Norris; dat zij niet dulden kon, dat men hem den titel van Excellentie gaf, en dat zij woedend was over zijne verheffing tot algemeen landvoogd⁽²⁾.

(1) Cavendish aan Burghley, 18 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 214-219, 5/15 April 1586.

Allen, die deze verzekeringen poogden te wederleggen, vroeg men met een honenden glimlach, of Hare Majesteit ooit sedert zijne overkomst een regel aan hem of tot zijne aanbeveling geschreven had. De hollandsche kooplieden deden bij hunne handelsgenooten, zoowel in hun eigen land als in Engeland, met wie zij briefwisseling hielden, uitvoerig onderzoek naar den wezenlijken staat en het aanzien van Leicester in zijn land. Wat was zijn rang? vroegen zij; hoe groot zijne bekwaamheid? had hij invloed aan het hof? Waarom, als hij werkelijk in hoog aanzien stond, werd hij zoo veronachtzaamd, en zelfs te schande gemaakt? Bezat hij in Engeland vaste goederen? Had hij werkelijk ooit een anderen post bekleed, dan dien van stalmeester? ‘Bovendien,’ vroeg een bijzonder ijverige bemoeial, die op de beurs van Amsterdam volstrekt niet gezien was, ‘waarom heeft Hare Majesteit alle edelen en heeren verboden om hierheen te komen, wat vroeger vrij stond? Is het, omdat zij aan vredesvoorslagen het oor leent? Als dat zoo is, zeide hij, worden wij mooi beet genomen; indien Hare Majesteit een man, die bij haar in ongenade is, overgezonden heeft om ons om den tuin te leiden, als zij in het geheim voor zich een vrede tracht te bewerken, op het oogenblik dat wij, integendeel, in het vertrouwen op Harer Majesteits goedwilligheid alle onderhandelingen afgebroken hadden: - zulk een gedrag zou tot aan het eind der wereld nooit vergeten worden en de Hollanders zouden den naam van Engeland nimmer weder willen hooren.’

Op zulk een bed van doornen had de landvoogd weinig kans om een verkwikkelijke rust te smaken. Er waren zelfs nog verontrustender berichten in omloop. Het scheen zoo onbegrijpelijk dat Englands fiere vorstin hare onderdanen overzond om te Vlissingen en Oostende op straat van honger om te komen of te bedelen, dat men elkander heimelijk in het oor fluisterde, dat Leicester het geld Verduisterd had, dat voor de arme soldaten was overgezonden. Dit was de zwaarste slag. De graaf ging gebukt onder ontzaglijke lasten: zijn huishouding in Den Haag kostte hem duizend pond per maand; hij had vijfhonderdvijftig manschappen uit eigen beurs bezoldigd en uitgerust; hij had ook een keurbende ruiters, die zevenhonderdvijftig man telde, driehonderdvijftig meer dan de Koningin had toegestaan, en die geheel op zijne kosten werd onderhouden. Hij was zeer vrijgevig met geschenken in geld aan al de heeren, die in zijn dienst waren. Hij had zijne goederen uiterst bezwaard, om in die aanzienlijke uitgaven te kunnen voorzien, en verklaarde zich bereid ‘om er nog meer aan ten koste te leggen, als hij op het land, dat hem nog overschoot, geld krijgen kon;’ en ondanks al zulke onloochenbare feiten, die van zijne grootmoedigheid getuigen, werd hij er van beschuldigd een Koningin te bedriegen,

die zoo sluw was, dat jood noch heiden haar ooit had kunnen beetnemen; terwijl hij roekeloos verkwistend handelde, om de noodlottige gevolgen van hare inheligheid tegen te gaan.

En toch brachten die nadeelige geruchten een giftige uitwerking te weeg. Reeds kon men onder de leden der Staten-Generaal duidelijk verandering opmerken. ‘Zij mompelen onder elkander,’ zeide Leicester; ‘zij beginnen sedert eenige dagen zeer zonderling te handelen.’ Daarenboven hadden de Poleys, Blunts en Pagets van deze ongunstige omstandigheden zoo goed partij weten te trekken, dat het weinig scheelde of onder het engelsche krijgsvolk was een muerij uitgebroken. ‘En, zoo waarachtig als God leeft,’ zeide de graaf, ‘Ik ben er zeker van, dat sommige dezer goede steden reeds vroeger verloren zouden zijn geweest, zonder mijn geld. Wat de Staten betreft, ik sta er u borg voor, dat zij, als zij slechts een gat vinden, zich verbeelden er alles door te zien. God weet hoe wakker en vroolijk het land er een maand geleden uitzag. God geve, dat Hare Majesteit het weder herstellen, en behouden mag, als zij mij even als sir Francis Drake naar Indië zendt, daar mijn dienst hier niet aangenaam meer is.’

Zoo stonden de zaken in de Vereenigde Gewesten, nadat de eerste losbarsting van den toorn der Koningin ruchtbaar geworden was. Ondertusschen was de stemming aan het hof van Engeland zoo veranderlijk als het weder; soms was de lucht helder, soms bewolkt, nooit bestendig. Vavasour, die door den graaf met stukken aan Hare Majesteit en den Raad afgevaardigd was, had een tamelijk vriendelijk onthaal genoten: Elizabeth nam de brieven aan, die zij echter, wegens een zware verkoudheid en zinking op de oogen, niet terstond lezen kon; doch zij sprak dubbelzinnig met den bode. Vavasour gaf zich moeite om de dringende noodzakelijkheid te bewijzen van toevoer, opdat de legers in de Nederlanden zoo vroeg mogelijk te velde zouden kunnen trekken. ‘Maar,’ antwoordde zij, ‘als er nu eens vrede gesloten werd.’

‘Als Uwe Majesteit een vrede begeert, die met hare belangen strookt,’ hernam Vavasour, ‘is de zekerste weg om dien te verkrijgen, te velde te trekken; want de Koning van Spanje heeft nog geen reden gehad om bevreesd voor u te zijn. Van dag tot dag hoopt hij, dat uw eigen talmen Uwe Majesteit te gronde zal richten. Daarenboven zijn de Spanjaarden goede soldaten, en niet voor een kleinigheid vervaard.’

Doch de Koningin had geen oor voor deze vermaningen, en geen lust om haar geldkist te openen. Een bevelschrift tot uitbetaling van vierentwintigduizend pond⁽¹⁾ was op het einde

(1) Deze som, gevoegd bij de reeds voorgeschoten 52 000 l., maakt 76 000 l., ‘hetwelk Hare Majesteit,’ zeide Burghley, ‘dikwijls met groote ergernis herhaalt.’ *Leyc. Corresp.* 199, 31 Maart/10 April 1586.

van Maart door haar geteekend, en zou dadelijk verzonden worden toen Vavasour aankwam; doch, hoewel hij door de welsprekendheid van Walsingham en Burghley geholpen werd, kon hij niet gedaan krijgen, dat de aangewezen som vermeerderd werd. ‘De stormen zijn overgewaaid,’ schreef Walsingham, ‘maar ik vrees, dat uwe lordschap van hier met zeer karige hand het noodige ontvangen zal. Gij kunt niet gelooven, hoe de spaarzaamheid bij ons de overhand neemt.’

Ook hadden de stormen niet geheel en al uitgewoed, want dagelijks zag men teekens dat het slechte weder licht terug kon komen. Bijgevolg hadden Burghley en Walsingham, nadat zij met Vavasour in overleg waren getreden, een onderhoud met de Koningin, waarin de lord schatmeester stout en krachtig het woord voerde. Hij betuigde haar, dat zijn plicht tegenover zichzelf, en zijn eed als haar raadsman, hem dwongen om te verklaren, dat haar gedrag jegens lord Leicester voor hare eer, belang en veiligheid, hoogst gevaarlijk was. Als zij op den ingeslagen weg wilde voortgaan, verzocht hij zijn post van lord schatmeester te mogen nederleggen, daar hij voor God en de menschen onschuldig wenschte te zijn aan de schande en het gevaar, die op die wijze niet langer konden uitblijven. De Koningin, over Burghley's stoute houding en taal verbaasd, wist niet of zij hem voor zijn vermetelheid straffen moest, of dat zij naar zijne betooggronden luisteren zou. Zij deed beide: zij beschuldigde hem van dристheid, dat hij het wagen dorst om haar zoo toe te spreken: maar toen zij daarna bemerkte, dat hij uit volle overtuiging sprak, kwam zij weder tot bedaren, en scheen zij er toe over te hellen om haar toorn tegen den afwezigen graaf te matigen⁽¹⁾.

Den volgenden dag bemerkten de twee raadslieden tot hun leedwezen, dat de Koningin weder van gedachten veranderd was ‘zooals iemand die zich door den een of anderen afkeurenden raad had laten medeslepen.’ Volgens haar inzien zouden de zaken in de Nederlanden goed gaan, al werd Leicester ook van zijn post ontzet. Hierop volgde een onderhoud tusschen Walsingham, Hatton en Burghley, en daarna keerden zij met hun drieën naar Hare Majesteit terug. Zij verzekerden haar, dat, als zij niet onmiddellijk maatregelen nam om de Staten en de ingezetenen van Nederland tevreden te stellen, zij die landen en hare eer verliezen zou; en dat zij dan voor haar een bron

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.*, 28 Maart/10 April 1586.

van gevaar zouden worden in plaats van haar tot een bolwerk en tot roem te strekken. Zij was hierover ontroerd en wilde alles doen, wat zij raadzaam zouden vinden, als het slechts met hare eer bestaanbaar was. Er werd dus afgesproken, dat men Leicester het bewind, dat hij aangenomen had, tot nader beraad zou laten houden, en er werden dadelijk brieven over geschreven. Vervolgens kwam er een bode van sir Thomas Heneage, met brieven van dien gemachtigde, en een geheimschrijven van den graaf. Burghley nam den kostbaren brief aan, dien de gunsteling aan zijne koninklijke geliefde had gericht, en kon er de wonderbare uitwerking van merken⁽¹⁾. Walsingham en de lord schatmeester hadden wel gelijk gehad, toen zij hem over zijn vroeger stilzwijgen zoo ernstig onderhielden.

‘Zij las uw brief,’ schreef Burghley, ‘en waarlijk zag ik dat haar vorstelijk hart geneigd werd tot een gunstige uitlegging van uwe handelingen. Het eenige wat haar daarin gehinderd had, zeide zij, was, *dat zij er niet mede bekend was gemaakt; maar hel mishagde haar thans in het geheel niet, dat gij het gezag had aangenomen*⁽²⁾.’

Zoo was het karakter van Elizabeth Tudor op haar drieënvijftigste jaar. Een enkel woord van aanbidding, haar toegefluiserd door den man, dien zij liefhad, maakte haar als tot was in zijne handen. Waar bleven nu haar heftige betuigingen van afkeer, omdat de openlijke verklaring harer beginselen geheel te niet was gemaakt? Waar bleven de luidruchtige beschuldigingen, door haar tegen de Staten ingebracht, haar grauwen tegen Leicester, haar vreeselijke vloeken, en al haar zenuwachtige drift, die den armen lord Burghley met de jicht naar bed had gejaagd en de ziel van Walsingham verontrust had? Haar toorn was opgegaan in een vlaag van teederheid, en zoo haar karigheid al even groot gebleven was, kwam dit enkel doordat die slechts tegelijk met haar zelve kon verdwijnen.

En zoo scheen voor een oogenblik het ernstig geschil tusschen de kroon van Engeland en hun Hoog Mogenden de Staten - van welks oplossing het lot der Christenheid afhing - tot een eenvoudigen twist tusschen twee gelieven in te krimpen. Was het niet zeer vreemd, dat de brief zich zoo lang had laten wachten?

- (1) Deze brief was vermoedelijk zeer teeder en persoonlijk, want er is geen spoor van te vinden in de engelsche archieven.
- (2) BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 198, 199, 31 Maart/10 April 1586. Drie weken later toen het bericht van het voordeel, door Leicester voor Grave behaald, (dat later zal vermeld worden) in Engeland aangekomen was, schreef Walsingham aan Leicester: ‘Ik verzeker uwe lordschap, dat Hare Majesteit evenveel vreugde gevoelde, toen zij uit uw brief zag hoe gij weder gerust waart op hare gunst, als over de nederlaag van den vijand.’

Davison had alle betooggronden tot 's graven verdediging uitgeput, en door zijne welsprekendheid niets gewonnen, dan scheldwoorden van de Koningin en een scherpe berisping van den graaf. Hij had beiden ernstig beleedigd, door de zaak van den afgedwaalden gunsteling te bepleiten, op het oogenblik dat die gunsteling zelf had moeten spreken. ‘De arme heer Davison,’ zeide Walsingham, ‘trekt het zich zeer aan, dat uwe lordschap zoo ongunstig over hem denkt. Ik zie, dat het denkbeeld van uwe lordschaps ongenade hem erg ter neder geslagen heeft. Maar op het oogenblik dat hij kwam, was Hare Majesteit zoo vertoornd, dat alle betooggronden ter wereld geene bevredigende uitwerking zouden hebben gehad.’

Maar thans had een korte minnebrief gedaan, wat alle redenaars ter wereld niet vermochten; de betooggronden bleven dezelfde, maar de Koningin ‘had er niets meer tegen, dat Leicester het gezag aannam.’ Het was natuurlijk, dat de lord schatmeester tevreden was over dezen gewenschten uitslag.

‘Ik prees haar vorstelijk karakter,’ zeide hij; ‘toen zij uwe goede bedoeling toegaf, en u van elk boos opzet vrijspak; ik wilde haar aansporen om zich te haasten met u van haar besluit kennis te geven, dat van een genadige goedertieren meesteres komt. Gij moet trachten om het gebeurde te vergeten.’

Ook sir Walter Raleigh, dien men als ‘valsche- en kwaadwillig’ aan den graaf had afgeschilderd, terwijl hij werkelijk vurig belang stelde in de zaak, schreef hem dadelijk een brief, waarin hij hem geluk wenschte met de verandering, die er in de wijze van doen van Hare Majesteit gekomen was. ‘De Koningin is nu op een zeer goeden voet met u,’ zeide hij; ‘zij is Goddank, ten volle bevredigd, en zij noemt u weder haar *lieve Robbin*⁽¹⁾.’

Sir Walter Raleigh wilde de opbeurende brieven aan Leicester zelf overbrengen, omdat men hem had voorgesteld als ‘een werktuig tegen den graaf,’ en hij zich zelf mondeling van die aanklacht wenschte te zuiveren. De Koningin verklaarde, dat zij Shirley als bode dacht te gebruiken, maar verzocht Walsingham den graaf, op haar woord van eer te verzekeren, dat Raleigh hem goede diensten bewezen en hem tijdens hare gramschap zoo ijverig verdedigd had, als men van zijn besten vriend verwachten kon. Het zou ook wel zonderling geweest zijn, als hij anders gehandeld had. ‘Uwe lordschap,’ zeide sir Walter, ‘weet geheel hoe ik over Spanje denk, en dat ik het grootste deel van mijn vermogen heb opgeofferd in het voldoen aan mijn haat tegen dat heerschzuchtig en voorspoedig rijk. Wat zou het

(1) BRUCE, LEYC. CORRESP. 199, 31 Maart/10 April 1586.

voor een gedrag zijn, als ik thans een vijand werd van mijn vaderland en tegen mijn geweten handelde? Het eenige wat ik uwe lordschap vragen wilde is, of gij u voortaan in alle zaken van verdachten en dubbelzinnigen aard rechtstreeks tot mij zult wenden, en mij altijd zult beoordeelen goed of slecht, zooals ik het verdien. Laat intusschen geen valsche berichten uwe lordschap op het denkbeeld brengen, dat ik een nutteloos of koel dienaar van de goede zaak zou zijn.’

Het was nu afgesproken dat er brieven zouden worden geschreven, om Leicester te machtigen den post dien hij bekleedde te blijven waarnemen, totdat de Raad eenige wijziging in zijne aanstelling noodig keurde. Daar het evenwel zeer onwaarschijnlijk was dat de Raad iets van dien aard besluiten zou, geloofde Burghley dat de graaf zonder eenige verandering hoegenaamd aan het bewind zou blijven. De lord-schatmeester was ook van gevoelen, dat de brieven der Koningin thans evenveel troost aan Leicester zouden brengen, als vroeger teleurstelling; dat was wel een groot verschil.

De brief aan de Staten-Generaal was welwillend en uitvoerig. Die der Koningin aan ‘haar lieven Robin’ was zeer vriendelijk maar in den vorm van een betoog:

‘Men houdt het algemeen voor zeer ongelukkig als beide partijen treuren en dat was het geval met ons tweeën. Gij zijt diep bedroefd over het ernstig misnoegen, dat wij tegen u hebben opgevat. Wij zijn even bedroefd, omdat een onderdaan van uwen rang, een man van onze eigene schepping, dien wij van den aanvang onzer regeering af, boven al onze onderdanen begunstigd hebben, zoo achteloos, om niet te zeggen, smadelijk handelen kon, dat de wereld daaruit kon opmaken dat wij met minachting beschouwd worden door hem, die ons meer dan iemand anders achting en eerbied schuldig is. Dit heeft ons, verzekeren wij u, bedroefder gemaakt, dan wij ooit geweest zijn.

Wij zijn er van overtuigd, dat gij, die ons zoo lang gekend hebt, niet denken kunt, dat wij er ooit toe hadden kunnen komen om daarin zoo streng te werk te gaan, indien geen buitengewone redenen ons daartoe gedrongen had. Maar daar wij u nu willen opbeuren, niet bestraffen, en wij, al kan de daad van minachting niet verontschuldigd worden, overtuigd zijn, dat de bevordering van ons belang uw eenige bedoeling was, zullen wij niet langer stil staan bij eene zaak, die ons beiden onaangenaam moet aandoen. Wij verzekeren u, dat, wie u ook de hartelijkste genegenheid betuigen mag, niemand uw welzijn meer genoeg, uw rampspoed meer leed doet, dan ons⁽¹⁾.’

(1) Ibid. 209, 1/11 April 1586.

Na deze welwillende inleiding gaf zij haar verlangen te kennen, dat de graaf de zaak zooveel mogelijk zelf ter hand zou nemen. Zij wenschte, dat hij het gezag van onbeperkt landvoogd behield, doch - indien het zoo geschikt kon worden - zonder anderen titel dan dien van haar luitenant-generaal. Het was echter niet hare bedoeling, in de Nederlanden de minste verwarring of opschudding te veroorzaken, en zij nam er daarom genoegen mede, dat het bewind volkomen op denzelfden voet bleef als het thans was ingericht, totdat de omstandigheden gedoogden dat de titel volgens haar wensch veranderd werd. En de geheele zaak werd overgelaten aan de wijsheid van Leicester, die met Heneage en anderen in overleg moest treden, hoewel de Koningin uitdrukkelijk verklaarde, dat de tegenwoordige schikking slechts als eene voorloopige, en niet als eene eindschikking moest beschouwd worden⁽¹⁾.

- (1) Ibid. De Koningin aan Leicester, 30 Maart/10 April 1586. (*State Paper Office MS.*) Daags te voren had zij den graaf een korteren brief gezonden van gelijksoortigen inhoud.

In haar brieven van dezelfde dagteekening aan Heneage wenschte zij zichzelve en dien zaakgelastigde geluk, dat hij zich met de voltrekking der welverdiende en openlijke straf aan den grooten overtreder niet zoo gehaast had, als zij met het bevel er toe te geven. In de luim, waarin de Koningin thans was, had sir Thomas het kunnen wagen de voltrekking van het vonnis nog langer uit te stellen, of het nog meer te verzachten. Teeder inderdaad was de toon, waarop zij thans hare tevredenheid te kennen gaf, dat hij zich niet gehaast had met aan 'haar geheime bevelen aan haar neef, den graaf, betreffende zijn afstand van het bewind,' gevolg te geven, vergeleken met de wijze waarop zij zoo kort geleden dien staatsman bij zijn vertrek haar gevoelens had medegedeeld:

'Wij bemerken uit uwe brieven dat, indien zulks volgens ons eerste voornemen was uitgevoerd, dit een gevaarlijke verandering in den stand van zaken zou hebben te weeg gebracht, en dat onze neef er zijn goeden naam en zijn aanzien geheel door zou verloren hebben. Het zou niet in ons belang zijn geweest om iemand geheel en al te schande te maken en te vernederen, dien wij zelve tot aanzien hebben verheven, en die altijd onze belangen ijverig heeft voorgestaan. Ofschoon hij zich op het punt van onbeperkt bewind geheel vergeten heeft, zouden wij echter nimmer zoo streng tegen hem te werk zijn gegaan, als onze eer er niet mede gemoeid was geweest. Wij zijn vast overtuigd, dat deze overtreding en dwaling uit geen het minste boos opzet tegen ons gegroten is, daar hij ons belang, zoo als wij weten, zelfs boven zijn eigen leven stelt. En ofschoon wij hem dit in onze brieven verzekerd hebben, vinden wij het toch gepast, dat gij hem zooveel mogelijk tracht op te beuren, daar zijn gemoed - zoo als wij van u en anderen vernemen - diep gewond en verslagen is, en ook om alle ongunstige gedachten, die men tegen hem, als iemand die geheel uit onze gunst gebannen was, zou mogen opvatten, weg te nemen.' De Koningin aan Heneage, 1/11 April 1586. (*State Paper Office MS.*)

Zij herhaalde haren last om het gebroken hart van den graaf zoo goed mogelijk te genezen, op een toon die bijkans hartstochtelijk te noemen was:

'Gij zijt ooggetuige geweest,' zeide zij, 'van de groote liefde, die wij hem altijd boven al onze onderdanen hebben toegedragen, en gij kunt derhalve gemakkelijk begrijpen, hoe het ons bedroeven zou, als hij in het ongeluk kwam. Wij twijfelen daarom niet, of gij zult niets verzuimen om zijn verslagen geest te heelen, en zijn aanzien te herstellen, indien dit mocht geleden hebben.'

Zij wilde dat sir Thomas de tusschenpersoon zou zijn om den Staten mede te deelen, dat zij den graaf vergiffenis schonk, evenals hij haren toorn had moeten overbrengen. Ofschoon zij nu zeer uitvoerig aan henzelfen geschreven had, had zij zich toch zekere punten voorbehouden, voor wier nadere toelichting zij hen naar den zaakgelastigde verwees. Zij dacht door zoo te handelen Heneage bijzonder aan zich te verplichten. 'Want,' zoo drukte zij zich uit, 'daar gij hebt gekwetst evenals de schorpioen, zouden wij u verongelijken, als gij niet zelf door het overbrengen van de aangename tijding de wonde ook weder zoude genezen'

Daarop ging zij over tot de behandeling der twee punten, uit den jongsten brief der Staten-Generaal aan haar. Over het eerste punt, dat de opdracht van het onbeperkt bewind

met het oorspronkelijk verdrag niet in strijd was, en eer om den naam dan om de zaak, aanstoot geven kon, trad zij in een breedvoerig verhoor. Met hare tegenwerpingen zijn wij reeds tamelijk vertrouwd. Zij vond, dat de aanneming van het bewind zonder haar verlof naar minachting zweemde, en dat een bedekte vergunning van hare zijde de onbaatzuchtigheid harer oorspronkelijke verklaringen met reden verdacht zou maken. Zij was derhalve uiterst bezorgd geweest, dat 'de wereld haar veroordeelen zou als schuldig aan een arglistigheid, die niet aan vorsten paste.' Ook zag zij geen reden, waarom men de zaak zoo uiterst haastig doorgedreven had, zonder haar vooraf daarvan kennis te geven.

Ten opzichte van het tweede punt in den brief der Staten-Generaal - dat het der Koningin believen mocht 'de herroeping van het aan Leicester verleende gezag in te trekken,' wegens het dreigend gevaar, dat een dergelijke stap medebracht - scheen de toegeeflijkheid van Hare Majesteit, vergeleken met hare heftigheid van weinige weken geleden, bijkans ongelooflijk.

'Met de beantwoording van dit punt,' zeide zij, 'zult gij handelen, *zoals onze neef, de graaf, besluiten zal*, nadat hij met u en hen, die hij daartoe roepen zal, er over beraadslaagd heeft.'

Juist veertien dagen geleden was de graaf genoodzaakt geweest om, als het ware in boetgewaad met de waskaars in de hand, voor den Raad van State te staan. Zijn hart was daardoor gebroken, en hij had besloten de vergaderzaal nimmer weder te betreden, die hem zulk een droevige rol had zien spelen. Thans werd aan hem en Heneage een onbeschreven blad ter hand gesteld, dat zij met de vleidendste bewoordingen, die men van koninklijke lippen wenschen kon, mochten invullen.

'Gebruik alle middelen van overreding,' schreef Elizabeth, 'om elke ongunstige meening te verdrijven die de Raad van State ten nadeele van onzen neef, den graaf, mocht hebben opgevat, alsof de wijziging, die wij thans in het besluit zoeken te brengen, daaruit ontsproot dat de hem bewezen eer, van welken aard ook, ons mishaagde. - Verzeeker hun integendeel, dat zij de genegenheid, die zij ons toedragen, op geene wijs beter kunnen aan den dag leggen, dan door in hunne vroegere verkleefdheid aan den graaf te volharden, op wiens liefde en gehechtheid aan onzen persoon wij - dit moogt gij hun zeggen - meer prijs stellen dan op die van eenig ander onderdaan.'

Zij zinspeelde voorts op de geruchten, 'in het buitenland verspreid,' dat zij heimelijk geneigd was met den vijand afzonderlijk over den vrede te onderhandelen, en noemde die 'boosaardige uitstrooisels.' 'Want daar ons lot, met het hunne zoo samengeweven is, dat de goede of slechte uitslag hunner zaken de onze noodzakelijk bevorderen of benadeelen moet, moogt gij hun mededeelen, dat wij voor ons besloten zijn om *niets wat hen betreft zonder hunne voorkennis en zonder hun goedvinden te doen*.'

De brief aan de Staten-Generaal handelde zeer uitvoerig over den titel, doch was allervriendelijkst gesteld.

'Wij zien uit uw laatste brieven,' zeide de Koningin, 'dat gij treurt over ons misnoegen tegen u, omdat gij onzen neef, den graaf van Leicester, het onbeperkt bewind der Vereenigde Gewesten aangeboden hebt zonder onze voorkennis, en in strijd met ons uitdrukkelijk bevel aan dien graaf. Wij verzoeken u in dit geval te bedenken, dat wij ons niet onbedacht tot dat misnoegen lieten vervoeren, en niet tot zulke harde en strenge maatregelen hadden kunnen overgaan, als geen zaken, die van groot belang zijn voor onze eer, onze ergernis hadden opgewekt. Vooreerst was de aanvaarding van het bewind door den graaf in strijd met ons bevel; de wereld zou kunnen denken, dat die uit minachting voortsproot; ten tweede had het den schijn alsof wij de wereld om den tuin wilden leiden door voor te geven, dat onze handelingen ten opzichte van die landen alleen strekten om die in hun rampzaligen staat te verlichten en te verdedigen tegen degenen, die hen zochten te onderdrukken, terwijl de aanvaarding van het onbeperkt bewind door den graaf, een man van onze schepping, en die, zoo als men weet, geheel tot onze beschikking staat, hun billijke reden geven moest om anders over ons te denken. Dat was iets om wel in aanmerking te nemen, als men bedenkt, hoe veel booze geesten heden ten dage regeeren, die geneigd zijn om van elke gunstige gelegenheid partij te trekken, om de handelingen der vorsten scherp en boosaardig te gispren.'

De Koningin aan de Staten-Generaal, 30 Maart/9 April 1586. (*State Paper Office MS.*)

Den Staten werd vervolgens herinnerd, dat, hoewel er in het onbeperkt bewind zoo als Leicester het aangenomen had niets was dat, niet strookte met den aard van het oorspronkelijk verdrag, de Koningin van het begin af tegen zulk een stap was geweest, omdat zij 'de wereld niet gaarne reden wilde geven om te denken, dat zij door iets anders gedreven werd om hen

Eer dit pijnstillend bericht in de Nederlanden kon aankomen, begon de argwaan ten opzichte van de heimelijke onderhande-

te helpen, dan door de liefde, die zij hun toedroeg, en de deernis, die zij had met hun bedrukten staat.’

‘En daarom,’ ging zij voort, ‘aangezien er in het verdrag geen bijzondere bepaling voorkwam, die hem machtigde om het aanbod aan te nemen, behoorde men ons, voor de zaak zoover gekomen was, in te lichten. Want wij zien niet in, hoeveel gevaren men ook heeft voorgewend, waarom het aannemen van het bewind niet kon worden uitgesteld, totdat men eerst onze goedkeuring had afgewacht. Wij hopen, dat gij wel zulke gedachten over ons hebt, dat wij èn in uw belang, èn in dat van onzen neef, den graaf, niet zoo streng waren geweest, indien wij er geen bizondere redenen voor hadden. Wat u betreft, onze liefde voor u kan door niets duidelijker blijken, dan dat wij, om uwentwil, tegen een der geduchtste mogendheden in Europa in het strijdperk treden, zonder het bezwaar voor onze schatkist, of het leven onzer onderdanen in aanmerking te nemen. En wat den graaf betreft, de geheele wereld weet, dat wijzelven hem tot zijn tegenwoordigen staat verheven hebben; en wij erkennen, dat het onmogelijk is grooter liefde te koesteren, dan hij steeds getoond heeft ons toe te dragen. En wat de zaak betreft, die ons aanstoot heeft gegeven, wij zijn er van overtuigd, dat die uit geen het minste boos opzet tegen ons is voortgevloeid, ofschoon goede bedoelingen somtijds gevaarlijke en kwade vruchten dragen. Als ons geen ergernis veroorzaakt was door eene openbare handeling, zou niemand bereidwilliger geweest zijn om die te vergeten, dan wij. Daarom verzoeken wij u te gelooven, dat ons misnoegen eer voortgesproten is uit droefheid, om de liefde die wij hem toedragen, dan uit verontwaardiging. Wij weten dat hij ons zoo warm is toegedaan, als eenig onderdaan zijnen vorst; en wij hopen, dat gij hem zult behandelen met dezelfde welwillendheid en liefde, die gij hem tot nog toe betoond hebt; en dat gij niet de achting ter zijde zult stellen, die gij hem, als onzen dienaar, schuldig zijt, en waarop hij billijkerwijs aanspraak heeft, als iemand die bereid is, om uwentwil goed en leven aan elk gevaar bloot te stellen: hetgeen de minste reden niet is, waarom hij bij ons zoo hoog in aanzien staat. En aangezien gij door uw laatste brieven te kennen gegeven hebt, dat zijne aanstelling en het hem verleende gezag niet zonder groot gevaar voor den Staat kunnen worden herroepen, hebben wij onzen neef, den graaf, en onzen dienaar sir Thomas Heneage gemachtigd om met u eenige maatregelen te beramen, waardoor, zoowel onze eer gered, als het gevaar vermeden kan worden. Wij bidden u, wilt in dezen een besluit nemen, dat voor het eene zoowel als het andere waakt.

lingen met Spanje dagelijks meer veld te winnen, en het ongunstig licht, waarin de graaf dientengevolge kwam, meer en

meer verlegenheid te baren. De vertrouwde brieven tusschen de vijanden van den graaf in Holland en Engeland gewisseld, waren nadeeliger voor hem en voor de zaak, die hij ter harte genomen had, dan openbare verslagen van onzen tijd zouden kunnen zijn, daar deze, ter algemeene kennis gebracht, gemakkelijk wedersproken kunnen worden. Leicester waarschuwde onophoudelijk zijne ambtgenooten in den Raad van Hare Majesteit voor kwaadwillige nieuwstijdingen. ‘Mijne Heeren,’ zeide hij, ‘als gij verstandig handelen wilt, bid ik u, om daarvoor op uw hoede te zijn. Gij zult bemerken dat zij gezonden worden om uw gedachten uit te vorschen [“You shall find them here to be *shrewd pickthinks*”] en dat zij nauwelijks verdienen dat men er acht op slaat⁽¹⁾.’

Hij beklagde zich bitter over den smaad, hem zoowel in het openbaar als in het geheim aangedaan; en over de slechte gevolgen, die er uit zouden voortkomen. ‘Nooit werd iemand in brieven uit Engeland zoo mishandeld als ik,’ zeide hij, ‘daar men vóór mijne overkomst niet alleen uitstrooide dat Hare Majesteit zeer ontevreden op mij was, maar ook dat men mij in Engeland baatte en dat men, zoo lang ik hier bleef, geen hulp te wachten had; dat Hare Majesteit geld noch manschappen meer zenden zou, en dat men mij hier slechts zou laten blijven, totdat tusschen Hare Majesteit en den prins van Parma de vrede gesloten zou zijn. Wat zal het einde zijn, als men voortgaat met iemand zoo te krenken? Duizendmaal liever zou ik van mijn post willen ontslagen zijn, dan dat ik de groote voordeelen, die Hare Majesteit van zulke belangrijke gewesten trekken kan, in den weg stond.’

(1) Leicester aan Burghley, 6/16 April 1586. (*State Paper Office MS.*)

Wat de vredesonderhandelingen betrof - die, hoe slim ze gevoerd werden, niet geheim konden blijven - verklaarde de graaf, dat zij even vruchteloos zouden zijn, als zij onoprecht waren. 'Ik durf beweren,' zeide hij tot Burghley, 'dat elke vrede, dien gij met mogelijkheid maken kunt, met ter zijde stelling van deze landen, eindelijk blijken zal niets anders te zijn dan een bedriegelijke lente van weinige dagen, die daarna door zware stormen geheel en al verdwijnen zal.'

Twee dagen later kwamen de troostende brieven van Hare Majesteit aan, en de graaf begon het gebogen hoofd weder op te richten. Ook Heneage voelde zich verlicht, maar was toch in groote verlegenheid. Het was niet zoo gemakkelijk, al het kwaad dat de onbedachtzaamheid der Koningin veroorzaakt had, te herstellen. De 'steek van den scorpioen' - om Hare Majesteits uitdrukking te bezigen - kon met balsem bestreken worden, maar het gif had zich veel verder verspreid dan de gewonde plek.

'De zoo even gebrachte brieven,' schreef Heneage aan Burghley, 'hebben een edel en bekwaam dienaar zeer verlicht; maar ik vrees, dat zij de dikwijls gekalfaterde wrakken dezer zwaar geteisterde landen niet in denzelfden staat zullen herstellen, waarin ik hen gevonden heb. Een waggelende, verwarde, door geen band te zamen gehouden Staat mag niet geschokt maar moet gesteund worden. Schrandere en angstvallige menschen moet men niet nog meer met wantrouwen vervullen, maar geruststellen⁽¹⁾.' Hij liet vervolgens blijken, hoe de aanmerkingen, die men steeds op hem gemaakt had, hem verdrotten, en indien iemand ooit reden had om te klagen over verwijten omdat hij tegenstrijdige voorschriften, die elkander snel waren opgevolgd, niet was nagekomen, dan was het sir Thomas Heneage. Hij meende zeer behoedzaam te werk te zijn gegaan bij de straf voor 's graven aanmatiging, waarvoor hij gezonden was; doch nauwelijks had hij met kieschheid zijne taak volbracht, of hij werd berispt, niet omdat hij te traag, maar omdat hij te haastig te werk was gegaan. '*Er worden aanmerkingen op gemaakt,*' zeide hij tot Burghley, - 'niet door uwe lordschap, maar door iemand anders - *dat ik mij niet wachtte om in de zaak verder te gaan, dan volgens mijn gevoelen strookte met de openlijke belangen.* Wel is waar dat mij, wat de wijze van handelen, de plaats en de personen betrof, volkomen vrijheid gelaten was, doch, ten opzichte van de zaak niet de minste, want *geschieden moest het.* Ik moest openlijk doen blijken, dat Hare Majesteit zich gekrenkt voelde. Maar als ik niet alles deed wat ik kon om de zaak, die gevaarlijk wankelde, staande en in gang te houden, verdien ik geen dank, maar verwijt.

(1) Heneage aan Burghley, 8/18 April 1586. (*State Paper Office MS.*)

Zeker als men zich de stormvlagen der koninklijke gramschap te binnen brengt, welke dien zaakgelastigde als het ware uit Engeland in Holland hadden gesmeten, moet men er zich over verwonderen, dat zijne handelingen berispt werden, wegens onbehoorlijke haast. Doch het was niet de eerste maal, en het zou vermoedelijk niet de laatste zijn, dat betrekkelijk ondergeschikte zaakgelastigden onder Elizabeth's regeering zich door tegenstrijdige bevelen in het nauw zagen gebracht, indien bij gewichtige gelegenheden de Vorstin niet wist, of niet verkoos te zeggen, wat zij wilde. ‘Waarlijk, mylord,’ zeide sir Thomas op klagenden toon, ‘wijzer mannen mogen tot grooter tevredenheid van Hare Majesteit dienen, maar nooit zal iemand haar trouwer en hartelijker dienen, dan ik. En ik geloof ook niet, dat Hare Majesteit zoo slecht over mij denkt; want van hare zijde ondervond ik steeds genegenheid en welwillendheid, en toch zou ik uit de woorden van anderen moeten opmaken, dat zij er anders over oordeelt; en dit, beken ik, drukt mij zwaar op het hart.’

Hij zou meer dan eens, vóórdat deze onderhandelingen waren afgelopen, nog zwaarder last moeten dragen, maar intusschen brak de zon even door de wolken. De engelsche vrienden van Leicester in de Nederlanden waren verrukt over de plotselinge verandering in de stemming der Koningin; en met een rijkelijken en eenigszins overtolligen stroom van dankbetuigingen overstelpten zij lord Burghley, die werkelijk niet de krachtigste verdediger was geweest van den afwezigen graaf⁽¹⁾.

Cavendish sloeg een luiden jubeltoon aan, en hield zich verzekerd, dat de kinderen en kleinkinderen van Burghley, tot in de laatste nakomelingschap, zich verheugen zouden, dat hun groote stamvader ‘zich in waarheid een vader des vaderlands had betoond.’ En ofschoon hij den ‘ouden Adam’ in de ziel van zijne lordschap niet gaarne weder wilde opwekken, nam hij echter de vrijheid om den lord schatmeester ondanks zijne klimmende jaren met Maria Magdalena⁽²⁾ te vergelijken: waar de redding van de Kerke Gods, van Hare Majesteit, en van de zaak der Nederlanden, die ten nauwste met elkander verbonden

(1) North aan Burghley, 9/19 April 1586. (*State Paper Office MS.*)

Erger kon men zich niet vergissen, dan door te zeggen, zoo als de Engelschen, met wie Leicester briefwisseling onderhield, gedaan hadden, dat North, een heimelijk vijand van Leicester was, en hem in zijne brieven aan veelvermogende personen in Engeland boosaardig belasterd had. Ik heb vele van Norths onuitgegeven brieven aan Burghley en andere staatslieden gelezen, die allen met groote bewondering en gehechtheid van den graaf spreken.

(2) Volgens zekere overlevering, die Maria, de zuster van Lazarus, met Maria Magdalena verwacht. Zie JOH. XII: 1-8, MATTH. XXVI: 1-13 en MARC. XIV: 3-9.

waren, vermeld werd, zou eeuwig ook zijn naam en het goede, door hem verricht, dankbaar worden herdacht⁽¹⁾.

De edele engelsche vrijwilligers gloeiden van geestdrift, al uitte zich die ook in een taal, die in het oor eener koelere en meer op stoffelijke belangen gestelde eeuw vrij aanstootelijk klinkt. Zij streden voor Engeland, voor het nederlandsch Gemeenebest, voor de vrijheid, met een dapperheid, de beste dagen van Englands ridderschap waardig; hoewel zij met talrijke bezwaren te worstelen hadden, terwijl zij zeker niet te dikwijls door de stralen der koninklijke gunst gekoesterd werden.

Jammer dat een donkere wolk zoo spoedig weder het tooneel zou overschaduwen. Want Elizabeth's stemming in dezen belangrijken tijd scheen even grillig als het Aprilweder, in welke maand het stuk speelde. Wij hebben de verkwikkelijke warmte gezien van hare brieven en boodschappen aan Leicester, Heneage en de Staten-Generaal in het begin der maand; doch er verliepen nauwelijks drie weken nadat zij afgezonden waren, of Walsingham en Burghley troffen Hare Majesteit op zekeren ochtend in een vlaag van verbolgenheid aan, omdat de graaf het bewind nog niet neder had gelegd. De lord schatmeester verstoutte zich daarover bedenkingen te uiten, doch hem werd gelast den mond te houden. Veranderlijk als zij was als vrouw, bracht Elizabeth hare raadslieden in het nauw, en stelde ze zoo te leur, dat er op hare gezindheid volstrekt geen pijn te trekken was. De 'vlaag van spaarzaamheid' nam vreeselijk toe, en zij dacht zich gemakkelijker aan de kostbare onderneming te kunnen onttrekken, als Leicester niets dan haar luitenant-generaal, en geen stadhouder van de Gewesten was. Daarenboven begonnen de heimelijke vredesonderhandelingen op haar geest een verderfelijken invloed uit te oefenen. In dit opzicht waren de Koningin en Burghley, ondanks zijne gelijkenis met Maria Magdalena, beter ingelicht, dan de secretaris, ofschoon het niet mogelijk was geweest, hem geheel en al om den tuin te leiden.

- (1) Richard Cavendish aan Burghley, 8/18 April 1586. (*State Paper Office MS.*)
 'Wil bedenken, hoe de Heer u gezegend heeft door, ondanks uwe klimmende jaren door uw goeden en gelukkig geslaagden arbeid uwe nakomelingschap den welverdienden en hoogen roem na te laten, dat hun vader, grootvader, of stamvader, zich een vader des vaderlands betoonde, en dat het werd erkend. Alle verdenking van vleierij moet met recht vervallen, als het feit door de waarheid gestaafd wordt. Ook schrijf ik dit niet om in uwe lordschap den ouden Adam weder levend te maken; maar wetende dat gij Christus waarachtig hebt leeren kennen, doe ik het slechts om in u de blijmoedigheid te verlevendigen, die het weldoen veroorzaakt, als het gegrond is op het geloof. Want, daar de Heer zelf de goede daad van Maria Magdalena gekroond heeft door overal waar het Evangelie verkondigd werd, die daad te doen herdenken, twijfel ik niet, of dat voorbeeld is afdoende' enz.

De man, die geheimen kon lezen zelfs op zoo grooten afstand als het Vatikaan, was niet te blinddoeken voor knoeierijen, die onder zijne oogen plaats grepen. Zonder meer te ontdekken dan zij niet laten kon, had de Koningin moeten toegeven, dat er vertrouwelijke onderhandelingen hangende waren, maar zij had den secretaris gemachtigd om de Staten der Vereenigde Gewesten te verzekeren, dat er geen verdrag gesloten zou worden zonder hunne voorkennis en volkomen toestemming. ‘Zij vindt,’ schreef Walsingham aan Leicester, ‘dat gij, als gij er niets tegen hebt, den Raad van State er kennis van behoort te geven, dat haar iederen dag vredesvoorslagen worden gedaan; maar dat zij niet anders denkt te handelen, *dan met hun goedvinden en medeweten*, daar zij overtuigd is, dat geen vrede haar voordeel zou kunnen verschaffen, die niet tevens hunne veiligheid verzekerde; en zij erkent dat hare veiligheid met de hunne zoo nauw verbonden is; dat niets hun nadeel kan doen zonder dat zij in de schade deelt⁽¹⁾.’

Deze mededeeling was gedagteekend 21 April; juist drie weken nadat de Koningin aan Heneage den brief geschreven had, waarin zij over de ‘boosaardige geruchten’ sprak, die er omtrent de vredesonderhandelingen in omloop waren, en de secretaris bevestigde thans op haren last hetgeen zij hun toen zelf had verzekerd: ‘dat zij, wat de Nederlanden betrof, niets doen wilde *zonder hun voorkennis en goedvinden*.’

Dit was redelijk. Zelfs al had het verdrag van Augustus tusschen de Koningin en de Staten elke onderhandeling, door een van beide partijen zonder voorkennis van de andere niet letterlijk verboden, dan was er toch geen twijfel aan dat het met het verdrag geheel in strijd was, indien Engeland of de Nederlanden afzonderlijk in het geheim met Spanje vrede sloten, en dat zulk een handelwijs, zoo al niet oneerlijk, toch niet oprecht kon genoemd worden.

Toch scheen Elizabeth goed haar dag gekozen te hebben, toen zij Heneage den 1sten April haren brief schreef. Nooit zag zich een zaakgelastigde, die zich eerlijk afsloofde, meer met voordacht om den tuin geleid. Den 26sten der maand - vijf dagen slechts na de kennisgeving van Walsingham - was de Koningin woedend, dat men den Staten eenigermate het recht had toegekend om aan hare vredesonderhandelingen deel te nemen.

‘Ons dunkt, dat sir Thomas Heneage,’ zeide zij tot Leicester, ‘met de Staten te verzekeren dat wij geen vrede wilden maken zonder hun medeweten en toestemming, zijn last is te buiten gegaan; want ons bevel luidde - als onze meening behoorlijk

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 232, 21 April/1 Mei 1586.

is overgebracht, en onze secretaris die niet verkeerd heeft opgevat - dat men hun alleen moest te kennen geven, dat zij, walk verdrag er ook tusschen ons en Spanje mocht tot stand komen, vast verzekerd konden zijn, dat wij daarbij voor hunne veiligheid niet minder zorg zouden dragen, dan voor onze eigene⁽¹⁾.'

Het was niet waarschijnlijk, dat de secretaris Walsingham in deze of elke andere gewichtige staatszaak de bevelen van Hare Majesteit verkeerd zou opvatten⁽²⁾. Daarenboven had de Koningin toevallig in haar eigen brief aan Heneage juist dat verklaard, wat zij thans verkoos te ontkennen. Zij bediende zich dikwijls van de kunstgreep, die haar zeer te stade kwam, om zich zoo uit te drukken, dat zij slecht begrepen werd, als zij het wenschelijk achtte om de eene of andere verantwoordelijkheid van zich af te schuiven en op de schouders van anderen te leggen; maar bij deze gelegenheid had zij zich duidelijk genoeg uitgelaten. Evenwel moest er noodzakelijk een zondebok gevonden worden; en wee den ondergeschikten ambtenaar, die juist onder Hare Majesteits bereik was, als er op iemand de schuld geworpen moest worden! Sir Francis Walsingham was er de man niet naar om zich te laten afgrauwen of blinddoeken; maar Heneage was veroordeeld om de koninklijke gramschap te dragen.

'Wat voor flauwe redenen men u ook mag hebben voorgehouden,' schreef de Koningin, die drie weken te voren jegens haar gezant nog zoo vriendelijk en goedgunstig was geweest, 'hoe komt het dat gij niet bedenken wilt, dat, als iemand een misslag heeft begaan en anderen hem daartoe hebben aangespoord, noch de een noch de ander vrijwillig zal terugtreden? Jezus! wat baat verstand, als het, waar het 't noodigst is, te kort schiet? Doe wat u bevolen is, en spaar uw beschouwingen voor uw eigen zaken. Want dingen, die u uitdrukkelijk bevolen waren, hebt gij niet gedaan; en andere die u niet waren gelast, daarentegen wel. Wij vorsten zijn oplettend genoeg, als wij verdragen sluiten. Denkt gij, dat ik door uwe verzekering wil

- (1) De Koningin aan Leicester, 26 April/6 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*) Zij bezigde ongeveer dezelfde woorden in brieven aan sir Thomas Heneage, van dezelfde dagteekening, die ook bij BRUCE, p. 241, 243, zijn opgenomen naar een afschrift van Heneage's hand, dat zich op het Britsch Museum bevindt.
- (2) 'Wanneer zij uwe lordschap verwijt,' schreef Walsingham aan Leicester, 2/0/0 Mei 1586, 'dat gij den Raad van State daar met de vredesvoorslagen hebt bekend gemaakt, die haar door den prins van Parma zijn gedaan, doet zij uwe lordschap ongelijk; want als daarmede iets misdaan is, is het mijne schuld. Maar, waarlijk, *zij gaf mij bevel u te zeggen dat gij hen daarmede bekend moest maken, al loochent zij het thans*. Ik heb in de laatste dagen dikwijls zulk eene harde behandeling moeten ondervinden.' BRUCE'S *Leyc. Corresp.* p. 272.

gebonden zijn, om voor mijzelve geen vrede te sluiten, zonder hun goedvinden? Het is al mooi dat ik hun land of henzelfen niet benadeel met vrede voor hen te sluiten, zonder hunne toestemming. Ik ben zeker van uw goede bedoeling, maar deze kinderachtige handelwijs stoot mij zeer tegen de borst.'

Getroffen door dien bliksem, plotseling uit de helderste lucht op zijn hoofd nedergeworpen, bleef de ongelukkige sir Thomas een tijd lang werkeloos op het gebied der staatkunde. De geliefde Robin ondertusschen, hoewel door den slag bedwelmd, had - dank zij den uitstekenden afleider, dien hij naast zich had - geen letsel ontvangen. Want aan het hof van Elizabeth werd niet altijd de gulden middenmaat gehouden, en zelden sloeg de bliksem het eerst in de hoogste bergen. De graaf werd door zijn koninklijke gebiedster bedrogen, omtrent gewichtige handelingen in het duister gelaten, en men liet het geheel aan hem over om zoo goed als hij kon in de behoeften zijner hongerlijdende soldaten te voorzien; maar de Koningin was op dat oogenblik, ofschoon in toorn ontstoken, niet gezind om hem onder den voet te treden. Nu zij wist, dat zijn hart gebroken, en zijn eenig levensdoel was om in afgelegen streken, in Indië⁽¹⁾ of elders, in stille afzondering de weinige dagen, die hem nog overschoten, te doorleven onder gebeden voor Elizabeth's geluk, wilde Elizabeth hem geen bittere verwijten doen. Het was nog te kort geleden, dat zij zich beijverd had om zijn gebroken hart te verbinden, en balsem te gieten in den 'schorpioenenbeet,' om hem zoo spoedig weer van die verlichting te willen berooven.

Haar toon was echter niet goedertieren meer, en hare bevelen werden uiterst scherp. Op den 1sten April had zij Leicester, Heneage, de Staten en iedereen geluk gewenscht, dat hare geheime bevelen niet stipt waren opgevolgd, en de nootlottige gevolgen, die er van te voorzien waren geweest, indien aan die bevelen was gehoorzaamd, zooals zij het in haar eerste drift had gewenscht, gelukkig waren afgekeerd. Heneage werd zelfs berispt, niet door haar, maar door hovelingen, die haar vertrouwen genoten, en met haar medeweten, omdat hij *al te haastig* was geweest met zich voor den Raad van State te vertoonen, zooals hij gedaan had, met hare brieven en bevelen. Den 26sten April gaf zij hare verbazing te kennen, dat Heneage zich verstout had *zoo langzaam* te werk te gaan, en dat Leicester den titel van landvoogd niet 'op staande voet' had neergelegd⁽²⁾. Het

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* p. 217.

(2) De Koningin aan Leicester en aan Heneage, 26 April/6 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*, en bij BRUCE, p. 242.)

verwonderde haar en zij vond het zeer vreemd, dat ‘staatsdienaars in zaken van gewicht zich aanmatigden eigenmachtig iets te doen, waartoe zij geen last hadden.’ Zij gaf derhalve bevel, dat de graaf terstond met den Raad van State in overleg zou treden ten einde zijne aanstelling eenigszins te wijzigen. Zij vond goed, dat hij al het gezag, dat hem door de Staten verleend was, behield; maar verlangde, zoo als zij reeds te kennen gegeven had, dat hij den titel van oppermachtig landvoogd varen liet, en alleen dien van haar luitenant-generaal behield.

Was het vreemd, dat Heneage, op een post met zoo groote verantwoordelijkheid geplaatst, daar het lot van Engeland, van Holland, en wellicht van de geheele Christenheid, grootendeels van deze moeilijke onderhandeling afhing, over zulke tegenstrijdige bevelen verbaasd stond, en dat zulke onverdiende berispingen hem diep griefden?

‘U al mijne grieven en kwellingen op te sommen,’ zeide hij tot Walsingham, ‘zou u weinig genoeg doen en mij niet baten. Daarom zal ik maar zwijgen; maar geloof mij, nooit heeft iemand, met zulk een gewichtigen post belast, zoo weinig aanmoediging en zulke tegenstrijdige bevelen ontvangen. Maar, *Dominus est adiutor in tribulationibus* [de Heer is mij een helper in de verdrukking]. Als het mogelijk is, laat mij dan eenig vast voorschrift ontvangen, dat ik kan opvolgen. Zoo doende zal ik Hare Majesteit geen aanstoot geven, of ik dan goed of kwaad mag stichten.’

Dit scheen voorzeker een eerlijk gemeend en redelijk verzoek, en toch liet het zich niet aanzien dat het zou ingewilligd worden. Sir Thomas werd het leven moede, toen hij zoo in verlegenheid gebracht, geheel radeloos gemaakt, geblinddoekt en norsch bejegend werd, terwijl hij altijd trachtte zijn bevelen op te volgen, indien hij ze begrijpen kon; altijd werd hij afgesnauwd en als een schooljongen bekeven, hetzij dat hij gehoorzaamde, of niet; zijne beurs was uitgeput door de onkosten eener zending, die men hem zonder toereikende bezoldiging had opgedragen; hij verontrustte zich over den afkeer, die zich bedenkelijker openbaarde in de Nederlanden, van uur tot uur toenam, waar men Hare Majesteit nog kort geleden zoo oprecht was toegedaan; thans kreeg men argwaan, dat zij een dubbelhartige rol speelde. Heneage werd gevaarlijk ziek, en voelde zich teleurgesteld, toen de geneesheeren na eenigen tijd verklaarden, dat hij aan de betere hand was. Want zoodra hij van zijn ziekbed opstond, moest hij zich andermaal, zonder kluwen in den doolhof wagen, waar hij bijna het verstand verloor.

‘Nog kortgeleden,’ schreef hij aan Walsingham, ‘dacht ik u nooit meer een brief te zullen zenden, zoo ziek was ik..... Maar Gods wil geschiede; ik zou anders liever de aarde niet

langer tot last zijn geweest, daar ik geminacht word, zonder te kunnen hopen, dat daarin mettertijd verbetering komt. - - Het zou goed zijn voor den dienst van Hare Majesteit, dat de voorschriften die van haar uitgaan, elkander niet tegenspreken, en dat zij, die gij voor den dienst gebruiken wilt, konden weten wat er mede bedoeld wordt. Anders zullen zij u altijd blijven teleurstellen en mishagen.'

De openbare meening over de staatkundige zedelijkheid van het engelsche Hof was niet vleierend, en de jongste gebeurtenissen strekten niet om haar gunstiger te stemmen. 'Ik vrees,' zeide Heneage, 'dat het blijken zal, dat hetgeen Champagny in een zijner brieven uit Engeland schreef, dien ik laatst zag, maar al te waar is. Zijne woorden luiden dus: *Et de vray, c'est le plus fascheux et le plus incertain négociier de ceste cout, que je pense soit au monde.*' En dus, terwijl hij zich, gelijk hij zeide, 'met zijn zwak lichaam maar gewilligen geest, haastte om, zoo als hij vreesde, niets goeds uit te richten,' vertrok hij van Middelburg om Leicester te Arnhem weder op te zoeken, ten einde, zoo goed als hij kon, de jongste voorschriften der Koningin te gehoorzamen⁽¹⁾.

Maar eer dat hij aan het werk kon gaan, kwamen er al weder 'tegenstrijdige' bevelen. De laatste last, zoowel aan Leicester als aan hem, luidde dat de graaf den post van oppermachtig landvoogd 'op staanden voet' moest nederleggen, en de Koningin had de minste vertraging bij deze gelegenheid streng verboden. Thans vernam hij, dat hij, na met Leicester en den Raad van State beraadslaagd te hebben, naar Engeland moest terugkeeren om den uitslag dier beraadslaging over te brengen. Later zou men zien of de graaf al het gezag van oppermachtig landvoogd behouden kon, terwijl hij slechts den titel droeg van luitenant-generaal der Koningin. 'Want het is geenszins haar bedoeling, zeide Walsingham, 'dat zijne Lordschap het bewind oogenblikkelijk nederlegt, daar zij met hare vorstelijke wijsheid voorziet, dat, als door zijn plotseling aftreden die landen zonder hoofd of bestuurder werden gelaten, daaruit een allergevaarlijkste verandering kon ontstaan.' De secretaris meldde daarom dat de Koningin thans wenschte, dat Leicester wachten zou met voor den titel te bedanken, totdat Heneage Engeland had bezocht,

- (1) Heneage aan Burghley, 7/27 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*)
 'In het belang Harer Majesteit,' schreef hij aan den lord-schatmeester, even als hij aan den secretaris van staat had betuigd, 'zou het zeer gepast zijn dat de lieden, die gij hier in dienst wilt stellen, wisten wat uw bedoeling was, en dan ook vaste voorschriften kregen, waarnaar zij zich konden gedragen. En tot nogtoe heb ik er geen gehad, hetgeen de eenige reden is waarom mijne diensten uwe goedkeuring niet mogen wegdragen, waarop ik, God weet het, den hoogsten prijs stel; meer zelfs dan ik zeggen kan.'

en van daar met nadere voorschriften van Hare Majesteit was teruggekeerd. Zelfs de geslepen Walsingham was in de uiterste verlegenheid, toen hij die dubbelzinnige bevelen overzond, en hij bekende dat hij er aan twijfelde, of hij de bedoeling der Koningin wel goed begrepen had. Burghley verstond beter het raadsels oplossen dan hij, en dus kreeg Heneage last om zich hoofdzakelijk aan Burghley's wenken te houden⁽¹⁾.

Maar Heneage had thans alle belangstelling verloren in de raadsels, die het engelsche Hof verkoos op te geven; en hij kon ook geen troost vinden in schelden, zoo als Walsingham hem had aangeraden. 'Ik wenschte dat ik uw raad kon opvolgen,' zeide hij, 'maar of ik mijn gal al uitstort, dat zal mijn droefheid niet verlichten, of de zaak niet verhelpen.'

Hij berispte echter met groote waardigheid het tegenspreken, dat de regeering zichzelf gedurig deed. 'Als ik het nog beleef dat ik Hare Majesteit spreken mag,' zeide hij, 'zal ik haar zeker zeggen dat, als men met zulke onbestendige, menschen niet standvastiger te werk gaat, het berispen van hare dienaars niet dienen zal om Harer Hoogheids belangen te bevorderen, of den stand van zaken te verbeteren. Moet ik u zeggen wat hier, en niet zonder reden, van ons gezegd wordt? Hetzelfde wat Lipsius van de Franschen schreef: *de Gallis quidem aenigmata: veniunt, non veniunt, volunt, nolunt audent, timent, omnia ancipiti metu, suspensa et suspecta*. [De berichten over de Franschen luiden raadselachtig: zij komen, zij komen niet, zij willen, zij willen niet, zij zijn onversaagd, zij zijn bang: overal dobbert men tusschen vrees en hoop, alles is verdacht.] God geve dat de zaken verbeteren; Hij spare u, en sta mij bij!'

Hij liet Burghley weten, dat hij voornemens was den volgenden dag eene zitting van den staatsraad te Arnhem bij te wonen, om over deze zaken te beraadslagen, en dat hij daarna naar Engeland vertrekken zou, om Hare Majesteit van het verhandelde verslag te doen. Hij onderstelde, dat dit was wat men van hem verwachtte, maar erkende dat het een hopeloos pogen was, om de koninklijke bedoelingen te willen peilen. Doch al dwaalde hij ook, hij was toch altijd zeker van verkeerd te handelen, en, al was hij onschuldig, toch aansprakelijk te worden gesteld voor de misslagen van anderen. 'Elke prik door mij toegebracht,' zeide hij, 'wordt tot een gapende wond gemaakt, en het is niet genoeg dat ik de voorschriften

(1) 'Dit houd ik werkelijk voor den wil van Hare Majesteit,' schreef sir Francis, 'dien zij wilde dat èn de lord-schatmeester, èn de onder-kamerheer, èn ik u kenbaar maakten; en ik verzoek u, daar ik geloof dat de lordschatmeester de meening van Hare Majesteit het best gevat heeft, dat gij u hoofdzakelijk wilt houden aan de voorschriften, die hij u zal doen geworden.'

uit Engeland naar de letter volg, als ik niet tevens uwe gedachten lees. En daarvoor, waarlijk, is mijn gezicht niet scherp genoeg. Maar ik wil God bidden, mij daarbij te helpen. Met al mijn verstand wil ik trachten, in de eerste plaats Hare Majesteit te voldoen, hetgeen, God is mijn getuige, steeds mijn vurigste wensch is geweest; en verder, om onze zaak geen afbreuk te doen; maar daar wanhoop ik aan⁽¹⁾.’ Leicester was, zoo als men denken kan, onder al die tegenstrijdige en verkeerde voorschriften zeer neerslachtig en verlegen geweest. Er is geen twijfel aan, of hij bevond zich in een vernederenden en bijkans belachelijken toestand, terwijl hij werkelijk zijn best deed en uit zijn eigen middelen groote sommen besteedde in het belang der Koningin. In de Nederlanden had men achterdocht tegen hem opgevat, nadat hij in het begin van het jaar bijkans als een Messias aanbeden was. Hij had zich de vernedering laten welgevalen, die hem als boete was opgelegd; hij had de strenge verklaring van het misnoegen der Koningin over den stap, door de Staten-Generaal en hem gedaan, in persoon aan den Raad overgebracht. Hij was weer wat opgebeurd door de vriendelijke betuigingen, welke die uitbarsting van vrouwelijken en koninklijken toorn waren opgevolgd. Nu werd hij weder in het nauw gebracht door zulk een nadrukkelijk bevel, dat hem tot smaad en de zaak tot onherstelbare schade strekken moest; en toch onderwierp hij zich ootmoedig, en verzocht alleen dat het hem, als een vergoeding voor al zijne kwellingen, vergund mocht worden zich weder in den zonneschijn van Elizabeth's tegenwoordigheid te koesteren. Hij hield het er voor, dat hare handelwijs, indien zij er bij bleef volharden, den ondergang van het Nederlandsch Gemeenebest, en in het eind zelfs het verval van Engeland, moest na zich slepen; en dat de Nederlanders, die geloofden dat de Koningin hen om den tuin had geleid, gereed waren om op te staan tegen een gezag, dat zij, nog slechts kort te voren, zoo warm waren toegedaan. Toch wenschte hij te weten, wat zijne vorstin bepaald verlangde, om hare bevelen dan met den grootsten ijver ten uitvoer te brengen. Hij was uit het leger voor Nijmegen gekomen ten einde de zitting van den staatsraad te Arnhem bij te wonen, en hij wilde vervolgens met den meesten spoed Heneage naar Engeland afvaardigen, om het eindbesluit van Hare Majesteit te vernemen.

Hij betuigde der Koningin, dat hij die hachelijke en gevaarvolle dienst alleen op zich genomen had, omdat hij haar troon in gevaar dacht, en dit voor het eenig middel hield om dien te redden. Bij de aanvaarding van het onbeperkt bewind had hij

(1) Heneage aan Burghley, 25 Mei/4 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

zich niet door de minste eerezucht laten leiden; maar door de overtuiging, dat hij alleen door dien stap de hem toevertrouwde onderneming tot een gewenscht eind kon brengen. Met groote levendigheid verklaarde hij, dat geen bevordering tot nog zoo hooge waardigheid hem het gemis van hare tegenwoordigheid kon vergoeden. Zijne terugroeping, al ging die ook met oneer vergezeld, zou hem eene gunst toeschijnen, daar hij niet langer, als een balling, van haar verwijderd zou leven. Hij wist dat zijne vijanden zijn naam hadden beklad, terwijl hij zich niet in persoon verdedigen kon; maar zijn geweten sprak hem vrij van elke gedachte, die haar geluk of haar roem had kunnen verminderen. ‘Doch het valt mij hard,’ zeide hij op een toon van teeder verwijt, ‘dat, nadat ik alles - ja, al wat men bedenken kan - om uwentwil verlaten heb, gij mij daarentegen om een nietige beuzeling aan het zwaarste lot heb overgelaten. Want wat heb ik, ongelukkige, met deze zaak, of dit land te maken, als het niet om u is⁽¹⁾?’

Hij verzekerde stoutweg, dat zijne diensten niet zonder vrucht waren gebleven; dat de vijand er nooit erger aan toe was geweest dan thans; dat deze op zijn minst vijfduizend man bij verschillende nederlagen verloren had, terwijl de ingezetenen en de steden der zeven provinciën beveiligd waren gebleven. ‘Sedert mijne komst,’ zeide hij, ‘heeft God de zaak gezegend, die gij n aangetrokken en aan de zorg van uw armen, ongelukkigen dienaar opgedragen hebt. Het mag mij wel vergund zijn mijzelven eenigszins voor te spreken, daar ik geloof, dat niemand ooit zoo weinig voorspraak heeft gehad als ik.’

Evenwel, zoo betuigde hij vurig, was het zijn eenige wensch om terug te keeren; want het land, waarin hij hare gunst, hem dierbaarder dan het leven, verloren had, was hem hatelijk geworden. De laagste post in hare tegenwoordigheid was begeerlijker, dan het bezit van onbepaalde macht ver van haar. Door zulke teedere en streelende betuigingen was de graaf, zoo als hij zelf zeer goed wist, er zeker van, zijn wensch vervuld te zullen zien: de vergunning om het onbeperkt bewind der Nederlanden te behouden. Met de grootste behendigheid roerde hij die snaar aan.

‘Allerdierbaarste en genadigste Vorstin,’ riep hij uit, ‘mijn zorg en dienst hier baren mij enkel droefenis en rampspoed. Ik heb, sedert ik deze taak op mij nam, geen oogenblik de gunst van Uwe Majesteit mogen genieten - iets dat mij, sedert ik u het eerst in de oogen mocht zien, boven alle schatten der

(1) Leicester aan de Koningin, 23 Mei/2 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

aarde dierbaar was. Nooit zal ik mij verzoenen met een post, of een bodem liefkrijgen, die mij uwe gunst deden verliezen. Allergenadigste Vorstin, bedenk hoe lang, hoe oprecht en hoe trouw, mijn hart u heeft toebehoord. Laat dien onzaligen post hier mij toch niet berooven van, wat ik daar ginds hooger dan de geheele wereld schat: van uwe gunst en uwe tegenwoordigheid. Ik zie, dat mijne diensten u niet welgevallig zijn, maar u integendeel meer en meer mishagen. Hier kan ik Uwe Majesteit niet van dienst zijn; ginds toch zeker wel op de eene of andere wijze, al was het maar om de hoeven van uw paard te schuren - een werk dat mij beter af zal gaan, dan dit, met al wat de menschen hier mij willen geven. Ik werp mij ootmoedig aan uwe voeten, om de genade van u af te smeecken, dat het u believe mij terug te doen keeren tot mijn dienst in het vaderland; op welke wijze en in welken vorm die terugroeping ook mag zijn ingekleed, naar uw behagen en goeddunken. Maar zoo Uwe Majesteit ooit een sprankje van gunst voor haar ouden dienaar bezeten heeft, ontzeg mij dit ootmoedig verzoek niet, daar ik voor de Allerhoogste Majesteit plechtig betuig, dat niets op aarde dan Hare en uwe zaak, zelfs vooral om uwentwil, mij ooit had kunnen bewegen om deze zending, die mij van u verwijderde, op mij te nemen. Bijaldien Uwe Majesteit mij dit mocht weigeren, houd ik het er voor, dat alle genade ten eenenmale van mij geweken is, en dan zullen mijne dagen geteld zijn.'

Zij moest hierdoor wel verteederd worden, dacht de 'lieve Robin' bij zichzelf; en ondertusschen overlegde hij, hoe zijn titel het best gewijzigd, en zijn gezag bevestigd kon worden. Dit toch was, voor zoover Walsingham raden en Burghley peilen kon, de tegenwoordige bedoeling der Koningin. Hij verzekerde, dat hij zich altijd met den meesten ijver naar hare voorschriften had zoeken te gedragen, zoodra hij die gekregen had; en dat hij dit zou blijven doen. Na alles wel gewikt en gewogen te hebben, besloot de Raad om de zaken nog een poosje in denzelfden toestand te laten, totdat Heneage nog eens heen en weer naar Engeland had kunnen gaan. 'Dezelfde handelwijs van vroeger,' zeide Leicester, 'wordt nu gevolgd. Den raad is uw goeddunken bekend gemaakt, zoo als gij hebt verlangd. Of dit Uwe Majesteit nu nog naar den zin zal zijn, weet de Heer⁽¹⁾.'

Het was Leicester te vergeven, dat hij een hoogere macht inriep over de uitlegging, die Hare Majesteit met hare afwisselende luimen aan zijne handelingen mocht geven; doch onder-

(1) Leicester aan de Koningin, 27 Mei/9 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

tusschen, terwijl sir Thomas zich gereed maakte voor zijne zending naar Engeland, werd het hart van den graaf door vriendelijker brieven van de Koningin eenigszins opgevroolijkt. Tegen zulk een plotselingen overgang en afwisseling van aandoeningen zou hij echter, zoo als hij vreesde, niet bestand zijn, en met huivering gaf hij zich aan zulk een ongewone gewaarwording als blijdschap over.

‘Indien ik niet vreesde, allerdierbaarste en genadigste Vorstin,’ zeide hij, ‘dat mijn rampzalig lot niet gedoogen zal, dat mijne eenvoudige diensten gedurende mijn verblijf hier ooit gunstig opgenomen worden, zou ik mij zeer verheugen in de hoop op de zoo vurig afgebeden gunst van Uwe Majesteit. Doch nog kort geleden werd ik, na door uw eigen gewijde hand van blijdschap over uwe gunst tot in de wolken verheven te zijn, op eens, zonder dat ik het in het minst verdiende of dat ik mij op eenige wijs vergrepen had, weder in de diepste droefheid gestort. Het is Gode bekend, geliefde en gevreesde Vorstin, dat ik van het oogenblik af, dat ik door sir Thomas Heneage uw vast besluit vernomen had, mij door geen enkel beletsel, door geen vertraging, of verontschuldiging hoegenaamd, heb laten weerhouden om mijn titel neder te leggen en uw bevel te gehoorzamen. - - Zoo zeer mishaaft mij deze betrekking, dat ik naar niets ter wereld sterker verlang, dan om, met behoud van uwe gunst, van mijn lastpost hier ontslagen te worden, daar ik steeds beducht ben voor een nieuwe vlaag van uw misnoegen, wat mij aanhoudend van vrees doet sidderen; zoodat ik, eer ik mij geheel in uwe gunst hersteld weet, mij niet zoo verheugen kan, als zulk een goede hoop zou doen verwachten. Doch ik wil u niet slechts met allen ootmoed mijn verschuldigden dank toebrengen voor de vreugde, die deze laatste gezegende regels mijn zoo lang gefolterd hart hebben aangebracht: maar ook met de oprechtste en hartelijkste verkleefdheid van uwe hand die opbeuring verwachten, die al mijn vrees voor goed kan doen verdwijnen.’

De arme Heneage, die ook een enkel vriendelijk woord mocht ontvangen, nadat hij zoo grillig en onrechtvaardig behandeld was, betoonde zich niet zoo overdreven dankbaar: ‘de Koningin heeft mij een papieren pleister gezonden, waarmede ik voor een poos genoeg moet nemen,’ schreef hij aan Walsingham. ‘De Almachtige zegene Hare Majesteit en leide haar steeds ten beste!’ Hij stond op het punt om naar Engeland op reis te gaan, als overbrenger van der Staten dringend verzoek dat Leicester het bewind behouden mocht, en van brieven, die de voordeelen berichtten, onlangs door de bondgenooten voor Grave behaald. ‘God zegent het werk hier te lande boven alle verwachting,’ zeide hij, ‘waarover gij daar u nu juist niet allen uitermate

verblijden zult⁽¹⁾.’ De geheime onderhandelingen van Grafigny, Champagny en Bodman met Croft, Burghley en de anderen, waren dus niet zulk een diep geheim als zij wel wenschten.

- (1) Even voordat de zaakgelastigde aan de Staten de jongste verandering in de koninklijke stemming bekend had gemaakt, had de Raad van State aan de Koningin een brief gezonden. In dit stuk hadden zij zich verontschuldigd, dat zij, door den nood gedrongen, den graaf het onbeperkt bewind zoo haastig hadden opgedragen. Die maatregel, zeide zij, met algemeene stemmen door de Gewesten goedgekeurd, had de ontmoedigde harten der vaderlandsvrienden wonderbaar opgebeurd, en den vijand in de grootste verlegenheid gebracht. De hernieuwing van een algemeen gezag had een uitmuntenden grondslag gelegd tot het volkomen herstel van het Gemeenebest, den overmoed des vijands beteugeld, den voorspoed van een vijandelijk leger, dat over eene reeks van buitengewone overwinningen jubelde, gestuit, en met Gods hulp de oorlogskans gekeerd. De vereenigde gewesten waren door de waardigheid, deugd en onvermoeide zorg van den doorluchtigen graaf weder hersteld tot een voorspoed, die dagelijks toenam. Zij waren dus Hare Majesteit dankbaar geweest, toen zij hunne verontschuldiging zoo goedgunstig opgenomen had, en niet meer vorderde dat het aan den graaf verleende gezag verminderd werd. Huns inziens zou het, bij den brozen staat van het Gemeenebest, gevaarlijk zijn de uitdrukking *absoluut Gouvernement* te veranderen, hetgeen slechts geschieden kon in eene zitting der Staten, opzettelijk daartoe beschreven. Zij vreesden door zulk een stap, op hetzelfde oogenblik dat het gezag hersteld was, alle gezag geheel omver te werpen en het Gemeenebest in de grootste verwarring te brengen. Zij verklaarden besloten te hebben om de eer en de waardigheid van Leicester te schragen, aan wien zij, naast God en Hare Majesteit, hun leven en hun geluk verschuldigd waren. De Staten der Nederlanden en alle ingezetenen des lands bewonderden en vereerden eenstemmig zijn buitengemeen doorzicht en verstandigen ijver. Zij erkenden dat het behoud van het gansche Gemeenebest van de zorg des landvoogds afhing, die, door ijver voor den waren godsdienst en medelijden met hun benarden toestand gedreven, zijn bijzondere belangen prijs gegeven, zijn vaderland en zijne vorstin verlaten had, om aan al de kwade kansen, die hun Gemeenebest bedreigden, het hoofd te bieden.

Zes weken later (11 Juni 1586) schreef de Raad, na de laatste mededeelingen der Koningin ontvangen te hebben, haar wederom in gelijken zin; hun brief werd aan de zorg van Heneage toevertrouwd, die gereed was om, gehoorzaam aan hare bevelen, naar Engeland op reis te gaan. Het had hun diep leed gedaan, betuigden zij, dat de Koningin op nieuw zoo hevig aandrang op de intrekking van het verleende gezag. Aan eene vordering, waarop zoo ernstig en zoo dikwijls aangedrongen was, niet te voldoen, zou, gelijk zij erkenden, een zware overtreding zijn. Die te vervullen zonder groot gevaar voor het Gemeenebest, was echter onmogelijk. Want met den titel en post van landvoogd zou tevens alle gezag vervallen. Als dat begon te waggelen, vreesden zij dat thans, nu hun bloei juist begon toe te nemen en door de Goddelijke Voorzienigheid dagelijks versterkt werd, alles plotseling geheel in puin zou storten, tot blijdschap van den gemeenen vijand, dien het aan den graaf verleende gezag met schrik vervulde. Want de betrekking van luitenant-generaal der Koningin, hoe aanzienlijk ook op zichzelf, kon volstrekt niet de bevoegdheid verleen tot het waarnemen van het burgerlijk beheer, zonder den post van algemeen landvoogd, die niet aan de betrekking van luitenant-generaal kon toegevoegd worden, maar moest uitgaan van de oppermacht, die bij de Staten-Generaal berustte. Zij verzochten Hare Majesteit dus opnieuw ootmoedig, hun de dwaling te vergeven, die zij door te groote verkleefdheid aan haar en door den drang der omstandigheden hadden begaan. Zij zou zich, hoopten zij, laten bewegen om van de gevorderde herroeping af te zien, die alleen na een plechtige dagvaart van al de Vereenigde Staten tot stand kon komen, waardoor de gansche zaak voor de wereld zou worden bloot gelegd; een stap die, de ongestadigheid der gemoederen en de valsche lastertaal van den vijand in aanmerking genomen, het uiterste gevaar zou medebrengen. Zij verzochten daarom dringend dat het voldoen aan haren eisch althans tot een gelegener tijdstip mocht worden uitgesteld. Overigens beriepen zij zich voor de gansche zaak op het verslag van Heneage, die op het punt stond van naar Engeland terug te keeren, en omtrent de bedoelingen en wenschen der Staten ten volle was ingelicht. BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 469-472, (N.S.) 1586.

Wij hebben den toon gezien, dien Leicester aangeslagen had in zijne brieven aan de Koningin. In de berichten aan zijne vrienden had hij dezelfde moedelooze en ontevredene taal gevoerd. Hij verklaarde, dat hij den post niet wilde behouden, al gaf men hem ook ‘geheel Holland en Zeeland met al wat daarbij behoorde,’ en hij was bereid om er oogenblikkelijk afstand van te doen. Hij was juist niet ‘keurig op hetgeen hem buitenaf naam zou bezorgen,’ zeide hij, maar hij waarschuwde dat de Nederlanders wanhopig zouden worden, indien zij bemerkten, dat Hare Majesteit hen flauw behandelde of veronachtzaamde. Wat hem betrof, hij had genoeg van het bewind. ‘Ik ben moede, mijnheer de secretaris,’ riep hij klagend uit; ‘waarlijk, ik ben moede; maar niet van moeite of arbeid. De ramp, dat ik Hare Majesteit niet meer genoeg kan doen, heeft mij geheel en al ontmoedigd.’

Hij had echter kort geleden, zooals wij gezien hebben, eenigen troost ontvangen, en hij werd, den avond voor dat Heneage vertrok, door een tweeden vriendelijken brief van de Koningin nog meer opgebeurd. Het scheen alsof zij hem haar lang en toornig stilzwijgen eindelijk wilde vergoeden, en de graaf was er haar erkentelijk voor.

‘Was het voor uw armen ouden dienaar, dierbaarste en genadigste Vorstin, reeds geen geringe troost geweest, indien hij in vele maanden ook maar een enkelen regel van uw gezegende hand tot balsem voor zijn diep bedroefd en gewond hart had mogen ontvangen,’ zoo beantwoordde hij haar, ‘welk een grootere, alles overstemmende vreugde moest het mij dan niet zijn, te midden van al mijn kommer van dezelfde geheiligde hand zoovele troostrijke regels te mogen ontvangen, als mijn goede vriend Mr. George mij nu tegelijk heeft overgebracht. Vergeef mij, Mevrouw, dat dit mij als buiten mij zelven gebracht heeft. Dit alleen wil ik u, met mijn ootmoedigsten en verschuldigden dank zeggen, dat ik mij bij al mijn handelingen steeds ten doel heb gesteld u tevreden te stellen en u te be-

hagen; en als ik dat doel bereiken mag, dan staat elk offer, zij het mijn leven, of wat dan ook, u welgemeend ten dienste.'

De zaak der landvoogdij was in den loop der laatste vier maanden zoo dikwijls besproken, en de laatste meening van den Staatsraad was zoo duidelijk blootgelegd in de stukken, die Heneage naar Engeland overbracht, dat dit onderwerp als uitgeput kon beschouwd worden. Leicester vergenoegde zich dus met de aandacht van Hare Majesteit nog eens te vestigen op de omstandigheid, dat, indien hij den opgedragen post niet aangenomen had, de Staten er iemand anders mee zouden hebben begiftigd. Het zou niet met hare waardigheid overeen te brengen zijn, indien een man als Maurits van Nassau, of graaf Willem Lodewijk, of de graaf van Meurs, tot oppermachtig landvoogd benoemd was geworden; want in dat geval zou Leicester als opperbevelhebber der engelsche hulpbenden, natuurlijk gestaan hebben onder het gezag van het dus verkozen regeeringshoofd. Leicester kon onmogelijk, zoo als de Raad van State zeer duidelijk had aangetoond, het hoogste gezag uitoefenen, zoo lang hij enkel luitenant generaal van Hare Majesteit bleef; het gezag van landvoogd of stadhouder kon slechts door de hoogste macht des lands verleend worden. Indien Hare Majesteit goedgevonden had, ingevolge den wensch der Staten, de heerschappij te aanvaarden, dan had zij hem het vereischte gezag kunnen opdragen. Daar zij dat aanbod echter ronduit van de hand had gewezen, moest hij zijn gezag noodzakelijk aan de Staten-Generaal ontleenen, tenzij de Koningin er genoeg mede wilde nemen, hem als een engelsch krijgsbevelhebber te doen dienen, geheel onderworpen aan de bevelen der hoogste macht - bij wie die macht ook mocht berusten. Kortom, de wensch van Elizabeth om haar veldheer met de rechten van een onderkoning bekleed te zien, terwijl zij zelve de opperheerschappij weigerde, was met die weigering in tegenspraak, en kon dus niet bevredigd worden.

Zeer kort na haar laatste brieven aan de Gewesten, begon de Koningin over de zaak redelijker te denken; en weldra kreeg de Raad van State een uitvoerige mededeeling, waarin de Koningin te kennen gaf dat zij met de laatste voorstellen der Staten genoeg nam. De verschillende onderwerpen, in vroegere brieven door Leicester en den Raad ter sprake gebracht, werden grondig onderzocht, en de geheele zaak werd plotseling beschouwd in een licht, dat zeer veel verschilde van Harer Majesteits vroegere denkwijze. Zij gewaagde van de verontschuldiging, door den Raad van State ontleend aan den drang des tijds, en aan hun, 'bijzondere genegenheid voor haar neef, den graaf van Leicester,' ofschoon zij daarbij het oorspronkelijk verdrag hadden gebroken. 'Daar gij evenwel erkent,' schreef zij, 'dat gij daarin

met recht te berispen waart, en er vergiffenis voor vraagt, moeten wij, nadat gij uw misslag aldus hebt toegegeven, ons vroeger misnoegen wel laten varen⁽¹⁾.’

Evenwel had het thans den schijn, alsof hare ‘ergernis’ niet was opgewekt door te groote, maar door te geringe aan den graaf verleende macht want zij beklagde zich dat men hem de schaduw had gegeven voor het wezen.

Gelijktijdig met dit stuk van de Koningin kwam er voor Leicester een brief, door Burghley, Walsingham en Hatton te zamen geschreven, waarin zij den langen en hevigen strijd schilderden, dien zij voor hem met de snel afwisselende neigingen der Koningin hadden volgehouden. Zij betuigden warme deelneming in de onaangenaamheden van zijn toestand en drukten sterk op de noodzakelijkheid, dat de Nederlanden en Engeland van harte samenwerkten. ‘Want anders,’ zeiden zij, ‘zal de goede zaak ten val komen; de vijand zal in krachten toenemen, en met ons zal het er slecht uitzien.’ In weerwil van de geheime onderhandelingen met den vijand, die door Leicester en Walsingham vermoed werden, sprak de geheimschrijver oprecht over dat onderwerp. ‘Wat voor praatjes van vredes-onderhandelingen er ook mogen worden uitgestrooid,’ zeiden zij, ‘dat is alles maar rook: vuur zal er volgen.’

Zij brachten voor hun vroeger, gedwongen stilzwijgen de verontschuldiging bij, dat zij hem enkel jobstijdingen hadden kunnen mededeelen; doch thans wenschten zij den graaf geluk dat Hare Majesteit, zooals hij uit haren brief aan den Raad van State zou zien, vast besloten had, niet alleen om hem den post van landvoogd te laten behouden, maar ook om hem zoo krachtig mogelijk te ondersteunen. Zij zouden daarom volstrekt geen gevolg meer geven aan *zijn ernstige verzoeken om terugroeping*⁽²⁾.

Bovendien had de lord schatmeester Leicester reeds kennis gegeven, dat Heneage behouden in Engeland aangekomen was, dat hij aan de Koningin verslag had gedaan, en dat Hare Majesteit over hem en zijne zending zeer tevreden was⁽³⁾.

- (1) De Koningin aan den Raad van State, ½6/6 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*; met veel verbeteringen van Burghley's handel.)
- (2) ‘Hare Majesteit,’ zeiden zij, ‘is niet alleen gezind, maar, zoo als wij bemerkten, vast besloten, - ja, volkomen overtuigd - dat *uwe Lordschap niet slechts volstrekt aan het bewind moet blijven*; maar dat het om allerlei redenen, ter bevordering van uw aanzien en macht, op breeder grondslagen gevestigd en versterkt moet worden; vooral wat geld en manschappen aangaat, om die landen tegen den gemeenen vijand te beschermen. Wij zouden dus een grooten misslag begaan, als wij op dit tijdstip Hare Majesteit zochten te bewegen om u terug te roepen’ (½7/7 Juni 1586. *State Paper Office MS.*)
- (3) BRUCE, 307.

Het is te begrijpen, dat de graaf zich veel verlicht, zoo al niet zeer gelukkig gevoelde, dat de moeilijkheden, waardoor hij gedrukt was geweest van het oogenblik af, dat hij op Nieuw-jaarsdag de redevoering van den wijzen Leoninus had moeten aanhooren, op deze wijze geschikt waren. Eindelijk had dan de Koningin in de handeling der Staten en in zijne aanvaarding van hun aanbod uitdrukkelijk berust. Hij was nu onbetwist ‘algemeen landvoogd,’ nadat hij zes maanden lang een verdacht, onteerd, bijkans geschandvlekt man was geweest. Het was natuurlijk, dat hij zich opgeruimd uitliet.

‘Hoe troostrijk mij de allergeoedgunstigste regels waren van uw eigen geheiligde hand o allergenadigste Vorstin,’ schreef hij, ‘heb ik in mijn voorgaanden brief alleroetmoedigst erkend, hoewel ik de overmaat van blijdschap, die mij daardoor gewerd, niet dikwijls genoeg betuigen kan. En *daar mijn gewond hart daardoor wedér zoo goed als geheeld is*, bid ik God, dat ik nooit weder zoo iets zal beleven, of dat Hij mij uit het leven wegneme, eer ik die folteringen van uw misnoegen op nieuw behoef te ondergaan. Allergenadigste Koningin, ik smeeek u dus, voleindig wat gij begonnen hebt. Laat het groot gevaar en al het kwaad, dat aan den post, waarin ik u dien, onafscheidelijk verbonden is, toch niet vergezeld gaan van grooter onrust en vrees, dan de dood met al zijne afgrijselijkheden mij veroorzaken kan. De sterke hoop die ik voed stelt mij nu zoo gerust, dat ik in den strijd met de wanhoop nagenoeg de zege weggedragen heb; en ik wapen mij met al mijne vroegere opbeurende gedachten, die mijn vernieuwde levensgeesten versterken, terwijl ik voor eeuwig zal rusten in *de schaduw dier gezegende stralen*, die het eenig geneesmiddel zijn tegen mijne kwaal.’

Maar hoe heilzaam de schaduw dier gezegende stralen voor Leicester's kwaal ook wezen mocht, het was niet zoo gemakkelijk weder een helderen zonneschijn te doen dagen. Het viel Elizabeth veel gemakkelijker, des landvoogds gebroken hart te heelen, dan de schade te herstellen, die haar grilligheid en haar bedrog het Gemeenebest veroorzaakt hadden. Het geschil over het onbeperkt bewind had van zelf een eind genomen; maar 's graven gezag had een knak gekregen, die het nooit te boven zou komen⁽¹⁾. Gedurende den langen tijd van Leicester's ongenade, waren de Staten, die zich meer en meer over de heimelijke bedoelingen van Elizabeth verontrustten, in den toestand der hulpbenden en het bedrag van den onderstand uit Engeland teleurgesteld; en vooral kregen zij na verloop van tijd

(1) ‘Mijn aanzien is hier geknakt, van het oogenblik af dat Hare Majesteit sir Thomas Heneage hierheen zond zoo als gij van elkeen kunt vernemen.’ BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 424, 2/12 Oct. 1585.

berouw over het wegschenken van eene macht, waarin zij zelven allengs smaak kregen; zoodat zij ongezind werden om den graaf het beheer en het oppertoezicht over hun hulpbronnen toe te vertrouwen. De geestdrift, waarmede Elizabeth's vertegenwoordiger zich had zien verwelkomen, was door naijver, bedilzucht en argwaan vervangen. De tweehonderdduizend gulden 's maands werden, overeenkomstig het oorspronkelijk verdrag, geregeld uitbetaald; maar de vierhonderdduizend gulden, later voor buitengewone uitgaven toegestaan, werden ingehouden, en wel ten gevolge van Heneage's oorspronkelijken last om den landvoogd af te doen treden⁽¹⁾.

‘De terugkomst van sir Thomas Heneage,’ schreef lord North aan Burghley ‘heeft hun zulke muizenesten in het hoofd gebracht, dat zij met looden schreden en met angst in het hart voorwaarts gaan.’

Inderdaad, door het wantrouwen, waarmede de Koningin in deze gewichtige aangelegenheid 's graven aanzien had verminderd, werd het oppergezag den Staten weder opgelegd, in het zelfde oogenblik dat zij vrijwillig van die macht afstand hadden gedaan. Nadat de Koningin zich inschikkelijker betoond had, stonden zij het hoofdbeleid hunner eigen zaken niet op nieuw zoo gewillig af. Leicester werd nu door de Staten eenigszins geminacht en met den rug aangezien. Hij achtte zich door den nood gedrongen om zich van de wettige volksvertegenwoordigers op het volk zelf te beroepen, en zoo werd reeds toen de grondslag gelegd van eene zoogenaamde volkspartij tegenover de stedelijke regeeringen. Niets kon er in dien tijd heilloozer zijn want wij zullen den graaf later in aanhoudenden strijd vinden met de uitstekendste staatslieden der Gewesten; met de zelfde mannen, die door hun invloed hoofdzakelijk hadden bewerkt, dat aan Engeland de heerschappij aangeboden, en hij tot den post verheven was, waarnaar hij zoo gehunkerd had. Nauwelijks was hij dus door Elizabeth in dat hooge ambt bevestigd, of zijn aanmatiging kwam voor den dag, en onophoudelijk vielen er tusschen hem en de vergadering der volksvertegenwoordigers krakeelen voor.

- (1) - ‘Wat de 200 000 gulden per maand betreft, die de Staten toegestaan hebben,’ schreef Leicester aan de Koningin, ‘moet ik zeggen, dat zij die betaald hebben; doch waarop ik onlangs bij hen aandrong, is nog 200 000 gulden meer, die zij reeds lang geleden hebben beloofd, zoo als ik Uwe Majesteit heb gemeld. Daarin zijn zij zeer slof geweest; maar als Uwe Majesteit het mij niet kwalijk neemt, de ware oorzaak dier vertraging was *alleen dat sir Thomas Heneage met de boodschap van uw misnoegen overkwam; want sedert dien tijd hebben zij niet alleen de verbintenis trachten te schenden, maar zich ook weder willen bemoeien met al de zaken, die tot mijn ambt behooren*. Hun het hoofd bieden durfde ik niet, om de waarheid te zeggen.’ Leicester aan de Koningin, 14/24 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

‘Ik sta thans op vaster grond dan vroeger,’ schreef hij; - eerst sedert kort ben ik in de gelegenheid gesteld om oprecht met hen om te gaan, zoo als ik thans heb gedaan. Ik heb, tegen den zin van sommigen, een kamer van financiën opgericht, waardoor ik vertrouw te zullen bewerken, dat wij in het vervolg beter tot het doen van onze betalingen in staat mogen zijn. Het volk hier schijnt Hare Majesteit nog steeds van harte toegedaan te zijn, ofschoon men in den laatsten tijd veel verachtelijke kunstgrepen gebezigd heeft om hen van die goede gezindheid af te brengen. Maar dat gelukt niet; het bidt God nog altijd Hare Majesteit tot vorstin te mogen hebben. Zij zou eens zien, hoeveel belastingen er dan bereidwillig zouden worden opgebracht. Maar *tot de Staten willen zij nimmer terugkeeren*, waaruit nog groot onheil staat te volgen; *zulk een afkeer heeft men algemeen van de Staten*. Ik wenschte dat uwe lordschap gezien had, hoe ik in de laatste vier maanden met hen heb moeten leven, vooral nadat Harer Majesteits ontevredenheid bekend was geworden. Gij zoudt dan verbaasd staan over al de moeilijkheden, waar ik mij, zonder hulp, raad, of bijstand, heb moeten doorredd⁽¹⁾.

Zoo achtte hij zich dan in het eind geroepen om de rol te spelen van een volksleider uit den hooger stand, die met het lichaam, dat de gezeten burgers vertegenwoordigde, aanhoudend strijd te voeren had.

Het is thans noodig, te letten op eenige geheime onderhandelingen tusschen twee Hoven, die men zooveel mogelijk, zelfs voor den scherpen blik van Walsingham, verborgen wilde houden. De geheimschrijver was echter, ondanks de moeite die men zich gaf om hem te misleiden met de plannen en met de minder eervolle rol der daarin betrokken personen volkomen bekend.

(1) Leicester aan Burghley, 18/28 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

Achtste hoofdstuk

Wanhopige toestand van Vlaanderen. - Parma's geheime onderhandelingen met de Koningin. - Grafigny en Bodman. - Hunne gesprekken met engelsche staatslieden. - Dubbelhartigheid van Farnese. - Heimelijke aanbiedingen der vredepartij in Engeland. - Brieven en kuiperijen van De Loo. - Drake's overwinningen en de uitwerking daarvan. - Verlegenheid en angst van Parma. - Hij wordt door de berichten uit Engeland gerust gesteld. - Geheime brieven der Koningin aan Parma. - Zijn brieven en bevelen aan Bodman. - Bodman's geheime onderhandelingen te Greenwich. - Walsingham ontdekt en openbaart den aanslag. - De staatkundige bedriegers teleurgesteld. - Brief van de Koningin aan Parma, en van hem aan den Koning. - Ongelukkige uitslag van den bedekten vredeshandel. - Onbillijke behandeling van Leicester. - Verontwaardiging van den graaf en Walsingham. - Geheime brief van Parma, aan Filips. - Aansporing tot een inval in Engeland. - Bijzonderheden van het ontwerp.

Alexander Farnese en zijn heldhaftig klein leger waren door hunnen vorst aan een even berooiden toestand prijs gegeven, als lord Leicester en zijn beklagenswaardige tochtgenooten sedert hunne komst in de Nederlanden door hunne regeering. Zij waren slechts wapentuigen, die gebezigd en verbrijzeld zouden worden in de hand der twee groote vorsten, die reeds tot een strijd op leven en dood tegenover elkander stonden. Dat de spaansche monarch, die het zich ten levenstaak had gesteld om alle europeesche nationaliteit, alle burgerlijke en godsdienstige vrijheid te vernietigen, zich om de werktuigen, waardoor hij zijn doel bereiken moest, niet bekommerde, was niet meer dan natuurlijk. Maar pijnlijk doet het ons aan, dat de groote vorstin, die voor vrijheid en Protestantisme in het strijdperk trad, voor het welzijn der menschelijke wezens, die hare zaak dienden, weinig meer hart had. Spanjaarden en Italianen, Engelschen en Ieren, liepen den geheelen strengen winter lang half naakt en

half uitgehongerd rond, en kwamen bij hoopen door de pest om, nadat zij de minder geduchte gevaren van het slagveld en de belegeringen hadden getrotseerd. Krachtig en menschlievend hield de graaf van Leicester - terwijl hij in ongerijmde en overdreven beeldspraak jammerde over den toorn zijner gebiedster jegens hemzelve - der engelsche regeering den gebiedenden plicht voor oogen om de engelsche troepen te hulp te komen.

Alexander Farnese liet zich even rondborstig uit tegen een vorst, bij wien rondborstigheid misdaad was. In stoute, bijkans honende taal, stelde de prins aan Filips het lijden en de verlatenheid der kleine heldenschaar voor, die zulk een roemrijke onderneming als de verovering van Antwerpen, zoo pas had volbracht. 'God zal het moede worden, langer wonderen voor ons te doen,' riep hij, 'en een wonder alleen kan de troepen van den hongerdood redden.' Er was geen sprake van, de soldij te betalen, er werd niet verlangd dat men de soldaten behoorlijk van huisvesting en kleeding zou voorzien; maar hij hield de onloochenbare waarheid vol, dat 'zij niet konden leven zonder te eten⁽¹⁾,' en hij smeekte zijn vorst om ten minste zooveel geld te zenden, dat de soldaten schoenen konden kopen. Met ledige maag en barrevoets, zonder te klagen, in Januari in de bevroren moerassen van Vlaanderen te leven, was meer dan men van Spanjaarden en Italianen verwachten kon. Het land zelf was geheel kaal geplunderd. De gehoorzame gewesten hadden, tot loon voor hun gehoorzaamheid, volslagen armoede geoogst. Brugge, Gent, en de andere vroeger zoo rijke en bloeiende steden van Brabant en Vlaanderen, waren niets meer dan rooversholten en bedelaarsspelonken. Landbouw, handel, nijverheid alles was verlopen. De toestand van Antwerpen was allertreurigst. Die stad, nog zoo kort geleden het middelpunt van den wereldhandel, was geheel tot den bedelstaf gebracht. Haar vertier stond plotseling stil; want de mond harer groote rivier werd beheerscht door Vlissingen, en Vlissingen was in de krachtige vuist geklemd van sir Philip Sidney, als bevelhebber voor de Koningin van Engeland. Kooplieden en bankiers, die nog onlangs in het bezit waren geweest van een ontzaglijk vermogen, waren thans van alles beroofd. Voorzoover de arbeidende klasse de plaats verlaten kon, was zij naar Holland of Engeland uitgeweken. Nijverheid was er niet langer mogelijk, omdat hare voortbrengselen niet meer ter markt konden gebracht worden: Antwerpen was door den vijand van alle zijden ingesloten, omringd door de koninklijke troepen die in openlijke muiterij verkeerden; het was van de zee afgesneden, van dagelijksch

(1) Parma aan Filips, II, 28 Febr. 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

brood beroofd, en toch verplicht om van zijne armoede bij te dragen in het onderhoud van het spaansche krijgsvolk, dat daar tot verderf der stad gelegd was. De burgers, gedwongen om vierhonderdduizend gulden op te brengen als koopprijs van het verdrag, en op zijn minst nog zeshonderdduizend meer⁽¹⁾ voor het herstel der dijken, waarvan de vernieling, nadat die zooveel te lang uitgesteld was, niet anders te weeg had gebracht, dan verwoesting van het land, zonder de stad te redden; en bovendien genoodzaakt om de noodlottige citadel, waardoor hun vrijheid en leven voortdurend bedreigd werden, op eigen kosten weder op te bouwen, hadden thans tijd om het te betreuren, dat zij het beleg niet even kloekmoedig hadden verduurd als de burgers van Leiden, twaalf jaar te voren, hun tijd van beproeving hadden doorgestaan. Het tot de gehoorzaamheid teruggebrachte Antwerpen was inderdaad tot den grootsten jammer vervallen. Doch er was één troost voor de stad en voor Filips: één lichte plek in de overigens volslagen duisternis; de geestelijken verzekerden Parma, dat, in weerwil van de vreeselijke vermindering der bevolking, op dat Paaschfeest meer personen bij hen ter biecht war en gekomen en absolutie verkregen hadden, dan ooit te voren sedert het begin van den opstand. Groot was Filips' blijdschap daarover. 'Gij kunt u niet verbeelden,' schreef hij, 'welk een genoegen mij uw bericht gegeven heeft omtrent de talrijke schaar, die verleden Paschen de Sacramenten heeft ontvangen⁽²⁾.'

In zulk een verwoest land, met zulke uitgehongerde en miltzieke troepen, met zulk een ledige beurs en tegenover zulk een wanhopige, tot den bedelstaf gebrachte bevolking, was Alexander Farnese niet ongezind om door geveinsde vredesonderhandelingen tijd te winnen. Vreemd was het echter dat een vorstin, zoo schrander als de Koningin van Engeland, het in haar belang rekende, juist op dat oogenblik het uitstel toe te staan, dat haar tegenpartij zoozeer wenschte.

Doch het was niet alleen gekwetste genegenheid, noch gekrenkte trots, noch angstvallige spaarzaamheid, wat de woede der Koningin over Leicester's verheffing tot het onbeperkt bewind zoo hoog had doen stijgen. Het hinderde haar veeleer, dat die stap waarschijnlijk den voortgang der onderhandelingen, waartoe

(1) Parma aan Filips II, 19 April 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

De nederlandsche geschiedschrijvers uit dien tijd hangen geen vreeselijker tafereel op van Antwerpen's verwoesting, en van de ellende in het algemeen der gehoorzame gewesten, dan de prins van Parma in zijn geheime brieven aan zijn vorst. Vergelijk BOR, II. 934; VAN METEREN, XIII. 253; HOOFT, *Vervolgh*, 251, en anderen.

(2) Filips II aan Parma, 5 Juli 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

de Koningin zich had laten verlokken, naar alle gedachten zou belemmeren.

Zekere Grafigny - een genuoesch koopman, die zich veel in Londen en Antwerpen ophield, een bemoeiziek, indringend, en gewetenloos man, die door den stilstand van den handel in Vlaanderen geen zaken meer kon doen, had zich sedert kort als vrijwilliger onder de gelederen der diplomatie laten opnemen. De hoofdreden waarom men zijne diensten aannam, of liever oogluikend toeliet, scheen wel de mogelijkheid aan beide zijden, om hem te verloochenen, wanneer dit raadzaam mocht worden geacht. Hij had ook een helper of ambtgenoot, Bodman genaamd, die bij onderhandelingen op niet veel meer vertrouwen aanspraak scheen te hebben, dan hij. De leider echter van de zaken was de broeder van den kardinaal Granvelle, Champagny, die thans in de gunst des Konings hersteld, en gezind was om zijn heldhaftigen ijver voor het vaderland bij een vroegere, zeer gedenkwaardige gelegenheid, door de grootste verkleefdheid aan de regeering goed te maken. Andreas de Loo, een ander ondergeschikt staatsman, werd ook veel bij de onderhandeling gebruikt.

Men zal spoedig bemerken dat de rol, door Burghley, Hatton, Croft en andere raadslieden der kroon, ja zelfs door de Koningin gespeeld, juist geen toonbeeld was van oprechtheid tegenover den afwezigen Leicester en de Staten-Generaal. De heeren, die van tijd tot tijd tusschen den graaf en de regeering van Hare Majesteit heen en weder gezonden werden, zooals Davison, Shirley, Vavasor en Heneage hadden zich allen met de sterkste bewoordingen uitgelaten over de goede trouw en vriendschappelijke gezindheid van den lord schatmeester en den onderkamerheer; maar zij waren niet zoo goed ingelicht als wij, die Parma's vertrouwelijke brieven aan Filips II kunnen lezen.

Walsingham ontdekte, ofschoon men het hem zooveel mogelijk wilde beletten, van tijd tot tijd de geheime kuiperijen zijner tegenstanders op het gebied der staatkunde, en waarschuwde de Koningin voor het gevaar en de schande, die zij zich op den hals haalde. Toen Elizabeth zich zoo stoutweg beschuldigd zag, liet hij zich beurtelings nu eens dubbelzinnig, dan weer verontwaardigd uit. Zij machtigde Walsingham om de geheimen, die hij tegen haar bedoeling doorgrond had, aan de Staten-Generaal mede te deelen, en loochende vervolgens dat zij ooit zulk een last gegeven had⁽¹⁾.

Inderdaad werd aan Walsingham slechts zooveel van de onderhandelingen toevertrouwd, als hij door zijn eigen slimheid had weten te raden; en daar hij jegens de Nederlanden en Leicester

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* pp. 112, 124, 143, 161, 176, 231, 240, 272. (*State Paper Office MS.*)

zeer vriendschappelijk gezind was, verzuimde hij niet om hen zooveel als hij kon op de hoogte der zaken te houden. Toch veroorzaakt het herdenken van de slinksche streken en oneerlijke kunstgrepen, die toen onder grooten en geringen in zwang waren, nu een eenigszins pijnlijk gevoel.

Grafigny, die eenige koopwaren van Antwerpen naar Londen te vervoeren had, ging in den aanvang van het jaar naar Brussel, om den prins van Parma een pas te vragen. Zij spraken toen over den ellendigen staat van het land, en vooral over de moeilijkheden, waaraan de ongelukkige kooplieden waren prijsgegeven. Alexander liet veel deelneming blijken met den handelsstand, en een sterk verlangen, dat de oude vriendschap tusschen zijn meester en de Koningin van Engeland mocht hersteld worden. Grafigny verzekerde den prins dat de Koningin, naar wat hijzelf in Engeland had opgemerkt, in die vredelievende gevoelens deelde. ‘Gij gaat naar Engeland,’ hernam de prins: ‘welnu, gij kunt aan de Ministers van Hare Majesteit zeggen, dat ik, na de hulde die ik mijnen Koning schuldig ben, voor haar de welwillendste en hartelijkste genegenheid koester. Als het hun goeddunkt dat ik, *als Alexander Farnese*, eene poging zou doen om een overeenkomst tot stand te brengen, en als onze gemachtigden verzekerd konden zijn van in Engeland gehoor te verwerven, zou ik zorg dragen dat de zaak geschiedde, zonder dat de eer en de goede naam van Hare Majesteit er in het minste bij leed⁽¹⁾.’

Grafigny vroeg daarop om een geloofsbrief. ‘Dien kan ik u niet geven,’ antwoordde Alexander: ‘maar als gij bij mij terugkomt, zal ik uw verslag gelooven, en dan kan er een bevoegd persoon gezonden worden, met volmacht van 's Konings wege om met Hare Majesteit te onderhandelen.

Grafigny vertrok daarop naar Engeland, en had er een onderhoud met lord Cobham. Eenige dagen daarna gaf die edelman den koopman de algemeene verzekering, dat de Koningin altijd een sterk verlangen gekoesterd had om met het Bourgondische Huis duurzame vriendschap te houden. Evenwel, ging hij voort, hadden het verkeerde staatsbeleid van 's Konings dienaars, en de aanslagen tegen Hare Majesteit, haar gedwongen om in hare veiligheid en die van het rijk te voorzien door middelen, die een geheel anderen geest ademden, dan die welwillende gezindheid. Daar zij echter, als een christen-vorstin, de wrake gewillig aan God overliet, en een afkeer had van bloedvergieten, was zij bereid aan voorstellen tot vrede het oor te leenen, indien het te vermoeden was, dat die oprecht gemeend en voor

(1) Copia del papel de Agostino Grafigna, anno 1586. (*Archivo de Simancus MS.*)

hare veiligheid niet gevaarlijk waren. Vooral zou het haar genoegen doen, als de prins van Parma voor zulk een verdrag de rol van bemiddelaar op zich nam, daar zij hem beschouwde als een hoogst rechtvaardig vorst en een man van eer in al zijne beloften en handelingen. Hare Majesteit was dus bereid om de gemachtigden, waarvan spraak was, te ontvangen, in de vaste overtuiging dat elke maatregel, door Zijne Hoogheid genomen, met hare eer en veiligheid strooken zou.’

Nagenoeg gelijktijdig deelde de andere agent in deze staatkundige onderneming, Willem Bodman, aan Alexander den uitslag zijner bevindingen in Engeland mede. Hij verzekerde hem, dat de heeren Burghley, Buckhurst en Cobdam, sir Christopher Hatton en de controleur Croft naar vrede met Spanje verlangden, en dat zij de *gunstige gelegenheid*, die zich onlangs had opgedaan *bij het misnoegen der Koningin tegen den graaf van Leicester*, hadden waargenomen, om op afzonderlijke onderhandelingen aan te dringen. Dit had reeds iets uitgewerkt; doch daar er geen zaakgelastigde kwam met geloofsbrieven van den prins van Parma, en Leicester voortdurend in zijne brieven ernstig tegen den vrede waarschuwde, was de ijver dier raadslieden verflauwd. Bodman vond hen allen bij zijne komst verlangend, zoo als hij zeide, ‘om zich van de zaak af te maken,’ met de verklaring, dat al het gebeurde louter het werk van het toeval was geweest en geheel buiten medewerking der Koningin was geschied; terwijl zij elkander om strijd uit de gunst van Hare Majesteit zochten te dringen. Grafigny echter berichtte Bodman, dat men zich op lord Cobham in deze zaak volkomen verlaten kon, en in het geheim met hem wilde handelen, terwijl lord Burghley met Andreas De Loo te Antwerpen briefwisseling zou houden. Daarenboven zou de bediende van den controleur Croft aan Bodman zeggen wat hij doen moest, en hem van dag tot dag zijn gedragslijn voorschrijven⁽¹⁾.

Nu was deze bediende van Croft, Norris genaamd, een roomschgezinde, iemand van slechten naam, en een gewezen spion van den hertog van Anjou⁽²⁾. ‘Indien uwe lordschap of ik zulke werktuigen bezigden,’ schreef Walsingham aan Leicester, ‘zouden wij ons, dat staat vast, geen klein verwijt op den hals halen; maar veinzers en bedriegers hebben soms het geluk, dat men het beste van hen denkt.’ Bodman hield het er voor, dat de heeren die den vrede voorstonden, met hunnen aanhang, niet genoeg kracht hadden, om hunne tegenpartij met goed gevolg

(1) Volgens een oorkonde, getiteld: ‘Lo que en particular siente Guillemo Bodeman de las intenciones de Inglaterra, anno 1586.’ (*Archivo de Simancas MS.*)

(2) BRUCE *Leyc. Corresp.* 231, 21 April/1 Mei 1586.

het hoofd te bieden. Hij verzekerde Farnese, dat *bijkans al de heeren en al het gemeene volk van Engeland gereed stonden om hun goed en bloed te wagen* en in persoon te velde te trekken om de zaak der Koningin en der godsdienstvrijheid te handhaven; en dat er volstrekt geen uitzicht op vrede was, tenzij de eene of andere onverwachte gebeurtenis - zoo als een nederlaag van Drake, of een inval van Filips in Ierland of Schotland - de kans deed keeren⁽¹⁾.

Daar Drake juist op dat oogenblik de eene luisterrijke overwinning na de andere behaalde, de spaansche Zee schoonvaagde, en de naaste zoowel als de afgelegenste bezittingen des Konings voor de engelsche wapenen deed sidderen, was een nederlaag van hem geen kans, waarop de partij der vredestitchers in het bedriegelijk spel, dat zij begonnen had, veilig rekenen kon. En toch, hoe zonderling het klinken mag, die schitterende zegepralen legde zij uit, of zij trachtte die uit te leggen, alsof het zoovele tegenspoeden waren geweest.

Tegelijk werd er een levendige, doch zoer geheime briefwisseling gevoerd tusschen lord Cobham, lord Burghley, sir James Croft, en verschillende ondergeschikte personen in Engeland aan de eene zijde, en Champagny, den president Richardot, La Motte, bevelhebber van Grevelingen, Andreas De Loo, Grafigny, en andere mannen in de onderworpen Gewesten, die min of meer Alexander's vertrouwen genoten, aan den anderen kant. Elk van beide partijen was verlangend om door geweld of door pluimstrijkerij de andere te bewegen om het eerste bod te doen. 'Men heeft u gebezigd om de engelsche kust op te nemen, in den tijd van den hertog van Norfolk,' schreef Cobham aan La Motte; 'gij herinnert u dus het uiteinde van den hertog. Toch heeft Hare Majesteit een afkeer van den oorlog, en het hangt slechts van den Koning af, om een vasten en duurzamen vrede te verkrijgen⁽²⁾.'

'Zeg lord Cobham, zoo ried Richardot La Motte aan, 'dat gij geene vrijheid hebt om in briefwisseling te treden, vóór dat gij van Koningin Elizabeth's bedoelingen zeker zijt. Hare Majesteit behoort het eerst te spreken, en haar goede gezindheid aan den dag te leggen⁽³⁾.'

'Onze vrienden mogen met u beraadslagen,' schreef Richardot aan Champagny; 'maar het mag volstrekt niet blijken dat Zijne Hoogheid er in het minst van weet. De Koningin moet met haar bedoelingen voor den dag komen⁽⁴⁾.'

(1) Het boven aangehaald HS.

(2) Lord Cobham aan den Heer van La Motte, 2 Maart 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

(3) Richardot aan La Motte, 23 Maart 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

(4) Richardot aan Champagny, 24 Maart 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

‘Gij hebt Champagny juist ingelicht,’ zoo richtte Burghley zich tot De Loo, ‘omtrent wat ik verleden winter van Hare Majesteits wenschen ten opzichte van vrede zeide: *De Nederlanden moeten gedwongen worden om tot gehoorzaamheid aan den Koning terug te keeren*; maar hun oude voorrechten behooren gehandhaafd te worden. Gij hebt echter verzuimd een woord te zeggen over het toelaten van den Hervormden godsdienst in de Nederlanden. Wat ik daar toen van gezegd heb, zeg ik nu nog: dat is een onontbeerlijke voorwaarde voor den vrede⁽¹⁾.’

Dit was een vrij belangrijk verzuim van De Loo, en het geeft ons een maatstaf aan de hand om zijn nauwgezetheid of bekwaamheid als onderhandelaar te beoordeelen. Voorzeker, indien de lord schatmeester van Engeland, uit naam van Hare Majesteit, het aanbod had gedaan om hare bondgenooten onder het juk terug te brengen, dat zij zonder hare hulp hadden afgeschud, en dat wel zonder hun verlof daartoe te hebben gevraagd, en zonder voor de godsdienstvrijheid, de oorzaak van den opstand, de minste waarborg te bedingen, dan zou de eer van Elizabeth en Engeland allerschandelijkst op het spel zijn gezet. Hoe meer die geheime briefwisseling wordt onderzocht, des te meer laat zich de onbepaalde en als bij ingeving gerezen argwaan rechtvaardigen, waarmede Leicester en de Staten-Generaal de engelsche staatkunde gedurende den winter en in het voorjaar van 1586 gadesloegen.

Burghley eischte dus van De Loo, om zich alles te binnen te brengen wat men hem in het geheim gezegd had van de noodzakelijkheid, om den Hervormden godsdienst in de vereenigde gewesten te blijven beschermen. Als de vrede duurzaam zou zijn, merkte hij op, dan was verdraagzaamheid een onmisbare voorwaarde, waar Hare Majesteit bijzonder op gesteld was.

De lord-schatmeester beweerde ook, en niet zonder reden, dat men bij een vredesverdrag bedingen moest, dat geen engelsche onderdanen, zooals vreedzame handelaars of zeelieden, in Spanje en Portugal meer in de gevangenissen der inquisitie mochten opgesloten worden om daar van honger om te komen, zoo als met een groote menigte reeds het geval was geweest.

Ondertusschen zocht Alexander Farnese, terwijl hij al deze geheime maatregelen aanmoedigde en bestuurde, zijn meester zorgvuldig op het hart te drukken, dat hij door al die onderhandelingen in het minst niet gebonden was. ‘Koningin Elizabeth,’ merkte hij zeer juist tegen Filips op, ‘is eene vrouw, en zij houdt in het geheel niet van onnoodige onkosten. Het rijk, aan rust gewend, is den oorlog reeds moede: daarom zijn

(1) *Lettera del Sr. Gran Tesoriero d' Ingleterra a Andrea de Loo, verbatim traslata dalla sua lingua in questa, 6 Marte 1586. (Archivo de Simancas MS.)*

allen daar tot vrede geneigd⁽¹⁾.’ ‘Men heeft mij in vertrouwen medegedeeld,’ zeide hij, ‘dat, als ik een behoorlijk gemachtigd en bevoegd persoon wilde zenden om te verklaren, dat Uwe Majesteit zich niet bepaald tegen de overkomst van lord Leicester verzet had, zulk een zaakgelastigde goed ontvangen zou worden, en dat de graaf misschien zou worden teruggeroepen.’ Alexander ging er daarop toe over om met de koelbloedigheid, die een vertrouwd landvoogd van Filips II paste, den weg dien hij had ingeslagen uitvoerig toe te lichten. Hij kon de onderhandelingen, die hij heimelijk voerde, elk oogenblik loochenen. Ondertusschen zou het onmetelijke voordeelen kunnen opleveren, als men op die wijze een vijand verschalkte, die zelf op bedriegen uit was.

Het verraderlijk overleg van het ontwerp werd met schaamteloze uitvoerigheid door hem besproken, en alle mogelijke gevolgen er van berekende hij wiskunstig. Filips moest een inval bewerkstelligen, terwijl Alexander de onderhandeling bleef voortzetten. Indien zij intusschen Holland en Zeeland weder aan Engeland konden ontweldigen, zou dat een onberekenbaar voordeel zijn. De prins liet evenwel eenigen twijfel blijken omtrent zulk een gelukkigen uitslag, omdat, waar men met ketters en zulk volk te doen had, niets dan snood bedrog te wachten stond. Het beste wat men er van hopen kon, was, ‘dat het dienen mocht om het aantal aanslagen en verbintenissen der Koningin en de pogingen om haar aanhang te versterken, te verminderen, en dien tijd van verslapping waar te nemen om het groot ontwerp ten uitvoer te brengen.’ In hunne voorbereidselen geen oogenblik te verflauwen, ‘de Koningin in slaap te wiegen,’ en, *vooral, den Franschen geen oogenblik rust te gunnen in hun binnenlandsche verdeeldheden en burgeroorlog*: ziedaar de houding, die de Koning en zijn stedehouder wilden aannemen, zooals zij die als onder vier oogen afspraken.

De president Richardot verzekerde tegelijk den kardinaal Granvelle, dat er te Brussel aan het verlangen der Engelschen naar vrede niet getwijfeld werd. Grafigny had den prins van Parma en zijn raadslieden bericht, dat de Koningin de allervriendschappelijkste gezindheid koesterde, en dat het punt van den godsdienst geen moeite zou geven, dewijl Hare Majesteit niets meer vragen zou, dan zijzelve gereedelijk zou willen toestaan. ‘*En cecy*,’ zeide Richardot, ‘*il y a du dur et du mol*.’ Want, daar hij er van bewust was, dat het spel aan de spaansche zijde louter bedrog was, kon onze voortreffelijke president niet

(1) ‘La Reyna, por ser muger, y sentir el gasto que la combiene hacer, y cansarce aquel Reyno acostumbrado a su reposo,’ enz. Parma aan Filips II, 30 Maart 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

onderstellen, dat er in de bedoelingen van het engelsche Hof een greintje goede trouw stak. In Frankrijk voelde men zich op den duur zeer ongerust, omdat men onderstelde, dat de regeering van Hare Majesteit een inval uit de gehoorzame Gewesten over de fransche grenzen op het oog had, niet in vereeniging met den Bearnees, maar met Hendrik III. Zoozeer tastten zelfs de slimste staatslieden in het duister. ‘Ik kan niet zeggen, dat ik over de fransche zaken zeer op mijn gemak ben,’ zeide de president: ‘het is niet in orde, als wij ons zelve moeten kittelen om aan het lachen te raken⁽¹⁾.’ Bovendien was het onmogelijk, voor de snerpande ellende der gehoorzame Nederlanden de oogen te sluiten; de hongernood was een vreeselijker vijand, dan Franschen, Hollanders en Engelschen te zamen; zoodat, gelijk Richardot bekende, ‘de onderhandeling inderdaad gezegend zou zijn,’ indien Holland en Zeeland daardoor zonder krijg aan den Koning werden teruggegeven. Het vooruitzicht was inderdaad alles behalve aantrekkelijk voor Nederlanders, die zoo aan de regeering verkleefd waren als onze oude verbintenissen- en plannensmeder, de gespanjoliseerde president van den Geheimen Raad. ‘Ik beken,’ zeide hij op klagenden toon, ‘dat Engeland straf verdient; maar ik zie niet in, hoe wij het die kunnen toedienen. Laat ons vooral van Holland en Zeeiand meester worden: dan zal het ons gemakkelijk vallen een stok te vinden, wanneer het ons lust den hond te slaan⁽²⁾.’

Ondertusschen had zich Andreas De Loo het gansche voorjaar lang druk geroerd, en de ooren der voornaamste raadslieden van het engelsche Hof volgegonsd. Hij had met den meesten ijver den heerschenden argwaan trachten te dempen, dat het Filips en Alexander met deze onderhandelingen, waarin zij zich zoo weinig aan de vereischte vormen hielden, volstrekt geen ernst was. Wij hebben zoo pas gezien, of die argwaan gegrond was of niet. De Loo verkreeg echter door zijn lastigheid - en lastig was hij, naar zijn eigen bekentenis, doorgaans - dat zijn brief van 26 December, op last van de Koningin, door Burghley geteekend werd. Het punt van den godsdienst veroorzaakte den eerzamen koopman veel moeite, en hij verzocht aan lord Buckhurst, aan den lord schatmeester, en vele andere heeren van den Raad, toch niet te gedoogen, dat door dit enkele punt, de verdraagzaamheid, de geheele zaak in duigen viel; ‘want,’

- (1) Richardot aan Granvelle, 30 Maart 1586. (*Archivo de Simancas* MS) Noch Richardot noch Parma zelf, kon dus voorzien, dat Hendrik III twee maanden daarna aan Filips II zou voorstellen om gezamenlijk een inval te doen in Engeland!
- (2) ‘Et nous sera aysé de trouver le baston, quand nous voulons battre le chien.’ (Ibid.)

zeide hij, ‘nimmer zal Zijne Majesteit dulden, dat de hervormde godsdienst op eenige wijze uitgeoefend wordt⁽¹⁾.’

Eindelijk liet Buckhurst hem bij zich komen, en gaf hem, in de tegenwoordigheid van den controleur Croft, te verstaan, dat hij de Koningin tot het volgende besluit gebracht had: vooreerst, dat zij er genoeg mede zou nemen, indien zij voor Holland, Zeeland en de andere Vereenigde Gewesten van den Koning zooveel godsdienstvrijheid verkreeg, als Zijne Majesteit, zonder zijn geweten of eer te krenken, kon toestaan⁽²⁾; verder verlangde zij eene verklaring van amnestie of algemeene kwijtschelding en vergiffenis; ten derde eischte zij van Filips het geld terug, dat zij aan de Staten voorgeschooten had.

Nooit was er een wonderlijker eisch gesteld - nooit had men van een volstrekt alleenheerscher schadeloosstelling gevorderd voor uitgaven, gedaan om den opstand zijner eigen onderdanen aan te stoken. De maatstaf der godsdienstvrijheid, die voor de Gewesten werd gevraagd - het geweten namelijk van den grootsten kwezel, die er ooit ter wereld bestaan had - zou naar alle gedachten even veel bijval vinden, als een vordering van schadeloosstelling, door de schrielleste mogendheid der Christenheid ingesteld. Er was echter bedongen, dat de goederen der ingezetenen van Holland en Zeeland, die om het geloof in ballingschap moesten gaan, door roomschgezinde gemachtigden beheerd zouden worden; en verder, dat de spaansche Inquisitie niet in de Nederlanden zou worden ingevoerd. Nauwelijks zou Filips na eene reeks van overwinningen beter voorwaarden hebben kunnen verlangen. Dat Elizabeth ze thans voorstelde, liet zich moeilijk overeen brengen met hare goede trouw jegens de Staten.

Met het oog op lord Burghley, die ziek lag aan de jicht, werd het denkbeeld geopperd, dat het 't best zou zijn, als de onderhandelaars in Engeland bijeenkwamen, daar hij noodzakelijk de hoofdleiding der zaak op zich nemen moest, en hem het reizen lang niet gemakkelijk viel. Zoo was dan volgens De Loo, de Koningin gezind om de vereenigde gewesten aan Filips over te leveren, en de hoop op de godsdienstvrijheid op te geven, mits zij haar zeventigduizend pond terugkreeg, die zij had gestoken in eene zaak, die haar niet veel voordeel scheen te beloven. Eenige weken daarna, bijna op hetzelfde oogenblik dat Elizabeth

(1) Memorial d'Andrea de Loo del negotiato alla corte d'Inghilterra nel mese di Febraio e Marzo 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) ‘Imprimis, che S. M^{ta} si contenta di non estar altrimenti sul punto della religione, che d'ottenere dal Re quella tanta tolerantia per la Hollanda y la Zelanda con le altre provincie unite, che potrà concedere con sua salva conscienza et honore.’ (*Ibid.*)

zoo plotseling voor de laatste maal haren toorn over den verslagen Heneage uitgoot, omdat hij, op haar eigen last, de Staten der Nederlanden van de onderhandelingen, die er waren aangeknoopt, kennis gegeven had - op datzelfde tijdstip zat Parma in het geheim een brief in cijferschrift aan Filips te schrijven. Indien sir Thomas dat stuk had kunnen lezen, zou hem het raadsel van Hare Majesteits gramschap gedeeltelijk zijn opgelost.

Parma had, schreef hij, door Bodman's bemiddeling van den controleur Croft vernomen, dat de Koningin genegen was om een bevoegd persoon als zaakgelastigde te ontvangen. Het was zeer duidelijk te zien, merkte hij op, dat de heeren van den Raad in Engeland alle middelen aangrepen, die hun geschikt voorkwamen, om met Spanje in aanraking te komen; en dat zij dit deden met voorkennis van de Koningin. De lord schatmeester Burghley en de controleur Croft hadden zich verwonderd getoond, dat de prins nog geen geheim zaakgelastigde aan Hare Majesteit gezonden had, onder voorwendsel van opheldering te vragen omtrent lord Leicester's verblijf in de Nederlanden, maar inderdaad om over den vrede te spreken. Zulk een zaakgelastigde had, naar men zich verluiden liet, een goede ontvangst te wachten. De lord schatmeester en de controleur zouden alles doen wat in hun vermogen was, om de onderhandeling te bevorderen; zoodat, met hunne hulp, en de neiging der Koningin tot vrede in aanmerking genomen, de maatregelen die er ten gunste van Leicester werden voorgesteld, konden worden opgeschort, en hij wellicht met al zijne Engelschen zou teruggeroepen worden.

De Koningin gaf zich, zoo als Parma het verder voordroeg, veel moeite om zich zoowel over den tocht van sir Francis Drake naar Indië als over de zending van Leicester naar de Nederlanden te verontschuldigen. Zij wierp, volgens zijn zeggen, al de schuld daarvan op Walsingham en andere slechtgezinde personen, en bekende dat zij thans de zaak beter inzag; zoodat, indien Parma terstond een gezant wilde afvaardigen, de vrede ongetwijfeld spoedig gesloten zou worden.

Parma had zijn genoegen te kennen gegeven over de gunstige stemming van Burghley en Croft, en hen met de hoop geveleid, dat hij een zaakgelastigde zou zenden, om met hen, zoo al niet rechtstreeks met Hare Majesteit, in onderhandeling te treden. Sedert eenigen tijd had het, volgens den prins, den schijn gehad alsof de engelsche regeering den graaf van Leicester niet goed ondersteunde, en zijne wenschen niet zocht tegemoet te komen. 'Dit doet mij denken,' zeide hij, dat de bovengemelde heeren van den Raad, als zijne mededingers, hem den voet pogen te lichten.'

In een tijd dat kuiperij en slinksche streken zoo algemeen

in zwang waren, is het moeilijk te beoordeelen, wie van al de plannensmeders, die zich met zulken lorshandel ophielden, op de grootste mate van zoogenaamde ‘diplomatische veinzerij’ bogen kon. Het staat te vreezen, dat ondanks kare menigvuldige en luidruchtige betuigingen van het tegendeel, het geweten der ‘koninklijke Maagd’ niet zoo vlekkeloos zuiver was, als men wenschen kon. Wij weten hoe luid Leicester zich had beklaagd - wij hebben gezien, welke krachtige bewijsgronden Walsingham tot haar nadeel aanvoeren kon; maar Elizabeth, hoe ook van schuld overtuigd, kon de aanklacht altijd wederleggen: want een oppermachtig vorst had in de zestiende eeuw, zelfs zonder dat hij tot Filips' stelsel van bijl en brandstapel de toevlucht nam, alle kansen voor zich om in een strijd met partikuliere personen de zege weg te dragen.

Parma's geheime berichten - waarmede hij niemand zand in de oogen behoefde te strooien, maar alleen zijn meester ten aanzien der engelsche staatkunde zoo nauwkeurig mogelijk moest inlichten - verdienen wel in aanmerking te worden genomen. Zij waren wel zonder twijfel gegrond op de opgaven van personen, die juist niet ter goeder faam stonden; maar die personen hadden geen reden om hun beschermer te bedriegen. Indien hunne verklaring al met de krachtige betuigingen van zeer aanzienlijke personen in tegenspraak kwam, moet men toch toegeven, dat zij wonderwel overeenstemde met de stilzwijgende welsprekendheid van gewichtige en raadselachtige gebeurtenissen.

Zonder de vraag te beslissen, of Elizabeth en Burghley Walsingham en Leicester wilden misleiden, of slechts Filips en Parma poogden te bedriegen, aarzelde Alexander Farnese natuurlijk geen oogenblik, om Filips aan te bevelen, zooveel mogelijk te veinzen. Zeer karakteristiek is de wijze, waarop de Koning met zijne vertrouwde raadslieden omging. Het was tusschen hen een stilzwijgende overeenkomst, dat zij altijd en bij elke gelegenheid ieder ander moesten om den tuin leiden. Zoo zij slechts onoprecht handelden, was het onmogelijk dat zij geheel en al verkeerd deden; maar groote ongelegenheid kon er uit ontstaan, wanneer zij eens een enkele maal tot eerlijkheid afdwaalden. Er viel dus niet aan te twijfelen, dat het Parma's plicht was om Elizabeth en Burghley te bedriegen. Wat hem te doen stond lag voor de hand: hij meldde zijn meester, dat hij de bestaande moeilijkheden zoo goed mogelijk aan den gang zou houden. ‘Om hen allen ten opzichte van de groote plannen tot een inval in slaap te wiegen⁽¹⁾,’ zou hij Bodman aan Burghley en Croft terugzenden, en zoo doende den lorshandel op de been houden. De Koning bleef er geheel buiten, en kon het verhandelde

(1) Parma aan Filips II, - April 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

steeds, wanneer hij goed vond, wraken, als niet van hem afkomstig. Ondertusschen won hij er evenveel kostelijken tijd door, als de tegenpartij er mede verloor. 'Indien wij langs dezen weg,' zeide Parma, de 'Engelschen er toe kunnen brengen om de steden, die zij in Holland en Zeeland bezet houden, aan ons over te leveren, zal dat een groote zegepraal zijn.' Hij drong er bij den Koning dan ook op aan om in de aanstalten tot den inval in het minst niet te verflauwen, en vooral zorg te dragen, 'dat de Franschen voortdurend met binnenlandsche verdeeldheden werden bezig gehouden, welk punt van het hoogste belang was.'

Intusschen weergalmde Europa van de overwinningen, door den koenen zeeschuimer Drake in Amerika behaald. San Domingo, Porto Rico, Santiago, Carthagen, Florida werden geplunderd en verwoest; en de onderstand, dien de spaansche regeering zoo lang uit die westelijke wereld getrokken had om zich in Europa staande te houden, was voor eenigen tijd afgesneden. Parma verontrustte zich over deze zegepralen van den Zeekoning - 'een geducht man voor den Koning van Spanje,' zoo als lord Burghley terecht opmerkte⁽¹⁾. De spaansche troepen leden in Vlaanderen gebrek, Vlaanderen zelf was geheel aan hongersnood ten prooi, en Filips had, zoo als gewoonlijk, slechts onbeduidende sommen overgemaakt om zijne stervende soldaten te redden. Parma's krediet was reeds uitgeput: in zulk een verwoest en verarmd land viel het dan ook zeer moeilijk om geld te krijgen; en nu trokken de weinige rijke kooplieden en bankiers, die er in Antwerpen nog over waren, lange gezichten op de verpletterende tijdingen uit Amerika. 'Zij trekken de koorden van hun beurs zoo stijf mogelijk toe,' zeide Alexander, 'en willen in geen schikking treden. De nadenkendsten onder hen maken zich zeer bezorgd over de door Drake behaalde voordeelen, en vreezen dat Uwe Majesteit de zaken hier geheel en al vergeten zal⁽²⁾.' Daarom, zoo gaf hij den Koning te verstaan, zou het geraten zijn alle verdere onderhandelingen met Engeland vooreerst af te breken, daar het wel niet te denken was, dat de Koningin, na zulke voordeelen te hebben behaald, genegen zou zijn voort te gaan op het pad, dat kort geleden was geopend. Daarenboven was de prins zeer bekommerd over de bedoelingen van Frankrijk: Mendoza en Tassis hadden hem bericht, dat er tusschen het Hof van Hendrik en dat van Elizabeth een goede verstandhouding heerschte, en dat de Franschen hunne binnenlandsche verdeeldheden vermoedelijk zouden bijleggen. Op dit punt zou de uitslag van hunne onvermoeide krachtsinspanning de ver-

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 199, 31 Maart/10 April 1586.

(2) Parma aan Filips II, 9 Mei 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

wachting der spaansche gezanten overtreffen; want, dank zij hun ijver, door den bekrompen onderstand van hun meester gerugsteund, zou de burgeroorlog in Frankrijk van even langen adem worden als de strijd in de Nederlanden. Parma echter, die ten opzichte van de fransche staatkunde nog geheel in het duister rondtastte, werd verontrust door de gedachte aan zeventigduizend man te voet en zesduizend ruiters, die uit een bevredigd en eendrachtig Frankrijk elk oogenblik op hem konden worden losgelaten; terwijl hij aan zulk een inval met eenige uitgehongerde en onvoltallige regimenten het hoofd zou moeten bieden. Indien dat alles werkelijkheid werd, indien Frankrijk met Engeland verbonden, Spanje openlijk den oorlog aankondigde, dan, zoo verklaarde Alexander, zou hij er volstrekt niet vreemd van opzien.

De prins vergiste zich in deze staatkundige beschouwingen, maar zijn argwaan tegen zijne naburen, in verband met den ellendigen toestand, waarin hij met zijn leger verkeerde, en die niet te ontkennen viel, bewees wel, hoezeer hij in het nauw was gebracht. Onder al zulke bezwaren voelt men zich gedrongen om aan zijn heldenmoed als krijgsbevelhebber en zijne uitstekende behendigheid als onderhandelaar hulde te doen. Hij had zijn vorst een hoogst getrouw en afgrijselijk tafereel opgehangen van de onderworpen Nederlanden: de grond bleef er braak liggen; de fabrieken en handwerken stonden stil; de handel was geknakt. Het gezicht alleen van zijne met lompen bedekte soldaten moest deernis wekken. De ellende der verzoende gewesten - Artois, Henegouwen en Vlaanderen - was onbeschrijfelijk; de toestand van Brugge zou het ruwste hart van medelijken doen weenen; met andere steden was het niet beter gesteld: Antwerpen was geheel te gronde gericht; al de ingezetenen kwamen er om van gebrek. Overal in de gehoorzame Nederlanden was de hongersnood zoo drukkend, als men zich sedert eene eeuw niet wist te herinneren. Het gansche land was door het krijgsvolk volkomen uitgemergeld, en geen ploeg ging er meer door. Parma moest gedurig gezanten ontvangen uit Brugge, Dendermonde, 's Hertogenbosch, Brussel, Antwerpen of Nijmegen, die hem met de duidelijkste bewijzen overtuigden, dat de gansche bevolking dier steden zoo goed als niets te eten had. Hij had echter geen voedsel voor hen: enkel vermaningen tot geduld kon hij geven. Hij had geen penning om zijn eigen soldaten van den hongerdood te redden, en driftig en bitter smeekte hij, dag aan dag, zijn vorst om hulp⁽¹⁾. Deze schil-

(1) Brieven van Parma aan Filips II, 19 April 1586; 9 Mei 1586; 27 Mei 1586; en andere (*Archivo de Simancas* MS.)

deringen zijn niet de schetsen van een geschiedschrijver, die indruk maken wil, maar zij zijn getrouw ontleend aan de geheimste mededeelingen van den prins aan Filips. Daarentegen, ofschoon Leicester over de hulpeloosheid der engelsche troepen in het Gemeenebest bijna even bittere klachten aanhief, was de toestand der Vereenigde Gewesten in verhouding zeer gunstig: de buiten- en binnenlandsche handel nam bij den dag toe; handels- en oorlogsvloten werden er uitgerust om verafgelegen streken te bezoeken; nijverheid en neringen bloeiden, en de vrijheidsoorlog werd van lieverlede, tegen alle verwachting in, een bron van welvaart voor het jeugdig Gemeenebest.

Filips, die over de fransche zaken minder bekommerd was dan zijn neef en zich de ellende der gehoorzame gewesten en den nood van het spaansche leger niet zoo sterk aantrok, zond Alexander zeshonderdduizend dukaten. Op een brief aan Parma, door Filips' secretaris opgesteld, waarin van de overzending dezer som melding werd gemaakt, schreef de Koning echter deze karakteristieke kantteekening: 'Zou het niet goed zijn, hem iets te zeggen over de tweehonderdduizend dukaten, die er voor Mucio misschien afgenomen worden; uit vrees voor grooter kwaad, als de prins op de gansche zeshonderdduizend rekende.'

Mucio kreeg dan ook zijn tweehonderdduizend dukaten. Een derde van den schralen onderstand, bestemd om den nood te verlichten van 's Konings gebreklijgende en dappere heirschaaar in de Nederlanden, werd ingehouden om de beurs te vullen van den intrigeerenden hertog van Guise. 'Wij moeten de verwarring in Frankrijk aan den gang houden,' zeide Filips, 'en den burgeroorlog aanstoken. Wij moeten het niet tot een algemeenen vrede laten komen; dat zou slechts tot verderf der Katholieken strekken. Ik weet, dat gij het goed zult keuren; en, wel beschouwd, is het in het belang der nederlandsche zaken. Bovendien zal het geld onmiddellijk weder worden overgemaakt⁽¹⁾.'

Veel waarschijnlijker was het, dat Alexander er ontevreden over zou zijn, hoezeer hij het ook met zijnen meester eens was over de noodzakelijkheid om den opstand tegen het Huis van Valois aan te stoken. Voorzeker, als een monarch voornemens was landen als Frankrijk, Engeland, Holland te veroveren, zonder zich uit zijn gemakkelijken leuningstoel in het Escuriaal op te richten, dan had hij wel - naar Alexander's meening - een wat beduidender kapitaal in die onderneming mogen steken. Geen monarch droomde er ooit van een wereldheerschappij te verwerven, met zoo weinig eigen inspanning of gevaar voor

(1) Filips II aan Parma, 14 Mei 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

zichzelven, of tegen een lager prijs, dan Filips II. Zijne eenige inspanning was aan zijne schrijftafel; maar zelfs daar waren zijne verdiensten ondergeschikt. Hij bleef dikwijls lang achtereen zitten: daar was hij knap in; doch in den laatsten tijd schreef hij zelfs weinig brieven. Een woord of twaalf, in raadselachtig schrift boven, aan den voet, of op den kant der eindelooze opstellen van zijne geheimschrijvers gekrabbeld, behelsden de meer of min heldere gedachten, die over de openbare zaken bij hem oprezen. Maar onwrikbaar bleef hij bij zijn voornemen: zijn leven wijdde hij aan de verdelging van het Protestantisme, de verovering van Frankrijk en Engeland, de onderwerping van Holland. Dat waren groote ontwerpen. Een Koning, die hetzij door persoonlijken moed en hooge begaafdheid aan het hoofd van een leger, hetzij door schrander staatsbeleid, hetzij door een meesterlijk beheer der geldmiddelen - door de inkomsten zijner bijna onbegrensde rijken te sparen - in zulke ondernemingen slaagde, zou alleszins aanspraak mogen maken op den roep van uitstekende bekwaamheid. Tot hiertoe evenwel was het slagen van Filips twijfelachtig geweest, en wellicht werd daartoe iets meer gevorderd, dan brieven aan Parma, en geringe sommen voor Mucio, welke luisterrijke over winningen Farnese ook in Vlaanderen behaalde; daar die toch altijd plaatselijk bleven.

Hoewel hij inderdaad zeer in de engte gedreven was, wist Parma toch zijne wanhoop te verbergen en wonderen te verrichten in het veld. De krijgsdaden in de lente en den zomer van 1586 zullen later geschetst worden; voor het oogenblik moeten wij de verborgen onderhandelingen tusschen Brussel en Engeland tot een geheel vereenigen.

Tot zijn grootste verwondering en genoegen bevond Parma, dat de engelsche vrededepartij door de zegepralen van Drake niet bewogen was om van zienswijze te veranderen. Weldra kon hij den Koning melden, dat, volgens de berichten van Champagny en Bodman, de lord schatmeester, de controleur Croft, lord Cobham, en sir Christopher Hatton zoo vredelievend waren gestemd als ooit. Deze vier werden door Grafigny afgeschilderd als heimelijk tegen Leicester en Walsingham samenspannend, en als sterk verlangend om tusschen de kronen van Engeland en Spanje eene verzoening tot stand te brengen. De koopmanstaatkundige was, volgens zijn eigene opgaaf, door Koningin Elizabeth zelve naar den prins van Parma afgezonden; wel is waar zonder geloofsbrieven of schriftelijken last, doch geheel met voorkennis en goedvinden der vier zoo even genoemde raadsheeren. Hij verzekerde Alexander, dat de Koningin en de meerderheid van den Raad sterk naar vrede wenschten, *en berouw toonden over het verledene*. Zij hadden hunne handelingen veront-

schuldigd met de noodzakelijkheid van zelfverdediging; zij hadden verklaard dat zij, in geval zij vast op vrede konden rekenen, bereid waren om, zonder weerzin of tegenstreven, maar integendeel van harte gaarne en zoodra mogelijk, het grondgebied, dat zij in de Nederlanden bezaten, en in het bijzonder de hollandsche en zeeuwsche vestingen, aan den Koning van Spanje over te geven; daar de Engelschen in deze zaken nooit veroveringen hadden ten doel gehad. Parma werd ook onderricht van het sterk verlangen der Koningin, dat hij als onderhandelaar gebezigd zou worden, omdat zij in zijne oprechtheid groot vertrouwen stelde. Zij en haar raadslieden hadden groote ingenomenheid betuigd met zijn plan, om een gemachtigde naar Engeland te zenden, en verklaard, dat Drake's overwinningen hun slechts genoegen deden, omdat daardoor hunne hoop op vrede met Spanje des te gemakkelijker verwezenlijkt zou kunnen worden. Zij waren, volgens Grafigny, zeer bevreesd voor de macht van Filips, en duchtten dat de Spanjaarden, met den Paus vereenigd, een inval in hun land zouden trachten te doen. Zij wenschten nu vurig, dat Parma - zoo als deze zelf den Koning meldde - in het diepste geheim een bekwaam zaakgelastigde naar Engeland zou zenden. De controleur had gezegd, dat hij voor den goeden uitslag instond; zoo de toeleg mislukte, zou hij er waarschijnlijk het hoofd bij inboeten. De vier raadsheeren legden buitengewonen ijver voor de onderhandeling aan den dag; en ieder hunner hoopte in de gunst der Koningin te stijgen, door den vrede zooveel mogelijk te bevorderen⁽¹⁾.

Parma liet zich een woord ontvallen over de mogelijkheid, dat al deze betuigingen valsch waren, en dat de Engelschen enkel hun best deden om den Koning van den voorgenomen inval terug te houden. Tevens vestigde hij de aandacht van Filips op de omstandigheid, dat *Burghley en de zijnen klaarblijkelijk alles gedaan hadden, wat in hun vermogen was, om te beletten dat Leicester in de Nederlanden grooter invloed kreeg, en hem de versterkingen in manschappen en de gelden, die hij zoo noodig had, te onthouden.*

Ongetwijfeld berustten deze mededeelingen van Parma aan den Koning op het gezag van een zaakwaarnemer, die niet al te nauwgezet van geweten was, en die als staatsman geen aanzienlijken of erkenden rang bezat. Men moet evenwel niet vergeten, dat beide partijen zich van hem bedienden; misschien wel omdat men hem gemakkelijk op zijde kon schuiven en doen wantrouwen, zoodra men dit geraden mocht achten; en dat hij daarentegen, als hij zoo kersversch van Burghley en zijn ambt-

(1) Parma aan Filips II, 11 Juni 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

genooten voor den schranderen Farnese verscheen, zijn meester bezwaarlijk enkel verdichtsels en leugens zou durven op de mouw spelden. Een zeer geslepen onderhandelaar moest het zijn, die staatslieden als Burghley en de andere raadsheeren van Elizabeth had kunnen verschalken; en een zeer vermetel dienaar, die het waagde om bij zulk eene gewichtige gelegenheid Alexander van Parma om den tuin te leiden.

Leicester hield Burghley voor een trouwen vriend; maar Davison en Heneage dachten ook dat hij tegenover hen oprecht was; de lord schatmeester had den graaf van Leicester dan ook wakker bijgestaan in de zaak van de aanvaarding der landvoogdij - 'eene zaak,' zeide Burghley 'die mij en anderen meer kwelling en last veroorzaakt heeft, dan eenige andere, zoolang ik lid ben van den Raad⁽¹⁾.' Doch zeker is het, dat de onderhandelingen gedurende de geheele lente en den zomer werden voortgezet; dat zij Leicester's aanzien de grootste afbreuk deden, en dat zij, voor zoo ver dit mogelijk was, voor hem, voor Walsingham en voor de Staten-Generaal diep geheim werden gehouden. Zij wisten van niets, dan wat zij door eigen slimheid ontdekt hadden; en de handelwijs der vier raadsheeren - voor zoo ver hunne houding tegenover Leicester en Walsingham betreft - was werkelijk onoprecht, en tevens onverstandig.

Het was te vreezen, dat Parma den engelschen landvoogd in het veld te sterk zou zijn; en de goede oude controleur Croft kon, al werd hij door den schranderen Burghley ondersteund, weinig hoop voeden om zelfs in geheel een jaar, zooveel te kunnen veinzen, als het spaansche kabinet, zonder inspanning, in eene week deed. Zij spanden er zich dan ook maar niet voor in: vermoedelijk handelde Engeland tegenover Filips veel meer ter goeder trouw, dan hij verdiende of dan Parma geloofde; maar het is waarlijk niet te verwonderen, dat Leicester zich beleedigd achtte, daar men hem op den duur poogde te blinddoeken.

Elizabeth was er lang niet over tevreden, dat zij niet rechtstreeksch brieven van Parma ontving; en uit hare ergernis daarover laat zich hare grilligheid gedurende het geschil over de landvoogdij verklaren. Vele personen in de Nederlanden hielden haar heftigheid voor eene klucht, die met Leicester van te voren was afgesproken; hierin vergisten zij zich, want het onderzoek der geheime briefwisseling uit dien tijd brengt de redenen van vele zonderlinge handelingen, die de tijdgenooten niet konden begrijpen, aan het daglicht. De Koningin was zonder twijfel zeer ongerust, en terecht, over het onweder dat zich langzaam boven haar hoofd samenpakte; doch hoe dreigender het gevaar

(1) BRUCE, *Leycester Correspondence*, 268, 13/23 Mei 1586.

werd, des te meer was de taal, die zij in het openbaar tot hooggeplaatste personen voerde, Englands gebiedster waardig.

Zij gaf Farnese hare verwondering te kennen, dat hij haar over de zending van Graigny en Bodman niet geschreven had. De eerstgenoemde, zeide zij, had in alles wat hij verhaald had de waarheid gesproken, behalve toen hij beweerde dat zij hem gezonden had. De ander had geen gehoor verkregen, omdat hij niets had medegebracht, dat ook maar in het minst naar geloofsbrieven zweemde. Daar zij thans van Andreas De Loo en den heer de Champagny vernomen had, dat Parma gemachtigd was om een vrede te sluiten, waarnaar hij sterk scheen te verlangen, merkte zij op, dat hij geen reden had om er zoo tegen op te zien, om den grondslag der voorgestelde onderhandelingen bloot te leggen. Het was beter, zonder omwegen op het doel af te gaan, dan zaken, die op eens afgedaan behoorden te worden, tot in het oneindige uit te spinnen⁽¹⁾.

‘Denk niet,’ zeide de Koningin, ‘dat ik begeer wat anderen toekomt. God beware mij daarvoor! Ik verlang alleen wat mijn eigendom is. Maar wees verzekerd, dat ik mij wel zal weten te hoeden voor het zwaard, dat tot mijn verderf is opgeheven; en geloof niet, dat ik lafhartig genoeg zou zijn om verongelijking te dulden, of mij aan de genade mijner vijanden over te geven. Wekelijks komen mij berichten en brieven uit Spanje onder de oogen, die melden dat dit jaar den val van Engeland zal medebrengen; want evenals de jager, die een wolf met huid en haar zoo vrijgevig onder zijne vrienden verdeelde, eer het dier was neergelegd, hebben de Spanjaarden Engeland en Ierland als buit verdeeld, voor dat die rijken nog veroverd zijn. Doch mijn koninklijk gemoed wordt in het minste niet verontrust door zulke bedreigingen. Ik hoop, met de hulp van Gods machtige hand, die mij tot nog toe steeds behoedde, al dat snoevend geweld te breken, en mijne eer en de rijken, die God Almachtig mij als erfdeel geschonken heeft, ongeschonden te bewaren.

‘Evenwel, zoo gij gemachtigd zijt om in onderhandeling te treden en vrede te sluiten, verklaar ik mij bereid om uwe voorstellen te vernemen; en ik verklaar bovendien, dat ik, indien die vrede mocht tot stand komen, u gaarne tot bemiddelaar zou wenschen. Zoo groote genegenheid draag ik u toe, al hadden eenige uwer brieven die gevoelens licht uit mijn hart kunnen wisschen.’

Kort daarna werd Bodman weder naar Engeland afgevaardigd, waar Graigny zich reeds bevond. Hij was nu van ongeteekende lastbrieven voorzien, die hem opdroegen te verklaren, dat de

(1) Koningin Elizabeth aan den prins van Parma, zonder dagteekening (*Archivo de Simancas* MS.)

prins, op het vernemen van de goede bedoelingen der Koningin, hem en Grafigny naar haar hof afgevaardigd had. Al wat de Koningin haren staatsdienaars zou in den mond geven, moesten zij aanhooren; doch daarbij moest het blijven. Indien de heeren van den Raad grieven tegen Zijne Majesteit inbrachten, en om verklaring vroegen, moesten de zaakgelastigden zeggen, dat zij geene bevoegdheid of last hadden om voor zulk een groot en Christelijk monarch het woord op te vatten. Zoo moesten zij alle gesprekken en opmerkingen, die op hun zending geen betrekking hadden, verhinderen⁽¹⁾.

Kortom, voortdurende stilzwijgendheid werd hen opgelegd, als de eenige, groote taak hunner zending. Ongelukkig echter onderscheidde de mannen, op wier begaafdheid in dit opzicht zoo strek gerekend werd, zich eenigszins door praatzucht. Grafigny had ook een brief bij zich van Alexander aan de Koningin, waarvan Bodman een afschrift kreeg; maar streng was hun bevolen, den brief, hun instructiën, en het doel hunner reis, voor iedereen geheim te houden.

De brief van den prins bevatte hoofdzakelijk beleefde plichtplegingen. Hij had zeide hij, al wat Agostino Grafigny had medegedeeld, overwogen en hij verzocht nu Hare Majesteit om hem te laten weten, welken weg men thans het best deed in te slaan. Hij betuigde haar zijn dank voor de goede meening, die zij van zijne oprechtheid koesterde, en zijn verlangen om alle bloedvergieten zooveel mogelijk te voorkomen; en zoo ging het voort, tot zijn brief natuurlijk eindigde met betuigingen van de hoogste achting en verkleefdheid⁽²⁾.

In het begin van Juli kwam Bodman te Londen aan. Hij vond Grafigny zeer teleurgesteld, daar hij lord Cobham had bezocht, waarbij hem een geheel andere ontvangst was te beurt gevallen, dan hij verwacht had, want Cobham had, uit spijt dat Grafigny geen lastbrief van den Koning had medegebracht, geweigerd om Parma's brief aan de Koningin aan te nemen, en zijn leedwezen betuigd dat Bodman bij deze zending zou gebruikt worden, daar hij gehoord had, dat die zeer onaangenaam en opvliegend was. Dienzelfden avond was Grafigny bij lord Burghley ontboden - die den brief voor Hare Majesteit aangenomen had zonder een woord te zeggen - en den volgenden ochtend was hem door verscheidene heeren van den Raad duchtig de les gelezen, omdat de prins in zijn brief had verklaard, dat de Koningin had laten blijken naar vrede te verlangen⁽³⁾.

(1) Instruccion enviada a Gualtero Bodeman, 20 Junio 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Parma aan Koningin Elizabeth, 20 Juni 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

(3) Relacion de lo sucedido en Inglaterra a G. Bodeman con los señores de aquel consejo, etc. 30 Juli 1586.

Zoo even hebben wij gezien, dat er in den brief hierop geen de minste toespeling voorkwam; doch daar noch Grafigny, noch Bodman, den brief gelezen hadden, maar alleen het afschrift dat hun daarvan gegeven was, konden zij niet anders zeggen, dan dat, indien de prins zoo iets beweerd had, geene verzekering van hun kant daar aanleiding toe had gegeven. Bodman troostte zijn ambtgenoot, zoo goed hij kon, met de verzekering, dat, indien de brief te voorschijn werd gebracht, hunne onschuld wel moest aan den dag komen; en Grafigny liet zich, ten minste op dit punt, tevreden stellen. Hij was echter over het algemeen zeer spijtig gestemd, en beklagde zich bitter over Burghley en de andere engelsche raadsheeren. Hij zeide, dat zij hem, tegen zijn zin, genoodzaakt hadden om die reis naar Brussel te doen; dat zij hem geschenken hadden aangeboden; dat zij hem in zijn huis geen rust wilden laten, maar hem gedwongen hadden om al zijn eigen zaken in den steek te laten, en hem veel tijden geldverlies hadden berokkend, terwijl hij hen diende. Zij hadden het sterkste verlangen aan den dag gelegd, dat Parma op die wijs den weg tot vredesonderhandelingen zou openen, en Grafigny hoop gegeven op eene rijkelijke belooning voor het deel, dat hij in de handelingen zou nemen. 'En nu,' zeide Grafigny met groote bitterheid tot zijn ambtgenoot, is er bij hen geen trouw, geen eergevoel te vinden; elk hunner trachtte zich zoo goed mogelijk er van af te maken, terwijl zij vroeger met elkander wedijverden om de zaak tot stand te brengen.'

Na zijn hart aldus voor Bodman te hebben uitgestort, begaf hij zich weder naar Cobham, en betuigde met groote heftigheid, dat Parma aan de Koningin nooit op die wijze geschreven had; hetgeen blijken zou, als de brief getoond werd.

Den volgenden dag werd Bodman te Greenwich ontboden, waar Hare Majesteit, zoo als gewoonlijk, haar verblijf hield. In een afgelegen koepel moest hij zich tot zonsondergang schuil houden; toen kwam de secretaris van lord Cobham zeer geheimzinnig bij hem, en verzocht den zendeling, hem op een zekeren afstand naar de vertrekken van lord Burghley in het paleis te volgen. Daar vonden zij den lord schatmeester, in gezelschap van Cobham en Croft. Burghley opende terstond het gesprek met eene verdediging van de staatkunde der Koningin, welke haar bewogen had krijgsvolk te zenden naar de Nederlanden en hunne zaak te omhelzen; en daarop ging men terstond over tot de zaak, die men te bespreken had:

Bodman (na de verklaringen van den lord schatmeester eerbiedig te hebben aangehoord). 'Het heeft Zijne Hoogheid echter zeer verwonderd, dat lord Leicester den eed aflegde als algemeen landvoogd van 's Konings provinciën. Ook voelt hij zich gekrenkt

door het groot betoon van vijandelijkheid van den kant van Hare Majesteit.’

Burghley ‘Het afleggen van den eed was onvermijdelijk. De Koningin was verplicht dien stap te dulden, omdat de Staten zoo sterk op een hoofd aandrongen. Maar Hare Majesteit heeft ons bevolen, heden met u te spreken, ten einde te hooren wat gij ons mede te deelen hebt uit naam van den prins van Parma.’

Bodman (na een menigte plichtplegingen) ‘ik heb geen last om iets hoegenaamd te zeggen. Mij is alleen voorgeschreven, naar alles te luisteren wat tot mij mocht gezegd worden, en wat Hare Majesteit goedvinden zou te bevelen.’

Burghley ‘Gij begint zeer bescheiden; maar de tijd dringt, en het is noodig om kort te zijn. Wij verzoeken u dus, zonder verdere voorafpraak, mede te deelen wat gij in last hebt te zeggen.’

Bodman ‘Ik kan Uwe lordschap slechts herhalen, dat mij is opgedragen volstrekt niets te zeggen.

Na dit schraal diplomatisch gastmaal, waarvoor het nauwelijks de moeite waard was, dat de aanwezigen er zich in zulk een diep geheim heen begeeven hadden, namen de heeren voor dien avond van elkander afscheid.

In spijt van hunne voorzorg, scheen het echter alsof het argusoog van Walsingham in den donker had kunnen zien; want den volgenden avond, nadat Bodman met even groote geheimzinnigheid op dezelfde plaats in tegenwoordigheid van dezelfde personen was gebracht, liet Burghley, eer men nog een woord gewisseld had, sir Francis ontbieden.

Dit verbaasde Bodman ten hoogste; want men had hem uitdrukkelijk gewaarschuwd, dat Walsingham van de onderhandeling niets weten mocht. De staatssecretaris liet zich echter niet zoo gemakkelijk verschalken, en weldra zat hij ook aan de tafel, het tooneel te overzien met zijne ernstige, droefgeestige oogen, die den ganschen lorshandel door en door zagen.

Burghley ‘Hare Majesteit heeft ons bevolen hier te vergaderen, opdat het blijken zou, dat zij deze onderhandeling niet geopend heeft. Laat Grafigny roepen.’

Grafigny verscheen terstond.

Burghley ‘Wees zoo goed ons te verklaren, hoe gij er toe gekomen zijt om u met deze zaak in te laten.’

Grafigny ‘De eerste maal dat ik naar de Nederlanden ging, was het voor mijn eigen zaken; ik had van niemand hoegenaamd last om met den prins van Parma te spreken; toen Zijne Hoogheid echter toevallig hoorde, dat ik in Engeland woonde, gaf hij te kennen, dat hij mij wilde zien. Ik had een onderhoud met den prins, en zeide hem, alleen als mijn eigen meening, dat de Koningin gaarne aan vredesvoorslagen het oor zou leenen,

en dat ik, daar sommige harer raadsheeren evenzoo gestemd waren, dacht dat Zijne Hoogheid door een gemachtigde te zenden wel iets goeds zou kunnen teweeg brengen. De prins antwoordde daarop, dat hij van zulk een uitslag volstrekt niet zeker was; maar dat hij, als ik door de Koningin of haren raad uit Engeland terug werd gezonden, iemand zou willen afvaardigen en machtigen om over den vrede te onderhandelen. Deze verklaring werd later, te gelijk met hetgeen er verder door ons was besproken, op bevel van Zijne Hoogheid, op schrift gebracht.’

Burghley ‘Wie gaf u last om, toen gij voor de tweede maal in Brussel waart, te zeggen dat gij kwaamt uit naam der Koningin? Gij wist immers zeer goed, dat Hare Majesteit u niet gezonden had.’

Grafigny ‘Dat heb ik nooit gezegd. Ik verklaarde, dat lord Cobham had opgeschreven, wat ik den prins van Parma zeggen moest. Nooit zal men kunnen bewijzen, dat ik het heb voorgesteld, alsof de Koningin naar vrede verlangde. Ik heb gezegd, dat Hare Majesteit *aan vredesvoorslagen het oor zou leenen*. Bodman weet dit ook; en hij heeft een afschrift van den brief van Zijne Hoogheid.’

Walsingham (tot Bodman) ‘Hebt gij dat afschrift nog?’

Bodman ‘Ja, heer secretaris.’

Walsingham ‘Wees zoo goed het te vertoonen, opdat deze zaak grondig onderzocht kan worden.’

Bodman ‘Ik verzoek de heeren om vergeving; maar dat kan ik waarlijk niet doen. Mijne instructiën verbieden mij, het stuk te laten zien.’

Walsingham (opstaande) ‘Ik ga dadelijk bij hare Majesteit het oorspronkelijke stuk halen.’

Een oogenblik stilte; binnen eenige minuten keert de secretaris terug met het verlangde stuk, dat de Koningin tot op dat oogenblik onder zich gehouden had, zonder het aan iemand hoegenaamd te laten zien.

Walsingham (na den brief oplettend voorgelezen te hebben) ‘Uit het gansche stuk blijkt met geen enkel woord, dat Hare Majesteit naar vrede zou verlangen.’⁽¹⁾

Burghley (neemt den brief over, en vertaalt dien langzaam uit het Italiaansch in het Engelsch) ‘Naar het schijnt, heeft zijne Hoogheid dit geschreven, in de onderstelling, dat signor Grafigny door de Koningin gezonden was, hoewel hij zijne instructiën van lord Cobham ontving. Het is echter duidelijk, dat de onderhandeling uit een toeval ontstond.’

De controleur Croft (zenuwachtig en alsof hij vreest om in

(1) *Relacion etc* Vergelijk BRUCE, *Leyc. Corresp.* 24 Juni/10 Juli 1586.

moeilijkheid te geraken) ‘Gij weet zeer goed, mijn heer Bodman, dat mijn bediende enkel in Duinkerken kwam om er paarden te koopen en te verruilen; en dat gij daar toevallig met hem in gesprek zijt geraakt over de beste middelen om tusschen de twee rijken vrede te stichten. Mijn bediende deelde u toen de goede gezindheid mede, die er in Engeland heerschte. Gij hebt daarop beloofd, dat gij er den prins over schrijven zoudt, en ik gaf den lord schatmeester terstond kennis van al wat er voorgevallen was.’

Burghley ‘Dat is volkomen waar.’

Croft ‘Mijn bediende begaf zich later opnieuw naar de Nederlanden, om te vernemen wat de prins van de zaak had gezegd.’

Bodman (bijzonder beleefd, doch op zeer beslist toon) ‘Neem mij niet kwalijk, heer controleur, maar in deze zaak moet ik de waarheid spreken, al hing ook de eer en het leven van mijn vader er van af. Ik verklaar, dat uw bediende Norris bij mij kwam, op uw uitdrukkelijken last, en mij uit uw naam en op uw gezag berichtte, dat er, als ik den prins van Parma wilde verzoeken om in het geheim een zaakgelastigde naar Engeland te zenden, terstond over vrede onderhandeld zou worden. Uw bediende drong er bij mij op aan, zijne Hoogheid in Brussel te gaan opzoeken. Ik weigerde dit, maar beloofde om het voorstel in bedenking te nemen. Na verscheidene dagen keerde uw bediende terug om den afloop te vernemen. Ik zeide hem dat de prins nog geen besluit genomen had. Norris drong sterk op de zaak aan; ik verklaarde, er mij buiten te willen houden. Daarop verzocht en kreeg hij van mij een aanbevelingsbrief aan De Loo, den geheimschrijver van zijne Hoogheid. Hiermede gewapend, trok hij naar Brussel, waar hij - zoo als ik vier dagen later vernam - met den prins een onderhoud had. Ten gevolge der berichten van Norris, van signor Grafigny en van andere mededeelingen, die over Antwerpen kwamen, besloot de prins mij naar Engeland te zenden.’

Burghley (tot *Croft*) ‘Hebt gij uw bediende last gegeven om Andreas De Loo te gaan spreken?’

Croft ‘Dat kan ik niet ontkennen.’

Burghley ‘Dat heer⁽¹⁾ schijnt zijn last vrij ver te buiten te zijn gegaan. Zijn meester zendt hem heen om paarden te koopen, en hij opent een onderhandeling over den vrede tusschen twee rijken. Wèl heeft hij eene kastijding verdiend. Wat verder de antwerpsche zaak betreft, zoo hebben wij veel brieven ontvangen, en ik heb er een gezien van den heer de Champagny, die met hetzelfde oogmerk geschreven was als al de overige.’

Walsingham ‘Ik begrijp niet, met welk doel de prins van

(1) ‘Mozo.’ (Ibid).

Parma Bodman hierheen gezonden heeft. Zijne Hoogheid bekent, dat hij daartoe geen last uit Spanje ontving.’

Bodman ‘Zijne Hoogheid was verlangend om te weten, hoe Hare Majesteit er over dacht. Zoodra dat bekend was, kon de prins ruime volmacht verkrijgen. Hij zou zoo ver nooit gegaan zijn, als hij er geen goede bedoeling mede had.’

Walsingham ‘Zeer waarschijnlijk. Ik vertrouw, dat zijne Hoogheid die volmacht ontvangen zal. Ondertusschen schrijft hij als prins van Parma deze brieven, en misschien werkt hij zijn gebieder daarmede meer in de hand dan ons.’

Hiermede liep het gesprek af. Eenige dagen later, den 14den Juli 1586, had Bodman met Burghley en Cobham een tweede onderhoud. Met weerzin bracht hij, op hun dringend verzoek, alles wat hij van zijne zending gezegd had op schrift.

De lord schatmeester zeide, dat de Koningin en de heeren van haren Raad ‘den vrede met open armen wilden ontvangen, als men daar ernstig over wilde onderhandelen.’ De Koningin had echter vernomen, dat de prins aan de pandsteden in Holland en Zeeland brieven gezonden had, waarin hij verzekerde dat Hare Majesteit voornemens was om ze aan den Koning van Spanje over te leveren. Dat was er op toegelegd om tweedracht te stichten, en deed de Koningin veel schade.

Bodman antwoordde daarop, dat dit maar praatjes van nieuwsgierige bemoeiallen waren; en dat de prins en al zijn raadslieden met de grootste oprechtheid te werk gingen.

Burghley gaf hem hierop te verstaan, dat hij de brieven in kwestie onderschept had, en dat zij in zijn bezit waren.

Zes dagen daarna - 20 Juli 1586 - had Bodman een afzonderlijk onderhoud met Walsingham, die hem meedeelde dat de Koningin Parma's brief beantwoord had, en dat de onderhandelingen in het vervolg op de gewone wijs moesten worden gevoerd, of in het geheel niet. Nadat Walsingham zijn mededingers de kans zoo afgewonnen en hun mijnen ondergraven had, liet hij den zaakgelastigde met een kort, beleefd afscheidswoord vertrekken. Daarna wenschte de heer controleur, geheel uit het veld geslagen, een vertrouwelijke samenkomst met Bodman, die echter weigerde met hem te spreken, tenzij in tegenwoordigheid van lord Cobham. Dit wees Croft van de hand. Op dezelfde wijze wist Bodman zich, naar zijn zeggen, te verlossen van lord Burghley en lord Cobham, daar hij met geen van beide afzonderlijk wilde spreken. Kort daarna kwam hij in de Nederlanden terug⁽¹⁾.

(1) *Relacion de lo sucedido etc.* MS

Een gelijksoortig, doch minder uitvoerig verslag van deze geheime handelingen, bevindt zich in de hollandsche briefwisseling (in het State Paper Office), onder den titel: *A declaration of the manner of treating of peace underhand to the Earl of Leicester*, MS. A^o. 1586.

Een brief van de Koningin aan Parma was eenigszins stekelig. Blijkbaar was die eer geschreven onder den invloed van Walsingham, dan van Burghley. ‘Een zeer zonderlingen brief,’ schreef zij, ‘hadden zekere Grafigny en zekere Bodman overgebracht;’ die brief was in een verkeerde meening gesteld. Het was zeer onbeschaamd, dat een persoon als die Grafigny, of iemand van zijns gelijken, de stoutheid had om op haar naam, buiten haar medeweten, tegen haar verlangen in, en tot verkorting harer eer, zulk eene onderhandeling te beginnen, alsof zij door boodschappen aan den prins getracht had om met den Koning, die haar zoo dikwijls goed met kwaad vergolden had, in onderhandeling te komen. Grafigny, na vroeger aan zijne Hoogheid het tegenovergestelde verzekerd te hebben, had nu in het bijzijn harer raadslieden verklaard, dat hij van de Koningin nooit eenigen last ontvangen had. Zij vermeldde ook in het kort den uitslag van Bodman's zoo even besproken bijeenkomsten met Burghley en de overigen; de zaakgelastigde had toen te verstaan gegeven, dat Parma volmacht zou vragen om over den vrede te onderhandelen, indien hij verzekerd kon zijn, dat de Koningin aan zijne voorstellen het oor zou leenen.

In antwoord hierop verwees zij naar haar openlijke verklaringen, waarin de krachtige drangredenen waren uiteengezet, die haar genoopt hadden om in de zaak der Nederlanden tusschenbeide te komen. Het was haar doel, haar eigen rijk te beschermen en haar oude naburen van ellende en slavernij te verlossen. Dat zou steeds het doel blijven van al hare handelingen, in weerwil van de kwaadwillige geruchten, die men had verspreid, als zou zij naar vrede verlangen, nog voor dat zij de veiligheid en de vrijheid harer bondgenooten behoorlijk gewaarborgd zag. Zij bleef vast bij haar besluit om hunne zaak nooit vóór hare eigene op te geven. Voorstellen, die strekten om hare veiligheid en die van hare naburen te bevorderen, zou zij altijd gunstig opnemen⁽¹⁾.

Parma van zijn kant meldde den Koning, dat er geen twijfel kon bestaan, of de Koningin had, met de meerderheid van haar raad, een afschuw van den oorlog, en dat men met de voorloopige onderhandeling reeds veel gewonnen had. De lord schatmeester Burghley had elken maatregel tot tegemoetkoming van lord Leicester door eindeloos uitstel en allerlei zwarigheden be-

(1) Carta descifrada de la Reyna de Inglaterra al Principe de Parma. (8 Juli 1586. - *Archivo de Simancas* MS.)

Een italiaansch afschrift van dit stuk vindt men ook in het State Paper Office, onder de vlaamsche briefwisseling.

lemmerd, en zoo had men hem slechts zeer weinig ondersteund. Ondertusschen was het den prins, naar zijn zeggen, gelukt, in het veld veel voordeelen te behalen, zonder dat de Engelschen iets gedaan hadden om dit te beletten. Sedert Grafigny en Bodman waren teruggekeerd, was het duidelijk, dat de engelsche regeering deze onderhandelaars zonder geldige aanstelling wilde verloochenen. Wel nam het vertrouwen op de gansche onderhandeling en op al de onderhandelaars hierdoor af; doch ongetwijfeld had er een sterk verlangen om te onderhandelen bestaan, en voelde men zich door den uitslag zeer teleurgesteld. Grafigny en Andreas De Loo hadden heel Antwerpen door rondgestrooid, dat Engeland den vrede als gesloten zou beschouwen, zoodra Zijne Majesteit verklaarde, voorstellen aan te willen nemen⁽¹⁾.

Zijne Majesteit zat ondertusschen in zijn kabinet, zonder het minste voornemen om eenig voorstel hoegenaamd te doen of aan te nemen, dan alleen de volstrekt onmogelijke, die hij wenschte. Hij glimlachte goedkeurend over de veinzerij van zijn neef en over de goede gevolgen, die zij reeds teweeg had gebracht. Hij had er vrede mee, zeide hij, om door onwettige onderhandelingen en door een koopman als zaakgelastigde te bezigen, tijd te winnen; want ongetwijfeld zou zulk een handelwijs beletten, dat men den graaf van Leicester den noodigen onderstand zond. Indien de Engelschen de pandsteden die zij in Holland en Zeeland bezet hielden aan hem wilden overleveren; als zij beloofden de zee, de Indiën en de eilanden niet langer door hunne vrijbuiters onveilig te maken; als zij borg stonden dat de afvallige Gewesten tot volkomen gehoorzaamheid aan den Koning en tot onderwerping aan de heilige Katholieke Kerk terug zouden keeren, was er misschien iets met hen te beginnen; doch, alles wel beschouwd, was Filips geneigd om te gelooven, dat zij van den aanvang af door valsche en arglistige beweegredenen gedreven werden. Hij drukte Parma daarom op het hart, hen met gelijke munt te betalen, zonder echter zijn goeden naam in de waagschaal te stellen, en zoo dikwijls in onderhandeling te treden, als de gelegenheid daartoe gunstig was, ten einde de Engelschen zooveel mogelijk te vriend te houden, in de hoop dat de versterkingen, die Leicester zoo dringend had aangevraagd, achterwege zouden blijven⁽²⁾.

De versterkingen bleven dan ook achterwege. Waren Burghley en Croft door Filips bezoldigd, dan hadden zij hem nauwelijks beter kunnen dienen, dan door te handelen zooals zij deden.

(1) Parma aan Filips II, 4 August. 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

(2) Filips II aan Parma, 18 Juli 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

Hieruit laat het zich verklaren, dat de engelsche regeering in hare verplichtingen tegenover Leicester en de Staten gedurende de gedenkwaardige lente en den zomer van 1586 herhaaldelijk te kort schoot: geen geld, geen manschappen werden er gezonden, terwijl er allergewichtigste krijgsondernemingen noodig waren. Met den eersten veldheer der eeuw moest zich een man meten, die nu wel als krijgshoofd nooit veel lauweren had geoogst, maar die dapper en overmoedig genoeg was, en die, als zijne regeering hem behoorlijk had ondersteund, zijne tegenpartij met groot voordeel had kunnen aantasten. Alexander bezat nauwelijks achtduizend man in werkelijke dienst: hongersnood, pest, armoede, miltzucht, putten zijn leger uit en verlamden hem. De volslagen verwoesting en ellende van het land is niet af te schilderen. Een wonder alleen kon de zaak des Konings redden, zoo als Farnese bij herhaling opmerkte. Als Leicester en Hohenlo hem, met een overvloed van manschappen en geld, fel en krachtig in het veld hadden kunnen aantasten, zouden zij den heldhaftigen kampvechter der Katholieke Kerk te gronde hebben gericht. Hij was van alle kanten ingesloten, afgesneden van de zee; hij stond als gebannen binnen een kring, die steeds enger werd, naarmate het gevaar toenam. Zijne eigene oudgediende krijgers, half krankzinnig van ellende, getergd door de ondankbaarheid van hun Koning, half naakt, uitgehongerd, verwoed, keerden zich tegen hem. Als zijn booze geest haalde Mucio hem zijn toevoer onder de handen weg; een zwaar onweder dreigde van fransche zijde; de gansche bevolking der ‘verzoende’ Gewesten - een millioen hulpbehoevenden - smeekte hem om brood; groote koopsteden, plotseling van alle welvaart beroofd en in roovers- en bedelaarsholen herschapen, vloekten den Koning, den bewerker van haren ondergang, en uitten woeste bedreigingen tegen zijn vertegenwoordiger: Alexander scheen zijn ondergang nabij - toen op eens de heer controleur Croft, als zijn goede genius, in de gestalte van een zijner heftigste vijanden als uit de wolken nederdaalde om hem bij te springen - en het tooneel als door een tooverslag veranderde.

De zwakke oude man had, met zijn gluipenden bediende, Monsieur's gewezen spion, die later zulk een handig paardenkooper bleek, Filips en Alexander beter gediend, dan vele regimenten Spanjaards en Walen hadden kunnen doen. Leicester's arm werd verlamd, op het oogenblik zelf, dat hij zich den besten uitslag mocht beloven. Hun kuiperijen, hoe nietig en onvruchtbaar die ook schenen, hadden werkelijk gewichtige gevolgen: een reeks van overwinningen, door Parma behaald, zou de zegepralen vervangen, die Elizabeth en de Staten zoo gemakkelijk hadden kunnen verwerven.

De veinzerij van het spaansche Hof was zonder wederga. De geheime briefwisseling uit dien tijd ontdekt ons, dat het eenige doel was, om de Koningin en haren raadslieden een rad voor de oogen te draaien, en tijd te winnen voor de aanstalten tot den inval in Engeland en de verovering van Holland - dat tweeledig plan, dat Filips voor zijn laatsten ademtocht niet op zou geven. Hij voor zich had nooit aan een eerlijke onderhandeling gedacht. De Koningin daarentegen was oprecht; Burghley, Hatton en Cobham evenzeer, en Croft ook, voor zoover Spanje betrof. In het begin der onderhandeling waren zij althans oprecht geweest. In de vertrouwelijke gesprekken tusschen Bodman en Grafigny, die wij kort te voren beluisterden, spraken deze plannensmeders de waarheid; want zij hadden geen reden om elkander te bedriegen, of om bespieders te vreezen die eerst eeuwen later zouden geboren worden. Deze gesprekken hebben ons ontdekt, dat de lord schatmeester en drie zijner ambtgenooten in het geheim hun best gedaan hadden om Leicester's aanzien en macht te besnoeien, om te beletten dat er naar de Nederlanden onderstand gezonden werd, en om een overijlden en onbevredigenden, zoo al geen schandelijken vrede tot stand te brengen; en dat wel met medewerking van Hare Majesteit. Nadat hunne aanslagen door den waakzamen secretaris van staat ontdekt waren, wilden zij de schande laden op de werktuigen, tot dit bedrog gebruikt. Elizabeth, zoo heette het, verlangde niet naar vrede. Verre van daar: geheel haar gemoed kwam in opstand, als er slechts van gerept werd. Zij ontstak in fellen toorn tegen Bodman, De Loo, Grafigny en al de anderen, omdat zij de zaak zoo verkeerd hadden voorgesteld. Maar zij wilde 'het oor leenen.' En dat koninklijk oor werd dan ook geleend; en noodlottig was het vocht, dat er droppel voor droppel werd ingegoten. De groote nederlandsche onderneming werd geheel ondermijnd door het langzaam vergift der zoo te onpas geopende onderhandeling. De vrucht van Drake's schitterende zegepralen in Amerika ging er door verloren. Het kloeke hart van den praalzieken, doch moedigen Leicester werd er door ter neder geslagen, terwijl tegelijk het reusachtig plan der armada, die Engeland te gronde moest richten door het onbepaalde uitstel, waar Filips steeds zoo naar verlangde, bevorderd werd.

Gelukkig bleef de schrandere Walsingham op zijn post, en kon hij, eer het te laat was, een tegengift toedienen; en aan hem hadden Engeland en de Nederlanden duurzame verplichting. Terwijl Alexander en Filips de engelsche regeering verdachten van het opzet om hen te misleiden, kon het hunne opmerkzaamheid toch niet ontgaan, dat de graaf van Leicester aan zijn lot overgelaten en misleid werd. Evenwel had de partij der vredelievenden in de regeering hare plannen niet geheel en al

kunnen verbergen, daar zulke praatzieke lieden als Grafigny en De Loo gebezigd werden tot iets, dat een geheime onderhandeling moest heeten. Vruchteloos trachtten Leicester's vrienden in de Nederlanden zich rekenschap te geven van de achteeloosheid, waarmede men hem behandelde, en den ellendigen staat, waaraan men zijn leger prijs gaf. Zonder de minste hoop op een goeden uitslag, poogden zij de 'allernadeeligst werkende berichten' te wederleggen, die overal in omloop waren⁽¹⁾.

Dank zij het gepraat der mannen in wier lastbrief hoofdzakelijk was voorgeschreven, dat zij zwijgen en met alle inspanning toehooren moesten, werden de geheime onderhandelingen tusschen Parma en de leden van den Raad in Engeland algemeen bekend in Antwerpen, in Den Haag, in Amsterdam, in Brussel en in Londen. Wel is waar kon men niet weten, wat er werkelijk gezegd en gedaan was; doch dat er iets gedaan werd, waarvan Leicester niet weten mocht, was zeker. Grafigny bracht op een zijner bezoeken in de gehoorzame provinciën een koppel hazewindhonden en een span paarden uit Engeland aan Alexander ten geschenke en overal waar hij kwam, snoefde hij op den duur, tegen ieder die het hooren wilde, van gewichtige onderhandelingen, die hem waren opgedragen, en van zijn vertrouwelijken omgang met groote personages in beide landen. Leicester daarentegen werd overal buiten gehouden. Hem deelde Grafigny niets mede, doch eens zond hij hem een schotel pruimen; 'en dat,' zeide de graaf, met overtolligen nadruk, 'durf ik u verzekeren, zoo waar als God leeft, is al wat ik ooit gekregen heb, sedert ik in deze landen gekomen ben⁽²⁾.' Als men zich te binnen brengt, dat Leicester vele duizende ponden aan de zaak der Nederlanden ten offer had gebracht⁽³⁾; dat hij zijne vaste goederen zeer bezwaard

- (1) Cavendish aan Burghley, 18 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)
'Champagny ontziet zich niet, allerwege uit te strooien,' zeide Cavendish, 'dat hij de vredesvoorwaarden, door Hare Majesteit gesteld aan zijn meester, den Koning, onder zich heeft, en dat het in zijne macht staat om den vrede naar believen te sluiten, met de verzekering, dat een of twee onzer voornaamste raadsheeren de zaak met hem zullen behandelen. Deze vreeselijke en hooze aanslag kan niet anders dan groot verderf teweeg brengen; want dit volk, zoo lang door de felste jammeren gegeeseld, is uitermate voorzichtig en achterdochtig geworden. *Als het het spaansche juk op nieuw wilde dulden, zoo roept het, is er geen bemiddelaar noodig, daar men gemakkelijk alleen een verdrag kan sluiten, om op de minst nadeelige voorwaarden weder even ellendig te worden als vroeger.*'
- (2) *Leyc. Corresp.* 246, 28 April/8 Mei 1586.
- (3) 'Ik zelf,' schreef de graaf aan Burghley, 'heb, sedert mijne komst hier, meer dan 3000 pond aan onze soldaten voorgesloten; en toch, in welken nood zij zich bevinden, zelfs dan als men hunne diensten het hoogst noodig heeft, valt iedereen hier in het oog. Er zijn zulke gemeene en gevaarlijke muiterijen voorgevallen, dat ik er niet zonder droefheid aan denken kan,' enz. 29 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

had, om zich meer gereed geld te verschaffen; dat hij van de Koningin nooit een penning bezoldiging ontvangen had⁽¹⁾; dat zijne soldaten ‘zoo haveloos en in zulke gescheurde kleederen rondliepen als gemeene schooiers, dat het deernis wekte om hen te zien,’ en dat zij verstoken bleven van middelen tot levensonderhoud; dat hij zoo veronachtzaamd, misleid en vernederd was, dat hij zich moest afschilderen als ‘een wanhopige, die op een hopelooze onderneming uitgezonden was⁽²⁾,’ dan moest men erkennen, dat Grafigny's schotel pruimen niet voldoende kon zijn om hem dat alles te vergoeden.

Van tijd tot tijd werd hij door sir Francis ingelicht, die nu en dan zijne tegenstanders dwong om hun spel bloot te leggen, en die den graaf getrouw kennis gaf van al wat hij ontdekken kon. ‘Wij verlangen zoo gretig naar vrede, door al de oorlogslasten’ schreef hij in April, ‘dat wij bij het streven daarnaar noch onze eer, noch onze veiligheid achten. Er wordt hier iets geheims verhandeld, en men draagt groote zorg, dat ik er niet mede bekend wordt.’ In spijt echter van al hunne

- (1) Den 14den Mei 1586 namen de Staten-Generaal, ingevolge Leicester's herhaald verzoek, om hem eene som toe te leggen voor zijn eigen persoonlijke uitgaven, bij wijze van bezoldiging, het besluit, dat, ofschoon de Koningin in het verdrag met de Staten zich uitdrukkelijk verbonden had, om den luitenant-generaal en andere krijgsbevelhebbers uit hare beurs te bezoldigen, zij zelven gaarne, overeenkomstig zijn verzoek, voor zijn bezoldiging en onderhoud wilden zorgen. Vooraf echter verzochten zij den heer Killigrew om hun mede te deelen, hoeveel Hare Majesteit maandelijks den luitenant-generaal betaalde. Den 16den Mei brachten afgevaardigden der Staten, die benoemd waren om van Killigrew de gewenschte inlichting te verkrijgen, het antwoord van dien zaakgelastigde ter kennis der vergadering. ‘Dezelve Heere Killigrew hen opentlyck ende rondelyck heeft verelaert, dat Zyne Ex^{cie} tot op deze ure toe nyet eenen stuyver voer tractement hadde ontfangen van Haere Ma^t, ende dat dezelve Zyne Ex^{cie} hem hadde geseyt *en parole de prince*, dat van zyn tractement bij haere Mat. nyet een woort was gesproken.’ Resolutiën van de Staten-Generaal, a^o 1586. HS. van het Haagsch Archief.
- Later (4 Juli 1586) werd door de Staten-Generaal besloten, dat de graaf een jaarlijksche bezoldiging van 60 000 gulden ontvangen zou, te vinden uit de algemeene belasting op de lakens; en dat, ingeval Hare Majesteit bleef weigeren om tot zijne bezoldiging bij te dragen, de jaarwedde, hem door de Staten toegelegd, op 100 000 gulden gebracht zou worden. Tien duizend pond sterling 's jaars was in de zestiende eeuw voorzeker een vorstelijke bezoldiging, en het stond der Koningin, die haar gunsteling ‘geen stuiver’ wilde betalen, al zeer slecht om aanmerkingen te maken op tekortkomingen der Staten-Generaal, die zich zooveel milder toonden dan zij.
- (2) *Leyc. Corresp.*, 31 Mei/16 Juni 1586.

zorg, werden de geheime plannensmeders somtijds, zooals wij gezien hebben, door den secretaris verschalkt en, nadat hij hen op die wijze van schaamte had doen kleuren, genoodzaakt hem half in het vertrouwen te nemen. 'Uwe lordschap kan zien,' schreef hij, nadat hij in het bezit gekomen was van Parma's brief aan de Koningin, en de fijngesponnen weefsels van Croft's knoeierij uit elkander geward had, 'wat door zulke onhandige dienaars te weeg wordt gebracht. *Zij, die zich van hen bediend hebben, schamen zich er over*⁽¹⁾.'

Onuitsprekelijk was, zooals wij gezien hebben, de verbazing van Bodman en Grafigny, toen zij in de vertrekken, door Burghley in het paleis van Greenwich bewoond, waar men hen zoo geheimzinnig nadat de avond gevallen was uit den verborgen koepel had heen geleid, plotseling den deftigen secretaris van staat voor zich zagen, dien zij zoo zorgvuldig hadden pogen te misleiden, en groot was de verlegenheid van Croft en Cobham, en zelfs van Burghley, die anders zelden zijn kalmte verloor.

En zoo hield Walsingham geduldig zijn koers, met het dieplood in de hand, door den nevel heen en tusschen zandbanken en klippen door, en heesch trouw signalen voor den makker, die hem op dien gevaarvollen tocht vergezelde. Wat den graaf zelve betreft, hij ergerde zich over de kortzichtige staatkunde zijner meesteres; de onachtzaamheid, waarmede men hem aan zijn lot overliet, krenkte zijne fierheid, en stelde zijne eerzuchtige ontwerpen te leur. Hevig en verstandig toonde hij de noodzakelijkheid aan van krachtige maatregelen te velde, voor geheel het voorjaar en den zomer, die nu met beuzelachtige onderhandelingen verspild werden. Hij was voor den vrede, indien men een duurzamen en eervollen vrede kon verkrijgen; doch hij hield vol, dat de eenige weg daartoe een 'goede, felle oorlog' was⁽²⁾. Zijne troepen sloegen aan het muiten, omdat zij geen soldij kregen, zoodat hij verplicht was geweest enkele soldaten met den dood te straffen, hoewel hij betuigde, dat hij 'liever duizend mijlen ver te voet' geld voor hen had willen gaan halen⁽³⁾, dan daartoe de toevlucht te nemen; en hij zag zich door zijne regeering tegengewerkt op het tijdstip, dat de toestand van zijn grooten tegenstander geheel hopeloos scheen. Was het wonder, dat de trotsche graaf zich van spijt verbeet, als hij zag hoe zulke schoone kansen hem ontglipten? 'Hij wilde op den

(1) Ibid. ½1/1 April, 24 Juni/4 Juli 1586.

(2) *Leyc. Corresp.* 253, 254, 30 April/10 Mei 1586.

(3) Leicester aan Burghley, 29 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

grond kruipen,' zeide hij, 'zoover zijne handen en knieën hem konden dragen, om Hare Majesteit aan een goeden vrede te helpen; maar het moest een degelijke vrede wezen en niet een schijn er van.' Het was voor Holland en Engeland zaak om te vechten, totdat zij hopen konden om op een voordeeligen voet met den vijand te onderhandelen. Hij was schrander genoeg om te doorzien, dat zijn onoprechte ambtgenooten in Engeland den vijand de kaarten in de hand speelden. Overwinningen werden er vereischt; overwinningen beloofde de graaf te behalen, mits hij behoorlijk ondersteund werd; en, welk een snoever hij ook was, toch is het geen volstreckte onmogelijkheid, dat hij zijn woord had kunnen houden. 'Indien Hare Majesteit van haar voordeel partij wil trekken,' zeide hij, 'zal zij den Koning van Spanje en den prins van Parma dwingen om op behoorlijker manier dan met behulp van kooplieden den vrede te zoeken.' Aan moed en zelfvertrouwen ontbrak het den landvoogd niet. Of hij bekwaam genoeg was om het van Alexander Farnese als veldheer te winnen, zou later blijken; doch er is geen twijfel aan, dat hij reden genoeg had om te denken, dat op dat oogenblik een krachtige veldtocht beter van dienst kon zijn om een eervollen vrede te verkrijgen, dan 'koopmansknoeierij.' Met groote verontwaardiging inderdaad zag de hooggeboren Leicester, dat 'kooplieden en kramers in eene zaak van zooveel gewicht aan het kwanselen waren⁽¹⁾,' en het waagden hem een schotel pruimen te sturen, als hij van de Koningin een half dozijn regimenten verwachtte; en waarlijk, de kramers hadden de zaak geweldig verknoeid.

Nooit was er een bedriegelijker onderhandeling gevoerd, en het was natuurlijk dat de luitenant-generaal in het buiten- en de staatslieden in het binnenland treurig en verontwaardigd waren, toen Engeland zoo op blinde klippen dreigde te stooten, terwijl men eene vreedzame haven dacht binnen te loopen. Indien Walsingham en hij met den vijand geheuld hadden, zooals sommige leden van den Raad die hij bij name noemen kon, dan zou men, beweerde Leicester, de galg nog een te lichte straf voor hen geacht hebben; en toch wilde hij wel gehangen worden, als de gansche spaanschgezinde partij in Engeland kans zag voor de Koningin een vrede te bewerken, dien zij gevoeglijk aannemen kon.

Zeker was de spaanschgezinde partij volstrekt niet in staat om een vrede tot stand te brengen. Geen menschelijke macht was daartoe in staat. Al ware Engeland zelfs genegen en bij machte geweest om Holland, aan handen en voeten geboeid

(1) *Leyc. Corresp.* 245, 247, 28 April/10 Mei 1586.

aan Filips over te leveren, zelfs dan had het slechts een onzeker bestand kunnen verkrijgen. Filips had Englands verovering en Elizabeth's onttrooning eenmaal gezworen. Zijn plan stond vast; alleen door het ten onder brengen van Engeland, hoopte hij de Nederlanden weder te bemachtigen: Engeland moest hem tot een brug dienen om in Holland te komen. Het ontwerp van den inval rijpte langzaam, doch gestadig, en niets had den Koning van zijn groot voornemen kunnen terughouden. Zelfs te midden van al die intriges, van al die onderhandelingen door Bodmans of Grafigny's, van engelsche ruinen en iersche hazewindhonden, van schotels pruimen en eigenhandige brieven van Hare Majesteit en Zijne Hoogheid, hield de prins zich bezig met kalm al de bijzonderheden van den inval te overdenken, waarvoor, gelijk men hoopte, tegen den herfst van het jaar 1586 alles in gereedheid zon zijn. Ofschoon hij aan Filips een bijzonder zaakgelastigde gezonden had, die mondeling overbrengen zou wat hij niet aan het papier durfde toevertrouwen⁽¹⁾, trad Alexander toch, op den aanhoudenden aandrang van zijn meester, eindelijk in meer bijzonderheden, dan hij ooit te voren had durven doen; en dat wel op hetzelfde oogenblik, dat Elizabeth alleraandachtigst 'het oor leende' aan een onderhandeling, en op de hevigste wijze haar toorn lucht gaf tegen sir Thomas Heneage, omdat hij met de Staten-Generaal zonder omwegen had gehandeld.

De prins merkte op, dat hij, toen hij drie jaren geleden den Koning een verslag gezonden had van de kusten, ankerplaatsen en havens van Engeland, de meening te kennen had gegeven, dat de verovering van Engeland eene onderneming was, de grootheid en de Christelijke vroomheid van Zijne Majesteit waardig, en niet zoo moeilijk dat men die als geheel onmogelijk moest beschouwen. Om echter geheel en al meester van den toestand te zijn, had hij toen gedacht, dat de Koning geen deelgenooten in het ontwerp moest inwijden, en zich niet moest inlaten met de ingezetenen van Engeland. Sedert dat tijdstip was het plan moeilijker te volvoeren geworden, daar het thans overal - in Italië, Duitschland en Frankrijk - een algemeen, zelfs afgezaagd onderwerp van gesprek was, zoodat men weinig twijfel kon voeden, of geruchten er van kwamen dagelijks Koningin Elizabeth en allen ingezetenen van haar rijk ter oore. Daarom had zij met Zweden, Denemarken, de protestantsche Vorsten van Duitschland, en zelfs met de Turken en Franschen, een nauw verbond gesloten. Toch zou de Koning, in spijt van

(1) Parma aan Filips II, 20 April 1586. (*Archivo de Simancas* MS.) Ook een stuk getiteld: *Lo que dijo J.B. Piata* (de zaakgelastigde, van wien in den tekst gesproken wordt) *a Don Juan de Idiaquez*: 24 Juni 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

deze hinderpalen, als hij zijne koninklijke hand aan het werk sloeg, de taak wellicht nog kunnen volvoeren, daar de genade van den Almachtige, wiens zaak het gold, de onderneming voorzeker met een goeden uitslag zou bekronen.

Zulk een echt christelijk en katholiek koning als Filips, wenschte natuurlijk het gebied der heilige kerk uit te breiden, en zoovele onschuldige martelaars in Engeland te hulp te komen, die God luide om uitkomst baden. Daarenboven had Elizabeth in 's Konings Nederlanden sedert lang in het geheim, en thans, nu Antwerpen bezweken was, en Holland en Zeeland op het punt stonden van hem in handen te vallen, zelfs openlijk den opstand aangestookt.

Zoo had zij, in het geheim en in het openbaar, de maat harer schuld volgemeten, en het was duidelijk te zien, dat de Heer haar, tot straf voor hare zonden, geheel en al van het verstand beroofd had, opdat Zijne Majesteit het werktuig zou kunnen zijn om haar te tuchtigen zoo als zij verdiende. Een zoo voorzichtig, dapper en begaafd monarch als Filips kon thans de geheele wereld doen verstaan, dat ieder, die het waagde den rechtmatigen en verschuldigten eerbied voor hem te verliezen zooals deze vorstin had gedaan, zulk eene tuchting te wachten stond als koninklijke macht, door goeden raad geleid, vermocht toe te dienen. Parma verzekerde zijn Vorst, dat, indien de verovering van Engeland eenmaal gelukt was, die van de Nederlanden zeer gemakkelijk en binnen kort zou voltooid zijn; maar dat het anders, door de ligging van het land en de kracht en hardnekkigheid der inwoners, eene zaak zou zijn van langen duur, vol gevaren, en dan nog altijd met een onzekeren uitslag. ‘Op drie punten,’ zeide hij, ‘kwam het voor den inval in Engeland hoofdzakelijk aan: dat men de strengste geheimhouding in acht nam, den burgeroorlog in Frankrijk gaande hield, en de zaken in de Nederlanden verstandig regelde.’

De Franschen zouden, als men hun binnenslands niet genoeg werk wist te verschaffen, de onderneming ongetwijfeld zoo gevaarlijk maken, dat zij bijkans onmogelijk werd; want het stond vast dat die natie, naijverig op de groote macht van Filips, steeds alles in het werk had gesteld - en zij zou dit blijven doen - om zijne plannen te dwarsboomen.

Wat de Nederlanden betrof, het zou wenschelijk zijn om, behalve de bezettingen, een goed aantal troepen in die landen achter te laten: op zijn minst zooveel als er zich thans bevonden, en ook vele duitsche en zwitsersche huurbenden op wachtgeld in dienst te houden. Voorts zou het wenschelijk zijn, dat Alexander de meeste personen van aanzien en invloed in de Nederlanden naar Engeland medenam, opdat zij in zijne afwezigheid geen kwaad zouden stichten.

Wat geheimhouding betrof, dat was in Parma's oog het gewichtigste van alles. Al de gesloten verdragen moesten min of meer algemeen bekend worden, vooral die, welke met den paus of door zijne bemiddeling waren aangegaan. Daardoor zou de Koningin van Engeland de lucht krijgen van de spaansche plannen, en, ter versterking van hare eigene gewapende burgers, in Duitschland voetvolk en ruiters lichten, en eene geduchte oorlogsvloot uitrusten, waarin zij goed kon worden geholpen door Holland en Zeeland, waar men schepen en matrozen in overvloed had. Daarenboven kenden de Engelschen en de Nederlanders hun kusten, stroomen, getijden, ondiepten, losse zandbanken en havens beter, dan de bekwaamste loodsen en stuurlieden, die de Koning daarheen kon zenden. Zoo kon de vijand, na zich aldus versterkt te hebben, den Spanjaarden krachtig het hoofd bieden. Ofschoon nu de vijand, ondanks dit voordeel, verslagen zou worden, zouden de Spanjaarden toch, als de strijd heet werd, groote verliezen lijden die zeer hinderlijk konden worden, vooral daar zij verplicht zouden zijn om hunne troepen aan land te zetten en slag te leveren aan hen, die een landing wilden beletten. Daarenboven zouden de Engelschen over ruitery kunnen beschikken, waaraan het de krijgsmacht van Zijne Majesteit, door het bezwaar, aan de inschepping er van verbonden, bijkans geheel ontbreken zou.

De Gewesten die tot de gehoorzaamheid aan den Koning waren teruggekeerd, zouden de geschiktste plaats zijn om de geheele onderneming voor te bereiden. Daar kon men de regimenten voltallig maken, den noodigen voorraad bijeenzamelen, een onderzoek instellen naar de beste wijze van overtocht en de krijgsmacht, zonder argwaan te wekken, aanzienlijk vermeerderen; doch, wat de vloot betrof, geen havens waren daar ruim genoeg om groote schepen te bevatten. Antwerpen was geen zeehaven meer; maar een groot aantal platbodemde schuiten en andere vaartuigen, meer tot vervoer van krijgsvolk geschikt, kon in Duinkerken, Grevelingen en Nieuwpoort worden bijeengebracht; met omstreeks vijf-en-twintig grootere schepen zouden die toereikend zijn om de vloot te vergezellen.

De Koningin, die wist dat er in de gehoorzame gewesten noch groote schepen waren, noch havens om ze op te nemen, zou geen achterdocht koesteren, zoolang er niet meer krijgsvolk op de been werd gebracht, dan met den toestand der Nederlanden verenigbaar scheen.

De platbodemde vaartuigen, die twee of drie voet diepgang hadden, zouden geschikter zijn voor het doel, dan oorlogschepen, die twintig voet diep gingen. De overtocht zou, bij gunstig weder, niet langer dan tusschen de acht en twaalf uren duren.

Het getal landingstroepen moest gesteld worden op dertig-

duizend man voetvolk en vijfhonderd lichtgewapende ruiters, met zadels, toomen en lansen, doch zonder paarden, omdat die, volgens Alexander's gedachten, beter in Engeland zelf te krijgen zouden zijn. Onder die dertigduizend man moesten zesduizend Spanjaarden, zesduizend Italianen, zesduizend Walen, negenduizend Duitschers en drieduizend Bourgondiërs zijn.

Veel geld zou er vereischt worden: op zijn minst driehonderdduizend daalders in de maand voor de nieuw te lichten krijgsmacht, behalve de vaste som van honderdvijftig duizend ter voorziening in de behoeften van het bestaande leger in de Nederlanden; en deze laatste som zou dringender noodig zijn dan ooit, omdat mitterij op het oogenblik van den inval den ondergang der Spanjaarden, zoowel in Engeland als in de Nederlanden, zou veroorzaken.

Het geschiktste landingspunt zou, volgens Alexander, het strand tusschen Dover en Martega zijn, omdat de Spanjaarden, die in Holland en Zeeland geen vasten voet bezaten, den tocht uit Vlaanderen moesten aanvangen. De omstreken van Dover werden door Parma beschreven als sterk bevolkt, boschrijk, en met veel heggen doorsneden; een gunstig terrein dus voor het voetvolk, en waar geen grootere ruitermacht vereischt werd dan het kleine getal waarover men te beschikken zou hebben; terwijl de bewoners dier streek huislijk van gewoonten en rijk en daardoor minder krijgshaftig of bedreven in den wapenhandel waren, en nog loomer door den aard van hun werk en hun gemakkelijk leven. Daarom, ofschoon er wel tegenstand geboden zou worden, kon men, nadat de aanvoerders van de landingstroepen duidelijke bevelen hadden gegeven, het overige aan God overlaten, die alles regeert, en wiens goedheid en barmhartigheid reden gaf om te hopen, dat Hij een zoo heilige en rechtvaardige zaak, die tevens de zijne was, zou zegenen.

Men zou onmiddellijk op Londen moeten aanrukken; die stad zou zeer gemakkelijk in te nemen zijn, daar zij niet versterkt was. Als men het zoo ver gebracht had, was men met de zaak een goed eind op streek. Indien de Koningin de vlucht nam, wat van eene vrouw wel te verwachten was, dan zou alles in zulk een verwarring achtergelaten worden, dat men, met Gods hulp, het heilig en heldhaftig werk als voltooid zou mogen beschouwen. Hare Majesteit, onderstelde Parma, zou zich waarschijnlijk in eene boot uit de voeten maken, eer men haar gevangen kon nemen; doch de verovering zou niettemin volbracht zijn. Hoewel er buiten twijfel eenige engelsche troepen bijeengebracht konden worden, om nog een kans te wagen, zou dit geheel vruchteloos zijn; want de veroveraars zouden zich reeds in het land hebben vastgeworteld, en vervolgens door middel van talrijke uitvallen en strooptochten in alle richtingen over

het eiland alle andere gewichtige plaatsen bemachtigen; men zou zich dus van een voorspoedige en gelukkige uitkomst mogen verzekerd houden.

Toch diende men op alles bedacht te zijn; indien het geheim niet bewaard kon blijven, zou Filips, onder voorwendsel van zich tegen de engelsche en fransche zeeschuimers te moeten verdedigen, een aanzienlijke oorlogsvloot in zee kunnen zenden, terwijl de Koningin ongetwijfeld denzelfden maatregel zou nemen.

Als de Koning echter, tegen Alexander's raad in, verkoos om bondgenooten in de onderneming te hebben, zou het, daar de zaak dan openlijk bekend was, noodzakelijk zijn om een aanzienlijker en sterker vloot uit te rusten, dan Elizabeth, met den bijstand harer bondgenooten in Frankrijk en de Nederlanden, bij mogelijkheid in zee kon brengen. Die vloot behoorde met een rijken voorraad van levensmiddelen voorzien te zijn, opdat de landingstroepen in staat zouden zijn om, zonder strooptochten te doen, drie of vier plaatsen in Engeland te gelijker tijd te bezetten, daar de vijand hen, van verschillende steden en vestingen uit, kon aanvallen.

Wat het geschikte tijdstip voor den tocht betrof, zou het raadzaam zijn de maand October van het loopende jaar te kiezen; de schuren waren dan vol tarwe en anderen leeftocht, en de grond bezaaid voor het volgende jaar - voordeelen van zulk belang, dat, indien het ontwerp dit jaar niet in October kon volvoerd worden, het geraden zou zijn er tot den volgende herfst mede te wachten.

De prins ried aan, dat men de onderhandeling met de ligue aan den gang zou houden, en die zooveel mogelijk rekken, zonder tot een bepaald einde te komen; aan moeilijkheden zou er geen gebrek zijn; en hoe verwarder en ingewikkelder de staatkundige toestand in Frankrijk werd, des te beter voor de belangen van Spanje. Alexander drukte het stelligste vertrouwen uit, dat Zijner Majesteit's machtige arm alle beletselen zou uit den weg ruimen, die zijn groot ontwerp in den weg mochten staan, en aan de wereld zou doen zien, dat 'hij nog tot iets meer dan het mogelijke in staat was.' Verder betuigde hij zijn meester in de overdrevendste bewoordingen zijne gehechtheid, en voegde er bij, dat bij voor deze buitengewone onderneming zijne diensten niet behoefde aan te bieden, omdat hij zich, sinds zijne geboorte, geheel gewijd had aan het opvolgen van 's Konings bevelen.

Hij gaf verder den raad om den ouden Pieter Ernst van Mansfeld als opperbevelhebber der krijgsmacht in de Nederlanden achter te laten, gedurende den tijd dat hij zelf in Engeland zou zijn. 'Mansfeld was een ridderlijk, rechtschapen man,' zeide hij, 'en een getrouw dienaar des Konings; en ofschoon hij wat

zwak van gestel werd, bezat hij bijzonder goede hoedangheden en was hij de eenige bevelhebber dien men aan zichzelf kon overlaten'⁽¹⁾.

Na dezen blik in de verborgenste gedachten van Filips en Alexander, en in hun geheime plannen tot de verovering van Engeland in October, terwijl hunne onbeduidende maar slecht bedoelde onderhandelingen met de Koningin van April tot in Juni werden voortgezet, zal men beter dan te voren kunnen beoordeelen, of Leicester al dan niet reden had om te twijfelen, of men door 'koopmans knoeierij' een goeden vrede zou kunnen verkrijgen.

En thans, na deze tafereelen van staatslist en geheime onderhandeling, zulk een belangrijk en eigenaardig onderdeel van de geschiedenis van Europa gedurende het jaar 1586, moeten wij de levendiger, doch minder gewichtige openbare zaken uit dienzelfden tijd nagaan.

(1) Al deze plannen en voorstellen zijn ontleend aan den boven aangehaalden brief van Parma aan Filips II, 20 April 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

Negende hoofdstuk

Krijgsplassen in de Nederlanden. - De Keurvorst van Keulen en zijn Keurvorstendom. - Maarten Schenk. - Zijn leven voordat hij bij de Staten in dienst trad. - Stichting der hoogeschool te Franeker. - Parma doet een aanslag op Grave. - Slag op de Maas. - Voorspoed en ijdelheid van Leicester. - Plechtige viering van den St. Jorisdag te Utrecht. - Parma aan den Rijn. - Parma belegert en veroverd Grave. - Leicester's woede op het bericht van Grave's overgaaf. - Zijne wraak. - Parma aan den Rijn. - Hij betegert en bestormt Nuis. - Rampzalig lot der bezetting en der stad. - Leicester's onmacht om haar te ontzetten. - Axel door Maurits en Sidney overrompeld. - Het bevel over het zeeuwsche regiment aan Sidney opgedragen. - Toestand van het iersche en engelsche krijgsvolk. - Leicester komt te velde. - Hij veroverd Doesburg. - Beleg van Zutphen. - Parma maakt aanstalten om de stad te ontzetten. - De Engelschen trachten den toevoer te onderscheppen. - Slag van Warnsveld. - Sir Philip Sidney gekwetst. - Gevolgen van den slag. - Dood van Sidney te Arnhem. - Wakker gedrag van Edward Stanley.

Vijf groote rivieren doorsnijden het grondgebied der Nederlanden; drie daarvan - de IJssel, de Waal en de Rijn - zijn slechts door smalle strooken lands gescheiden, terwijl de Schelde en de Maas op grooteren afstand stroomen. Langs de oevers dier rivieren verhieven zich verscheidene versterkte steden, wier bezit in dien tijd, toen de vestingbouwkunde nog op zulk een lagen trap stond, het gebied over het omgelegen land verzekerde. Het benedenste gedeelte van al de rivieren, waar zij zich in wijde mondingen met de zee vermengden, behoorde aan het Gemeenebest; want de kusten en de oceaen waren in de handen der Hollanders en Engelschen. Hooger op waren de verschillende sterkten beurtelings in handen der Spanjaarden en der vrijheidsvrienden.

Zoo was Antwerpen, met de overige aan de Schelde gelegen steden, in Parma's macht gekomen; maar Vlissingen, dat de

geheele rivier in bedwang hield, werd door Philip Sidney voor de Koningin en de Staten bezet gehouden. Langs de Maas waren Maastricht en Roermond spaansch; maar Venlo, Grave, Megen en andere steden waren voor de Staten verzekerd. Aan de Waal was de stad Nijmegen door de behendigheid van Maarten Schenk kortgeleden aan den Koning overgeleverd, terwijl overigens de oevers dier rivier aan het Gemeenebest bleven. De eigenlijke Rijn behoorde, van de plaats af waar hij den nederlandschen bodem het eerst bespoelde, aan de opstandelingen. Op den zoom van zijn eersten tak, den IJssel, was Zutphen in de macht van Parma, terwijl een weinig verder stroomafwaarts Deventer voor korten tijd door Leicester en den graaf van Meurs juist van pas bewaard was voor de ramp van in dezelfde handen te vallen.

Dus behoorde de Rijn met zijne drie takken, na de duitsche grenzen te hebben overschreden, hoofdzakelijk, ofschoon niet uitsluitend, aan de Staten. Maar op den rand van het bataafsche grondgebied stroomde de aloude rivier, even vóór dat zij zich in drie armen verdeelt, door een betwiste landstreek, die, zoo mogelijk, nog erger verwoest, nog ellendiger was, dan het gebied der gehoorzame Nederlanden⁽¹⁾.

Deze ongelukkige streek was het aartsbisschoppelijk Keurvorstendom Keulen. De stad Keulen zelve, Nuis en Rijnberk aan de rivier, Werl en andere plaatsen in Westfalen en de gansche omstreek, werden voortdurend onveilig gemaakt, overweldigd, verwoest, en de bewoners er van waren blootgesteld aan plundering, moord en elke denkbare mishandeling, door elkaar vijandige benden, in dienst van twee bisschoppen, twee bedelaars en ballingen, maar hooggeboren en geleerde geestelijken, die elkander het Keurvorstendom betwistten.

In het begin van het jaar bevond zich een deel van het bisdom nog in de macht van den afgezetten protestantschen Keurvorst Gebhard Truchses, die natuurlijk door de Engelschen en de Staten werd bijgestaan. De stad Keulen werd door den katholieken Keurvorst, Ernst van Beieren, bisschop van Luik, bezet gehouden; maar Nuis en Rijnberk waren in handen van het nederlandsche Gemeenebest.

De oorlog woedde dus dit jaar op de oevers van de Maas, waar het Parma's hoofddoel was om Grave aan de Nederlanden te ontrukken; op de boorden van de Waal, waar zijn tegenstanders Nijmegen wenschten te heroveren; langs den IJssel, waar zij zich van Zutphen wilden meester maken; en in het Keurvorstendom Keulen, waar de Spanjaarden plan hadden om,

(1) VAN METEREN, XIII. 235.

zoo mogelijk, Nuis en Rijnberk aan Truchses te ontweldigen om ze over te leveren aan den Keurvorst Ernst. Den loop der rivieren in zijne macht te krijgen, en vooral dat betwiste deel van het Rijngebied, dat hem de gemeenschap met het onzijdige Duitschland belette en den toevoer voor zijne hongerlijdende troepen afsneed, tot rust te brengen: ziedaar het tegenwoordig doel van Alexander.

Geen hopeloozer toestand was er denkbaar, dan die van het Keurvorstendom. Van het oogenblik af dat Gebhard Truchses de gemeenschap met de katholieke Kerk uit liefde voor Agnes van Mansfeld had opgezegd, was hij van de verarmde Nassaus afhankelijk geweest, en had hij de zuinige Elizabeth om aalmoezen moeten aanspreken. Menigmaal had Leicester, zonder veel vrucht, de Koningin verzocht, den verdreven Keurvorst een paar honderd pond te zenden om hem voor gebrek te bewaren, 'daar hij geen penning bezat om van te leven⁽¹⁾'; en iets later werd hij door den graaf als bemiddelaar, bijna als spion gebruikt in de twisten met de patricische partij, die zich al spoedig tegen hem in de Staten begon te vormen.

Op Godesberg - dat oude kasteel, waarvan de reiziger nog steeds met belangstelling de romantische bouwvallen beschouwt, zooals die daar liggen in een betooverende landstreek, waar de Drachenfels neerziet op den vervallen Rolandstoren en het klooster op Nonnenwerth in zijne bescherming schijnt te nemen - had de rampspoedige Gebhard een beslissende nederlaag geleden. Die kleine, neerslachtige, beschaafde, godsdienstige, geleerde man - 'zeer arm, maar zeer wijs' - met zijn bevallig voorkomen, maar onbeteekenende gestalte, in alle opzichten een zwak en ongelukkig persoon⁽²⁾, verkeerde toch, alles wel beschouwd,

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* p. 378.

(2) 'Ik sprak daar van den Keurvorst,' zeide Leicester; ik verzeker u, dat hij een zeer verstandig edelman is; en indien het mogelijk ware om hem weder in zijn staat te herstellen, zouden die landen spoedig tot rust komen.... Hij is uiterst arm, en dat is wel jammer. Geloof mij, mijlord, die man verdient achting. Hij koestert groote liefde en eerbied voor Hare Majesteit. Gave God, dat uwe lordschap Hare Majesteit slechts wist te bewegen om hem vijf of zeshonderd pond ten geschenke te zenden. Ik heb van hem, meer dan van iemand anders hier, hulp en goeden raad ontvangen. Hij is zeer braaf en zeer vast in het geloof; zeer ernstig, van een innemend voorkomen, doch klein van gestalte. Zijn tegenpartij doet al wat hij kan, om den Koning van Spanje in zijne landen, ja tot in Keulen te brengen. De laatste is ook zeer arm, en wordt het moede om die plaats te bewaren, waar hij met zooveel zwarigheden te kampen heeft. Zijn bisdom Luik wordt ook door deze oorlogen geheel uitgeput, en hij is niet langer in staat zijne uitgaven te bestrijden. Een geringe hulp zou er mijn vriend nu dus bovenop helpen. Hij heeft in Duitschland veel vrienden, en vooral in den laatsten tijd meer dan ooit tevoren. Leicester aan Burghley, 28 Febr. 1586. (*State Paper Office MS*) Ook lord North had een gunstig denkbeeld van Truchses opgevat, van wien hij sprak als van 'een zeldzaam, uitstekend begaafd, godsdienstig man, die alle eer en achting waardig was.' North aan Burghley, 28 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*)

in niet veel slechter staat dan zijn mededinger, de beiersche bisschop. Prins Ernst, bisschop van Luik en aartsbisschop van Keulen, geheel afhankelijk van zijn broeder die wel van hem af wilde zijn, en bezoldigd door Filips, die nog slechter betaalmeeester was dan Elizabeth, leidde een treurig leven, al was hij in naam in het bezit van het Bisdom. Hij was genoodzaakt om, verkleed en in het geheim, den prins van Parma te Brussel om bijstand te gaan vragen⁽¹⁾, en hem onder een hevigen tranenvloed te verklaren, dat zijn broeder en hij beiden besloten hadden om van het bisdom afstand te doen, tenzij dat de troepen van den spaanschen Koning gebezigd konden worden om de steden aan den Rijn te heroveren. Indien Nuis en Rijnberk den opstandelingen niet ontworpen werden, zou Keulen zelf weldra verloren zijn. Ernst bracht Alexander met groote welsprekendheid onder het oog, hoe uiterst gevaarlijk de gevolgen zouden zijn voor der aloude Kerk in geheel noordelijk Europa, als de protestantsche aartsbisschop in den alouden zetel hersteld werd. Parma verborg den zwervenden kerkvoogd eenige dagen in zijn paleis te Brussel, en liet hem vervolgens, vermomd en te voet, in de avondschemering door een achterdeur in zijn park vertrekken. Hij gaf hem hoop op bijstand; hij hield zijnen Vorst het belang voor, om de Rijnstreken voor den Keurvorst Ernst en het katholicisme te bewaren, doch merkte tevens op, dat het plan, door den beierschen Vorst medegedeeld, om van zijne waardigheid afstand te doen, waarschijnlijk slechts voorgewend was, daar het Keurvorstendom bij slot van rekening toch zoo verwerpelijk niet scheen⁽²⁾.

Het aartsbisdom was misschien wel zoo verwerpelijk niet, maar stellig op dit oogenblik voor vorst of boer eene zeer onrustige verblijfplaats. Door rooverbenden afgeloopen, en bijkans volslagen uitgemergeld door het verderfelijks van alle belastingstelsels, de brandschatting, begon het land dag aan dag meer naar een rooversvrijplaats te gelijken. Die brandschatting is een belasting,

(1) Parma aan Filips II, 28 Febr. 1586. (*Archivo de Simancas* MS.) Vergelijk STRADA, II. 426.

(2) Parma aan Filips II, 28 Febr. 1586 (*Archivo de Simancas* MS.) (Her zoo even aangehaalde MS.) Vergelijk STRADA (II. 426, 427,) die blijkbaar een grove vergissing begaat, met de zaak voor te stellen, alsof de Keurvorst Ernst met groote plechtigheid van Parma vertrokken was, en een luisterrijke stoet van belgische edelen hem uitgeleide had gedaan; - 'geen vermomming toch kan een Vorst geheel onkenbaar maken; evenals de zon, juist wanneer de lucht bewolkt is, het meest de aandacht trekt.'

die dikwijls door aanvoerders van plunderbenden, en zelfs door geachte krijgsoversten van alle natiën geheven werd. Een gehucht, een groep boerderijen, een landstreek of een rijke stad betaalde, om brand en verwoesting te ontgaan, wat te wachten stond, wanneer zij een veroveraar in handen waren gevallen, een hooge som in gereed geld, naar goedvinden van den veroveraar. De vrijbuiters der zestiende eeuw deden goede zaken in dezen eigenaardigen tak van nijverheid; en als men hierbij de voordeelen rekent, die plundering, berooving en het heffen van losgelden opbrachten, was het geen wonder, dat een spaarzaam en volhardend aanvoerder van zulk eene schaar vrijbuiters bij slot van rekening dikwijls een aanzienlijk vermogen verwierf.

Onder de velen die zich aan dit veelomvattend beroep gewijd hadden, bekleedde de geduchte Maarten Schenk een eerste plaats; en hij was thans bezig met het keulsche gebied af te loopen, nadat hij kort geleden wederom in den dienst der Staten was overgegaan. Terwijl zijn naam verbonden is aan al de voornaamste krijgsondernemingen uit het tijdvak, dat ons thans bezig houdt, was hij het echte toonbeeld van die vrijbuiters, wier leven die eeuw teekende. In 1549 geboren uit een oud adellijk geldersch geslacht, had Maarten Schenk geen andere bezitting dan zijn degen. Na een korte poos den Heer van IJsselstein als page gediend te hebben, voegde hij zich, op nog jeugdigen leeftijd, met twee krijgsknechten onder de banier van Willem van Oranje. De onaanzienlijke dolende ridder werd met zijn paar schildknapen door den prins en de Staten heusch ontvangen, doch het duurde niet lang of hij raakte met zijn beschermer in twist. Een zeker kasteel Blijenbeek, dat aan een neef van hem toebehoorde, beliefte hij als zijn rechtmatig eigendom te beschouwen, omdat hij van hetzelfde geslacht was, en omdat het een aangename en rijke bezitting en verblijfplaats was. De gerechtshoven hadden een ander denkbeeld van eigendomsrecht, en hielden den uit het bezit verdreven neef de hand boven het hoofd. Maarten verschanschte zich in het kasteel, en na een vrij onridderlijken manslag te hebben begaan, die hem nog dieper in de achting der Nederlanders deed dalen, trad hij met Parma in onderhandeling⁽¹⁾. Alexander verheugde zich dat zulk een onversaagd krijgsman zijne zijde koos, en ondersteunde Schenk in zijne belegerde sterkte. Jaren achtereen bewees hij daarna onder 's Konings banieren de schitterendste diensten, en hij klom tot de hoogste posten in het leger op, terwijl zijn beurs tevens, door de vruchten zijner plundertochten

(1) VAN METEREN, XII. 231. *Levensbeschrijv. van Ned. Mannen*, IIe Deel. Levensbeschrijv. van Maart. Schenk. STRADA, II. 633, *et alibi*.

en brandschattingen snel gevuld raakte. ‘Het is een moedige kerel,’ zeide Parma, maar hij lijkt meer op een doortrapt struikroover, dan op een dapper krijgsman⁽¹⁾.’ Het paar lansknechten van Maarten was aangegroeid tot een schaar van vrijbuiters, de ruwste, de gehoorzaamste en de roofzuchtigste der Christenheid. Geen rooverbende was er ooit geduchter voor vreemden, of gehoorzamer aan haar opperhoofd, dan de volgelingen van overste Schenk. Nergens had men een volmaakter rooverhoofdman kunnen vinden. Hij was nooit nuchter, en toch steeds ernstig. De voortdurende staat van dronkenschap, waarin hij verkeerde, scheen zijn koenheid en stilzwijgendheid slechts te vergrooten, zonder zijn verstand te benevelen. Hij kende geene vrees, geen vermoeienis, geen wroeging. Hij kon dagen en nachten achtereen te paard zitten - eten, drinken en slapen in den zadel; zoodat het paard van dezen vreeselijken centaurus werkelijk met zijn lichaam scheen te zijn samengegroeid. Zijne soldaten volgden hem als honden, en werden door hem behandeld als honden. Hij roste ze gedurig af, benam ieder, over wien hij ontevreden was, met eigen hand het leven, en het was bekend, dat hij sommigen op zijn bevel van torenspitsen had doen springen⁽²⁾; en toch stond de bende steeds gewillig tot zijne beschikking; want zij wist, dat hij haar steeds geleidde waar rijke buit te behalen viel. In Parma's dienst had hij Hohenlo tweemaal op de schitterendste wijs verslagen. In den slag op de Hardenberger heide had hij op dien verdienstelijken krijgsoverste een volkomen zegepraal behaald, en vijftienhonderd van zijn krijgers gedood, met verlies van slechts vijftig of zestig van zijn eigene manschappen. Door die overwinning had hij de belangrijke stad Groningen aan Filips voor de volgende vijfentwintig jaren verzekerd, en hij was in die stad met geestdrift ingehaald. Zoo had hij verscheidene jaren lang met een ongehoord krijgsgeluk en onder voortdurende strooptochten den Koning voorgestaan. Hij werd de schrik en de geesel van zijn geboortegrond Gelderland, en ontving talrijke wonden voor de zaak des Konings. Tweemalen was hij gevangen genomen en op losgeld gesteld; maar tweemalen wist hij uit die gevangenschap te ontkomen. Hij had kort geleden de stad Nijmegen bemachtigd. Maarten Schenk was de geduchtste, gewetenlooste, stoutmoedigste Nederlander, onder Filips' banier; doch hij had slechts weinig openlijke belooning ontvangen voor zijne diensten, en het geld, dat hij verwierf met plunderen, kon zijn eerezucht niet bevredigen. Het had hem zeer gehinderd, toen hij, bij den dood van graaf Rennenberg, Verdugo, een gewezen palfrenier van Mansfeld,

(1) Parma aan Filips II, 6 Juni 1585. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Archer, bij STOWE. 739.

een Spanjaard, uit den laagsten rang tot kolonel en generaal opgeklommen, tot stadhouder van Friesland zag aanstellen. Hij had zijn wrok toen echter voor een poos gesmoord, maar heimelijk gezworen, bij de eerste gunstige gelegenheid over te loopen. Eindelijk, nadat hij de stad Breda op schitterende wijs uit de handen der vrijheidsvrienden gered had, werd hij woedender dan ooit, toen Haultepenne, uit het geslacht Berlaymont, in zijne plaats tot bevelhebber van die vesting werd benoemd.

Den 25sten Mei 1585, om één uur na middernacht, had hij eene heimelijke samenkomst met den graaf van Meurs, stadhouder van Gelderland, waarbij hij overeenkwam, uit de spaansche soldij in staatsche over te gaan. Hij bedong goede voorwaarden: hij zou benoemd worden tot luitenant-gouverneur van Gelderland, en in het leger der Staten den rang bekleeden van veldmaarschalk, met een bezoldiging van twaalfhonderd vijftig gulden in de maand. Hij bewilligde er in, om van het kasteel Blijenbeek af te zien, doch zou daarvoor schadeloos gesteld worden met goederen in Holland en Zeeland, die jaarlijks vierduizend gulden opbrachten.

Na dit verdrag diende Maarten met zijne vrijbuiters den Staten getrouw, en werd hij een gezworen vijand van Parma en den Koning. Hij gaf noch vroeg kwartier, en als zijne manschappen gevangen raakten, ‘betaalden zij hun losgeld met het hoofd⁽¹⁾.’ Hij was niet meer de geesel van Gelderland, maar werd de schrik van Keulen. In het begin van 1586 had hij zich, vergezeld van Herman Kloet, den jongen en stoutmoedigen hollandschen bevelhebber van Nuis, aan het hoofd van vijfhonderd voetknechten en vijfhonderd ruiters op Westfalen geworpen. Den 18den Mei bemachtigde hij de stad Werl door een aardige krijgslist: de burgers, aan alle zijden door vrijbuiters ingesloten, hadden aan vele levensmiddelen gebrek, en onder anderen aan zout. Maarten had van tijd tot tijd eenigen zijner soldaten, als boeren uit den omtrek verkleed, met zakken vol van die waar in de stad gezonden; zoo was er een vreedzaam handelsverkeer geopend tusschen de burgers in en de bandieten buiten de vesten. Er waren vriendschappelijke betrekkingen aangeknoopt binnen de muren der stad, en een gedeelte der inwoners had er in bewilligd om den volgelingen van Schenk de behulpzame hand te bieden. Op zekeren ochtend verscheen een trein van wagens, beladen met soldaten, die goed onder zout verborgen waren, voor de poort. Tegelijk brak er, op een, voor de aanvallers bijzonder gelegen tijd, brand in de stad uit. De burgers waren druk in de weer met blusschen, toen de ingezouten soldaten, nadat zij de poort binnen waren, van de wagens sprongen

(1) Doyle aan Burghley, 24 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

en de wacht overmeesterden. De stad werd zonder slag of stoot genomen. Sommige ingezetenen werden vermoord, tot een waarschuwend voorbeeld voor de overigen; anderen werden gevangen genomen en in verzekerde bewaring gehouden, op hoop van losgeld; enkelen hadden het geluk zich in de citadel te redden. Die sterkte werd vruchteloos bestormd, maar de stad geheel uitgeplunderd: elk huis werd letterlijk leeg gedragen. Ondertusschen verzamelde Haultepenne een krijgsmacht van omtrent vierduizend man, boeren, burgers en soldaten, en kwam Schenk in de stad belegeren, terwijl men hem te gelijker tijd uit de citadel bestookte. Het was hem onmogelijk zich in de stad staande te houden, maar hij had haar toch van al wat waarde bezat beroofd. Hij laadde derhalve zijn buit in een langen trein van wagens, nam dertig overheidspersonen en vele rijke burgers als gijzelaars mede, trok in goede orde tegen Haultepenne op dien hij volkomen versloeg, waarbij hij volgens verschillende opgaven van vijfhonderd tot tweeduizend man deed sneuvelen, en volbracht, zwaar in de dij gekwetst maar zegevierend en met buit beladen, den aftocht naar Venlo aan de Maas, over welke stad hem het bevel was opgedragen⁽¹⁾.

‘Zeker, dit is een edele, een waardige kerel,’ riep Leicester uit, van bewondering getroffen over den voorspoed van den koenen vrijbuiters, en zwoer, dat dit ‘waarlijk de eenige soldaat in de Nederlanden was; want nooit zat hij stil, en tot dusver was hij in alles bijzonder gelukkig geslaagd.’

En dus verkeerden, op elke plek van den gevloekten bodem der kleine Republiek, de bewoners steeds in een dampkring van roof en bloed. Evenwel richtten de Staten van Friesland in de korte rust, die dat gewest in den winter van 1585 tot 1586 mocht genieten, tot hun eenwigdurende eer de hoogeschool van Franeker op. Twaalf jaren vroeger was de beroemde leidsche Akademie gesticht, om de burgers te beloonen voor de heldhaftige verdediging der stad; en thans gaven de Nederlanders een nieuw bewijs, hoe zij, zelfs te midden van hunne ellende en van den krijg, de wetenschappen op prijs stelden. De nieuwe hoogeschool werd rijkelijk begiftigd met oude kerkgoederen, en niet alleen werd het onderwijs er zoo goed als kosteloos verstrekt, terwijl de hoogleeraren een milde bezoldiging genoten, maar men zorgde ook dat behoeftige studenten tegen zeer geringe vergoeding kost en huisvesting konden be-

(1) VAN METEREN, STRADA, *Levensbeschrijv. van Ned. Mannen*; enz. t.a. pl. BOR, II. 699, 700. BRUCE's *Leyc. Corresp.* 79, 139, 141, 167, 227, 265, 475. Lord North aan Burghley, 28 Febr. 1586. (*State Paper Office MS.*) Leicester aan Burghley, dezelfde dagteekening (*Ibid*). Leicester aan Burghley en Walsingham, 15 Maart 1586 *Ibid.*)

komen. Er werd een tafel opgericht, waaraan studenten jaarlijks voor vijftig gulden konden deelnemen, en nog twee andere tafels, waarvan de kosten veertig en dertig gulden bedroegen. Slechts met zwakke stem kon deze jeugdige kweekschool zich boven het oorlogsgedruis uit doen hooren; maar de inrichting was bestemd tot grooten bloei, en zou de wereld, vele geslachten achtereen, met de gulden vruchten van wetenschap en genie verrijken⁽¹⁾.

In het begin der lente werd de oorlog door Farnese ernstig aangevat. Men heeft reeds gezien, dat het leger van het Gemeenebest uit Vlaanderen en Brabant bijkans geheel verdreven was; de Staten waren echter nog in het bezit van Grave, Megen, Batenburg en Venlo, allen aan de Maas gelegen. De rivier vormde als het ware een volkomen verdedigingslinie voor de geheele provincie Brabant; en Farnese besloot zich van deze groote door de natuur gevormde gracht meester te maken. Daarna wilde hij zich in het bezit stellen van den Rijn, die oostelijker, op geruimen afstand, voortvloeide. Om de Maas te bemachtigen en te behouden, moest hij eerst de stad Grave veroveren. Die plaats, aan den linker of brabantischen oever gelegen, was aan de landzijde, waar zij van laag en vruchtbaar weiland omgeven was, duchtig versterkt; terwijl aan de andere zijde de rivier een natuurlijke gracht vormde. Het was, volgens lord North en den graaf van Leicester, ‘de sterkste stad in al de Nederlanden, al was zij maar klein⁽²⁾.’

Lubbert Turk, heer van Hemert, een jong geldersch edelman van weinig ondervinding in krijgswaken, voerde het bevel over de bezetting, die uit achthonderd soldaten bestond, terwijl de burgerwacht omtrent duizend man bedroeg⁽³⁾. Reeds in Januari had Farnese den graaf van Mansfeld gelast het beleg voor de vesting te slaan; vijf schansen werden er toen opgericht, boven en beneden de stad, op den linkeroever der rivier, terwijl een schipbrug dwars over den stroom toegang verleende tot een versterkte legerplaats aan de overzijde. Mansfeld, Mondragon, Bobadil, Aquila en andere uitstekende in Filips' dienst vergrijsde krijgsoversten hielden zich met de onderneming bezig. Er waren eenige onbeduidende schermutselingen voorgevallen tusschen de Spanjaarden en het volk van Schenk; maar de stad was reeds zeer in het nauw gebracht en door de reeks van schansen, die haar omsingelden, zag zij zich allen toevoer af-

(1) BOR, II, 672.

(2) North, aan Burghley, 29 Mei 1586. Leicester aan Koningin Elizabeth, 16 Juni 1586. (*State Paper Office*.)

(3) BOR, II, 707, 708. HOOFT, *Vervolgh*. 154, 155. STRADA, II, 410. WAGENAAR, VIII, 126.

gesneden. Het was daarom van het hoogste belang, dat Grave zoodra mogelijk ontzet werd.

In het begin van de paaschweek werd dan ook een afdeeling van drieduizend man, onder Hohenlo en sir John Norris, door Leicester afgezonden, met bevel om, het kostte wat het wilde, levensmiddelen en versterking binnen de vesting te brengen. Zij maakte zich dadelijk meester van een steenen schans, Molenschans genaamd, die door vijftig man, meest boeren uit den omtrek, bewaakt werd. Deze werden bijna allen opgehangen, omdat zij ‘scheldwoorden en spotternijen tegen Koningin Elizabeth’ hadden gebruikt⁽¹⁾; en terwijl een toereikend aantal manschappen achterbleef om de schans te bewaken, trokken de overigen met groote moeite, daar de rivier snel wies en het land overstroomde, langs den rechteroever der Maas, en namen onderweg de kasteelen Batenburg en Ravenstein in bezit. Daarop werd een bende van vier of vijfhonderd Engelschen vooruitgezonden naar een punt, nagenoeg recht tegen over Grave gelegen, op nog geen engelsche mijl afstand van het hoofd der brug, die de Spanjaarden hadden opgeslagen. Hier legden zij dinsdagsavonds snel een verschanste legerplaats aan op den dijk langs de rivier; en, ofschoon door sommige gewapende vaartuigen bestookt, gelukte het hun een allergunstigste stelling in te nemen.

Woensdagochtend 16 April beval Mansfeld, toen hij bemerkte dat de vijand hem zooveel te vlug af geweest was, duizend uitgelezen manschappen, allen Spanjaards, onder Casco en andere oudgedienden, dezen voorpost te bestormen. Een spaarbende van tweeduizend man stond gereed om den aanval te ondersteunen. De Spanjaarden trokken langzaam de brug over, die door den snellen stroom zeer gevaarlijk slingerde, en tastten daarop de versterkte legerplaats stormenderhand aan. Een twist tusschen verschillende regimenten over den voorrang verhaastte den aanval, vóór dat de spaarbende, die uit eenige uitgelezen vendels van Mondragon's oudgedienden bestond, had kunnen aankomen. De eerste aanvallers, die ademloos en vermoeid den strijd begonnen, werden bij den eersten storm gemakkelijk afgeslagen; toen verscheen Aquila, juist van pas, en de aanval werd met kracht hervat. De verdedigers van het kamp zwichtten bij den derden storm en namen in verwarring de vlucht, terwijl de Spanjaarden over de slagboomen sprongen en zich in de hitte der vervolging her- en derwaarts verstrooiden. De geslagen Engelschen vloden snel langs den drassigen dijk, in de hoop het gros van hun leger te ontmoeten, dat, naar men verwachtte, met

(1) Berichten uit Holland, 11/21 April 1586. (*State Paper Office MS.*); vergelijk *Leyc. Corresp.* p. 218, 5 April 1586.

het aanbreken van den dag uit zijn post, zes mijlen verder de rivier af, zou oprukken. Twee mijlen ver strekte de jacht zich uit en het was waarschijnlijk, dat de vluchtenden ingehaald en afgemaakt zonden worden, toen eindelijk, van achter eene reeks van heuvels die zich tot Batenburg uitstrekte en hen tot nog toe verborgen hield, graaf Hohenlo en sir John Norris, aan het hoofd van vijf-en-twintig honderd Engelschen en Hollanders opdaagden. Deze schaar rukte, zoo snel als de glibberige bodem en de vermoeienis van een tocht van twee uren gedoogden, hunne vrienden te hulp; terwijl de vluchtende Engelschen zich hereenigden, hun vervolgers de spits boden, en hen denzelfden weg langs teruggedreven, dien zij zoo even in vollen draf zegepralend waren langs gestormd. De kans van den slag was gekeerd, en binnen eenige minuten zouden Hohenlo en Norris de rivier zijn overgetrokken en Grave zijn binnengerukt, toen men de spaansche vendels van Bobadil en andere bevelhebbers de krakende brug zag oversnellen.

Drieduizend man van beide partijen ontmoetten elkander nu met gevelde speer op den oever der Maas⁽¹⁾. De regen viel bij stroomen neer; er blies een stijve koelte; de stroom wies snel en dreigde de oevers te overschrijden. Als ten gevolge van eene stilzwijgende overeenkomst hielden beide legers, toen zij vlak tegenover elkander stonden, eenige oogenblikken halt. Na die korte tusschenpoos openden zij een fellen en hardnekkigen strijd van man tegen man. De grond, glibberig van regen en bloed, dat spoedig even rijkelijk vloeide als de regen, bood den strijders een hoogst onzeker en gevaarvol terrein; zij waggelden als beschonkenen, vielen op de knieën of achterover, maar hielden, geknield of op den grond uitgestrekt, den doodelijken strijd vol. Anderhalf uur lang overstemde de felle strijd de woede der elementen. Norris en Hohenlo streden aan het hoofd hunner troepen, als paladijnen uit vervlogen eeuwen; de Engelschman werd in den mond en aan de borst gekwetst, en Hohenlo zag men een duizendtal musketiers en karabiniers van den vijand voorbijdraven, zonder dat hij eenig letsel kreeg. Maar naarmate de kracht der soldaten uitgeput raakte, nam de storm in hevigheid toe. De stroomen van den regen en de woede van den orkaan maakten eindelijk aan het gevecht een einde; de spanjaarden leden een volkomen nederlaag en zagen zich gedwongen om af te trekken, uit vrees dat de snel wassende rivier de broze en wankelende brug zou medesleuren, die zij waren overgetrokken om dezen rampspoedigen aanval te beginnen. De Engelschen en Nederlanders bleven meester van het veld. Ook

(1) STRADA, II. 413, 414. Berichten uit Holland. (Het boven aangehaalde MS.)

kwam de opkomende vloed, die de weiden snel in een meer herschiep, den overwinnaars evenzeer te stade, als hij den Spanjaarden afbreuk deed.

Weinige dagen later voer een groot aantal booten voor Parma's oogen, van Batenburg af, Grave binnen; Hohenlo, die gedurende den ganschen strijd 'wanhopig zijn leven gewaagd had,' kwam daarbij zelf mede. Een bende van vijfhonderd man, met leeftocht voor een jaar, werd in de vesting gelegd, en de vaart op de Maas was, naar het scheen, aan het Gemeenebest verzekerd. Bij dezen gewichtigen slag sneuvelen omtrent honderdvijftig Hollanders en Engelschen, en vermoedelijk vierhonderd Spanjaarden, waaronder verscheidene aanzienlijke bevelhebbers⁽¹⁾.

De graaf van Leicester was verbazend opgewonden, zoodra de gelukkige uitslag van deze onderneming bekend werd. 'Och, wist Hare Majesteit maar,' riep hij uit, hoe voordeelig haar kans tegenover den Koning van Spanje nu staat, en hoeveel duizenden verdrukten in deze landen door haar geholpen zijn! Deze zomer zou tot haar onsterfelijken roem aan den oorlog een einde maken⁽²⁾.' Hij was geen vriend van zijn landgenoot, den wakkeren sir John Norris - ofschoon hij hem bij deze gelegenheid geen lof onthouden kon - maar hij was tot dweepens toe ingenomen met Hohenlo. Naast God, zoo verzekerde hij aan de engelsche regeering, had men de overwinning te danken aan den graaf. 'Het is een dapper en verstandig man, en de onvermoeidste, dien ik ooit gekend heb,' zeide hij; terwijl hij er in het geheim bijvoegde, dat 'vijfhonderd Engelschen, die in Vlaanderen de beste oefenschool hadden gehad, lafhartig en schandelijk het hazenpad gekozen hadden,' toen de strijd door Hohenlo en Norris weder geopend was. Hij ried Hare Majesteit aan, den graaf haar portret te zenden, dat een waarde van tweehonderd pond had: dit zou hij hooger

(1) Leicester aan Burghley, 6/16 April 1586. R. Cavendish aan Burghley, 8/18 April 1586. Lord Willoughby aan Burghley, 9/19 April 1586. (*State Paper Office MSS.*) Berichten uit Holland, MS. BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 226, 244, 245, 252, 253. Parma aan Filips II, 27/29 April, en 9 Mei 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

Lord North aan Burghley, 2/12 Mei 1586. *State Paper Office MS.* 'Graaf Hollock volbracht dit werk met veel verstand en dapperheid in eigen persoon. Ik kan hem niet genoeg prijzen, zoo groot is zijn verdienste.'

Vergelijk STRADA, II. 413, 414. VAN METEREN, XIII. 234 HOOFT, 155 *volg* Het is van weinig belang, nu het juiste getal der strijders te weten, die in dezen heeten, doch thans vergeten strijd omkwamen. Als een staaltje van uiteenlopende opgaven na den slag, is het de moeite waard op te merken, dat volgens sommige *ooggetuigen* negenhonderd Spanjaarden en volgens andere dertig gesneuveld zouden zijn; terwijl daar tegenover het verlies hunner tegenpartij van vijftig tot zevenhonderd begroot wordt.

(2) BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 264, [...] / 18 Mei 1586.

schatten dan duizend pond in klinkende munt; en hij voegde er bij, dat ‘de graaf om harentwil bijna geheel van den drank had afgezien.’

Wat den prins van Parma betrof, Leicester beschouwde hem als voor goed overwonnen. Hij beschreef hem als ‘wonderbaar verslagen’ over deze nederlaag van zijne troepen; en hij verzekerde aan zijne regeering, dat ‘indien toorn den prins tot wraak mocht aandrijven,’ hij weldra uit het land verdreven zou zijn. De graaf wilde hem ‘op den voet’ volgen, en al zijne ondernemingen verijdelen. ‘Als de Spanjaard zulk een Mei heeft, als zijn April geweest is,’ zeide lord North, ‘zal hij wel water in zijn wijn leeren doen⁽¹⁾.’

Ondertusschen was de dag van St. Joris ophanden, en daar de graaf zeer gesteld was op gastmalen en plechtigheden, wilde men te Utrecht een groot zegefeest vieren. Zijn reis naar die stad uit Den Haag was een triomftocht. In al die steden, die hij doortrok, werd hij door de krijgsmacht en burgerij verwelkomd, en op lange aanspraken, tooneelvertooningen, maskerades en zinnebeeldige voorstellingen onthaald. Te Amsterdam - dat hij met Venetië vergeleek, om zijn duizende schepen - werd hij door groote walvisschen en andere zeegedrochten ingehaald, die om zijn jacht dartelden en hem tot aan wal begeleidden. Die gedrochten stelden hem aan den burgemeester en de stedelijke overheden voor, die hem op de kade stonden te wachten. De burgemeester hield een rede in het Latijn, die door dr. Bartholomeus Clerk beantwoord werd; en daarop werd de graaf statig naar den Dam geleid, waar te zijner eer een soort van groot tooneelspel werd vertoond, waarin hij als Simson werd voorgesteld, die, aan het hoofd van de kinderen Israëls, den Filistijnen den schenkel tegen de heup sloeg⁽²⁾. Na in Amsterdam, zoowel als in de andere steden, veel luisterrijke gastmalen te hebben bijgewoond, kwam de landvoogd te Utrecht. Door deze oude en hoogst schilderachtige stad stroomt de grijze Rijn langzaam voort; alle schepen en bruggen waren met lentebloemen versierd. Op deze plek, waar acht eeuwen vroeger de angel-saksische Willebrord de woeste Friezen het eerst over de vreedzame leer van Jezus verbaasd had doen staan, en waar hij, tot loon voor zijn vromen ijver, gesteenigd was, stond thans een trotsch vertegenwoordiger van Englands godsdienst. De balkons waren opgepropt met schoone vrouwen, en waren met linten en banieren versierd. Van 's graven verblijf - het oude huis der ridders van Rhodus - tot aan den dom, was de weg

(1) North aan Burghley, 2/12 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) *Leyc. Corresp.* 476, seq.

door een dubbele rij schutters afgezet, met roode rozen op den arm, en in de prachtige wapenrusting, waarvoor de Nederlanders zoo vermaard waren. Trompetters in zilver en scharlaken, baronnen, ridders en hoofdofficieren, in goudlaken en zijde van allerlei kleuren; de jonge graaf van Essex, wien na een hoogst romantische loopbaan zulk een ontzettend uiteinde te wachten stond; twee onder een kwaad gesternte geboren personen: de afgezette kleine aartsbisschop van Keulen, met zijn droefgeestig uiterlijk, en de ongelukkige don Antonio, de pretendent van Portugal, voor wien Filips II aan al wie hem dood of levend aan hem overleverde voortdurend dertigduizend kroonen en een Hertogdom bood⁽¹⁾; de jonge Maurits van Nassau, die het lot van Europa voor een groot deel in handen zou hebben; aanzienlijke leden van den Raad van State, edellieden, wachten, en een heraut, in den wapenrok van Elizabeth, reden in statigen optocht voorbij. Achter hem reed de groote Leicester zelf, in het ‘vorstelijk gewaad dat aan zijn rang paste,’ bewaakt door eene schaar van burgers, en door zijn eigen helbaardiers in scharlaken mantels met wit en purper fluweel afgezet⁽²⁾.

De grijze Dom, gebouwd ter plaatse waar de Heilige Willebrord vroeger den dienst had verricht, met zijn slanken, kegelvormigen, gemetselden toren van driehonderdzig voeten hoog, met zijn keurig geruite vensters en sierlijk gebladerde zuilen, nam den schitterenden stoet op. Van hier begaf men zich, na de vereischte godsdienstige plechtigheden en een engelsche preek van mr. Knewstubs, Leicester's kapelaan, in statigen optocht naar het paleis terug, waar den gasten een luisterrijk banket in de groote zaal wachtte.

Op een verhevenheid aan het uiteinde van de tafel, die van zilver en kristal vonkelde, stond de koninklijke zetel, met het zilveren bord, het mes en de vork der Koningin daarvoor, alsof zijzelve tegenwoordig was geweest; terwijl Leicester's houten bord en stoel meer op zij waren geplaatst. In de nabijheid dezer eereplaats zaten graaf Maurits, de keurvorst, de pretendent van Portugal, en vele doorluchtige Engelschen, de schoone Agnes van Mansfeld, prinses van Chimay, de dochters van Willem de Zwijger en andere dames van hoogen rang.

Vóór dat de gerechten opgedragen waren, werden de helden Maarten Schenk met zijn grimmig uiterlijk, gewond bij de plundering van Werl, en de zwarte John Norris, nauwelijks genezen van de lanssteken, die hij bij het brengen van de versterking binnen Grave in gelaat en borst' gekregen had, door

(1) Volgens de verklaring van don Antonio, bij BOR, II. 769.

(2) HOLINSHED, IV. 658, *seq.* STOWE, 717. HOOFT, *Vervolgh* 145.

den graaf van Leicester, als vertegen woordiger van Hare Majesteit, tot ridders geslagen⁽¹⁾, en daarop dienden de kamerdienaars het prachtige maal op. Gerechten in de gedaante van leeuwen, tijgers, draken en luipaarden, omgeven door pauwen, zwanen, fazanten en kalkoenen, ‘in hun natuurlijken vederdos als hun schoonsten tooi,’ verdwenen elk op hunne beurt, terwijl de klokken beierden ter eere der overwinning. Na het gastmaal werd er gedanst en gesprongen en werden er allerlei kunsten verricht en kluchten vertoond, ‘de daden van Hercules voorgesteld, wat den vreemdelingen veel genoeg verschaft,’ waarna het gezelschap uiteenging om zich in den avond weder te verzamelen.

Toen ‘volgde er weder een groot feest,’ zegt de kroniekschrijver; want een stevig avondmaal zette de kroon op het prachtig middagmaal. Daarna werd er in het renperk de lans gebroken, waarbij de jonge graaf van Essex en andere ridders zich ridderlijker gedroegen, dan men na zulk rijkelijk brassen had kunnen verwachten. Nog een ‘zeer kostbaar banket van suikergoed voor de ridders en dames,’ volgde, waarna de graaf van Leicester, daar het thans middernacht was, het geheele gezelschap wel te rusten wenschte, en de ridders en dames afscheid namen.

Doch te midden van al dit ridderlijk banketteeren en feestvieren was de prins van Parma werkelijk niet zoo ‘verslagen’ over het ontzet van Grave, als zijn tegenpartij zich voorstelde. De graaf, opgeblazen door het krijgsgeluk van Hohenlo, waande zich reeds meester van het land, en verzekerde de engelsche regeering, dat hij, als men hem redelijk goed ondersteunde, ‘vóór half Juni’ Antwerpen en Brugge zou heroveren.

‘Nooit,’ zeide hij, ‘was de prins van Parma zoo ter neder geslagen of droefgeestig geweest, sedert hij in die landen gekomen was; nooit was zijn moed zoo diep gezonken.’ En Alexander had waarlijk reden genoeg tot ontmoediging. Hij had slechts acht of negenduizend man, en geen geld om zelfs deze kleine krijgsmacht te betalen. Dagelijks kwamen er eenige soldaten om, en bijna al de levenden waren, volgens de beschrijving van hun opperhoofd, ziek of verminkt. Algemeen gebrek aan levensbehoeften was er in de gehoorzame provinciën: de geheele bevolking tierde van den honger; en de kooplieden, door Drake's

(1) BOR, II. 699, 700.

‘*Shenks* is een fiksche kerel,’ zeide Leicester, die den naam van dien geduchten partijganger nooit beter leerde spellen. Hij deelde ook mede, dat hij dien fikschen kerel, uit naam van Hare Majesteit een keten ten geschenke had gegeven; en voegde er bij, dat hij, indien zij vinden mocht dat hij daarvoor te veel had betaald, gaarne zooveel als een redelijken prijs te boven ging uit zijn eigen zak zou bijpassen. *Leyc. Corresp.* 227, 228.

voorspoed ontmoedigd, en radeloos omdat alles rondom hen te gronde ging, hielden hunne beurs onverbiddeijk gesloten. ‘Ik weet niet welken Heilige ik moet aanroepen,’ zeide Alexander. Hij was door de poging tot ontzet van Grave gedwongen geworden, om Haultepenne van de onderneming tegen Nuis terug te doen komen, en hij begreep volkomen, in welk een gunstig licht Leicester thans hun wederzijdsch standpunt zou willen beschouwen. ‘De Engelschen denken groote dingen te verrichten,’ zeide hij, ‘en achten zich meester van het veld.’

De teleurgestelde, droefgeestige man had den 11den Mei Brussel verlaten, en zich bij zijn geringe krijgsmacht gevoegd, die uit drieduizend Spanjaarden en vijfduizend soldaten van allerlei landen bestond. Zijn oudgediende krijgers, ofschoon onbetaald, met lompen bedekt en half uitgehongerd, waren verrukt toen zij hun aangebeden opperhoofd terugzagen en zwoeren dat hun onder zijne aanvoering niets zou mislukken. De eer des Konings, de zijne en die van het leger stonden op het spel. Van de inneming der stad, zeide hij, hing het behoud van al zijne vroegere veroveringen, en de geheele toekomst af. Leicester en de Engelschen, die hij het hoofd en de ziel noemde van de opstandelingen, hadden hunne eer verpand om de vesting te ontzetten, en waren er op uit hem in het veld onder de oogen te zien⁽¹⁾. De graaf had eenige sterkten in de Betuwe of ‘de goede landstreek’ ingenomen, die hij als even vruchtbaar en bijna even belangrijk beschreef als Herefordshire⁽²⁾, en bedreigde thans Nijmegen, de stad die door Schenk, als zijn laatste wapenfeit aan de zijde der koningsgezinden, voor Filips veroverd was. Hij was thans bezig met Alexander's krijgsbewegingen tegen Grave gade te slaan; maar, nadat de jongste poging om de vesting van leeftocht te voorzien zoo goed geslaagd was, had hij reden om te vertrouwen dat zij buiten gevaar was.

Den 31sten Mei begon men aan de loopgraven en den 5den Juni werden de batterijen geopend. Het werk vorderde snel zoodra Farnese in het veld was. ‘De prins van Parma laat zijn geschut spelen als een prins’⁽³⁾, zeide lord North, die met de geestdrift van een eerlijk krijgsman zijn vijand bewonderde. Den 6den Juni, toen Alexander door de legerplaats reed om vóór een aanval den vijand te verkennen, nam een kanonskogel de achterste helft van zijn paard weg. De prins stortte ter aarde, en voor een oogenblik heerschte er verslagenheid in de

(1) Parma aan Filips, 27 April, 9 en 27 Mei en 11 Juni 1586. (*Archivo de Simancas MSS.*)

(2) Leicester aan de Koning, 27 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*)

(3) North aan Burghley, 29 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*)

spaansche gelederen. Terstond daarop was hij echter, ofschoon eenigszins gekneusd, weder op de been; en daar hij vond dat de bres genoeg gevorderd was, gaf hij bevel tot den storm.

Als voorbereidende maatregel wilde hij een toren, dicht bij de rivier, bezetten, die bijna tot puin geschoten was. De kapitein De Solis kreeg last om met zes oudgedienden in dien toren post te vatten, en 'een oog te houden op den vijand zonder zich met iets anders te bemoeien. De toren was schielijk bemachtigd; maar Solis voerde zijne manschappen, tegen zijn schriftelijken last in, tegen de halve maan aan, die zich nog in volkomen staat van verdediging bevond. Hij sneuvelde door een musketkogel aan den voet van den wal; en zijn volgelingen, die nog steeds beproefden de ontoegankelijke bres binnen te stormen, werden door een hagelbui van steenen en brandende pekkranen teruggedreven. Ook werd er, uit zeven en manden, heet zand op de Spanjaarden uitgeschud, dat door hunne wapenrusting drong en hen zoo ondragelijk folterde, dat velen zich in de rivier wierpen om de pijn te verzachten. Verfrischt weder boven water gekomen, maar in wanorde, beproefden zij vruchteloos den aanval te hernieuwen. Verscheidenen van dien kleinen hoop volks werden gedood, de storm mislukte geheel en al, en de trompet blies den aftocht. De Spanjaarden waren door deze nederlaag zoo uit het veld geslagen en de belegerden waren zoo gerust, dat een soldaat zich van de stadswallen nederliet om het lijk van kapitein Solis, die rijk gekleed was, uit te schudden, en na het volbrengen van dit feit door zijne makkers weder binnengeholpen werd⁽¹⁾.

Tot verbazing van de belegeraars, kwam er evenwel reeds den volgenden ochtend een verzoek van den bevelhebber der bezetting, den heer van Hemert, om over de overgave te onderhandelen. Alexander was natuurlijk verheugd en bereid om gunstige voorwaarden toe te staan, en op den 17den Juni verliet de bezetting met ontrilde vaandels en slaande trom de stad, en rukte de prins van Parma aan het hoofd zijner troepen naar binnen. Hij vond er leeftocht voor een jaar voor zesduizend man; en de wallen hadden zoo weinig geleden, dat hij lang op een bres zou hebben moeten wachten, groot genoeg om daardoor de stad binnen te dringen⁽²⁾.

'Er bestond geen gegronde reden, zelfs niet voor vrouwen, om de

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 228. STRADA, II. 416, 417. BOR, II. 707, 708. STOWE, 718.

(2) STRADA, II. 418. BOR, II. 707, 708. Parma aan Filips II, 27 Mei, 11 Juni 1586. (*Archivo de Simancas* MS.) North aan Burghley, 29 Mei/8 Juni 1586. Leicester aan de Koningin, 6/16 Juni 1586. (*State Paper Office* MS.)

vesting over te geven,' riep Leicester uit, toen hij de tijding vernam. En de graaf had reden om woedend over dezen uitslag te zijn. Hij had den vorigen dag een brief ontvangen, door van Hemert zelve en al de bevelhebbers in Grave ondertekend, waarin zij verklaarden in staat te zijn om de vesting ruim vijf maanden, of nog langer totdat zij ontzet zou worden, te verdedigen. En inderdaad, al de bevelhebbers, op drie na, hadden zich tegen deze laaghartige overgaaf verklaard. De oorzaak van dezen jammerlijken afloop - van het noodlottig verlies der stad en van den droevigen ondergang van den jeugdigen van Hemert - was eene vrouw. De bevelhebber liet zich beheerschen door eene dame van goede familie in de stad, die spaansch-gezind was; en zij had hem, om eenige raadselachtige redenen, weten te bewegen om geheel vrijwillig de stad over te geven⁽¹⁾.

Parma verspilde echter geen tijd met over zijn behaald voordeel te jubelen. Op denzelfden dag gaven de steden Megen en Batenburg zich aan hem over, en terstond daarop sloeg hij het beleg voor Venlo, een belangrijke stad, ruim zeven uren hoogerop aan de Maas gelegen. In die stad bevonden zich, behalve tweehonderd ruiters, de vrouw en het gezin van Maarten Schenk, met hem toebehoorend zilverwerk en huisraad en tusschen de veertig- en honderdduizend kronen in klinkende munt⁽²⁾.

Die stoute partijganger deed, vergezeld door den dollen Waleser, Roger Williams, aan het hoofd van honderddertig engelsche speerruiters en dertig man van zijn eigen volk, des nachts een koene poging om zich door de macht der belegeraars heen te slaan en in de stad te dringen. Zij reden de vijandelijke liniën door, maakten al de wachten en vele spaansche ruiters af - in deze middernachtelijke slachting onderscheidde zich vooral de

(1) VAN METEREN, XIII. 235. BRUCE's *Leyc. Corresp.* 299-310. STRADA, II. 418. Leicester aan de Koningin, 6/16 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*) North aan Burghley, 16/28 Juni 1586. (*Ibid.*)

'De bevelhebber van Hemert,' zeide North, 'is een geldersch heer, die aanzienlijke verwanten heeft, op een grooten voet leeft en voorname kennissen bezit. Er bestaan vele sterke redenen om te meenen, dat hij met den vijand in verraderlijke verstandhouding is geweest. Het was, op zijn zachtst genomen, de verachtelijkste bloohartigheid en de onbegrijpelijkste achteloosheid. Tijdens het beleg bracht hij den tijd door in zijn huis met een hoer; en toen hij buiten kwam, konden geen kapiteins, noch burgers, noch soldaten van hem gedaan krijgen, dat hij iets beproefde tot verdediging van de stad; maar hij meende het volk tevreden te stellen, door liever de stad over te geven, dan zooveel onschuldige bloed te doen vloeien. Hij haastte zich dat opzet ten uitvoer te brengen, en zond den vijand een tamboer om te onderhandelen. Het was onmogelijk de stad door storm te vermeesteren.' enz.

(2) North aan Burghley, 26 Juni/6 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*) T. Doyley aan Burghley, 24 Juni/4 Juli 1586. (*Ibid.*)

bende van den vreeselijken Maarten - en bereikten de deur van Parma's tent, waar zij zijn geheimschrijver en vele van zijne wachten ombrachten. Zelfs vertelde men, en het vond algemeen geloof, dat Farnese zelf in gevaar had verkeerd; dat Schenk een pistool op hem gelost, maar zijn doel gemist had, en hem daarop met de kolf op het hoofd had geslagen; en dat de prins zijn leven gered had door van zijn paard te springen en door een sloot een goed heenkomen te zoeken. Doch dit schijnen sprookjes te zijn. De opschudding werd eindelijk algemeen; daar het zomer was brak de dag spoedig aan; de trommels sloegen alarm; en de stoute stroopers moesten zoo goed zij konden den aftocht blazen, maar werden door bijna tweeduizend man vervolgd. Na velen van het spaansche leger te hebben gedood, en bijna de helft hunner eigen makkers te hebben verloren, vonden zij eindelijk een veilige toevlucht in Wachtendonck.

Kort daarna gaf zich de stad, zonder dat zij eens beschoten was, bij verdrag op redelijke voorwaarden over. De vrouw van Schenk werd met haar gezin beleefd weggezonden, in een koets met vier paarden bespannen, en met zooveel kleederen als zij kon medenemen. Zijne bezittingen werden prijs verklaard; want hij had het recht verbeurd om naar eerlijk krijgsgebruik te worden behandeld⁽¹⁾.

Dus had de 'ter nedergeslagen, droefgeestige' man, die zoo 'moedeloos' was, met soldaten die, volgens den graaf van Leicester, 'zoo hard begonnen weg te loopen,' hun vijand uit al de steden aan de Maas verjaagd. Die rivier was thans, met haar geheele stroomgebied, in de macht der Spanjaarden. De provincie Brabant werd wederom door haar gracht afgesloten, en den vijand was de weg gebaad naar de noordelijke provinciën.

Ondertusschen had Leicester niets bijzonders uitgevoerd. Men moet bekennen, dat hij door zijn tegenpartij op een treurige wijs uit den zadel was gelicht. De man, die gesproken had van den vijand op den voet te volgen en hem elken duim gronds te zullen betwisten, die zijn woord gegeven had om niet alleen Grave en elke andere plaats, die mocht aangevallen worden, te verdedigen, maar zelfs om Antwerpen en Brugge binnen eenige weken te heroveren, had den tijd verspild met eenige zeer onbe-

(1) North aan Burghley, 16/26 Juni, 26 Juni/16 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*) Doyley aan Burghley, 24 Juni/4 Juli 1586. (*Ibid.*) Leicester aan de Koningin, 26 Juni/6 Juli 1586. (*Ibid.*) Parma aan Filips II, 8 Juli 1586. (*Archivo de Simancas MS.*) Vergelijk STRADA, II. 423. VAN METEREN, XIII. 235.

duidende krijgsverrichtingen. Toen het St. Jorisfeest voorbij, de preek van Knewstubs gehouden was en Hercules' daden alle vertoond waren, was de graaf te velde gekomen met vijfduizend man voetvolk en vijftienhonderd ruiters. Zijn doel was, om door de vermeestering van Doesburg en Zutphen den IJssel schoon te vegen; doch toen hij Parma's aanval op Grave vernam, liet hij het plan varen om die steden te belegeren en begaf hij zich naar Arnhem. Daarop stak hij den Rijn over en kwam zoo op het eiland der Batavieren. Na eenige schansen van ondergeschikt belang te hebben ingenomen - terwijl Schenk ondertusschen op het eiland 's Gravenweert, waar de Rijn zich in twee armen splitst, de sterkte stichtte, die eene eeuw later onder den naam van Schenkenschans zoo beroemd zou worden - maakte Leicester zich gereed om de Waal over te steken ten einde Farnese aan te tasten, toen hij tot zijne verbazing de overgaaf van Grave vernam.

Hij kon dus, tot zijn spijt, die belangrijke stad niet meer redden; doch hij kon ten minste den schuldige het hoofd voor de voeten leggen. Leicester was te Bommel, toen hij van de flauwhartigheid of van het verraad van den baron van Hemert kennis kreeg, en zijn toorn was even buitensporig als de uitgelaten vreugde, over zijn vroeger krijgsgeluk. Hij ademde niets dan wraak tegen den lafhartigen verrader, die 'op zulk een lage en beestachtige wijs' de vesting overgegeven had.

'Ik wil hier niet van daan,' zeide hij, 'eer ik door Gods goedheid voor het verraad van dien schurk eenige voldoening gekregen heb.' Er was geen twijfel aan, of van Hemert had straf verdiend. Evenmin was het twijfelachtig, dat Leicester hem die ruimschoots zou toedienen. 'De lafhartige schelm, die Grave heeft overgegeven,' zeide hij, 'en de kapiteins, die even schuldig zijn als hij, zullen er allen te zamen voor boeten.'

Van Hemert had de stoutmoedigheid om hem zelf onder de oogen te komen. 'De goede man kwam in Bommel bij mij,' zeide Leicester; en volgens zijne verzekering aan de engelsche regeering handelde hij zoo, in de hoop van de overheid dier stad en van andere steden over te halen om zijn verraad na te volgen⁽¹⁾.

De overheid leverde echter den schuldige rechtstreeks over aan den landvoogd, die hem onmiddellijk in hechtenis het nemen. Den 26sten Juni kwam te Utrecht een krijgsraad bijeen, waarvan Hohenlo, Essex en andere aanzienlijke bevelhebbers leden waren. Zij verklaarden den gevangene des doods schuldig, doch

(1) Leicester aan de Koningin, 6/16 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*) BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 285, 287.

lieten het over aan den graaf om te beslissen, of verschillende verzachtende omstandigheden hem geen aanspraak gaven op vergiffenis⁽¹⁾. Hohenlo en Norris beijverden zich om het vonnis van den jongen man te verzachten, en zij wekten daardoor de diepe verontwaardiging van den landvoogd op. Norris was, volgens Leicester, verliefd op de moei van den misdadiger, en wilde hem daarom het leven redden⁽²⁾. Ook werd er gebruik gemaakt van de minachting, die men door de verbolgenheid der Koningin voor het gezag van den graaf had opgevat; en men hield openlijk vol, dat hij, daar hij van den post van algemeen landvoogd ontzet was, geen macht meer had om een nederlandsch bevelhebber ter dood te doen brengen⁽³⁾.

De verzachtende omstandigheden, die men in het rechtsgeding aanvoerde, waren, dat van Hemert een jong man was, zonder ondervinding in krijgsg zaken, en dat hij, na den eersten storm door schrik en verbijstering bevangen, voor de smeekbeden en het gejammer der vrouwen had gezwicht. Er waren geen rechtstreeksche bewijzen van verraad, of zelfs van persoonlijke bloohartigheid. Hij verzocht dringend om vergiffenis, niet om zijn leven te behouden, maar om zijne eer te redden. Hij smeekte ernstig om de vergunning om als gemeen soldaat, zonder soldij, te land of ter zee, onder de Koningin van Engeland, voor zoovele jaren als zij bevelen zou, te dienen; hij hoopte voor de gevaarlijkste ondernemingen te worden uitgekozen, om vóór zijn dood de schande te kunnen uitwischen, die door zijne schuld in een uur van zwakheid een oud en aanzienlijk geslacht had getroffen⁽⁴⁾. De krachtigste pogingen werden in het werk gesteld om hem te redden, daar hij familiebetrekkingen had van grooten invloed, en men er algemeen van overtuigd was, dat zijn vergriep eer aan onbezonnenheid dan aan boos opzet was toe te schrijven. Leicester echter zwoer, terwijl hij zich op de borst sloeg - zoo als hij placht te doen, wanneer hij driftig was - dat zulk een verrader geen vergiffenis behoorde te verkrijgen. De Staten van Holland en Zeeland waren ook bepaald geneigd, om een streng voorbeeld te stellen⁽⁵⁾.

Van Hemert werd dan ook den 28sten Juni naar het schavot gebracht. Hij sprak het volk zeer bedaard in twee talen, Fransch en Hollandsch, toe, en verklaarde dat hij geen verraad gepleegd

(1) North aan Burghley, 16/26 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*) HOOFT, *Vervolgh.* 156.

(2) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 301, 309, 310, 313.

(3) Leicester aan de Koningin, 14/24 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

(4) HOOFT, *Vervolgh.* 156. VAN METEREN, XIII, 235.

(5) *Resolutiën van Holland*, 24 Juni, 1 Juli, 1586, bl. 220. WAGENAAR, VIII, 128.

had, maar dat vrouwenangst en vrouwentranen in een uur van verbijstering hem tot een bloodaard hadden gemaakt. Hij werd staande onthoofd. De twee kapiteins, Duban en Koeboekum, die ook ter dood veroordeeld waren, werden met hem terechtgesteld⁽¹⁾. Een derden kapitein, eveneens schuldig verldaard, schold Leicester ‘om zeer billijke reden’ de straf kwijt⁽²⁾.

De graaf bleef hardnekkig bij de meening, dat van Hemert met voorbedachten rade de stad had overgeleverd, en beweerde, dat het in een tijd waarin het zoover gekomen was dat men er even weinig bezwaar in vond om een stad over te geven, als om een huis te verlaten, hoog noodig was een afschrikkend voorbeeld te stellen aan verraders en het volk voldoening te geven. En het volk was dan ook, volgens den landvoogd, geheel en al voldaan en had alleen spijt, dat men niet meteen drie of vier leden der Staten-Generaal het hoofd kon afslaan, die even groote schelmen waren als van Hemert; ‘en daarvoor houd ik hen ook,’ voegde Leicester er bij⁽³⁾.

Na zich dus van de Maas te hebben meester gemaakt, liet Parma zonder tijdverlies zijne troepen oprukken naar den Rijn, die dertig mijlen oostwaarts in gelijke richting stroomde⁽⁴⁾. Schenk, Kloet en andere partijgangers, hielden dat gedeelte van het Aartsbisdom en van Westfalen in een staat van voortdurende onrust⁽⁵⁾. Bij den aanvang van het vorige jaar had de graaf van Meurs de stad Nuis door een kriegslist voor den afgezetten Keurvorst veroverd; en Herman Kloet, een jong en onversaagd geldersch krijgsman, voerde thans in die stad het bevel⁽⁶⁾.

De Keurvorst Ernst had vermoed in de legerplaats van Parma een bezoek gebracht, en de noodzakelijkheid ingezien om die stad te heroveren. Zij was een vrijburg geworden voor ketters, opstandelingen en bandieten. De Rijn was in hunne handen, en daarmede de macht om de getrouwe Nederlanden voortdurend te verontrusten. Zijne katholieke Majesteit had er evenveel belang bij als de aartsbisschop, dat Nuis weder in het bezit geraakte van den rechtmatigen eigenaar. Parma had voor de kracht van dit betoog ooren gehad, en had in het voorjaar Haultepenne afgezonden om de stad te belegeren. Hij was verplicht geweest om den krijgsoverste van dien post terug te roepen, tijdens

(1) HOOFT, VAN METEREN, WAGENAAR, t.a. pl.

(2) Leicester aan Burghley, 18/28 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

(3) Leicester aan de Koningin, 14/24 Juni 1586. Leicester aan Burghley, 18/28 Juni 1586, (*State Paper Office MSS.*)

(4) Parma aan Filips II, 8 Juli 1586. (*Archivo de Simancas MS.*)

(5) WAGENAAR, VIII. 131. HOOFT, *Vervolgh*, 154.

(6) STRADA, II. 425, 430. WAGENAAR, VIII. 132.

het beleg van Grave. Na de verovering van die vesting, rukte Alexander, zonder gras over zijne plannen te laten groeien, in persoon naar den Rijn op. In het begin van Juli kwam hij voor de wallen van Nuis met achtduizend man voetvolk en tweeduizend ruiters. De bezetting onder Kloet telde nauwelijks meer dan zestienhonderd dienstdoende soldaten, allen Nederlanders en Duitschers, zonder een enkel Engelschman.

De stad ligt vijf uren beneden Keulen. Zoo duchtig was zij versterkt, dat zij het eene eeuw geleden een jaar lang tegen den beroemden Karel de Stoute uitgehouden en hem eindelijk gedwongen had om het beleg op te breken. Zij had ook de krachtige pogingen van Karel V het hoofd geboden, en was thans sterker dan ooit. Zij was rijk van leeftocht en krijgsbenoodigdheden voorzien, zoodat zij veilig genoeg was, 'indien haar burgers mannen waren,' zeide Leicester. De graaf vond, dat 'die kerels niet deugden om steden te verdedigen, of de belegeraars moesten zwemmende den aanval doen.' De uitkomst zou leeren, of er voor dien bijtenden spot reden bestond of niet. Ondertusschen werd de stad door den landvoogd als veilig beschouwd, 'tenzij men steden voor het vragen krijgen kon⁽¹⁾.'

Nuis ligt niet aan den Rijn; maar die rivier heeft in noordoostelijke richting van de vesting een tak die geheel om de stad heen loopt. Een gedeelte van de plaats, door de Erpt tot een eiland gemaakt, was met twee schansen versterkt. Men had dit eiland prijs gegeven, daar het te zwak was om een aanval te weerstaan; en de Spanjaarden vatten er post. Er hadden verschillende bloedige uitvallen en schermutselingen plaats, waarbij de Spanjaarden, na eerst van het eiland verdreven te zijn, dien post weder bezetten. De aartsbisschop Ernst kwam in het kamp; en toen hij eerst het geschut had laten spelen, bood Parma der stad zekere voorwaarden van verdrag aan, die door den Kerkvoogd werden goedgekeurd. Kloet gaf daarop weder ten antwoord dat hij de stad en zijne eer even lief had. Deze kon hij niet prijs geven; maar zijn leven was hij bereid ten offer te brengen⁽²⁾. Door een misverstand werd dit antwoord niet terstond aan Farnese overgebracht. Ondertusschen werd die veldheer ongeduldig en begaf hij zich naar de batterij van het italiaansche regiment. Onder voorgeven dat hij een gemachtigde van den opperbevelhebber was, schold hij met luider stem op de traagheid van hunne beraadslagingen. Nauwelijks was hij begonnen te spreken, of de kogels floten om hem heen. Zijn

(1) VAN METEREN, XIII. 235. BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 250. Leicester aan Burghley, 20/30 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*) Leicester aan de Koningin, 8/18 Juli 1586. (*Ibid.*)

(2) North aan Burghley, 26 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

eigen soldaten schrokken van het gevaar, waarin hij verkeerde; en in de stad liep het gerucht, dat ‘Holofernes’ - zoo als de Nederlanders en Duitschers Farnese spottende plachten te noemen - dood was. Hij bleef echter, als door een wonder, volkomen ongedeerd, en wandelde waardig en langzaam, met een norsch gelaat naar zijne tent terug. Er werd verteld, dat dit verbreken van de wapenschorsing het werk der Spanjaarden was, daar zij het eerst zouden geschoten hebben, hetgeen men uit de stad onmiddellijk beantwoord had. Dit werd heftig ontkend, en Parma zond den kolonel Tassis met een vredevlag naar den bevelhebber, om hem zijn schandelijk gedrag onder het oog te brengen en daarvan rekenschap te vorderen.

Het hierop gegeven of verdichte antwoord luidde, dat de bevelhebber Kloet in diepen slaap had gelegen, maar dat dit ongelukkig voorval hem speet. Die verklaring werd slecht opgenomen; want het was haast niet te gelooven dat zulk een jong en wakker krijgsman zou slapen op een oogenblik, dat er onderhandeld werd over de overgaaf eener stad, die aan zijne zorg was toevertrouwd. Hiermede liep de onderhandeling af⁽¹⁾.

Eenige dagen daarna werd de dag van St. Jacob in de spaansche legerplaats met vreugdevuren en andere feestelijkheden gevierd. De belegerden zouden, zooals men zeide, dien heiligen dag ontwijd hebben door twee ongelukkige soldaten, die zij eenige dagen te voren bij een uitval in handen hadden gekregen, levend op de markt te roosteren, en het overschot van den heiligen Quirinus met andere gewijde relieken te verbranden⁽²⁾. Die verfoeilijke daad zou op afgrijselijke wijze worden gewroken.

Den 15den Juli werd de stad, van twee ure in den middag tot het aanbreken van den volgenden dag, uit vijfenveertig groote stukken beschoten; terwijl de kanonniërs allen voorzien waren van melk en azijn om de stukken te verkoelen⁽³⁾. Bij het aanbreken van den dag (16 Juli) werd er bevel gegeven tot den storm. Tot acht malen toe vielen de Spanjaarden met hun gewone drift aan; maar zij werden steeds afgeslagen. De negende maal werd de buitenmuur bemachtigd, en de Spanjaarden stroomden er onder den luiden kreet van ‘Santiago’ over heen, ondanks allen tegenstand. Een italiaansch ridder van het Heilige Graf, Cesar Guidiccionie genaamd, en een spaansch vaandrig,

(1) HOOFT, *Vervolgh* 179, STRADA, II. 433, VAN METEREN, XIII. 236, *volg.*

(2) Parma aan Filips II, 4 Aug. 1586. (*Archivo de Simancas* MS.) Vergelijk STRADA, II. 434. Farnese is de eenige die van deze gruweldaad melding maakt; doch ik acht mij verplicht haar niet te verzwijgen.

(3) North aan Burghley, 26 Juli 1586. (*State Paper Office* MS.)

Alphonso de Mesa, maakten beide aanspraak op de eer van het eerst de bres te hebben beklommen, met het vaandel in de eene en een ladder in de andere hand. Daar men vond dat beiden de belooning verdiend hadden, nam Parma, na de verovering der stad, van zijn eigen hoed juweelen en een gouden korenaar, met een edelsteen versierd, die hij zelf in plaats van een vederbos gedragen had, hij gaf hun dit en schonk dus aan elk hunner een schitterend blijk van zijne achting⁽¹⁾. De muur werd daarop bij de vestingwerken van binnen versterkt, en den geheelen nacht door werd er in het donker wanhopig gestreden in de kleine ruimte tusschen de twee vesten. Vóór het aanbreken van den dag werd Kloet, die toen, evenals altoos, zijne manschappen bij de wanhopigste ondernemingen was voorgegaan, op vijf plaatsen gekwetst en met een been bij de dij bijna geheel afgehouden, in de stad gebracht. ‘Hij is de dapperste man,’ zeide lord North met zijne gewone geestdrift, ‘van wien men ooit in de wereld gehoord heeft.’ - ‘Hij is nog een knaap,’ zeide Alexander Farnese, ‘maar een buitengewoon bekwaam en dapper bevelhebber.

Vroeg in den morgen, toen dit ongeluk bekend was geworden, werd een officier naar het kamp der belegeraars gezonden, om te onderhandelen. De soldaten ontvingen hem met schaterend gelach en weigerden hem tot den veldheer toe te laten. “De overste Kloet is te kwader ure uit zijn dut ontwaakt,” zeiden zij, en de prins van Parma lag nu op zijne beurt te slapen⁽²⁾.’ Het was niet mogelijk een onderhandeling aan te knopen. De Spanjaarden, door den strijd verhit, door den strijd tot razernij getergd, en verlangende naar de plundering eener rijke stad, brachten alle tegenspraak tot zwijgen. ‘Mijn volkje was niet te houden,’ zeide Farnese; nadat zij den opperbevelhebber tegen zijn zin de toestemming hadden afgeperst tot den storm, stroomden de italiaansche en spaansche legioenen door twee tegenover elkander gelegen poorten, die niet sterk genoeg meer waren om den vijand weerstand te bieden, de stad binnen. Zij kwamen in het midden der plaats bijeen, en elk levend wezen dat zij onderweg ontmoetten, werd hun prooi. De bezetting werd geheel afgemaakt, met velen der ingezetenen - mannen, vrouwen en kinderen - hoewel Alexander (hetgeen hem tot eer verstrekt) de vrouwen eerst in eenige kerken in veiligheid had laten brengen, waarheen hij haar bevolen had de wijk te nemen. De eerste storm van gramschap gold den bevelhebber der stad. Alexander, die zijn kloekmoedigheid bewonderd had, was niet ongunstig jegens hem gestemd; maar de aartsbisschop Ernst

(1) STRADA, II. 435, 436.

(2) STRADA II. 437.

vorderde, als een persoonlijke gunst voor hemzelven, dat hij onmiddellijk ter dood zou worden gebracht⁽¹⁾. Daar de kerkvoogd in naam oppermachtig gebieder der stad was, ofschoon hij werkelijk, tot den bedelstaf gebracht, van Filips' aalmoezen leefde, rekende Farnese zich verplicht zijn zin te doen. De wijze, waarop men in het eerst onderstelde dat aan het christelijk verzoek van den bisschop was voldaan, boezemde allen Nederlanders afgrijzen in. 'Zij namen Kloet, zoo gekwetst als hij was,' zeide lord North, 'wurgden hem eerst, bestreken hem daarna met pik, en verbrandden hem toen met buskruit; zoo maakten zij, ondanks hunne heiligheid, aan een heldhaftige loopbaan een einde. Men verwondert zich, dat de prins gedoogen kon, dat een krijgsman, die zijn plicht had gedaan, zoo schandelijk mishandeld werd⁽²⁾.'

Dit was echter een dwaling. Een jezuïtisch priester werd naar het huis van den bevelhebber gezonden⁽³⁾, want men meende een poging te moeten doen om de ziel te redden van den man, die door de verdediging der hem toevertrouwde stad het leven verbeurd had. Men vond den veroordeelde te bed liggen. Zijne echtgenoot, een zeer schoone vrouw, paste hem met hare zuster op. Het schouwspel dier twee schoone vrouwen, die een krijgsman, op het veld van eer gekwetst, verpleegden, zou duivels tot deelneming hebben kunnen vermurwen. Doch de Jezuit werd op den voet gevolgd door een bende soldaten, die, zonder zich aan de smeekbeden der vrouwen te storen en doof voor het verzoek van Kloet om een krijgsmansdood te mogen sterven, een touw bevestigden om den hals van den bevelhebber,

- (1) De Jezuit STRADA, (II. 438) bericht dit; hij beroept zich op brieven van Alexander, waarvan hij er meer in handen had, dan thans in een enkele verzameling van oorkonden te vinden zijn. Ik heb in het archief van Simancas zeer weinige brieven gevonden, die betrekking hebben op Farnese, die niet tot STRADA'S beschikking schijnen te zijn geweest - ofschoon hij er natuurlijk in het Latijn slechts een kort uittreksel van geeft - terwijl hij er nog vele andere gebruikt, waarvan te Simancas geen afschriften zijn.
- (2) North aan Burghley, 26 Juli/5 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*) Leicester's verslag was nog afgrijselijker: - 'Nadat Kloet op de markt was gebracht,' schreef hij aan Walsingham, 'legden zij hem, ondanks zijn zware kwetsuren, op een tafel, bonden hem vast en besmeerden hem met teer over zijn gansche lichaam; en na hem half geworgd te hebben, verbrandden zij hem wreed.' BRUCE'S *Leycest. Corresp.* 369, 29 Juli/8 Aug. 1586.
Andere engelsche brieven beschreven het uiteinde van den bevelhebber op gelijksoortige wijs, maar de misdaad, hoe afschuwelijk ook, was niet in alle opzichten zoo gruwelijk, als men in het eerst ondersteld had.
- (3) 'Ad quem lecto jacentem misso Societatis Jesu sacerdote, cujus operâ in eo saltem mortis articulo a secunda se morte eriperet,' etc. STRADA, II. 438.

hem uit het bed sleepten en in zijn eigen venster ophingen. De predikant Fosserus van Oppenheim en de diakens der Hervormde gemeente, twee officieren en ‘veertig andere schelmen,’ - zoo als Parma zich uitdrukte - werden terzelfder tijd en op dezelfde wijze vermoord. Men liet de lijken aan de vensters hangen, totdat zij verteerd waren door de vlammen, die weldra de huizen in gloed zetten. Want een felle brand, waarvan niemand de oorzaak kende, brak uit. Sommigen schreven hem toe aan de wanhoop der ingezetenen, anderen aan voorbedachte maatregelen van den bevelhebber, of aan de laatst aangekomen benden belegeraars die woedend waren omdat de Italianen en Spanjaarden hun bij het plunderen waren vóór geweest; doch Farnese meende er na rijpe overweging een straf in te moeten zien van den Almachtige, die in toorn ontstoken zou zijn over het verbranden van St. Quirinus. Drie vierde deelen der stad stonden op eens in lichterslaai. De kerken, waarin de verschrikte vrouwen gedurende de plundering en slachting een schuilplaats gezocht hadden, vatten weldra vuur; en nu zag men, te midden van het gekraak van instortende huizen en het woest getier van een dronken soldatenhoop, die ongelukkige slachtoffers de brandende straten doorsnellen en tegen de woede der elementen een toevlucht zoeken in de nog gruwzamer wreedheid der menschen. De brand duurde den ganschen dag en nacht door; en niet één steen zou op den anderen gebleven zijn, als niet vroeger een vrome burger het lijk van een Heilige uit de handen der ketters had gered en in zijne woning had nedergelegd. Daardoor werd de brand gestuit - want de vlammen verteerden het heilig overschot niet - maar bijna de geheele stad werd vernield, terwijl op zijn minst vierduizend menschen, burgers en soldaten, door het zwaard of het vuur waren omgekomen⁽¹⁾.

Driehonderd man, die van de bezetting nog in leven waren, namen in een toren de wijk. Deze werd rondom afgezet en na een korte onderhandeling kwamen zij als krijgsgevangenen naar beneden. De prins en Haultepenne poogden hen te vergeefs tegen de woede der soldaten te beschermen; zij werden man voor man oogenblikkelijk ter dood gebracht.

Den volgenden dag (5 Aug.) gaf Alexander bevel om de vrouw en de zuster van den bevelhebber - die als door een wonder aan al de gruwelen van dien dag en nacht waren ontkomen - te beschermen en onder gewapend geleide bij hare betrekkingen te brengen. Nuis bestond bijna niet meer, want volgens opgaven uit dien tijd waren er slechts acht huizen aan de verwoesting ontkomen.

(1) Parma aan Filips II, 4 Aug. 1586. (*Archivo de Simancas* MS.) Vergelijk STRADA. II. 436-442. VAN METEREN, XIII. 236 *volg.* HOOFT, *Vervolgh*, 179, 180. BOR, II, 738. STOWE, 734. State Paper Office MS.

Voor Leicester en elk rechtgeaard Engelschman of Nederlander moest de gedachte pijnlijk zijn, dat men deze belangrijke stad en hare dappere verdedigers misschien had kunnen redden, als het niet aan eendracht en geld ontbroken had⁽¹⁾. Twee malen had de graaf een krijgsmacht van vierduizend man bijeengebracht om de plaats te ontzetten, en tweemaal had hij haar weder moeten afdanken, wegens gebrek aan geldmiddelen om haar te velde te brengen. Hij had zijn zilverwerk en andere kostbaarheden verpand⁽²⁾, zijn krediet uitgeput, en kreeg er niets voor dan de vergunning om op de trage overzending van gelden door de Koningin te wachten en met de Staten te krakeelen; want de voornaamste leden van dat regeeringslichaam waren ongezind om een man, die bij hen onder verdenking rustte, en die eene regeering vertegenwoordigde die zich verdacht had gemaakt, rijkelijk te ondersteunen. Ondertusschen werd op zijn minst een derde van het geld, dat dan nog van tijd tot tijd uit Engeland aankwam, aan de ‘arme, uitgehongerde halzen,’ zoo als Leicester zijne soldaten noemde, door de oneerlijkheid van Norris, den oom van sir John en betaalmeester van het leger, ontstolen. Deze man wist zich door verdonkering van landsgelden, door verkoop van posten en door betaling der troepen in valsche munt, zoo rijk te maken, dat Leicester verklaarde, dat de geheele opbrengst van zijn eigen vaste goederen in Engeland minder bedroeg, dan het jaarlijksch inkomen van dien beambte. Het was dus moeilijk uit te maken, wie er erger aan toe waren, de ‘havelooze schelmen’ van Elizabeth, of de verminkte en verwaarloosde soldaten van Filips.

Het eenige, waarmede men zich over het geleden verlies van Nuis troosten kon, was dat Parma slechts een stelling

- (1) Sir Thomas Cecil, de oudste zoon van den lord schatmeester, was toen bevelhebber van Den Briel, een der paudsteden. Men had hem het voorstel gedaan om dezen post voor het bevelhebberschap van Harlingen te verruilen, dat toen door lord North werd bekleed. Maar Cecil merkte aan, dat hij ‘vastberaden was Den Briel te behouden, even als iemand, die liever een helleveeg wilde houden, die hij kende, dan haar ruilen met eene vrouw, die hij niet kende.’ De voortdurende tweedracht, die de kortstondige geestdrift bij Leicester's komst vervangen had, verdroot hem geweldig. Het gekrakeel tusschen Leicester en zijne beambten, en tusschen deze allen en de Staten, stiet den jongen krijgsman zoo tegen de borst, dat hij vurig wenschte de Nederlanden te verlaten. ‘Nuis werd door Kloet wakker verdedigd, maar wij hielpen hem slecht,’ schreef hij aan zijn vader. ‘Het is met onze zaken hier zoo gesteld, dat wij 's avonds iets besluiten, om er den volgenden morgen van af te zien. Wij zijn het met elkander niet eens, maar in vele partijen verdeeld, zoodat, indien de vijand zoo sterk was als wij oneens en besluiteloos zijn, mijns inziens de zaak dezen zomer geheel te gronde zou gaan. ‘Sir Thomas Cecil aan lord Burghley 21/31 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Leicester aan Burghley, 10/20 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)

veroverd had, want het was geen stad meer, en dat hij bij de zegepraal *zesduizend* soldaten aan dooden en gekwetsten had verloren⁽¹⁾. Niet meer dan vijfhonderd man van Farnese's leger schoten er echter het leven bij in⁽²⁾, en ofschoon de stad, op eenige kerken na, geheel verwoest was, was de prins thans echter meester van den Rijn tot Keulen en van de Maas tot Grave. Het gebrek, dat hem zoo pijnlijk drukte, was nu verminderd, en hij kon de krijgsgemeenschap met Duitschland als verzekerd beschouwen.

Nu vestigde de overwinnaar zijne aandacht op Rijnberk, zes mijlen stroomafwaarts gelegen.

Sir Philip Sidney was niet tevreden over de werkeloosheid, waartoe hij door deze verschillende omstandigheden gedwongen was geweest. In het begin van het voorjaar had hij Vlaanderen aan willen tasten door eerst Steenberghe te bemachtigen. De trouwe Roger Williams had dit plan sterk ondersteund. 'Wij wenschen Uwe Excellentie te doen zien,' zeide hij tot Leicester, 'dat wij niet in slaap zijn gevallen⁽³⁾.' De Waleser behoefde niet te vreezen, dat men hem van slaperigheid zou beschuldigen; doch bij deze gelegenheid hadden Sidney en hij moeten onderdoen. Later, tijdens het beleg van Nuis, had sir Philip de voldoening van een voorspoedigen strooptocht in Vlaanderen.

De onderneming was ontworpen door prins Maurits van Nassau; het was zijn eerste kriegsbedrijf. Hij stelde voor om de stad Axel, een welgebouwd, duchtig vesterkt plaatsje op den zuidwestelijken oever van de groote uitwatering der Schelde, en zeer belangrijk om zijne ligging, bij verrassing in te nemen. De aanwinst zou den Nederlanders en Engelschen het bezit van Sluis en Ostende verzekeren en hun gelegenheid verschaffen om den vijand in Vlaanderen te bestoken.

In het begin van Juli schreef Maurits aan den graaf van Leicester, en deelde hem de bijzonderheden van zijn plan mede; maar verzocht tevens, dat de zaak 'geheim zou worden gehouden, behalve voor Sidney.' Leicester zond dientengevolge zijn neef naar Maurits, om te zamen over de onderneming te beraadslagen en zich te verzekeren, 'dat er geen kwaad onder

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 260, 264, 299, 303, 363. 'Hij heeft 3000 man verloren, en even veel gekwetsten.' Leicester aan Walsingham, 27 Juli 1586. 'Van den vijand zijn niet minder dan 3000 man gesneuveld,' zeide North op 26 Juli, in het bovenaangehaalde MS. 'De stad is weg, tot den grond toe afgebrand,' schreef Leicester aan Burghley; '4000 dooden liggen er in de grachten.' Brief van 29 Juli/8 Aug. het boven aangehaald MS.

(2) North aan Burghley, 12/22 Aug. MS.

(3) Williams aan Leicester, 17/27 Febr. 1586. (Britsch Museum. GALBA, C. IX. p. 85. MS.)

school, omdat er in de wereld zoo dikwijls verraad gepleegd werd⁽¹⁾.’ Sidney verdacht den jongen Maurits niet; hij zag een edel en verstandig verlangen naar gewaagde ondernemingen in hem; en zij regelden hunne plannen in onderlinge overeenstemming.

Daarop kwam Leicester, ten einde den vijand om den tuin te leiden, met vijfhonderd man te Bergen op Zoom, waar hij twee dagen (16 en 17 Juli) bleef, en al dien tijd, zoo als hij verzekerde, geen oog dicht deed. Dinsdagnacht, den 16den Juli, werden de vijfhonderd engelsche soldaten over water weggezonden, onder bevel van lord Willoughby, ‘die,’ volgens den graaf, ‘volstrekt wilde medegaan.’ Ook de jonge Hatton, een zoon van sir Christopher, bood zich vrijwillig tot dien dienst aan, ‘als zijn eerste kweekeling.’ Sidney had vijf honderd manschappen van zijn eigen zeeuwsch regiment; en de plaats van bijeenkomst was op de breede wateren der Schelde tegenover Vlissingen⁽²⁾. Het plan werd goed uitgevoerd, en de vereenigde vloot van kleine vaartuigen veer in den donkeren, stillen zomernacht den effen waterspiegel over, en landde te Neuzen, ongeveer een mijl van Axel. Hier sloot zich Maurits met eenige nederlandsche vendels bij haar aan; en de vereenigde krijgsmacht, tusschen de twee en drieduizend man sterk, rukte dadelijk op naar de bestemde plaats. Vóór twee uur in den morgen had zij Axel bereikt, maar de gracht was er zeer diep. Veertig soldaten sprongen er echter onmiddellijk in; met touwladders om den hals zwommen zij naar de overzijde, beklommen den wal, maakten de wacht af, die zij te bed in slaap vonden, en openden de poorten voor hunne makkers. Daarop rukte de geheele krijgsmacht binnen: de hollandsche vendels onder den overste Pyron voorop, lord Willoughby met zijn volk in het midden en sir Philip met zijn zeeuwsch regiment in de achterhoede⁽³⁾. De bezetting, die tusschen de vijf en zeshonderd man sterk was, bood, ofschoon overrompeld, kloekmoedig wederstand en werd tot den laatsten man over de kling gejaagd. Van de aanvallers schoot geen enkele er het leven bij in. Sidney schonk aan de koene soldaten, die de gracht waren overgezwommen, uit zijn eigen beurs een milde belooning; en

(1) Leicester aan de Koningin, 8/18 Juli (*State Paper Office MS.*)

(2) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 338:

‘Voor Vlissingen op het water, opdat het des te minder in het oog zou loopen.’

(3) Sir Thomas Cecil aan lord Burghley, 8/19 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

Leicester zegt echter: ‘Mijn neef Sidney wilde met zijne bende het eerst binnenrukken, zooals de bode mij vertelde’ (zie den boven aangehaalden brief aan de Koningin); doch die bode schijnt zich vergist te hebben.

aan zijne zorg en krijgsbeleid, weet men algemeen het welgelukken van prins Maurits' plan. Het behaalde voordeel werd van harte toegejuicht, en het beurde de vrijheidsvrienden, die na het zware verlies van Grave en Venlo den moed geheel verloren hadden, wat op. 'Deze overwinning is juist van pas gekomen,' schreef Thomas Cecil aan zijn vader, en heeft ons het hoofd weder eenigszins doen opbeuren.' Een bezetting van achthonderd man onder den overste Pyron werd in Axel achtergelaten, en daarna werden de dijken in den omtrek doorgestoken. Zoo werd voor de waarde van meer dan twee millioen aan weiland, vee en koren in de spaansche Nederlanden vernield⁽¹⁾.

Na een mislukte poging om Grevelingen te overrompelen, waar de oudgediende La Motte het bevel voerde, dien men niet zoo gemakkelijk kon verrassen, sloot sir Philip, die door de verovering van Axel een grooten naam verworven had, zich bij het leger onder Leicester te Arnhem aan⁽²⁾.

En toch had sir Philip, ondanks dat alles, gedurende zijn dienst in de Nederlanden, geene vorderingen gemaakt in de gunst van Hare Majesteit. Hij was ook teleurgesteld in zijne hoop op het stadhouderschap van Zeeland, welken post zijn oom hem had toegedacht. Het doel van Leicester was door het beleid van Oldenbarnevelt en Buys verijdeld, ten gevolge waarvan graaf of prins Maurits - zoo als hij thans opzettelijk genoemd werd om hem in rang boven den graaf te verheffen⁽³⁾ - stadhouder en kapitein-generaal van Holland en Zeeland geworden was. De graaf had zijn neef echter tot kolonel aangesteld over het zeeuwsche regiment, welke post door het sneuvelen van den admiraal Haultain op den kouwensteinschen dijk was opengevallen. Deze bevordering had onder de hoofd-

- (1) Leicester aan Burghley, 29 Juli/8 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*): 'Uwe lordschap kan niet gelooven, hoe lastig de stad Axel het dezen streken maken zal. Reeds is er voor twee millioen gulden aan koren, vee en weilanden vernield.'
- (2) De boven aangehaalde brieven van Leicester en sir Thomas Cecil. Vergelijk VAN METEREN, XIII. 236. BROOKE's *Life of Sidney*, II. 15. HOOFT, *Vervolgh*, 181, 182. BOR, II. 738. WAGENAAR, VIII. 134. BRUCE's *Leycest. Corresp.* 337, 338.
- (3) Zijn oudste broeder, Filips Willem, zoon van Willem de Zwijger bij diens eerste gemalin, Anna van Buren, was prins van Oranje, doch werd nog steeds in Spanje gevangen gehouden. De titel van prins werd beleefdheidshalve aan Maurits gegeven, op grond dat in Duitschland al de zonen huns vaders titels erfden. Daar het prinsdom Oranje niet in Duitschland lag, en Willem in dat land slechts den graventitel bezat, had Maurits geen het minste recht op den titel van prins, zoolang zijn broeder in leven was. Leicester heeft altijd de aanspraak, door Maurits op dezen hooger rang gemaakt, als een persoonlijke beleediging voor hemzelven beschouwd.

officiëren in de Nederlanden veel ergernis gewekt, en op aandringen van graaf Hohenlo hadden zij bij den landvoogd daartegen een verzoeg ingediend. Wijlen de prins van Oranje, zeiden zij, had altijd de gewoonte gehad om bij bevordering de dienstjaren in aanmerking te nemen, zonder acht te slaan op den rang dien men in de maatschappij bekleedde; en het gaf hun dus billijke reden tot misnoegen, te moeten zien dat een jong vreemdeling, die zoo pas in dienst getreden was, oudgediende krijgers, die vele dienstjaren achter den rug hadden, over het hoofd sprong. Tegelijk verzekerden dezelfde heeren, die dat stuk ondertekenden, aan sir Philip in een anderen brief, 'dat zij volstrekt niet tegen hem ingenomen waren, maar hem integendeel alles goeds toewenschten⁽¹⁾.'

De jonge Maurits had steeds met Sidney zeer vriendschappelijk omgegaan ofschoon hij zich door staatslieden liet leiden, die reeds bezig waren met een geduchte partij tegen Leicester te vormen. 'Graaf Maurits heeft zich in de zaak van het regiment bestendig welwillend getoond,' zeide sir Philip; 'maar de heer Paul Buys zal zich om God en de menschen maar weinig bekommeren. Welzalig zijn zij, die zich vereenigen in de vreeze Gods.' Ook Hohenlo of Hollock, zoo als hij door de Franschen en Engelschen werd genoemd, stond onder den invloed van Buys en Oldenbarnevelt. Hij was roekeloos en stoutmoedig, los van het leven en onbestendig, en dus zeer gevaarlijk, als hij niet onder goede leiding stond. Roger Williams - die zwoer, dat hij zonder zijne gehechtheid aan Sidney en Leicester geen tien dagen in de Nederlanden zou willen blijven - was zeer geërgerd over het gedrag van Hohenlo in de zaak van het zeeuwsche regiment. 'Het verzoek van Hollock' zeide hij, 'om aan geen vreemdelingen het bevel toe te vertrouwen over Nederlanders, ademt miltzucht. Hij en zijne Duitschers zijn verder van Zeeland geboren, dan sir Philip. Eén van beide: of gij moet Hollock vast aan u verbinden, of hem wegzenden. Als hij geen partij voor u wil kiezen, zal ik u het middel aanwijzen om hem zonder veel gevaar van al zijne posten te ontslaan. Wat voor dienst bewijzen hij en graaf Solms en graaf Overstein, met hunne Duitschers? Zij kosten veel geld; dat is alles⁽²⁾.'

Het was zeer natuurlijk, dat de ridderlijke Sidney, die in de Nederlanden gekomen was om roem op het slagveld in te oogsten, naar posten haakte, waaraan gevaar en eer waren verbonden.

- (1) Sidney aan Davison, 24 Febr. 1586. (Britsch Museum, GALBA, C. IX. 75, MS.) Vergelijk de brieven van Hohenlo bij BOR, III, 123 volg.; HOOFT, *Vervolgh*, 155, 157. WAGENAAR, VIII. 129.
- (2) Roger Williams aan Leicester, 17/27 Febr. 1586. (Britsch Museum, GALBA, C. IX. 85, MS.)

Het was zijn werk niet, om alleen in Vlissingen het bevel te voeren, hoe gewichtig die stad ook was, vooral daar de bezetting, volgens zijne opgaaf, zoowat even goed in staat was om de stad te verdedigen, 'als de Tower voor Londen kon instaan.' Hij keurde den wensch zijner vrouw om in Holland bij hem te komen af; want hij was van plan - zoo als hij aan zijn schoonvader Walsingham schreef - 'een loopbaan te volgen, die geene vrouw paste.' Het voortdurend aanschouwen echter van de karigheid der Koningin en de daaruit ontsproten ellende van het krijgsvolk had hem het hart geraakt. Twaalf of vijftienduizend Engelschen dienden in de Nederlanden - waarvan meer dan twee derden door Hare Majesteit werden bezoldigd. Geen troepen hadden ooit beter gestreden, of Englands ouden roem schitterender gehandhaafd. Zelden echter waren er krijgslieden in havelooser en ellendiger staat gezien dan zij, na een veldtocht van weinige maanden.

De iersche Kernes - waarvan er zich ongeveer vijftienhonderd onder de hulpbenden bevonden - waren er beter aan toe, daar zij gewoon waren het grootendeels zonder kleederen te stellen: een schootsvel, dat van hun middel tot op de knie reikte, was het eenige kledingstuk dezer wilde Kelten, die dapper streden en er nagenoeg uitzagen als Homerus' helden. Zonder vrees, zonder behoefte, zonder ontzag voor iets of voor iemand, stapten zij door de zeeuwsche moerassen op lange stelten of sprongen over stroomende rivieren, beklommen vesten met ladders, stroopten langs de groote wegen, staken de dorpen in brand, vermoordden en mishandelden de inwoners en stoorden zich daarbij even weinig aan het kriegsrecht van christelijke volken, als aan de voorschriften van eene beschaafde kleederdracht⁽¹⁾.

Andere soldaten, beter uitgerust, waren minder op hun gemak. De edelmoedige Sidney putte al zijne middelen uit en stak zich in schulden, ten einde in de behoeften der arme krijgslieden te voorzien. Hij verzekerde, dat de Koningin, als zij haar troepen niet betaalde, haar volk verliezen zou; maar dat niemand ter wereld er hem de schuld van zou geven. 'Als ik hun gebreklijken verlichten kan, zal ik het doen,' schreef hij aan zijn schoonvader, 'ik wil geen gevaar ontzien, als het noodig is. Ik ben er zeker van, dat geen schepsel mij van onrechtvaardigheid beschuldigen zal.'

Het duurde niet lang of men ontdekte, dat de gebrek lijdende troepen niet alleen met de karigheid der Koningin, maar ook met de oneerlijkheid harer zaakgelastigden hadden te worstelen. De betaalmeester Norris werd door Leicester en Sidney van groven diefstal van landsgelden beschuldigd. Vijf ten honderd

(1) REYD, V. 101. HOOFT, *Vervolgh* 220. STRADA, II. 446.

ging er, volgens sir Philip, voor de soldaten in Zeeland bij elke betaling verloren; 'en Grod weet het,' zeide hij, 'hoe ongelegen hun dat komt, daar zij toch bijna niet kunnen leven met de volle soldij. Voor hare Majesteit is het voordeel waarlijk gering tegenover hetgeen de ongelukkige soldaat er bij verliest.' Door zulk een onverstandige bezuiniging moest de krijgstucht noodzakelijk verslappen en de volharding verloren gaan. 'Als de soldaten wanhopig worden,' zeide Sidney, 'en de steden overgeven, dan is het te laat om voor honderdduizenden terug te koopen, wat men met een kleinigheid had kunnen redden.'

Deze rondborstigheid van Sidney was alles behalve welgevallig aan de Koningin, die er in het geheel geen spijt over gevoelde, dat zijn hooggespannen verwachtingen in de Vereenigde Gewesten eenigszins gefnuikt werden. Hij liet dikwijls blijken, hoe het hem griede dat Hare Majesteit geneigd was om alles ten zijnen nadeele uit te leggen. 'Ik hoor,' zeide hij, 'dat men mij in mijn land nageeft, dat ik eerezuchtig en zeer hooghartig ben; maar als men in mijn hart kon lezen, zou men in het algemeen niet zoo over mij oordeelen⁽¹⁾. Elizabeth had in de zaak van het zeeuwsche regiment partij gekozen voor Hohenlo, en hierin had zij misschien niet geheel ongelijk. Maar zij voer noodeloos uit tegen Sidney's eerezuchtig streven naar dien post, en was - zoo als Walsingham opmerkte - 'zeer geneigd om bij de minste aanleiding op hem te vitten.' Waarschijnlijk stelden zijne klachten over den betaalmeeester en zijne mannelijke verdediging van de ongelukkige soldaten zijn ridderlijk gedrag te velde bij de Koningin geheel in de schaduw.

Toch mocht hij thans de voldoening smaken dat hij een belangrijke stad in Vlaanderen had veroverd; en toen hij zich bij het leger onder zijn oom aansloot, vleide hij zich met de hoop, een nog grooter onderscheiding te kunnen verwerven.

Maarten Schenk had ondertusschen Rijnberk verscheidene weken lang met goed gevolg tegen Parma's krijgsmacht verdedigd. Leicester moest, ondanks den armzaligen staat zijner troepen, een afleiding zoeken omdat zijne geduchte tegenpartij steeds aan de winnende hand was.

Hij bracht daarom in de maand Augustus al de troepen bijeen, die te velde konden komen, en monsterde ze met veel praalvertoon in den omtrek van Arnhem. Zijn leger telde slechts zeventuizend man voetvolk en tweeduizend ruiters; doch hij gaf niet zonder overdrijving voor, dat hij veertienduizend man onder zijn bevel had, en hij wachtte bovendien drieduizend ruiters en evenveel piekeniers, die pas in Duitschland waren aangeworven.

(1) Brieven bij GRAY, 214, 290, 291, 321. BRUCE'S *Leyc. Corresp.* 345.

Lord Essex was generaal der ruitery; sir William Pelham⁽¹⁾ - een uitstekend krijgsman, die kort geleden uit Engeland aangekomen was nadat Leicester te zijnen behoeve bij de Koningin

- (1) Leicester aan de Koningin, 11 Oct. 1586. Huddleston aan Burghley, 6 September 1586. (*State Paper Office MSS.*) Vergelijk STRADA, die het getal van Leicester's leger op 13000 man te voet en 2000 ruiters begroot, behalve versterkingen van 1000 Engelschen en Schotten, die men binnen kort verwachtte. BOR, II. 738. WAGENAAR, VIII. 135.

Sir William Pelham was vele maanden achtereen bij de Koningin in ongenade geweest. Men had hem aansprakelijk gesteld voor zekere misbruiken in den dienst, en een zware som, door de Kroon van hem gevorderd, had hem uiterst behoefte gemaakt. De Koningin voelde zich zeer over zijn gedrag geërgerd, en weigerde hem lang de vergunning om den gewichtigen post onder Leicester aan te nemen, dien de graaf hem vurig wenschte toe te vertrouwen. Leicester, die de vrijgevigste mensch ter wereld was, zond hem aanzienlijke geldsommen, om hem uit zijne moeilijkheden te redden; doch het duurde vele maanden, eer de Koningin zich tot toegeeflijkheid liet bewegen. De graaf koesterde hooge gedachten van Pelhams krijgsbekwaamheden, kende hem als een zijner warmste aanhangers, en verlangde ernstig zijne ondersteuning, om de vijandige gezindheid en wederspanningheid van sir John Norris en diens broeders onder den duim te houden. 'Ik begin nu een mooi aantal manschappen bijeen te krijgen,' schreef hij aan de Koningin, 'dat slechts bevelhebbers en vooral een maarschalk behoeft. Ik moet nog steeds aan Uwe Majesteit zeggen: beter had men tot nogtoe hier een twintigduizend man, dan den dienst van Sir William Pelham kunnen ontberen. Het is niet alleen een groot gemis voor ons volk, maar de vijand heeft er op gesnoefd. Ik verzeker Uwe Majesteit, bij de hulde die ik u schuldig ben, ik weet dat de prins van Parma eenige maanden geleden heeft gezegd, dat hij zeer wel onderricht was, dat noch Pelham, noch lord Gray zou overkomen, *noch eenig volk meer met uw toestemming of in uwe soldij zou worden overgezonden, hetgeen, tot onze ontmoediging, blijkt niet geheel van waarheid ontbloeit te zijn.* Indien echter één van beide, Pelham of lord Gray, of liever beide mochten komen, vertrouw ik dat Uwe Majesteit daardoor de grootste eer en een belangrijk voordeel zou verwerven; sir William in de eerste plaats daar hij er het meest voor klaar staat. *Om Gods wil en ter wille van uwe eer, laat hem komen.* Het aantal van ons volk is eenigszins toegenomen; doch wij hebben niemand, die voor zulk een post zoo geschikt is, als sir William Pelham. Ik bid Uwe Majesteit, *vertrouw mij, en geloof mij: er is niemand, neen, niemand, die daartoe deugt, wat gij ook moogt hebben gehoord, of nog hooren mocht, van wie ook, op dit oogenblik hier in dienst. Ik ondervind - ik voel het,* tot mijn groot leedwezen en niet minder groot gevaar, elken dag. Ik weet dat hier brave en zeer dappere heeren zijn; maar voor zulk een belangrijken post, geloof mij, *is tot dusver hier niemand bekwaam.* Ik houd er niet van iemand in den weg te staan. Dat is mijn gewoonte niet geweest bij Uwe Majesteit. Ik bid u, laat elk naar verdienste beloond, en uw arm leger hier goed behandeld worden. Zend met allen mogelijken spoed sir William Pelham hierheen. Zoodra hij gekomen is met den waardigen heer, sir William Stanley, vertrouw ik dat Uwe Majesteit wat goeds van ons hooren zal,' enz. - Natuurlijk voelde sir John Norris zich geërgerd, dat hij zich door Pelham den voet zag lichten; en hun wederzijdsche ijverzucht stichtte oneindig veel kwaad. - Leicester aan de Koningin, 14/24 Juni, 1586. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk *Leycester Corresp.* 37, 45, 55, 125.

de dringendste verzoeken had gedaan - was veldmaarschalk en sir John Norris kolonel-generaal van het voetvolk.

Na de parade werden er op den heuvel voor de soldaten twee preken gehouden, en daarna kwam de krijgsraad bijeen. Er werd besloten dat - hoewel de graaf het voornemen te kennen gaf om Parma in persoon aan te vallen - de toestand van het leger zulk een onderneming niet gedoogde. Men vond het beter het beleg te slaan voor Zutphen. Indien men daarin slaagde, zouden het Gemeenebest en zijne bondgenooten in het bezit zijn van eene hoogst belangrijke en sterke stad. In alle geval zou die poging Farnese vermoedelijk noodzaken om het beleg voor Bergen op Zoom op te breken.

Bijgevolg rukte Leicester met 'zijn wakkere, degelijke en fiksche manschappen' - vijfduizend man van het voetvolk waren Engelschen - naar Doesburg op. Deze stad, anderhalf uur zuidwaarts van Zutphen gelegen, daar waar de oude Drususgracht en de IJssel samenvloeien, moest, voor men verder kon gaan, worden bemachtigd. Het was geen zeer sterke plaats, die door een vrij smallen steenen muur en eene gracht van slechts drie voet diep omgeven was. Reeds den 3sten Augustus was zij aan alle zijden ingesloten.

Dienzelfden avond om tien uur kwam sir William Pelham bij den graaf, om hem te beduiden, 'wat voor beestachtige schansgravers de Hollanders waren.' Leicester besloot derhalve, ondanks de vertoogen van den veldmaarschalk, om in persoon de schansen te gaan bezichtigen. Daar het vrij donker was, raakten beiden het spoor bijster; en kwamen weldra dicht bij de stadspoort uit. Terwijl zij hier in het duister rondtastten en den weg trachtten te vinden, trof sir William een schot in den buik. Een oogenblik meende hij, dat hij doodelijk gekwetst was, en gaf te kennen, hoe het hem verheugde, dat hij en niet de opperbevelhebber gewond was; hij sprak op 'troostrijken en kloeken toon.' Gelukkig echter bleek het, dat de maarschalk niet ernstig gewond was; en na eenige dagen kon hij zijn werk weder opvatten, ofschoon hij - zoo als Leicester het uitdrukte levenslang met een kogel in het lijf moest loopen⁽¹⁾.

Ook Roger Williams, die wakkere gelukzoeker - 'niet minder verstandig dan dapper en waard om in goud beslagen te worden,' volgens de meening van Leicester - kreeg een schot door den arm. Want de stoutmoedige Waleser die voor geen duivel vervaard was, liet zich, tot 's graven leedwezen, er niet van afhouden om de schansen op en neer te draven, 'met een grooten vederbos op zijn vergulden helm,' en maakte zich ook

(1) BRUCE's *Leycest. Corresp.* 401, 407.

op andere wijze tot een in het oog vallende doelschijf ‘van den musketkogel.’

Ondanks van deze tegenspoeden ging het beleg zijn gang. Den 2den Sept. (O. St.) begon de graaf de stad met het geschut te bestoken en nadat hij haar van het aanbreken van den dag tot twee uren in den middag duchtig beschoten had, was de muur op twee plaatsen erg beschadigd. De eene der bressen was tachtig voet, de andere half zoo breed; maar de belegerden hadden ze met bedden, tonnen, houten blokken, tafels en ‘dergelijke prullen’ dichtgestopt, waardoor het niet zoo gemakkelijk viel ze te beklimmen, als het scheen. De soldaten verlangden vurig naar de bestorming. Sir John Norris kwam Leicester's bevelen vragen, en vernemen wien hij het bevel bij den aanval had toegedacht. De graaf liet het aan hem over. ‘Er is niemand,’ hernam sir John, ‘die daartoe geschikter is dan ik, als kolonel-generaal van het voetvolk.’

Doch Leicester, ongezind om zulk een onredelijk voorstel in te willigen, antwoordde, dat hij hem voor een dienst wilde sparen, waaraan minder gevaar was verbonden, en die van grooter gewicht was. Norris, als gewoonlijk, ‘*satis prodigus magnae animae*⁽¹⁾,’ was ontevreden over deze afwijzing, die hij aan 's graven voortdurende vijandschap tegen hem en zijn geslacht toeschreef. Er werd dan besloten, dat de leiding van den storm op de eerste bres overgelaten zou worden aan jongere aanvoerders, door sir John en andere oudgedienden ondersteund. De bestorming der andere bres werd aan de Hollanders en Schotten opgedragen; maar zwarte Norris sloeg hen ondertusschen met een norsch gelaat en ijverzuchtige oogen gade, uit vrees dat zij den Engelschen voor zouden zijn en het eerst de stad binnenrukken. Om sir John drong zich eene schaar van aanzienlijke vrijwilligers heen - waaronder lord Burgh, sir Thomas Cecil, sir Philip Sidney en zijn broeder Robert - die ongeduldig op het teeken tot den aanval wachtten. Het was duidelijk, dat het bij den wedstrijd heet zou toegaan. De landvoogd verbood die onstuimige drift; ‘maar lord Burgh gaf door het zwaaien met zijn hoed het tegenbevel,’ dat door de meesten werd opgevolgd. Voor dat het teeken gegeven werd, zond Leicester een trompetter, om de stad op te eischen; doch het kostte hem moeite om zijne soldaten in toom te houden, totdat het antwoord kwam. Tot algemeene teleurstelling stemde de bezetting in de overgaaf toe. Norris zelf stapte daarop naar de bres, en schreeuwde den verdedigers de voorwaarden toe, uit vrees dat de terugkeerende heraut, dien Leicester weder naar de stad

(1) Huddleston aan Burghley, 6/16 Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)

gezonden had, een te gunstig verdrag zou aanbieden⁽¹⁾. Men kwam overeen, dat de soldaten zouden aftrekken zonder wapenen, met witte stokken in de hand; de aanvoerders zouden krijgsgevangen blijven; en het leven en de bezittingen der burgerij zouden ter beschikking van Leicester zijn. De graaf gaf de stelligste bevelen om personen en goederen te ontzien, doch zij werden niet opgevolgd. De manschappen van sir William Stanley bedreven gruwelijke ongeregelgheden en plunderden de stad schoon uit.

‘En omdat ik dat afkeurde,’ zeide Norris, ‘begon sir William met mij te twisten; hij heeft mij getergd, en weigert eenig bevel van mij na te komen; en ofschoon ik recht heb zoeken te verkrijgen, is men daarbij zoo koel te werk gegaan, dat hij zich eerder aangeprikkeld voelt om den twist nog levendiger te houden, dan dien op te geven.

Ondanks Leicester's verordening, de bestraffingen en den toorn van Norris, en de krachtige pogingen van lord Essex en andere hoofdofficieren, die duchtig op de plunderaars lossloegen, plunderden de soldaten de stad, en bedreven zij verschillende ongeregelgheden in strijd met het verdrag⁽²⁾.

Toen Doesburg bemachtigd was, trok de graaf op naar een stad van meer belang, die hij wilde belegeren. Dat was Zutphen, een oude, deftige en rijke stad, vroeger de hoofdplaats van het graafschap. De stad Zutphen is gelegen aan den rechteroever van den IJssel, dien tak van den Rijn, die op de grenzen van Gelderland en Overijssel in de Zuiderzee uitloopt.

De oude rivier stroomt, breed, diep en langzaam, door een vlakte van bijna onbegrensde uitgestrektheid heen, totdat zij zich in den vlakken en neveligen gezichteinder verliest. Aan de overzijde van den stroom, in een landstreek, de Veluwe of ‘schrale grond’ geheeten⁽³⁾, bevonden zich drie schansen,

- (1) ‘Uit vrees, dat de trompetter al te milde aanbiedingen zou doen, stapte ik zelf naar de bres, en stelde de voorwaarden,’ enz. Sir John Norris aan Wilkes, 6/16 Sep. 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Leicester aan den Geheimen Raad 3/13 Sept. 1586. Sir John Norris aan Wilkes, *ubi supra*. Huddleston aan Burghley, 3 Sept. 1586. Leicester aan den Geheimen Raad, 6 Sept. 1586. (*State Paper Office MSS.*)
Vergelijk HOOFT, *Vervolgh*, 184. BOR, II, 750. STOWE, 736. BRUCE'S *Leycester Correspond.* 406, 407.
De stad werd ‘leeggeplunderd,’ maar zij was ‘slechts arm, en bezat niets wat aan de behoefte en begeerte der soldaten voldeed,’ zeide Huddleston, en hij voegde er bij, dat er ‘verschillende ongeregelgheden werden gepleegd, zoo als het in dergelijke gevallen gaat, ofschoon zij Goddank, geen bijzonder opzien baarden.’
- (3) Veluwe = *Vaal-ouwe*, schrale grond, in tegenstelling van de Betuwe = *Bat-ouwe*, goede grond. Van het verouderde *bat* komt de vergelijkende trap *beter* (Duitsch: *besser*; Engelsch: *better*.)

waarvan er eene duchtig versterkt was, evenals een eiland tusschen de stad en den oever. Aan de landzijde werd de stad beschermd door een muur en gracht, sterk genoeg voor die dagen, toen men pas begon te schieten. Bij de Gasthuispoort, ten oosten, was een buitenbolwerk, dat den weg naar Warnsveld bewaakte. Warnsveld was een dorpje met een eenzaam staande, slanke torenspits, die boven een groep nette huizen van één verdieping uitstak. Het lag omtrent een kwartier van Zutphen, te midden eener wijde, lage, eenigszins drassige vlakte, die des winters zoo volkomen in een meer veranderde, dat er dikwijls boeren, die uit de stad naar het dorp wilden gaan, onder weg verdronken. Des zomers maakte de uitgestrekte vlakte een aangename indruk. Lange rijen van populieren, die de groote wegen afpaalden, groepen van afgeknotte wilgen, die hier en daar om de meertjes stonden, knappe boerderijen, met moestuinen en veelkleurige bloemperken, die de eentonigheid der vlakte verbraken; groene weiden, die zich schijnbaar grenzenloos uitstrekten, waar het vee als insecten wemelde; watermolens, die, als beschermende reuzen, de armen in alle richtingen uitstaken, om het land voor overstroming te behoeden, de slaphangende zeilen van marktschepen, die men door rijen van vruchtboomen heenzag - dat alles gaf aan de omstreken van Zutphen een stille en huiselijke bekoorlijkheid.

Deventer en Kampen, de twee andere plaatsen aan de rivier, waren in handen der Staten. Het was daarom voor de Engelschen en Nederlanders van belang om door de bemachtiging van Zutphen beslag op den IJssel te leggen, vooral nu zij van de Maas en den Rijn waren verdreven.

Op last van Leicester vatte sir John Norris post op een kleine hoogte, de Galgenheuvel genaamd, aan de landzijde, waar hij een versterkte legerplaats opsloeg, en de stad begon in te sluiten. Bij hem bevonden zich graaf Lodewijk Willem van Nassau en sir Philip Sidney; terwijl Leicester zelf over eene schipbrug, die hij had laten vervaardigen, den IJssel overtrok, en zich de verovering der schansen aan den kant der Veluwe voorbeheld.

Ondertusschen was Farnese niet werkeloos; en Leicester's berekeningen bleken juist te zijn. Zoodra de prins van deze belangrijke krijgsbeweging van den vijand kennis kreeg, brak hij, na een kort overleg met zijne officieren, het beleg voor Rijnberk op en kwam te Wezel. Daar sloeg hij een brug over den Rijn, die hij met twee blokhuizen versterkte. Deze verdedigingswerken vertrouwde hij toe aan Claude Berlot, die bevel kreeg om alle gemeenschap langs de rivier met de stad Rijnberk streng te beletten; zoodat hij die plaats gedeeltelijk in staat van beleg hield. Daarop trok Alexander snel over Burik en Grol, van welke plaatsen hij zich meester maakte, naar de omstreken van

Zutphen op. Hij had het vaste besluit genomen om, wat het ook kosten mocht, die belangrijke stad te ontzetten; en ofschoon hij, daar hij genoodzaakt was geweest onderweg een groot gedeelte van zijn leger achter te laten, slechts vijfduizend man onder zijn bevel en vijftienhonderd man onder Verdugo had, was hij stellig overtuigd, dat de dringende nood en zijne eer hem drongen, om den vijand te zoeken en de uitkomst aan den God der heirscharen over te laten.

Tassis, luitenant-gouverneur van Gelderland, kreeg bevel om zich in de stad te werpen met twee kornetten ruitery en zeshonderd man voetvolk. Evenveel manschappen waren daar te voren reeds in bezetting gelegd. Verdugo, die met vierhonderd man voetvolk en tweehonderd ruiters de komst van den prins te Borculo, twaalf mijlen van Zutphen, had afgewacht, rukte thans insgelijks de stad binnen⁽¹⁾.

In den avond van den 22sten Augustus trok Alexander zelf Zutphen binnen, met het doel om de bezetting door beloften van ontzet aan te moedigen, en zich in persoon te vergewissen welke stelling de vijand had aangenomen. Zijne tegenwoordigheid vervulde, als altijd, de soldaten met geestdrift, zoodat men hen met moeite weerhield om naar buiten te snellen en de belegeraars aan te vallen. Hij merkte op, dat de Galgenheuvel nog steeds door sir John Norris bezet was, 'naar zijn oordeel den besten krijgsman dien zij hadden,' die zich zeer sterk had verschanst, en die drieduizend vijfhonderd man onder zijn bevel moest hebben. Zijn stelling scheen onneembaar. De overige Engelschen bevonden zich aan gene zij de der rivier; en Alexander merkte met genoegen op, dat zij een kleine schans dicht bij het Leprozenhuis, buiten de Laarpoort, waardoor de versterkingen in de stad moesten komen, verlaten hadden. De prins besloot met dezen misslag zijn voordeel te doen, en de gelegenheid aan te grijpen, die zich opdeed om den toevoer, waaraan zoo dringend behoefte bestond, binnen te brengen. Gedurende den nacht zag men den vijand 'met razende drift' vestingwerken aanleggen, en uit de stad werden afdeelingen krijgsvolk afgezonden om hem te bestoken en zijn werk te verstoren. In de duisternis werd niets van belang uitgericht, behalve dat men een schotsch aanvoerder gevangen nam, die het spaansche legerhoofd berichtte dat de vijand vijftienduizend man sterk was - bijna eens zooveel als Leicester's krijgsmacht werkelijk bedroeg. Des ochtends keerde Alexander naar zijn kamp te Borculo terug, terwijl hij Tassis over de schansen op de Veluwe en Verdugo in de stad

(1) STRADA, II. 448, 450. Parma aan Filips II, 30 Oct. 1586. (*Archivo de Simancas* MS.)

zelve als bevelhebber achterliet; en hij maakte er in aller ijl werk van om leeftocht bijeen te brengen. Hij had weldra genoeg graan en andere levensmiddelen om vierduizend man drie maanden lang te voeden; en dezen voorraad besloot hij onmiddellijk, op elk gevaar af, in de stad te zenden.

De groote bezending, die thans zou afgevaardigd worden, vereischte veel zorg en eene krachtige bedekking. Tweeduizend vijfhonderd musketiers en piekeniers, waaronder duizend Spanjaards en zeshonderd ruiters, Epiroten, Spanjaarden en Italianen, onder Hannibal Gonzaga, George Crescia, Bentivoglio, Sesa en anderen, werden dan ook voor deze onderneming uitgekozen⁽¹⁾. De markies del Vasto, wien het opperbevel daarover werd toevertrouwd, kreeg last om op Woensdag 1 Oct., des middernachts, van Borculo op te breken. Men berekende, dat hij tegen het aanbreken van den dag een zekeren heuvel niet ver van Warnsveld zou kunnen bereiken. Hier moest hij halt houden, en een officier naar de stad zenden, om van zijne komst kennis te geven en Verdugo om zijne medewerking te verzoeken, die dan, volgens Alexander's vroegere schikkingen met duizend man een uitval zou doen. Het plan werd met goed gevolg ten uitvoer gebracht. De markies kwam met het aanbreken van den dag op de aangewezen plaats en zond den kapitein de Vega af, die er in slaagde om aan de belegerden van de zaak kennis te geven. Een ruiter, dien Parma zelf aan Verdugo gezonden had om hem reeds vroeger van den aanslag te verwittigen, was onderweg gvangen genomen. Leicester was alzoo bij tijds van de plannen van den prins ingelicht; doch hij wist niet, dat de bezending van zulk een sterke bedekking vergezeld zou zijn, als werkelijk het geval was.

Hij had derhalve aan sir John Norris, die buiten de stad het bevel voerde, gelast om, dicht bij den weg dien de Spanjaarden langs moesten trekken, een hinderlaag te leggen. Sir John, altijd gereed als er iets te wagen viel, nam een afdeeling van honderd ruiters, allen uitgelezen manschappen, en gebod sir William Stanley om hem met driehonderd piekeniers te volgen. Een veel sterker macht van voetvolk werd als spaarbende in gereedheid gehouden; doch men dacht niet, dat die noodig zou zijn. Vóórdat de dag van Donderdag 2 Oct. (N. St.) aanbrak, werd de hinderlaag in de nabijheid der kerk van Warnsveld naar wensch aangelegd. Aan den anderen kant stak de graaf van Leicester

(1) Dit is het cijfer door Parma zelven in den aangehaalden brief gegeven. Al de geschiedschrijvers wijken in de opgaaf van het getal van elkander af. Leicester verklaarde, dat 'Crescia hem, op zijn eer, verzekerd had, dat er vijftien kornetten ruitery en drieduizend man te voet waren.' BRUCE's *Leicester Corresp.* 417.

zelf, die hoogst bekommerd was over den uitslag, juist met het aanbreken van den dag de rivier over. Hij werd vergezeld door de voornaamste heeren uit het leger, die niet waren te houden, als er slagen vielen uit te deelen.

Het doel van den strijd was, hoe belangrijk ook, van alledaagschen en volstrekt niet van schitterenden aard; het was hier slechts te doen om een toevoer van tarwe en haver, boter, kaas en rundvleesch ‘aan te houden’ - maar de namen dier edelgeboren en ridderlijke vrijwilligers, door de geheele Christenheid vermaard, klonken als de plechtige afkondiging van de namen der mededingers in een ridderlijk steekspel. Het waren Essex en Audley, Stanley, Pelham, Russell, de beide Sidneys, al de Norrissen, mannen die in menigen heeten slag bewezen hadden dapper te zijn, en de beroemde held der britsche ballade, wiens naam zoo dikwijls klinken zou op de nederlandsche vlakten⁽¹⁾.

Twintig zulke vrijwilligers zaten er dien morgen te paard rondom den statigen graaf van Leicester. Het scheen een ongeloofelijke dwaasheid te zijn om die handvol helden tegen een geheel leger te laten optrekken.

Maar het engelsche legerhoofd had het oor geleend aan de verraderlijke taal van Rowland York, den koenen, dubbelhartigen, gewetenloozen partijganger, die reeds twee malen van partij veranderd was, en die spoedig in de Nederlanden en Engeland meer van zich zou doen hooren. Men kon zijn moed niet in twijfel trekken, en hij was gereed om dien morgen in de eerste gelederen aan het hoofd van zijn vendel te strijden. Maar hij had, om de eene of andere verborgen reden, den graaf in den waan trachten te brengen, dat de Spanjaarden in een gevecht van man tegen man niet tegen Engelschen bestand waren. Als zij onbelemmerd op en neer konden rijden, zeide hij, en hun lansen gebruiken, waren zij te vreezen. Maar de Engelschen waren kloeker ruiters en beter gewapend. De Spanjaarden hadden een afkeer van helmen en ondoordringbare wapenrustingen terwijl de engelsche ruiter, met den helm op en een borstharnas en scheenstukken aan, een levend bolwerk was, dat door geen spaansche of italiaansche lichtgewapende ruiters kon worden vermeersterd. En Leicester scheen zich door hem te hebben laten overreden⁽²⁾.

(1) ‘The brave lord Willoughby,
Of courage fierce and fell,
Who would not give one inch of way
For all the devils of hell.’

(2) REYD, V. 82, 83. BOR, II. 750. 751. Vergelijk VAN METEREN, XIII. 237, volgens wien York verdacht gehouden werd van heimelijke verstandhouding met Parma, om deze hinderlaag te leggen, en dus den dood of de gevangenschap van vele aanzienlijke engelsche edelen te veroorzaken. Er is geen twijfel aan dat hij, bij het verlaten der spaansche zijde voor de engelsche, aan Parma zijn woord gaf dat hij hem goede diensten zou bewijzen en dat hij voortdurend in heimelijke verstandhouding stond met den vijand. Wij zullen later zien, of hij bereid was om zijn woord te houden.

Het was vijf uur in den morgen en de herfstochtend was koel. De dag moest aanbreken; doch de mist was zoo dik, dat men een man op vijf ellen afstands niet kon zien. Sir John Norris en zijn vijfhonderd man hoorden echter weldra het geratel van wielen van wagens en den afgemeten tred van soldaten. Op eens kwamen de edellieden en heeren met hun schildknapen, te zamen vijftig in getal - Sidney, Willoughby en de overigen - in aller ijl aanrennen, daar het Leicester onmogelijk was geweest hen langer terug te houden van aan het waagstuk deel te nemen.

Eene afdeeling voetvolk, waarvan de sterkte niet met volkomen zekerheid kan worden opgegeven, had bevel van den graaf om later over de brug te trekken. Sidney's kornet ruiters lag toen in Deventer, waarheen het gezonden was om een oproer, waarvan men den reuk had gekregen, te helpen dempen; zoodat hij, evenals de meesten zijner wapenbroeders, daar verscheen als een gewoon vrijwilliger en dolend ridder.

Men hoorde al duidelijker en duidelijker dat er krijgsvolk naderde; maar geen schildwachten of buitenposten waren er uitgezet om er tijdig kennis van te geven⁽¹⁾. Plotseling trok de mist, die het tooneel zoo dicht had omhuld, op als een gordijn, en in het volle daglicht van een Octoberochtend zagen de Engelschen recht tegenover zich een dicht ineengedrongen krijgsmacht van meer dan drieduizend man. De markies del Vasto reed aan het hoofd der afdeeling, omgeven door een drom haakschutters te paard. Daarop volgde de ruitery, onder den beroemden epirotischen aanvoerder George Crescia, Hannibal Gonzaga, Bentivoglio, Sesa, Conti en andere uitstekende bevelhebbers; de kolommen piekeniers en musketiers namen het voetpad in, dat aan weerszijden van den smallen, hoogen weg door rijen boomen was afgepaald; terwijl tusschen hen in de lange trein van wagens onder hunne bedekking langzaam voortrolde⁽²⁾. De geheele heirmacht had zich in beweging gesteld, nadat men Verdugo van den voorgenomen tocht kennis had gegeven, dien men dus met één- of tweeduizend man bijna onmiddellijk uit de stadspoort dacht te zien opdagen.

Er was weinig tijd voor beraad. Ondanks de ontzettende

(1) HOOFT, *Vervolgh* 186.

(2) Parma aan Filips II, 30 Oct. 1586. (*Archivo de Simancas* MS.) Vergelijk STRADA, II. 450, 452. BENTIVOGLIO, P. II. L. IV. 311. BOR, II. 750, 751.

overmacht werd er aan geen terugtocht gedacht. De zwarte Norris riep sir William Stanley toe, met wien hij kort te voren in Doesburg een geschil had gehad: ‘wij hebben onaangenaamheden gehad; laat ons weer vrienden zijn, en, des needs, naast elkander sterven voor de zaak van Hare Majesteit.’

‘Als gij mij mijne vorstin thans niet met trouw en moed ziet dienen,’ antwoordde Stanley, ‘houd mij dan voor een bloodaard. In leven en sterven wil ik u als een vriend ter zijde staan.’

Terwijl zij deze woorden wisselden, riep de jonge graaf van Essex, generaal der ruitery, zijn handvol ruiters toe:

‘Volgt mij, brave jongens, voor de eer van Engeland en Englands Koningin!’

Met die woorden rendde hij met gevelde lans op de vijandelijke ruitersbenden in, wierp den voorsten man met paard en al overhoop, waarbij zijne lans aan splinters sprong, en snelde vervolgens, onder het zwaaien van zijn krijgsbijl, voort. Zijn geheele kleine bende, dicht ineengedrongen als de spits van een pijl, stiet met een onweerstaanbaren schok op de gelederen, die haar in den weg kwamen, doorboorden die geheel en al, en verstrooiden ze in alle richtingen. Reeds bij den eersten aanval wierpen honderd engelsche ruiters het spaansche en albaneesche paardenvolk op de musketiers en piekeniers terug. Snel weken zij voor een volle laag musketvuur, waardoor veel paarden en eenige ruiters gedood werden, en vereenigden zich daarna om den aanval te hernieuwen. Sir Philip Sidney had bij zijne komst op het slagveld sir William Pelham, den oudgedienden veldmaarschalk, in lichten wapendos ontmoet, en daarop met ridderlijke geestdrift zijn eigen dijsstukken afgeworpen, zoodat hij thans met geen andere wapenrusting dan zijn borstharnas ten strijde reed. Bij den tweeden aanval werd zijn paard onder hem doodgeschoten, doch na een an der te hebben bestegen, liet hij zich overal zien in het dichtste van 't gevecht, en zijn dapperheid werd zelfs door den vijand bewonderd.

De slag was een aaneenschakeling van tweegevechten, waarin aanvoerders van hoogen rang het werk van gemeene soldaten verrichtten. Lord North, die door een musketkogel in het been gekwetst ‘te bed had gelegen,’ had zich op het paard laten zetten, en weerde zich, ‘met één been gesteveld en het andere ongesteveld, zeer dapper’ het geheele gevecht door⁽¹⁾. ‘Ik wil Hare Majesteit doen zien, zeide hij, ‘dat ik slechts leef om haar te dienen. Geen betere baronie dan ik bezit zou lord North voor levenslang goedkoopert kunnen huren⁽²⁾.’ Sir Wil-

(1) BROOKE'S *Sidney*, II. 31, 32. ARCHER, bij STOWE, 736. BRUCE'S *Leycester Correspond.* 417.

(2) North aan Burghley, 29 Mei/8 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

liam Russel sloeg met de krijgsbijl zoo duchtig in het rond, dat de Spanjaarden hem voor een duivel en geen mensch verklaarden. ‘Overal,’ zeide een ooggetuige, ‘waar hij vijf of zes vijanden bij elkander zag, vloog hij er op los en deed hen met harde slagen spoedig uiteenstuiven.’ Lord Willoughby stiet op George Crescia, den aanvoerder der vermaarde albaneesche ruitery, wierp hem met den eersten schok uit den zadel, en deed hem in de sloot tuimelen⁽¹⁾. ‘Ik geef mij aan u over,’ riep de Epiroot in het Fransch, ‘want gij zijt een *preux chevalier*,’ terwijl Willoughby, in vertrouwen op het woord van zijn gevangene, voortdraafde, door de overigen der kleine schaar vergezeld, totdat zij in de overmacht van den vijand opgegaan schenen te zijn. Zijn paard werd onder hem doodgeschoten, de kniestukken werden hem van de beenen gescheurd, en hij werd bijna gevangen genomen, doch baande zich met ongeloofelijke krachtsinspanning en goed geluk al vechtende een doortocht. Het paard van sir William Stanley had zeven kogels in het lijf maar droeg zijn ruiter zonder letsel tot het einde van den slag. Leicester verklaarde, dat sir William en ‘de oude Reade tegen geen paarden konden worden opgewogen⁽²⁾.’

Hannibal Gonzaga, de aanvoerder der spaansche ruitery, stortte doodelijk gekwetst neder⁽³⁾. Weinig scheelde het, of den markies del Vasto, die over het konvooi het bevel had, had hetzelfde lot getroffen. Een Engelschman stond gereed om hem met een strijdbijl het hoofd te klieven, toen een Spanjaard den soldaat met zijn speer doorboorde⁽⁴⁾. De hardnekkigste worsteling had plaats in den omtrek van den wagentrein. De voerlieden waren in het begin van het gevecht op de vlucht gegaan; maar de engelsche en spaansche soldaten lieten de paarden niet met rust, door ze nu voor- dan weer achterwaarts te leiden, en deden vergeefsche pogingen om het konvooi meester te worden, dat het doel was van den strijd. Eindelijk baanden de wagens zich een weg en naderden langzaam de stad; maar toch werd de strijd tusschen de vijandelijke drommen warmer dan ooit voortgezet. Het gevecht duurde anderhalf uur,

(1) Leicester aan Burghley, Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) ‘Ik wil geen moeite of gevaar ontzien,’ zeide lord North, ‘maar als gemeen soldaat dienen ouder kapitein Reade, een edel en uitstekend krijgsman.’ (North aan Burghley, in het laatst aangehaald MS.) Uit zulk deeg waren de ridders aan het hof van Elizabeth gekneed. Vergelijk *Leyc. Corresp.* 417.

(3) ‘Graaf Hannibal Gonzaga kwam te sneuvelen, met drie anderen, wier namen ons onbekend zijn; doch zij droegen mantels, die geheel met zilver en goud gestikt en afgezet waren.’ Leicester aan Burghley, Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(4) STRADA, II. 462.

en telkens op nieuw deinsden de spaansche ruiters voor de kleine bende der Engelschen achterwaarts, verbraken hunne gelederen, en vielen op de musketiers terug. Sir Philip Sidney reed bij den laatsten aanval de vijandelijke gelederen geheel en al door, totdat hij aan hunne verschansingen kwam, waar een musketkogel hem in de dij trof, drie duim boven de knie. Hoewel hopeloos gekwetst op eene plaats, die door de dijstukken, die hij weggeschonken had, beschermd zou zijn geweest, wilde hij toch het veld niet verlaten; maar zijn eigen paard was in het begin van den slag onder hem doodgeschoten, en het dier dat hij thans bereed werd te schichtig om het, zoo gekwetst als hij was, in toom te houden. Hij keerde met tegenzin om, en reed langer dan twintig minuten terug naar de verschansingen; dat was geweldig pijnlijk want zijn been was op eene vreeselijke wijze verbrijzeld. Terwijl hij langs den zoom van het slagveld reed, brachten zijne dienaars hem een flesch water om zijn razenden dorst te lesschen. Op dat oogenblik zag een gekwetst engelsch soldaat, 'die aan denzelfden disch zijn allerlaatste maal had gedaan,' hem begeerig aan, en Sidney reikte hem oogenblikkelijk de flesch toe, met den uitroep: 'Gij hebt het nog meer noodig dan ik⁽¹⁾.' Vervolgens dronk hij zijn stervenden wapenbroeder toe, en kort daarna ontmoette hij zijn oom. 'O Philip,' riep Leicester wanhopig, 'hoe betreurt ik het dat ik u in dezen toestand zie.' Maar Sidney troostte hem mannelijk en verzekerde hem, dat het zoet was te sterven voor de Koningin en het vaderland. Ook William Russell viel, bebloed van den strijd, zijn vriend om den hals, schreide als een kind en riep, onder het kussen van zijne hand, uit: 'O edele sir Philip, nooit ontving iemand eene eervoller kwetsuur, en streed zoo dapper als gij⁽²⁾.' Sir William Pelham verklaarde, dat 'Sidney's edele moed tegenover onze vijanden hem een onsterfelijken naam verzekerd had'⁽³⁾.

De gekwetste edelman werd naar het kamp gedragen, en van daar in een schuit naar Arnhem vervoerd. De strijd was voorbij;

- (1) BROOKE'S *Sidney*, II. 32. Het is jammer, dat lord Brooke geene bron opgeeft voor dezen schoonen en algemeen hooggeschaten trek. Vruchteloos heb ik vele brieven en kronieken uit dien tijd doorzocht om dien ergens gestaafd te vinden. Er is geen reden om de waarheid er van in twijfel te trekken, doch het zou van belang zijn geweest, indien men het hij voorbeeld in een brief van Pelham, North, Norris of Leicester opgeteekend had gevonden. Dezen spreken allen van Sidney's dapperheid in den slag, maar geen hunner was bekend met de karakteristieke en treffende daad, of achtte het der moeite waard die te vermelden.
- (2) STOWE, 737.
- (3) Pelham aan Walsingham, 26 Sept./6 Oct. 1586. (*State Paper Office MS.*)

sir John Norris spoorde lord Leicester aan om vroolijk te zijn; ‘want,’ zeide hij, ‘dit was de roemrijkste dag van uw leven. Een handvol volks heeft den vijand tot drie malen toe doen deinzen.’ Thans werd het tijd voor de Engelschen om op hunne beurt te wijken. De spaarbenden kwamen in het geheel niet aan. De gansche macht die met de drieduizend vijfhonderd Spanjaarden handgemeen werd, bedroeg niet meer dan tweehonderdvijftig ruiters en driehonderd man voetvolk en van dit aantal hadden de vijftig of zestig vrijwilligers met hun gevolg nog het belangrijkste werk verricht.⁽¹⁾ De aan den dag gelegde heldenmoed was onvruchtbaar, behalve voor zoover daardoor het bewijs geleverd was - gelijk Leicester den Keurvorst Johan Casimir schreef - ‘dat de Spanjaarden niet onoverwinnelijk waren⁽²⁾.’ Tweeduizend man trokken thans, onder Verdugo en Tassis, de Laarpoort uit, om zich met de afdeeling onder Vasto te vereenigen, en de Engelschen moesten den aftocht blazen. Zoo werd het geheele konvooi in de stad gebracht, en de Spanjaarden bleven meester van het veld⁽³⁾.

Dertien ruiters en tweeëntwintig voetknechten sneuvelden van

(1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 417.

(2) REYD., V. 83.

(3) Parma aan Filips II, 30 Oct. 1586. - Leicester merkt in zijn brief aan Burghley op, (Sept. 1586, *State Paper Office MS.*) dat, ‘ondanks al deze troepen, de prins geen enkelen wagen binnenkreeg, behalve dertig, die des nachts binnen kwamen.’ Alexander geeft echter uitdrukkelijk het tegenovergestelde op, en wenscht Filips met het volkomen slagen der onderneming geluk.

Er kan geen de minste twijfel bestaan, of het bericht van den prins juist is. Het gevolg bewijst het, indien men het ook vroeger eenigszins had kunnen betwijfelen. Het is moeilijk te begrijpen, hoe Leicester zich zoo vergissen kon; maar hij was in verzoeking om eene zaak verkeerd voor te stellen, waarin zijn eigen slecht beleid even duidelijk aan den dag gekomen was, als zijn moed. Zeker werd Zutphen, dien dag en den volgenden, ter dege van toevoer voorzien. De opzettelijke of onwillekeurige misslagen in de opgaaf van het aantal der strijders en der gesneuvelden en gekwetsten waren ter weerszijden grooter, dan doorgaans bij dergelijke gelegenheden; doch dit is een soort van misslag, die steeds algemeen is geweest.

Vergelijk *Sidney Papers*, I. 104, waarin aangetroffen wordt een brief van Leicester aan Heneage; het oorspronkelijke stuk heb ik niet gevonden. STRADA, II. 450, 452. BOR, II. 750, 751. STOWE, 737, 738. HOOFT. *Vervolgh*, 186, 187. REYD, V. 83, 84. VAN METEREN, XIII. 237. BENTIVOGLIO, P. II. L. IV. 311; enz.

Zie ook R.W. TADAMA, *Geschiedenis der stad Zutphen* [Arnhem en Zutphen, 1586], een belangrijk en zorgvuldig geschreven werk, de vrucht van vele nasporingen, hoofdzakelijk uit oorspronkelijke onuitgegeven oorkonden samengesteld. Gaarne neem ik deze gelegenheid te baat om den geleerden schrijver (thans, helaas, overleden) mijn dank te betuigen voor de vriendelijkheid, waarmede hij mij in Zutphen en omstreken tot gids heeft gestrekt, en alles aangewezen heeft, dat met den slag en het beleg in betrekking stond.

de Engelschen. De vijand verloor misschien tweehonderd man. Hij werd driemaal uit zijn stelling verdreven, en driemaal overhoop geworpen; doch eindelijk slaagde hij er in om het konvooi binnen Zutphen te brengen. Dien dag, en de volgende dagen, werd de stad volkomen van leeftocht en krijgsbehoeften voorzien. Behalve krijgsroem werd er zeer weinig voordeel behaald, door deze proef van engelsche dapperheid tegenover een groote overmacht - vijfhonderd tegen bijna vierduizend man. Nooit had men, sedert de oorlog begonnen was, zoo zien strijden; want de benden aan weerszijden bestonden uit uitgelezen manschappen en oudgedienden. Nog lang daarna waren de Spanjaarden en Nederlanders gewoon, als zij wilden zeggen hoe hardnekkig een gevecht was geweest, dat het er zoo heet was toegegaan, als in den slag bij Zutphen⁽¹⁾.

‘Ik geloof,’ zeide Leicester, ‘dat dit het merkwaardigste gevecht uit onze eeuw is en het zal bij het nageslacht beroemd blijven⁽²⁾.’

En toch is het waarschijnlijk dat het gevecht bij de nakomelingschap in vergetelheid zou zijn geraakt, indien het niet op zulk een treurige wijze aan Sidney's schitterende loopbaan een einde had gemaakt. En misschien had de Koningin van Engeland

(1) STRADA, II. 451.

(2) BRUCE'S *Leycester Correspond.* 416: - Die Donderdag kan met onze luisterrijkste Donderdagen gerust mededoen, zeide de graaf, (*Leyc. Correspond.* 430), en voegde er zeer naïef, op zichzelf doelend, bij: ‘In mijn voorgaande brieven vergat ik *iemand* te noemen, die niet alleen in de verrichtingen van dien dag, maar van alle dagen *een hoofdrol heeft gespeeld. Hij is een rijzig man, een verstandig en uitnemend dienaar*, de beste dien ik ken, en met een wondergoed beleid en oordeel begaafd. Die persoon kan gerust een gewichtigen post op zich nemen, daar sta ik u voor in.’ Te geringe waardeering van eigen verdiensten was 's graven zwak niet

Men vindt bijna geen slag opgeteekend, waarvan de berichten zoo met elkander in tegenspraak zijn, als de slag van Zutphen. De reden ligt voor de hand. De schermutseling was betrekkelijk van weinig belang. De dood van Sidney maakte het beleg belangrijk; doch men onderstelde in het eerste oogenblik niet, dat zijne wond doodelijk zou zijn. Lord North, wiens brieven steeds de hoogste geestdrift ademen, ging ten strijde in zoo een zoo jammerlijken toestand, dat hij aan lord Burghley geen verslag van het gevecht kon zenden, zoo als hij anders ongetwijfeld zou hebben gedaan. Pelham. Norris en Leicester zijn allen bij deze gelegenheid uiterst karig met bijzonderheden. Archer, bij STOWE, is uitvoeriger; Parma daarentegen in zijne brieven aan Filips wel overvloedig in bijzonderheden, maar verward. Als een staaltje van tegenstrijdige opgaven diene, dat het getal der Engelschen, die aan het gevecht werkelijk deelnamen, volgens het bericht van hun legerhoofd aan de regeering, ruiters en voetvolk te zamen genomen, 550 bedroeg. De Spanjaarden waren, volgens Farnese's schrijven aan Filips, alles er onder gerekend, omtrent 3100 man sterk. STRADA geeft hetzelfde getal op, dat hij uit andere brieven van Parma overneemt, en begroot de Engelschen op 3000 *man te voet en 400 ruiters*, juist hetzelfde getal, dat men in de onuitgegeven brieven van Simancas vindt, en nagenoeg zevenmaal zooveel als er werkelijk in het veld waren. Leicester berekent de Spanjaarden op 1200 ruiters en 3000 voetknechten - omtrent 1000 man meer, dan het werkelijk getal. Zonder twijfel kan men aannemen, dat het getal, ter weerszijden door de veldheeren aangegeven van hun eigen krijgsmacht, juist is. Er waren dus omtrent 3100 Spanjaarden tegenover 550 Engelschen.

Leicester geeft voor dooden en gekwetsten aan de engelsche zijde 33 op, en aan de spaansche tusschen de 250 en 350.

Parma geeft *negen* dooden en 99 gekwetsten bij de Spanjaarden op; terwijl hij bericht, dat er 200 Engelschen sneuvelden.

Onmogelijk kunnen er, naar het schijnt, minder dan 150 of 200 Spanjaarden gesneuveld zijn, wat niet meer is dan de helft van het getal, door Leicester op gezag van Spanjaarden zelfden aangegeven. Doch het is tijd verspillen om zich in deze vruchteloze berekeningen te verdiepen.

evenveel reden om te blozen over de onbekwaamheid van haar veldheer en gunsteling, als om trotsch te zijn op den heldenmoed, door haar officieren en soldaten aan den dag gelegd.

‘Er waren bij deze schermutseling inderdaad te veel van de besten,’ zeide Leicester, ‘slechts tweehonderdvijftig ruiters, *zonder dat ik er van wist*. Het speet mij toen ik het vernam, maar ik kon hen niet terug laten komen. Daar zij er echter allen zoo goed afgekomen zijn (behalve mijn waarde neef), zou

ik voor geen tienduizend pond willen, dat zij den slag niet hadden bijgewoond, nu zij er zooveel eer mede hebben ingelegd. Uwe lordschap heeft nooit van zulke onversaagde aanvallen gehoord, als zij op den vijand deden⁽¹⁾.’

Hij beschreef de wond van Sidney als ‘zeer gevaarlijk, daar het been verbrijzeld was;’ maar zeide, dat de geneesheeren goede hoop koesterden. ‘Moge God hem in het leven sparen,’ zeide de graaf; ‘al moet hij dan ook kreupel blijven.’ Lord Philip was naar Arnhem vervoerd, waar hij terstond door de beste heelmeeesters werd verpleegd. Hij stond hun onderzoek en de pijn, hem daardoor veroorzaakt, met groote kloekmoedigheid door, ofschoon hijzelf overtuigd was, dat de wond doodelijk zou zijn. Vele dagen lang was de uitslag twijfelachtig, en iederen dag werden er berichten naar Engeland gezonden omtrent zijne beterschap - tijdingen, die door de Koningin en het volk met vreugdekreten werden begroet. Hij begon echter spoedig af te nemen. Graaf Hohenlo was eenige dagen later voor de groote schans van Zutphen zwaar gekwetst geworden: een musketkogel was hem in den mond gevlogen, had hem de eene wang doorboord, en een zijner ooren medegenomen⁽²⁾. Ondanks zijn eigen hachelijken toestand, zond Hohenlo zijn geneesheer, Adriaan Van den Spiegel, een hoogst bekwaam man, om sir Philip op te

(1) De boven aangehaalde brief aan Burghley.

(2) STOWE, 738. BOR, II. 728.

passen; maar meester Adriaan zag al spoedig, dat hij hier met een hopeloos geval te doen had. Ondertusschen werd de graaf door koorts en kanker aangetast en zij, die hem verpleegden, lieten uit vrees voor zijn leven zijn heelmeeester terug ontbieden. Leicester weigerde evenwel Adriaan te laten gaan, en Hohenlo berustte zeer edelmoedig in dat besluit; doch, daar hij persoonlijk de zorg van den wondheeler noodig had, liet hij zich in een draagkoets naar Arnhem vervoeren⁽¹⁾.

Sidney was de eerste, die de verschijnselen van het koudvuur opmerkte, dat een noodlottigen afloop voorspelde. Zijn gedrag gedurende zijne ziekte en op zijn sterfbed was even edel als gedurende zijn geheele leven. Hij sprak met zijne vrienden over de onsterfelijkheid der ziel, en vergeleek de stellingen van Plato en andere oude wijsgeeren, wier geschriften hij zoo door en door kende, met de Openbaring en de leer van den natuurdienst. Hij maakte zijn testament met de grootste zorg en zeer uitvoerig en schonk aan al zijne vrienden legaten. Hij behield zijne liefde voor muziek en luisterde gaarne naar een vreemd lied, dat hij tijdens zijne ziekte had gedicht, en waaraan hij den titel gegeven had van 'La Cuisse rompue.' Hij nam van zijne vrienden, die hij om zich heen had, volkomen kalm afscheid, en zeide tot zijn broeder Robert: 'denk nog eens aan mij; heb mijne vrienden lief. Regel u bovenal in denken en handelen naar God; aan mij hebt gij kunnen zien, hoe spoedig het leven met al zijne ijdelheden voorbijgaat⁽²⁾.'

Zoo stierf deze waardige en heldhaftige man.

Na Zutphen eens voor goed van leeftocht te hebben voorzien, begon Parma te denken aan de lichtingen uit Duitschland, die Leicester onder aanvoering van den graaf van Meurs wachtte. 'Als de vijand door die zesduizend versche manschappen ver sterkt is,' zeide Alexander, 'kan hij zich meester maken van het veld.' En hij had geen ongelijk in die meening; in den armoedigen staat, waarin zich zoowel het spaansche leger als dat der bevrijders bevond, zou de toevoeging van drieduizend versche ruiters en evenveel manschappen te voet voldoende zijn om de weegschaal te doen overslaan. De hertog van Parma - want kort geleden had Farnese door het overlijden van zijn vader diens titel geërfd - besloot de duitsche troepen zelf te gaan opzoeken, en hen zoo mogelijk te vernielen. Maar zij gaven er hem volstrekt geen gelegenheid toe. Bremen was hunne monsterplaats; doch toen zij vernamen, dat de vreeselijke 'Holofernes' jacht op hen maakte, en dat het begin van hun krijgs-

(1) Brief van Hohenlo, bij BOR, III. 123.

(2) BROOKE'S *Sidney*, II. 32, 40. *Sidney Papers*, 140, *seq.*

dienst een geregelde veldslag met Spanjaarden en Italianen zou zijn, liepen zij weg en verstrooiden zij zich door het land⁽¹⁾. Kort daarop beproefde de hertog een ander middel om hen eens en vooral uiteen te jagen, voor het geval dat zij nog lust mochten hebben om hun verbintenis met Leicester na te komen. Hij zond een bode af om met hen te onderhandelen, ten gevolge waarvan twee hunner ritmeesters hem een bezoek brachten. Hij bood aan hun hooger soldij en 'gereed geld' te geven, 'in plaats van fraaie woorden en beloften.' De helden, die hun bloed voor geld veil hadden, luisterden gaarne naar zijne voorstellen; ofschoon zij - behalve fraaie woorden en beloften - reeds op zijn minst honderdduizend gulden uit de schatkist der Staten hadden ontvangen.

Parma vond toen hij met die onderhandeling zoover was gevorderd, dat hij, daar het gunstige jaargetijde bijna verstreken was, zich tevreden kon stellen met hen uit elkander te hebben gedreven, en de Engelschen en Nederlanders van die hulp te hebben beroofd. Hij schonk aan de twee officieren ieder een gouden keten, waarmee zij volkomen tevreden vertrokken. 'Ik heb hun voor dit jaar van den vijand afgehouden,' schreef Alexander; 'en dit is wel een van de beste diensten, die sedert lang aan Uwe Majesteit bewezen zijn⁽²⁾.'

- (1) Parma aan Filips II, 30 Oct. 1586.

Filips II aan Parma, 19 Oct. 1586. (*Archivo de Simancas*, MSS.) 'Voortaan,' zeide de Koning, 'wil ik vader en moeder voor u zijn.'

BENTIVOGLIO begaat eene grove vergissing, als hij (P. II. L. IV. 311) verslag doet van een geregelde veldslag tusschen Alexander en deze huurbenden, waarin zij een volkomen nederlaag zouden hebben geleden. De overwinning werd werkelijk zonder eenige bloedstorting behaald en kostte den overwinnaar slechts een paar gouden ketens.

- (2) Volgens VAN METEREN, XIII. 236 had men deze geheimzinnige verstrooiing der duitsche troepen aan de kuiperijen van Leicester's engelsche raadslieden te danken, die niet wilden dat hij het geld der Staten ergens elders heen zond, dan naar Engeland, en daarom door slinksche streken deze hulpbenden wisten weg te tooveren, juist op het oogenblik dat de graaf door die versterking Farnese in zijne macht zou hebben; - 'van dien tijd af, merkten de verresiede onder de Staten, dat eenighe onder Leicester staende, tbewint van sulcken ofte dierghelijck oplichtinghe liever selver ghehadt, ende dat geldt in Engeland besteed hadden, die hem daghelijck in de oore bliesen, ende wel opentlick seijden ende schreven, dat hij hem nergens op, dan op zijn eijghen volck ende lantslieden mocht betrouwen; hetwelcke grooten afkeer ende onderlinghe vervreemdinghe canseerde.' Uit de vertrouwelijke brieven van den hertog is zoo even gebleken, dat de doorgaans zoo nauwkeurige kroniekschrijver zich in dit geval vergist, en dat Alexander's slimheid alleen oorzaak was van dit verlies voor het land. Sommige der duitsche vorsten, in wier gebied deze troepen waren aangeworven, toonden zich, wat hun rechtschapenheid tot eer verstrekt, hoogst verontwaardigd over deze verraderlijke handelwijze tegen de Staten. Sommige aanvoerders werden met gevangenschap, rangverlaging en verlies van adeldom en wapenschild gestraft, en het 'wachtgeld,' dat hun was uitbetaald, werd naar Holland teruggestuurd. (LE PETIT, *Grande Chronique*, II. 536).

REYD is nog strenger. Hij beweert, dat Leicester de soldij, door de Staten voor deze belangrijke lichten opgebracht, terughield, en die versche benden, wier komst op den bepaalden tijd de oorlogskans zou hebben doen keeren, heimelijk weerhield, uit vrees, dat zij zich te nauw zouden aansluiten bij Hohenlo en graaf Willem Lodewijk. De Heer van Ysselstein, die door Leicester gezonden was om met deze huurlingen te onderhandelen en hun geld te beloven, was woedend over de trouweloosheid, waarvan hij Leicester beschuldigde, daar hij niet schroomde in groote gezelschappen te zeggen: 'Leicester heeft in zijn leven twee groote zaken uitgevoerd. Hij heeft mijn gewezen page, Maarten Schenk, tot een ridder, en mij tot een leugenaar gemaakt.' (REYD, V. 85).

Tusschen den slag bij Warnsveld en den dood van Sidney was de belegering van Zutphen ijverig voortgezet. De stad, van een sterke bezetting en door Parma's zorg overvloedig van levensmiddelen voorzien, bleef onoverwinnelijk; maar de schansen aan de overzijde der rivier en op het eiland vielen Leicester in handen⁽¹⁾. De groote schans, die de Veluwe verdedigde en zoo sterk was dat zij graaf Hohenlo bij een vorige gelegenheid bijna een geheel jaar weerstand had kunnen bieden, was het tooneel van menigen heeten strijd. Eindelijk werd zij veroverd door de dapperheid van Edward Stanley, luitenant van sir William. Bij het begin der bestorming van een niet zeer bruikbare bres sprong die officier toe op de lange piek van een spaansch soldaat, die hem van den wal poogde af te stooten, en greep haar met beide handen. De Spanjaard worstelde om zijn wapen vast te houden, Stanley om het aan zijne vuist te ontweldigen. Twaalf andere soldaten braken hunne pieken op zijn harnas of losten hun musketten op hem. Door zijne in het oog loopende kleeding, daar hij, behalve het borstharnas dat hij droeg, geheel in het geel was uitgedost, kon hij door Leicester en vijfduizend man duidelijk worden gezien. De grond was zoo mul, dat de soldaten, die hem moesten volgen, den wal niet konden beklimmen. Stanley bleef de piek van zijn tegenstander steeds vasthouden; maar veranderde eensklaps van batterij en liet zich door den Spanjaard naar boven trekken. Daarop zette hij zich met de voeten schrap tegen den wal, klauterde tot de uiterste verbazing der toeschouwers over de borstwering, en sprong met het zwaard in de vuist onder de verdedigers van de schans. Al ware hij met honderd levens bezielde geweest, nog had het onmogelijk voor hem geschenen om den dood te ontkomen. Maar zijn helpers klommen, door zijn voorbeeld angevuurd, op elkanders schouders en zoo

De argwaan was, gelijk wij gezien hebben, geheel ongegrond, en IJsselstein en de geschiedschrijver (die geheimschrijver was van graaf Willem Lodewijk) verkeerden in een grove dwaling.

(1) STRADA, II. 453, 454. HOOFT, *Vervolgh*, 188. BOR, II. 752, 753. WAGENAAR, VIII. 136.

over den muur, overmanden de bezetting en maakten zich meester van de schans. Leicester sloeg, verrukt over dit heldenstuk, Edward Stanley op staanden voet tot ridder, en begiftigde hem daarenboven den volgenden dag met veertig pond in goud en een levenslange jaarwedde van honderd mark sterling. ‘Nooit zag ik iemand zich zoo dapper gedragen, als hij,’ zeide de graaf. ‘Ik kan het nooit vergeten, al leefde ik duizend jaar; en zoo lang ik leef zal hij een deel hebben van mijne inkomsten⁽¹⁾.’

De bemachtiging dezer schans maakte aan de krijgsverrichtingen van dit jaar een eind; want de regentijd, de voorbode van den winter, viel in. Leicester liet sir William Stanley met twaalfhonderd engelsche en iersche ruiters in Deventer, sir John Burrowes met duizend man in Doesburg en sir Robert Yorke met een even sterke macht in de groote schans voor Zutphen achter, en vertrok naar Den Haag, Zutphen scheen zoo ingesloten te zijn, dat de landvoogd met reden hopen mocht, dat het zich spoedig zou overgeven. De uitslag van den veldtocht was niet bemoedigend. De Staten hadden grondgebied verloren, daar zij van de Maas en den Rijn waren verdreven geworden, en hadden zich op de vlaamsche kust en aan den IJssel met moeite staande gehouden.

Wij zullen nu een blik slaan op het binnenlandsche staatsbeleid der Republiek gedurende Leicester's bewind, en het standpunt toelichten, dat hij aan het einde van het jaar innam.

(1) BRUCE's *Leycester Correspond.* 428. Vergelijk STRADA, II. 455, 456. HOOFT, *Vervolgh*, 188. VAN METEREN, XIII, 237. De laatstgenoemde zegt, dat Leicester Stanley een jaarwedde schonk van zeshonderd gulden (60 pd. st.)

Tiende hoofdstuk

Had Elizabeth het oppergezag moeten aanvaarden? - De gevolgen van hare gramschap. - Twisten tusschen den graaf en de Staten. - De drie raadslieden van den graaf. - De Kamer van Financiën. - Ontevredenheid van den handelsstand. - Paulus Buys en de tegenpartij. - Schranderheid van Paulus Buys. - Truchses als zijn besjeder. - Knoeierijen van Buys met Denemarken. - Zijne gevangenneming - De graaf komt bij het volk in minachting. - Zijne geschillen met de Staten en met de Norrissen. - Zijne raadslieden Wilkes en Clerk. - Brief van de Koningin aan Leicester. - Een avond bij Hohenlo.

Storm volgde op den kortstondigen zonneshijn. De landvoogd was in een valsche positie: vóór zijne komst in de Nederlanden had de Koningin het oppergezag geweigerd. Misschien was het verstandig van haar om zulk een schitterend aanbod van de hand te wijzen; doch zeker zou het met hare eer alleszins overeengekomen zijn indien zij het aangenomen had. Het erkend bewind der vereenigde Gewesten had plechtig het voorstel gedaan; er valt niet aan te twijfelen of de geheele bevolking wenschte vurig om hare onderdanen te zijn. Wat de Nederlanden betrof, had zij dus met het volkomenste recht haar schepter mogen zwaaien over een vrij volk, dat haar uit eigen beweging en zonder invloed van staatkundige arglist tot erfelijk opperhoofd gekozen had. Voor Engeland scheen de ineensmelting met naburige Staten, die door afkomst, godsdienst en zucht naar burgerlijke vrijheid nauw aan dat rijk verbonden waren, van groot belang.

Uit een geldelijk oogpunt beschouwd zou Engeland zeker niets bij de vereeniging hebben verloren. De hulpbronnen der Gewesten kwamen op zijn minst met die van Engeland overeen. Wij hebben gezien, welk een verbazing de welvaart der Nederlanden wekte bij de Engelschen, toen zij die streken bezochten. Zij stonden verbaasd over den bloei van handel en nijverheid, over de weelde en beschaving die zij overal vonden. Indien de Koningin - zooals men algemeen onderstelde - had willen weten of de Gewesten in staat waren om de kosten van hunne verdediging te dragen, voor dat zij omtrent het aangeboden

oppergezag een bepaald besluit nam, dan werd zij in deze zaak weldra grondig ingelicht⁽¹⁾. Haar vertrouwde zaakgelastigden spraken allen dezelfde meening uit. Als zij de opperheerschappij slechts wilde aanvaarden, was de som die de Vereenigde Gewesten zouden willen opbrengen ver boven verwachting. Men verzekerde haar, dat de inkomsten van haar eigen erfrijk veel minder bedroegen dan die der landen waarvan het gebied aan haar werd opgedragen⁽²⁾.

De staatsburgerlijke toestand was in de Nederlanden even gunstig als in Engeland. De groote mate van burgerlijke vrijheid, waarin zich die landen mochten verheugen, had hun - ofschoon zij in de oogen van Elizabeth Tudor misschien een bezwaar was - bij haar vrijheidlievende onderdanen zeker tot aanbeveling moeten verstrekken. De vraag of zij zich konden verdedigen was bevredigend beantwoord. Wanneer de gewesten een onderdeel van het engelsche rijk vormden, zouden zij zichzelf kunnen verdedigen en, in plaats van het tot bezwaar en last te strekken, er nieuwe kracht aan schenken.

Het verschil in taal was veel geringer dan tusschen de Engelschen en hunne iersche medeonderdanen; terwijl het opgewogen werd door overeenstemming van gevoelen op het punt van godsdienst, in plaats van nog te worden verergerd door vijandige gezindheid in dit opzicht.

Wat het groote vraagstuk van het oppergezag betrof, was het zeker niet staatkundig voor een onbeperkt alleenheerscher, om aan eenige natie het recht toe te kennen om de gehoorzaamheid aan haar erfelijken vorst op te zeggen. Doch Elizabeth had dien stap reeds met hare goedkeuring bekrachtigd door de afvallige Gewesten tegen Filips bij te staan. Aan de opstandelingen te vergunnen om hunne gehoorzaamheid van den Koning van Spanje op haar over te brengen, was slechts een tweede stap op den eens ingeslagen weg. Indien de Koningin de Gewesten met haar rijk vereenigde, zou zij zeker door de wereld

(1) HOOFT, XXIII. 1039, 1042. WAGENAAR, VIII. 102, 104, 141, 142.

(2) 'Ook begrijp ik niet,' schreef Richard Cavendish, 'hoe de zaak te verhelpen is, of het moest Hare Majesteit believen om aan de dringende bede en roepstem der geheele bevolking (en vooral van de verstandigsten daaronder) gehoor te geven en de heerschappij op zich te nemen - *Er is geen twijfel aan of de inkomsten zullen toereikend zijn*, om den vijand voor altijd uit deze landen te verjagen, en *naderhand voor Hare Majesteit hooger zijn dan wat zij nu uit Engeland trekt*.' Cavendish aan Burghley, 9 April 1586. (*State Paper Office MS.*) 'Het volk,' zeide Leicester, 'bidt steeds, dat Hare Majesteit hun vorstin mag worden. Zij zou dan zien, hoeveel belastingen allen zouden willen opbrengen.' Leicester aan Burghley, 18 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*) 'Ik durf Uwe Majesteit gerust verzekeren,' zeide hij 'dat, indien uw onderstand aan de landen zoo klaar gebleken was, dat zij er zeker van hadden kunnen zijn dat die een bepaalden tijd lang zou hebben voortgeduurd, en dat gij hunne zaak waarlijk ter harte genomen hadt, - zij zich voortreffelijke onderdanen zouden hebben betoond door hooge oorlogsbelastingen op te brengen, voor zooveel jaren als Uwe Majesteit mocht goedvinden; en dat geen vorst noch heimelijke list van eenig mensch ter wereld in staat zou zijn geweest om hen van u af te trekken.' Leicester aan de Koningin, 27 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

van eerzucht beschuldigd worden; doch het zou edel zijn, daar zij, door aan de dringende beden van een vrij volk toe te geven, het gebied van burgerlijke en godsdienstige vrijheid uitbreidde, en een duurzaam bolwerk opwierp tegen priesterdwang en vorstenwillekeur.

De oorlog tusschen haar en Spanje was onvermijdelijk, indien zij het oppergezag aanvaardde; doch de vrede was reeds onmogelijk gemaakt door het sluiten van het bondgenootschap. Wel is waar stelde de Koningin zich voor, dat het zich houden aan hare verbintenissen met de Staten te vereenigen was met een vredelievende houding tegenover hun voormaligen gebieder; doch op dit punt dwaalde zij. De onderhandelingen van Parma en zijn vorst met het engelsche hof waren van spaansche zijde een meesterstuk van bedrog. Wij hebben uit de geheime briefwisseling doen zien, en wij zullen het nog duidelijker trachten te maken, dat Filips zich alleen ten doel stelde om zijne tegenpartij om den tuin te leiden; dat hij zijn plan tot verovering van Engeland reeds tot in de kleinste bijzonderheden gereed had gemaakt; dat het denkbeeld van godsdienstige verdraagzaamheid nooit in hem was opgekomen; en dat zijn besluit vast stond, niet alleen om de hollandsche opstandelingen geducht te kastijden, maar ook om de kettersche Koningin, die hunnen opstand had aangestookt, van troon en leven te berooven. Wat dus den Koning van Spanje betrof, was het geschil tusschen hem en Elizabeth reeds een strijd op leven en dood, terwijl het uit een godsdienstig, zedelijk, staatkundig en geldelijk oogpunt moeilijk te bewijzen zou zijn, dat Engeland er verkeerd of onvoorzichtig aan deed, als het de heerschappij over Spanje's vroegere onderdanen aanvaardde. De zaak der vrijheid scheen door dien stap te zullen winnen, want de Staten rekenden zich niet sterk genoeg om het afhankelijk Gemeenebest, dat reeds gevormd was, staande te houden.

Het was de vraag of Elizabeth verkeerd deed door het oppergezag van de hand te wijzen. Zeker echter was het niet goed, dat zij aan een luitenant-generaal over zesduizend manschappen de macht van een onderkoning wilde schenken. De Staten-Generaal benoemden hem in een oogenblik van opgewondenheid tot on-

beperkt landvoogd, en droegen hem niet alleen het bevel op over de krijgsmacht, maar ook de beschikking over hunne inkomsten, belastingen en rechten en de bevoegdheid om burgerlijke ambtenaren en krijgsbevelhebbers te benoemen. Zulk een macht kon alleen door den landheer aan anderen worden opgedragen. Elizabeth had de heerschappij geweigerd; die bleef dus bij de Staten berusten. Zij alleen waren dus bevoegd om de macht te verleen, die Elizabeth door haren gunsteling, eenvoudig als haar algemeenen stadhouder, wenschte te zien uitoefenen. Haar toornige en bedilzieke wijze van spreken deed hare zaak en die der Nederlanden grooter afbreuk, dan men wel zou denken. De graaf kwam op eens in een valsche, vernederende, bijna belachelijke positie. Het gezag, dat de Staten dus andermaal aan Engeland hadden aangeboden, werd wederom, en op de smadelijkste wijze, terug gekaatst. Het ergerde Elizabeth, dat 'de man, die geheel haar eigen maaksel was,' bekleed zou worden met de oppermacht, die zij had geweigerd. De Staten werden door de heftigheid der Koningin genoodzaakt zelve weder het gezag in handen te nemen; en Leicester werd beschouwd als iemand, die in ongenade was gevallen.

Daarop volgde de minachting, waarmede de graaf door Hare Majesteit behandeld werd, en haar ontijdige spaarzaamheid waar het een goede zaak gold. Vier maanden lang kreeg hij geen brief, geen geld voor het engelsche krijgsvolk, geen stuiver bezoldiging voor hemzelve. Al de oorlogskosten drukten ondertusschen op zijn schouders; en eenige duizenden engelsche soldaten schenen slechts uitgehongerde, naakte, stervende landloopers, die eer tot overlast dan tot onderstand dienden⁽¹⁾.

De Staten hielden op hunne beurt de beurs gesloten. De tweehonderdduizend gulden, door hen toegestaan als een buitengewonen onderstand, werden een tijd lang ingehouden, zoo als Leicester uitdrukkelijk opgaf wegens het ongunstig licht, waarin hij zich geplaatst zag⁽²⁾.

- (1) 'Ik merk,' zeide de kwartiermeester Digges, 'dat de benden, die in Augustus en September overkwamen, voor de helft weggeslonken, dood of verlopen zijn; en van de overgeblevenen zijn velen ziek, verminkt en vreeselijk verzwakt, en beter geschikt om in hospitalen verpleegd te worden dan om Hare Majesteit als soldaten te dienen. Hoewel *een groot aantal* onzer soldaten *met aarde in hunne graven betaald is*, wordt aan de overige nog het achterstallige zoo slecht uitbetaald, dat ik, als zij niet spoedig worden tevreden gesteld, eer zij zich laten verlokken om met den vijand te handelen, iets ergers vrees dan ik vooruit wil zeggen.' Verslag van den tegenwoordigen staat dezer Nederlanden, door T. DIGGES, 3/13 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Elizabeth verkeerde, vreemd genoeg, in de meening dat de buitengewone opbrengst, die voor vier maanden was toegestaan, niet 400 000 *gulden*, maar evenveel *ponden sterling* bedroeg! - 'Het overige, dat door de Staten beloofd was als buitengewone onderstand om een leger op de been te brengen, bedroeg 400 000 *gulden*, geen *ponden* zooals ik hoor dat Uwe Majesteit het begrijpt. De som is veertigduizend pond, te betalen in Maart, April, Mei en Juni,' enz Leicester aan de Koningin, 11 Oct. 1586. (*State Paper Office MS.*)
Zij had zeker reeds een groot denkbeeld opgevat van het vermogen der Gewesten om zichzelve te beschermen. Zijzelve had in een jaar tijds slechts zeventigduizend pond betaald, en rekende de Staten bij machte om, *boven en behalve hunne vaste* belastingen, een buitengewone bijdrage op te brengen van honderdduizend pond in de maand.

De krijgsverrichtingen werden gestremd wegens gebrek aan middelen; maar het noodlottigst van alles werkten de geheime vredesonderhandelingen. Ondergeschikte personen, zoo als Grafigny en De Loo, reisden heen en weer, brachten geschenken uit Engeland voor Farnese⁽¹⁾, en snoefden er op dat Parma en zij vrede konden sluiten, wanneer zij het verkozen, en verzekerden dat Leicester volstrekt niet in tel was. Elizabeth's koelheid jegens den graaf en de Nederlanden was, zoo als men verzekerde, het plechtanker van den prins van Parma; terwijl te gelijkertijd met veel vertoon op hun verlangen in Brussel een huis in gereedheid werd gebracht⁽²⁾ voor de ontvangst van een engelsch gezant, wiens komst elk oogenblik werd te gemoet gezien⁽³⁾. Onder zulke omstandigheden baatte het niet, of de landvoogd al verzekerde dat de berichten over geheime onderhandelingen valsch waren, en was het niet meer dan natuurlijk, dat de Staten hun vertrouwen in de Koningin verloren. Een noodzakelijk gevolg hiervan was, dat men tegen haar vertegenwoordiger een onvriendelijke en argwanende houding aannam en dat de maatregelen tegen den vijand al flauwer en flauwer

- (1) Leicester aan de Koningin, 6 en 20 Juni 1586. (*State Paper Office*. MSS.)
- (2) 'Onder al de middelen, waarvan zich de vijand bedient om zijne misnoegde en slecht gevoede krijgsmakkers tevreden te stellen,' zeide Cavendish 'schijnt dit zijn plechtanker te zijn, dat, terwijl de eenige troost van dit volk geheel en al berustte op de hoogst genadige hulp en ondersteuning van Hare Majesteit, haar lust om die te geven dermate is verkoeld, dat zij slechts zeer flauw de hand uitsteekt, zooals duidelijk blijkt, zoowel uit de menigvuldige bewijzen, die Mylord hier van Harer Majesteits misnoegen ontvangen heeft tot groote afbreuk van zijn gezag, als uit de trage betaling harer troepen, - - en zooland Mylord niet in staat zal zijn om den vijand in het veld het hoofd te bieden, zoo lang zal dit volk zonder hoop zijn, en de vijand aangevuurd blijven door de zekere hoop op overwinning.' Cavendish aan Burghley, 15 Juni 1586. (*State Paper Office* MS.)
- (3) 'Men weet zeker, dat de vijand niet weinig zijn voordeel heeft gedaan door uit te strooien, dat er tusschen hem en Hare Majesteit over den vrede gehandeld werd en dat die binnen kort zou gesloten worden; en om dit verzinsel meer schijn van waarheid bij te zetten, heeft hij in Brussel een huis in gereedheid laten brengen, onder voorgeven, dat het voor een afgezant was bestemd, die uit Engeland zou komen om den vrede te sluiten, waardoor hij verschillende steden, die uit ellende, armoede en hongersnood gereed waren om op te staan, in bedwang heeft gehouden.' Wilkes aan Burghley, 7 Aug. 1586. (*State Paper Office* MS.)

werden. Zonder deze onderhandsche kuiperijen waren Grave, Venlo en Nuis misschien te redden geweest, en zou het stroomgebied van Maas en Rijn in handen der vaderlandsvrienden gebleven zijn.

De graaf was ijverig, mild, en verlangde zijne rol goed te spelen. Zijn persoonlijke moed werd niet twijfel getrokken, en in de meening zijner bewonderaars - waaronder enkele mannen waren van groote ondervinding in den oorlog - was zijne bekwaamheid als legerhoofd ver boven het alledaagsche verheven⁽¹⁾. De dapperheid, door de engelsche edelen en heeren die hem vergezelden aan den dag gelegd, was schitterend: den afstammelingen der overwinnaars van Crecy, Poitiers en Azincourt waardig; en hunne volgelingen hadden zich - op zeer zeldzame uitzonderingen na - ook uitstekend gedragen. Doch thans begon het leger een akelige schaar van spookgestalten te worden, en de nieuw aangeworvene soldaten stonden bij hunne overkomst uit Engeland ontzet over den toestand hunner voorgangers⁽²⁾. ‘Onze oude havelooze schelmen hier hebben onze nieuwe manschappen zoo ontmoedigd, zeide Leicester, “dat zij er als lijken uitzien.” Van elfhonderd pas aangekomen Engelschen liepen vijfhonderd man in twee dagen weg. Sommigen daarvan werden gevat en opgehangen, en allen schenen daaraan de voorkeur te geven boven den dienst; terwijl de graaf verklaarde, dat hij zelf liever wilde opgehangen worden, dan ooit weder zulk een last op zich te nemen, zonder vooraf te weten dat hij zijn troepen ton betalen.

De dapperheid van Sidney en Essex, Willoughby en Pelham, Roger Williams en Maarten Schenk had door deze ongunstige omstandigheden geen de minste uitwerking. Indien Filips niet insgelijks zijn leger gebrek had laten leiden en het aan Farnese had overgelaten om wonderen te doen, zouden Holland en Engeland en de zaak der burgerlijke en godsdienstige vrijheid in den jare 1586 er nog slechter bij zijn gevaren.

De Staten waren, nadat zij zooveel mogelijk hun vroeger gezag hadden hernomen, met den landvoogd op geen goeden voet. Het duurde niet lang of de twintig tot dertig personen, die men de Staten noemde, konden onmogelijk langer in dezelfde stad blijven met den man, dien zij in het begin van het jaar zoo hartelijk hadden verwelkomd⁽³⁾. De haat tusschen de

(1) North aan Burghley, 23 en 29 Mei 1586. Heneage aan Walsingham, 25 Mei 1586. (*State Paper Office MSS.*)

(2) Leicester aan Burghley, 18 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*) BRUCE'S *Leycester Carrespond.* 338.

(3) Doyley aan Burghley, 8 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk WAGENAAR, VIII. 142, 143.

aanhangers van Leicester en de stedelijke regeeringen werd hoe langer hoe bitterder; want reeds waren de beide groote partijen ontstaan, die het nederlandsch gemeenebest twee eeuwen lang zouden verdeelen. De aanzienlijke handelsstand, vertegenwoordigd door de Staten van Holland en Zeeland, op het punt van godsdienst tot verdraagzaamheid geneigd, die later de partij van het Arminianisme vormde, werd bestreden door de streng Calvinistische partij, die het Gemeenebest aan de Hervormde Kerk wilde onderwerpen, maar op een zeer democratische wijze den maatschappelijken toestand inzag en onder den invloed stond van eenige uitgewekenen uit Vlaanderen en Brabant, aan wie Leicester zijn vertrouwen schonk.

De graaf heette het hoofd der Calvinistische volkspartij, terwijl de jonge Maurits van Nassau, als stadhouder van Holland en Zeeland, onder de leiding van Oldenbarneveld, Buys en andere voornamen staatslieden dezer gewesten, juist op het tegenovergestelde standpunt stond van dat, hetwelk hij in een later en gedenkwaardig tijdvak zou innemen. De voornaamsten der partij die er thans in geslaagd was Leicester's vertrouwen te winnen, waren Reingoud, De Burggraaf en Deventer, allen uitgewekenen.

De wetten van Holland en de andere Vereenigde Provinciën waren zeer streng wat het burgerrecht betrof en in elk gewest waren enkel inboorlingen bevoegd om ambten te bekleeden. Ongetwijfeld getuigden zulke bepalingen van bekrompenheid van geest; ze miskennen kon echter alleen een dwingeland, en Leicester deed dit. Reingoud was een Vlaming. Hij was een bankbreukig koopman, die door Lamoraal van Egmond in bescherming genomen en door dezen aan Granvelle voor een post onder zijn bestuur was aanbevolen. Dat Granvelle dit aan Egmond weigerde, was een van de redenen waarom zij vijanden werden. Reingoud kwam echter later in dienst bij den kardinaal, en vergold de welwillendheid van zijn vroegeren weldoener door al zijne krachten in te spannen om te bewijzen dat de veroordeeling van Egmond rechtvaardig was. Hij bewees naderhand zijn diensten aan den hertog van Alva en den groot-kommandeur Requesens; doch na de Pacificatie van Gent werd hij buiten dienst gesteld. Hij had toen, in een ondergeschikte betrekking, de gezantschappen der Staten naar Frankrijk en Engeland begeleid, en had zich thans in de gunst van den graaf van Leicester weten te dringen. Hij legde grooten ijver voor de Calvinistische leer aan den dag - hetgeen den ouden dienaar van Granvelle en Alva allerminst paste - en wilde man noch vrouw in zijn dienst nemen, vóórdat hunne godsdienstige beginselen door een of twee predikanten ter dege waren onderzocht. Kortom, hij was een van hen die gewoon zijn hunne

vroomheid aan de klok te hangen; doch, behalve dit korte tusschenspel in zijne loopbaan, leefde en stierf hij als Papist⁽¹⁾.

Gerard Prouninck, genaamd Deventer, was een aanzienlijk ingezetene van Den Bosch en had die stad verlaten, kort nadat zij wederom onder Spanje's gezag kwam. Hij leefde ingetogen maar was een rusteloos en eerezuchtig volksleider. Als geboren Brabander kon hij geen post bekleeden, en toch kreeg hij door Leicester's invloed en de kuiperij der volkspartij eene aanstelling als burgemeester van Utrecht. De Staten-Generaal weigerden evenwel steeds om hem in hunne vergadering toe te laten als vertegenwoordiger dier stad.

Daniel De Burggraaf was een vlaamsch handwerksman, die door zijn geestkracht en zijn begaafdheid opgeklommen was tot procureur-generaal van Vlaanderen. Toen de provincie grootendeels door Parma veroverd was, had hij zich op verschillende wijzen, vooral als taalkenner, bij den engelschen landvoogd verdienstelijk weten te maken. Hij sprak Engelsch - hetgeen weinig Nederlanders in die dagen kenden - en daar de graaf, behalve die taal enkel zeer gebrekkig Italiaansch sprak, kwamen hem 's mans diensten zeer te stade. Hij was de vertrouwde geheimschrijver van den landvoogd en had natuurlijk geen toegang tot den Raad van State; doch men beschuldigde hem er van, dat hij dikwijls de raadzaal binnendrong, waar hij, onder voorwendsel van 's graven tafel, of brieven tasch, of papieren in orde te brengen, zijn meester iets in het oor fluisterde, en afluisterde wat er gesproken werd - kortom men hield hem voor een luistervink en voor een bedrieger.

‘Burgrave is een zeer trouw, eerlijk dienaar,’ zeide Leicester; ‘een degelijk, verstandig man’⁽²⁾. ‘In geen enkel land ontmoette ik zulk een kundig, verstandig en godsdienstig man. Ik kan hem niet te veel prijzen. Hij was mijn eenige steun onder alle lieden van deze natie’⁽³⁾.

Deze drie personen stonden aan het hoofd van de partij van Leicester. Zij hadden invloed op al de uitgewekenen uit Vlaanderen, Brabant en de waalsche Gewesten. In Utrecht vooral, waar de graaf zich hoofdzakelijk ophield, slaagden hunne kuiperijen zeer voorspoedig. Deventer kreeg, zoo als reeds gemeld is, den gewichtigen post van burgemeester; vele vermogende burgers werden zonder reden, zelfs zonder verhoord te worden, gebannen; het stedelijk bestuur, dat uit de kerkelijke afgevaardigden van de kapittels bestond, werd op een willekeurige wijs vernietigd; en eindelijk werd het oppergezag over de provincie

(1) HOOFT, *Vervolgh*, 142, 143. REYD. 89, 90.

(2) BRUCE's *Leycester Correspond.* 363, 422.

(3) Leicester aan Walsingham, 27 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

onvoorwaardelijk aangeboden aan de Koningin van Engeland.

Leicester had thans het vaste besluit genomen om het groote doel, dat de Koningin met zijne zending beoogd had, te volvoeren. Zij wilde de geldelijke hulpbronnen der gewesten grondig kennen, om te weten of zij in staat waren, zich zelve te verdedigen⁽¹⁾. De Staten onderstelden, en de graaf en de meerderheid van het nederlandsche volk hoopten, dat zij, indien de uitslag bevredigend was, eindelijk toch nog de heerschappij zou aanvaarden. Het was zeker niet in haar af te keuren, dat zij dit hoogst gewichtig onderzoek verlangde; maar het was wel verkeerd, dat daartoe nieuwe kunstmiddelen werden in het werk gesteld. Het beheer over de financiën was in het begin van het jaar in handen van den graaf⁽²⁾, en omdat zij hem in hare drift zijn aanzien en het vertrouwen van het land ontnomen had, kon hij het niet behouden. Hij richtte een Financie-Kamer op, onder het oppertoézicht van Reingoud, die er hem gouden bergen van beloofde, en hoofdthesaurier zou zijn⁽³⁾. Paulus Buys kreeg van Leicester het aanbod voor een ondergeschikte betrekking bij de nieuwe Kamer. Hij wees het met de grootste verontwaardiging van de hand, daar

(1) BOR, II. 722. HOOFT, 1039, 1042. WAGENAAR, VIII. 142.

(2) BRUCE'S *Leycester Corresp.* 1585. 'En,' zeide hij tot den lord mayor en de aldermen van Londen, 'gij kunt in Engeland allen gerust het hoofd neerleggen zoolang deze landen in hun oprechte goede gezindheid blijven volharden.'

(3) BOR, II. 722.

Leicester aan Burghley, 28 Juni 1586. Cavendish aan Burghley, 18 Juni 1586. Leicester aan de Koningin, 26 Juni 1586. Dezelfde aan dezelfde, 27 Juni 1586. Wilkes aan de heeren van den Raad, 20 August. 1586. (*State Paper Office MSS.*)

'De prins van Oranje;' schreef Cavendish (in het aangehaalde HS.), was niet onkundig van de bedriegerijen der Staten en stelde zich voor om een Raad van Financiën te benoemen, doch het mocht hem niet gelukken, omdat zij wisten dat hij arm was en alleen van hunne almoezen moest leven. -- Onder anderen is de pacht van zekere belasting, die inderdaad 8000 *l.* waard is, aan sommige gegadigden uit gunst toegestaan voor 100 *l.* 's jaars. Door deze streken hebben zij zich verrijkt; maar dat moet nu uit zijn. Indien zulke vertelsels, die dagelijks Leicester in het oor werden gefluisterd, eenigen grond hadden, is het niet te verwonderen, dat hij de inkomsten van den Staat hoopte te vermeerderen door een verstandiger verpachting. Doch nooit vond hij de 'gouden bergen,' waarvan hij gedroomd had; evenmin als een belastinggaarder, die honderd pond in achtduizend veranderen kon. 'Ik heb,' zeide Leicester (in den boven aangehaalden brief aan de Koningin), tegen den zin van sommigen alhier, eene Financie-Kamer opgericht, waardoor ik van de heffing en besteding van alle inkomsten nauwkeurig kennis zal dragen - iets dat Uwe Majesteit al dikwijls gewenscht had. Doch, ondanks al het vernuft en alle middelen, die ik in het werk stelde, kon ik dit nooit gedaan krijgen, noch zou het ooit tot stand hebben kunnen brengen, dan alleen langs dezen weg. Ik vertrouw binnen kort grondig genoeg onderricht te zijn om Uwe Majesteit voldoende inlichting te geven omtrent het vermogen der Staten, waarop ik van den aanvang af ben uitgeweest. Ik hoop binnen twintig dagen Uwe Majesteit een vrij nauwkeurige berekening te leveren van al hunne inkomsten. Uwe Majesteit onderstelt, dat ik met die menschen te zacht omga; doch ik wensch dat gij wist, hoe ik in den laatsten tijd met hen te werk ben gegaan, om de Financie-Kamer tot stand te brengen. Ik had, om de waarheid te zeggen, reeds sedert lang lust genoeg om ruwer met hen om te gaan; doch zij waren met de omstandigheden, waarin ik verkeerde te goed bekend. Zoodra mij echter door mijne onde beschermster het hart gesterkt was, vond men mij een erger rakker dan Uwe Majesteit zal willen gelooven; want mijn geduld is op een te zware proef gesteld, sedert ik mijn rustige woning verlaten heb om onder dit gebroed te komen.

'Ik merk, dat tot op den tijd mijner komst alhier,' zeide Wilkes (in zijn boven aangehaalden brief), 'de Staten goedgevonden hebben den waren stand van vele zaken te bemantelen, die zij thans verklaren te willen ontdekken, daar zij, volgens hun zeggen, van plan zijn om hun toestand geheel aan Hare Majesteit bloot te leggen.'

hij vond dat Reingoud niet bekwaam was om zijn klerk te zijn, en dat men dus van hem niet verwachten kon, dat hij een nederigen post zou aannemen onder

zulk een man. Deze minachtende weigering maakte dat Leicester den gewezen advocaat van Holland nog meer haatte dan vroeger⁽¹⁾.

Op eens begon de handelsstand te vreezen, dat de Financie-Kamer bestemd was om de kooplieden in den grond te boren. In het begin van April werd door den Raad van State de handel met de spaansche bezittingen verboden. Het doel van dit verbod was om de gehoorzame provinciën en den Koning van Spanje afbreuk te doen; maar men toonde aan dat het de vernietiging van den hollandschen handel ten gevolge zou hebben. Niet alleen verviel de uitvoer van alle mond- en krijgsbehoefte, maar van alle goederen en koopwaren naar Spanje, Portugal, de spaansche Nederlanden, of andere bezittingen van Filips, zoowel met hollandsche schepen als onder een onzijdige vlag⁽²⁾. Oppervlakkig zou men denken dat dit besluit alleszins redelijk was; maar het gevolg zou zijn, niet dat de vijand van toevoer verstoken werd, maar dat de gansche handel der Oostzee in handen kwam van de bremer en hamburger kooplieden en de ‘Oosterlingen.’ Leicester hoopte aanzienlijke inkomsten te trekken uit het geven van passen en verlofbrieven aan zulke onzijdige handelaars; doch het besluit vond bij het volk zooveel tegenstand, dat het nooit tot uitvoering kwam en spoedig ingetrokken werd⁽³⁾.

(1) BOR, II. 722.

(2) BOR, II. 703, *volg.* Deze vergist zich echter als hij dien maatregel aan Leicester's invloed toeschrijft.

(3) WAGENAAR, VIII. 147, *volg.*, die in dit opzicht noch onrechtvaardiger is tegen den graaf, dan anderen.

Leicester kreeg de schuld van het nemen van dezen maatregel, hoewel hij er zich in den Raad van State tegen verzet had en zijn invloed gebruikte om het besluit te doen intrekken⁽¹⁾.

Er was nog een besluit tegen den handelsstand genomen, dat algemeen veel misnoegen had gewekt. De Nederlanders wenschten den engelschen wolstapel van Emden - waar de regeerende Vorst de ootmoedige dienaar van Spanje was - naar Amsterdam of Delft verplaatst te zien. De hollandsche kooplieden vaardigden eenigen uit hun midden af om met Leicester daarover te spreken. Hunne beschouwingen maakten op hem een diepen indruk, even als de schranderheid van hun woordvoerder, zekeren Mijlward, dien de graaf beschreef als 'een verstandig, welsprekend en godsdienstig man van den ouden stempel.'

Ondanks het verstand van dezen welsprekenden man, kon men de Koningin, om de eene of andere vreemde reden, er niet toe brengen om den wolstapel van Emden te verleggen, ofschoon men had aangetoond dat de staatsinkomsten der Nederlanden bij dien maatregel twintigduizend pond 's jaars zouden winnen. 'In geheel Holland zal men er over roepen,' zeide Leicester; 'doch ik heb liever, dat Holland er over roept, dan dat Engeland zou moeten schreien⁽²⁾.'

Zoo werden de handelsstand, en in het bijzonder de regeerende geslachten van Holland en Zeeland, die zich allen met den handel bezig hielden, meer en meer vijandig gezind tegen den landvoogd en zijne financie-trits, die weldra bij het volk bijna evenzeer gehaat werd, als de beruchte 'consulta' van

- (1) Leicester aan de Koningin, 11 Oct. 1586. (*State Paper Office MS.*)
 'Ik heb de getuigenis van den geheelen Raad alhier,' zeide de graaf, 'dat ik de eenige was in de vergadering, die het plakkaat bestreed, ten gevolge waarvan het een maand bleef liggen: want het kwam mij onredelijk voor, en ik dacht, dat het allen Vorsten billijke reden zou geven om ergernis tegen dit land op te vatten; en, om mijne verplichting die ik heb aan Uwe Majesteit, *weigerde ik het te bekrachtigen*. Eindelijk brachten *zoowel de Staten als de Raad* de zaak op nieuw bij mij ter sprake, en zochten aan te toonen, hoe het vroeger ook was geschied, en welk voordeel het zou opleveren; met dringend verzoek om het door den Raad in ernstige overweging te laten nemen. Het vond bij geen van hen allen tegenspraak; doch toen mijn meening gevraagd werd, wilde ik mijne toestemming niet geven, vóórdat ik Uwe Majesteit er kennis van had gegeven; waarmede zij allen genoegen namen. En toen het aangenomen en afgekondigd was, werd het wederom door mijn bemiddeling herroepen en gewijzigd, zoo als uit de registers blijkt.'
 Vergelijk van METEREN, XIII. 234. WAGENAAR, t.a. pl. BOR, t.a. pl., die te dezen aanzien in eene dwaling schijnt te verkeerren.
 De werkelijke steller van het plakkaat was Reingoud. Zie VAN METEREN, t.a. pl.
- (2) Leicester aan Burghley, 29 Juli en 10 Aug. 1586. (*State Paper Office MSS.*)

den kardinaal Granvelle⁽¹⁾. De Staten gewenden zich de mannen, die den graaf omringden, te beschouwen als verloopene, beginsellooze partijgangers en gelukzoekers. De raadslieden van den graaf daarentegen waren er op uit om de kooplieden en de Staten - die hoofdzakelijk uit kooplieden bestonden of zich door den invloed van den handelsstand lieten beheerschen - voor te stellen als veile, zelfzuchtige, gierige geldwolven⁽²⁾.

- (1) De consulta was samengesteld uit drie leden van den Raad van State, Viglius, Berlaymont en Granvelle, welke laatste het hoofd en de ziel was van het drietal. Zie *Opkomst der Nederl. Republiek*, 1e Deel, 1e Afd. IIIe Hoofdst.

- (2) 'Door de verwonderlijke slimheid, waarmede *die kerels hier, die men de Staten noemt*, geldzaken behandelen en het volk uitzuigen, verrijken zij zich zelven' - Cavendish aan Burghley, 9 April 1586. (*State Paper Office MS.*)

'De Staten zijn sluwe personen,' zeide lord North, 'onbestendig en trouweloos, grootendeels pausgezind (!), en zoo rijk als zij maar zelf willen, wanneer zij op hun voordeel bedacht zijn. Indien zij bemerken, dat Hare Majesteit met het gezag van Mylord niet tevreden is, zullen zij, voor hun eigen veiligheid bezorgd, op hunne eigene hand vrede maken, en Mylord met al de zijnen prijs geven aan den verbitterden vijand.' North aan Burghley, 23 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*)

'Het zijn lastige en gevaarlijke menschen om mee om te gaan,' zeide Leicester, 'vooral als zij tot wanhoop zullen zijn gebracht en geen hulp krijgen. Om aan Uwe Majesteit de waarheid te zeggen, ik vind er sommigen onder zoo rechtschapen en dankbaar, als ik ooit menschen gekend heb; anderen daarentegen zijn zoo slecht en ondankbaar, dat zij uit elk goed gezelschap behoorden gebannen te zijn. Er zijn er ook, wien het aan geen bekwaamheid ontbreekt, en die veel kwaad stichten. - - Deze menschen beginnen geheel en al te wanhopen aan degelijken onderstand van Uwe Majesteit; en het is nu een gunstig oogenblik voor de snooden en kwalijkgezinden, om hun rol te spelen.' Leicester aan de Koningin, 6 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

'Al de menschen hier,' zeide Cavendish, zijn zoo verkleefd aan Hare Majesteit, en om harentwil aan Mylord, dien zij zonder ophouden zien ijveren voor haar belang en hun algemeen welzijn en voor wien zij al die zoogenaamde Staten gaarne zouden willen missen en zien ophangen. Uwe lordschap vindt misschien dat ik zeer heftig schrijf; maar ik weet, dat ik de waarheid schrijf. Cavendish aan Burghley, 19 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

'Het zal moeilijker vallen, dan gij denkt,' schreef Leicester 'om dezen Staat weder op den voet te brengen van drie maanden geleden. Er zullen door Hare Majesteit krachtige en afdoende maatregelen moeten worden genomen, en wel zoo spoedig mogelijk, als gij den Staat niet in handen van den vijand wilt zien. God verhoede, dat die kerels Hare Majesteit te vlug af zouden zijn. Als dat gebeurt, kunt gij begrijpen hoe nadeelig het uit zal komen; en *al worden zij voor suffers en dronkaards versleten, toch zijn zij zulke slimme en geslepen lieden als ik ooit ontmoette.... De knapste Engelschman zou, zoo als de zaken nu staan, nog niets te goed wezen om hier in dienst gesteld te worden, hetzij om hun nog meer moed in te spreken, hetzij om hen beter te doorgronden.*' Leicester aan Burghley, 20 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

'Nooit zag ik zulke stijfhoofden als de Staten,' schreef de graaf. Ik kan het den grooten hoop niet ten kwade duiden, als die ontevreden op hen is; want er valt niet te redeneeren tegen hen. - - Men moet in deze zaken zeer verstandig en goed te werk gaan. Zij beoogen slechts hun eigen welvaart en veiligheid; en als zij geen verzekering krijgen van vreemden bijstand, zullen zij plotseling weggaan; en het is hoog tijd in overweging te nemen, welken weg Hare Majesteit heeft in te slaan.' Dezelfde aan denzelfden, 29 Juli 1585. (*State Paper Office MS.*)

'Zij hebben lord Leicester het bewind opgedragen,' zeide Wilkes, 'absoluut, zooals het heet; maar het zoo beperkt, dat zijn gezag inkrimpt tot bijna niets, en dat hij, wat het burgerlijk beheer betreft, slechts hun dienaar is; terwijl zij zichzelven, behalve de oppermacht, de beschikking over alle belastingen (uitgezonderd de maandelijksche bijdrage), over de kerkelijke en de verbeurdverklaarde goederen, benevens de aanstelling van ambtenaren, hebben voorbehouden. - - En om van niets rekenschap te behoeven te geven, komen zij tegen

De lasteringen, door Reingoud en zijne omgeving tegen de Staten in omloop gebracht, werden eindelijk zoo beleedigend en

de nieuw ingestelde Financie-Kamer op, onder voorwendsel, dat hij geen macht had om een dergelijke Kamer op te richten, zonder hun verlot.' - Wilkes aan de Heeren van den Raad, 20 Augustus 1586. (*State Paper Office MS.*)

'Het is ongelooflijk, welke zware belastingen en hooge rechten dit volk worden opgelegd' zeide Digges, 'naar alle waarschijnlijkheid *bedragen zij driemaal zooveel* (!) als de 200 000 *gulden 's maands*, die de Staten aan Zijne Excellentie toestaan om den oorlog voort te zetten. Het overschot verdeelen zij onder elkander - terwijl zij graaf Hollock, graaf Maurits, den graaf van Meurs, graaf Willem en vele kolonels groote tractementen geven. Doch in weerwil van dat alles, willen de Staten nieuwe belastingen invoeren om nog meer te trekken' T. Digges, Verslag van den tegenwoordigen staat der Nederlanden, 3/13 Maart 1586. (*State Paper Office MS.*)

'Gij hebt ongetwijfeld vernomen, schreven de Staten, 'dat er een Kamer van Financiën is opgericht tot beter beheer van het geld, dat door deze landen wordt opgebracht, waarbij Jacob Reingoud tot Thesaurier is benoemd. Steven Perret (een woelgeest, die dikwijls gevangen heeft gezeten en een bedriegelijk bankroet heeft gemaakt) heeft, nadat hij tengevolge der overgaaf uit Antwerpen gekomen was, met Reingoud briefwisseling gehouden, toen hij in Engeland woonde. Zeer kort na de komst van Zijne Excellentie in deze landen heeft hij hem door alle mogelijke middelen bij de Staten in verdenking zoeken te brengen en hunne ijverzucht pogen gaande te maken, vele nieuwe geldheffingen aan Zijne Excellentie voorgesteld en *de Staten met beleedigende, eproerige en leugenachtige berichten en aantijgingen schandelijk gelasterd*. Na de komst van Reingoud alhier, heeft hij middel gevonden om bij Zijne Excellentie in grooter aanzien te komen. Zoo hebben zij de hoofden bij elkander gestoken en, *of op aandringen van den vijand daartoe, of om zich op kosten* van het land *te verrijken*, in April jongstleden onder elkander afgesproken, dat alles, wat zij door middel van eenig nieuw verzinsel, door hen reeds voorgesteld of nog voor te stellen aan Zijne Excellentie, zouden verkrijgen of genieten, *onder hen zou verdeeld worden*. En daarna poogde hij van Zijne Excellentie den twintigsten penning te verkrijgen van alles, wat zijn voorgewende uitvindingen zouden opbrengen. Daarom heeft Reingoud zelf een octrooi of machtiging opgemaakt, die hij Zijne Excellentie bewogen heeft te teekenen, buiten weten van den Raad, of van een der secretarissen, namelijk, dat hij den dertigsten penning zou krijgen. Zij hebben ook groote moeite gedaan om de heffing der gemeente-middelen te veranderen, die Zijne Excellentie loffelijker gedachtenis (Willem van Oranje) zoo prijselijk en met zooveel moeite heeft ingesteld, en die door gaarders te doen inzamelen, ten einde daardoor zichzelf en anderen (die geen krediet bezitten) in te dringen als pachters van genoemde gemeente-middelen. Perret en Reingoud hebben ook alle mogelijke moeite gedaan om misverstand te zaaien tusschen Zijne Excellentie, de Staten en den Raad van State, en vele ongeoorloofde pogingen gedaan om den staat dezer landen te veranderen en Zijne Excellentie te bewegen, alles te doen wat hun oogmerk bevorderen kon. Zij hebben dus onbehoorlijk gehandeld zonder daartoe door de wet gemachtigd te zijn, tegen de privilegiën en gebruiken dezer landen in, tegen den Staat en het algemeene welzijn, en zij hebben zichzelf en hunne vrienden (een hoop vreemdelingen) vele posten en inkomsten verschaft. Van dit alles hebben wij *den heer Wilkes breedvoerig kennis gegeven, hem de oorspronkelijke stukken laten zien* en hem schriftelijk daaromtrent voldoende ingelicht, zoodat hij Hare Majesteit en haar achtbaren Raad kan duidelijk maken, welke rol deze twee woelgeesten spelen.' - De Staten van Holland en Zeeland aan Ortel, 12 Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)

het vooroordeel van Leicester en zijn engelsche aanhangers werd zoo sterk, dat de Staten van Holland en Zeeland het noodig vonden hun zaakgelastigde Ortel in Londen op te dragen om deze voortdurende valsche voorstellingen bij Harer Majesteits regeering tegen te gaan. Daarentegon drong Leicester, op verzoek van zijne arglistige raadslieden, er hevig op aan dat Ortel uit Engeland zou worden weggezonden⁽¹⁾.

De bekwaamste en bedrijvigste onder de tegenpartij, de 'vlugste kop'⁽²⁾ in de Staten-Generaal, was de gewezen Advokaat van Holland, Paulus Buys. Hij was toen de eerste staatsman in de Nederlanden. Hij had zijn post nedergelegd, toen de Staten Frankrijk de heerschappij aanboden, en had op het punt gestaan om in dienst van Denemarken te treden. Hij had zich naderhand onderscheiden in het gezantschap, dat Elizabeth de heerschappij aanbood, en was lang de standvastigste, warmste en welsprekendste verdediger geweest van de engelsche staatkunde. Leicester had hem in den beginne geveleid, hem bijzonder in de gunst der Koningin aanbevolen, hem geld gegeven - volgens zijn zeggen: 'tot tweehonderd pond sterling, in eens, toe' - en openlijk verklaard, dat 'hij in bekwaamheid boven alle menschen stond.' 'Niemand heeft ooit zooveel met een ander op gehad,' zeide hij, 'als ik met P.B.'

Die vriendschap duurde niet lang. Weinige weken waren er verlopen, of er was geen smaadwoord meer dat Leicester niet dagelijks Buys naar het hoofd wierp. 's Graven voorraad van scheldwoorden was niet gering; maar hij putte dien geheel uit tegen den gewezen advokaat. Eindelijk schoten hem woorden en adem te kort om te zeggen hoe hij den man verfoeide. Hij verklaarde zijn gewezen vriend voor 'een hoogst gevaarlijk

- (1) 'Gij hebt daar zijn zaakgelastigde Ortel.' (zaakgelastigde nl. van Paulus Buys.) 'Het zou goed zijn als hij daar vandaan was. Ik heb twee malen om hem gezonden; doch hij verontschuldigde zich.' Leicester aan Burghley, 20 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk *Leycest. Correspond.* 311.
- (2) Barth. Clerk aan Burghley, 24 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

mensch, die bij het volk en de Staten evenzeer gehaat was' - voor 'een snood zondaar, in omwentelingen opgekweekt' - voor 'een schraapzuchtigen kerel die door omkoopning zijne oogmerken zocht te bereiken, en zich om niets bekommerde dan om aan het bewind te zijn en rijk te worden' - voor 'een man, die een lage rol had gespeeld' - voor 'een schelm, een verrader van zijn vaderland' - voor 'den ondankbaarsten ellendeling die er leefde, een vijand van de Koningin en van alle Engelschen' - voor 'een ondankbare tegenover Hare Majesteit, die plannen smeedde om zichzelf rijk en groot te maken, en niemand anders' - voor 'den grootsten van alle schurken' - voor 'een verdediger van alle Papisten en kwalijkgezinden, een veinzaard, een duivel, een godloochenaar, een slecht wezen en een berucht dronkaard.'

Als de graaf iemand haatte, was zijn haat doodelijk; hij had besloten om, indien het mogelijk was, den verfoeilijken Buys het leven te benemen. 'Gij zult zien, dat ik hem terecht zal stellen, en dat wel binnen kort,' zeide hij. 'Ik zal hem zoo in 't nauw brengen, als hij in geen twintig jaren is geweest. Ik zal hem met een paar zijner handlangers laten ophangen; maar gij meet dat nog zorgvuldig geheim houden,' en toen hij de regeering geluk wenschte, omdat hij eindelijk de terechtstelling van den hoofdman van Hemert, de oorzaak van het verlies van Grave, had doorgedreven, voegde hij er kernachtig bij: 'en gij zult hooren, dat mr. P.B. hem volgen zal⁽¹⁾.'

Doch de wezenlijke grieven van den graaf tegen Buys laten zich gemakkelijk opsommen. Die snoode zondaar, in omwentelingen opgekweekt, had de geheime staatkunde van de regeering der Koningin ontdekt, en ging daarom steeds voort de geheime onderhandelingen met Spanje aan het licht te brengen. Hij klaagde dat het Hare Majesteit speet, zich met de nederlandsche aangelegenheden te hebben ingelaten; hij verklaarde, dat zij er gaarne met eere van af zou willen zijn; dat haar weerzin om een penning méér voor de zaak uit te geven dan zij verplicht was, van uur tot uur toenam; dat zij de Staten-Generaal om den tuin leidde en bedroog; en dat zij hunkerde naar den vrede. Hij zeide, dat de graaf plan had zich van zekere steden in Holland meester te maken, in welk geval de beslissing over vrede en oorlog geheel in handen zou zijn der Koningin, die

(1) Leicester aan Burghley, 20 Juni, 10 August, en 20 Juli 1586. B. Clerk aan denzelfde, 24 Juli 1586. (*State Paper Office MSS.*) - BRUCE's *Leycester Correspond.* 130, 291, 303, 310, 311, 312, 352. - Cavendish merkte op, dat 'er veel valsche broeders waren onder de hoogere klasse des volks, en hij vreesde dat Paulus Buys zou blijken de ware broeder te zijn' Cavendish aan Burghley, 15 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

het dus ook in hare macht zou hebben om zich terstond schadeloos te stellen voor al de kosten, die zij had gemaakt⁽¹⁾.

Het zou moeilijk te bewijzen zijn, dat er in zulke beschuldigingen, die Buys onophoudelijk inbracht, juist zooveel laster stak. Wat den zuinigen aard van Hare Majesteit betreft, daarvan zijn reeds bewijzen genoeg uit Leicester's vertrouwelijke brieven bijgebracht: 'Liever dan honderd pond te besteden,' zeide Walsingham, 'zou zij zich voor vijfduizend laten bedriegen⁽²⁾.' Dat zij den geheelen zomer door hare geheime onderhandelingen met Spanje voor de Staten, voor Walsingham en voor Leicester verborgen hield, is ook duidelijk in het licht gesteld. Dat zij wars was van de onderneming, waarin zij zich had gestoken, daarvan getuigden Walsingham, Burghley, Hatton en al de andere staatslieden van Engeland. Of Leicester werkelijk het voornemen koesterde om zich van zekere steden in Holland meester te maken - wat hem door Paulus Buys ten laste werd gelegd, en dat in de eerste plaats door den graaf als laster gebrandmerkt werd - zal het best blijken uit zijn eigen woorden.'

'Het is mijn voornemen,' schreef hij aan de Koningin, 'en ik hoop dat dit mij gelukken mag, drie of vier der voornaamste plaatsen in Noord-Holland in mijne macht te krijgen, waardoor Uwe Majesteit zulk een krachtigen waarborg zal winnen, dat gij het in uwe macht zult hebben, zoowel om dezen menschen de wet voor te schrijven als om oorlog of vrede te maken naar uw believen; altoos onder voorbehoud dat gij wat u ook ter oore mag komen of wat er ook mag plaats grijpen, in geen geval Den Briel opgeeft. Als gij die plaatsen in uwe macht hebt, wil ik, wat er ook in deze landen gebeuren moge, er Uwe Majesteit voor instaan, dat gij ten allen tijde zulk een vrede kunt sluiten als gij verkiest, en dat uwe voorschotten vaardig terug betaald zullen worden⁽³⁾.' Iets later zullen wij zien, wat er van deze geheime plannen kwam; op dat oogenblik echter was Leicester zeer toornig op Buys, omdat deze het waagde hem van zulk een trouweloosheid te verdenken.

Ook beklagde de graaf zich, dat Buys op Hohenlo en den jeugdigen Maurits van Nassau een hoogst verderfelijken invloed uitoefende. Vroeger had Hohenlo bij Leicester hoog aangeschreven

- (1) 'Paulus Buys strooit ook lasterlijk uit dat ik slechts *hunne steden zoek in handen te krijgen*; en dat ik daardoor, wanneer het Hare Majesteit believen mocht over den vrede te onderhandelen, in staat zou zijn om hen te dwingen tot hetgeen haar goeddunkt.' Leicester aan Walsingham, 20 Juli 1586, bij BRUCE, 376.
- (2) Ibid, 273.
- (3) Leicester aan de Koningin, 27 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

gestaan. Hij was een ‘rondborstige, trouwe soldaat, een allerdapperst edelman:’ en het was nog meer van belang hem te vriend te houden, daar hij gereed stond in het huwelijk te treden met Maria van Nassau, de oudste dochter van Willem de Zwijger, die met Filips Willem het graafschap Buren had geërfd. Doch hij was heimelijk opgestoot door den arglistigen Buys en had daarom zijn post onder Leicester willen nederleggen. Op de vraag, welke redenen hij daarvoor had, was hij ‘zeer plechtig geworden,’ en had zich bijna geheel teruggetrokken.

Ook Maurits, met zijn ‘deftige sluwheid,’ baarde den landvoogd veel bekommering, daar hij weinig sprak maar veel dacht, en den arglistigen Buys het oor leende. Hij ‘was in staat om veel te maken of te breken,’ dacht Leicester, ‘al naardat hij goede raadslieden aantrof.’ Hij had vroeger met den landvoogd, die hem zijn zoon placht te noemen, op een gemeenzamen voet gestaan; doch later had hij zich op een afstand gehouden, en was in geen drie maanden bij hem gekomen⁽¹⁾. Leicester was van meening, dat geld hier een machtige bondgenoot zou kunnen zijn en wenschte vurig den terugkeer van sir Francis Drake uit de Indiën met miljoenen gouds, opdat de Koningin aan Hohenlo en Maurits beide een fraai geschenk kon geven, eer het te laat was

Ondertusschen deed hij wat hij kon om hen, door middel van den keurvorst Truchsès, weder met hem te verzoenen. Die verloopen kerkvoogd was thans armer en ellendiger dan ooit. Ofschoon nog jong, begon hij lam te worden; en zijn hart was gebroken door het geleden gebrek. Leicester, ‘altijd zoo edelmoedig als de zon,’ gaf hem geld - vierduizend gulden op eens - en drong er ernstig op aan dat de Koningin hem op de lijst zou brengen van hen, die van haar een jaarwedde ontvingen. ‘Zijn verstand, zijn gedrag, zijne taal, zijn uiterlijk,’ zeide de graaf, ‘alles zou haar wel bevallen. Hij is zeer neerslachtig om het verlies van zijne stad Nuis en om zijne armoede, daar hij een zeer edelaardig gemoed bezit. Beter was het, dat

- (1) ‘Graaf Maurits is in geen drie maanden bij zijne lordschap geweest. Hij is uiterst misnoegd, en laat zich veel raden door St. Aldegonde, die zonder twijfel in dienst van den Koning van Spanje staat, en heimelijk (als een werktuig van verdeeldheid) den graaf zoekt op te zetten, om door alle mogelijke middelen mylord in de waarneming van Harer Majesteits dienst te dwarsboomen. De graaf, door St. Aldegonde en Villiers ter dege onderricht, voedt een heimelijke spijt dat Hare Majesteit zich in de regeering van deze landen gemengd heeft. Het staat te vreezen dat zijn opgekropte boosheid veel kwaad zal doen en vele slechte diensten bewijzen in de gemeene zaak.’ Punten, aan Hare Majesteit te berichten door een bijzonderen bode van den graaf van Leicester, 20 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*) De meening, die her ten aanzien van Aldegonde is uitgedrukt, werd later uitdrukkelijk tegengesproken door Wilkes.

Hare Majesteit honderdduizend pond verloor, dan dat hij verloren ging.’

De neerslachtige Truchses werd thans verspieder. Hij drong zich in het vertrouwen van Paulus Buys, ontfutselde hem zijn geheimen, en deelde die dan mede aan Hohenlo en Leicester; ‘doch hij legde het zeer verstandig aan,’ zeide de graaf, ‘zoodat men geen argwaan kreeg⁽¹⁾.’ Om den keurvorst voor verdenking te vrijwaren, hield de landvoogd zich steeds, alsof hij zijne inlichtingen van personen in Utrecht kreeg; en hij had inderdaad veel spionnen in die stad, die elk woord van Buys trouw overbrachten. In weerwil daarvan ‘heeft die edele heer, de keurvorst,’ zeide Leicester, ‘zich diep in zijn vertrouwen gedrongen, om hem tot den grond te peilen.’ Daar de gewezen advocaat van Holland bij het rondgaan van den beker zeer spraakzaam was, en zich bitter uitliet tegen den landvoogd, had men spoedig, met behulp van verscheidene luistervinken, zulk een voorraad van beschuldigingen tegen hem bijeen, dat Leicester, zoo als wij reeds gezien hebben, de hoop koesterde van Paulus Buys weldra aan de galg te brengen.

Al de beschuldigingen tegen den aangeklaagde kwamen hierop neer, dat hij beweerde dat de Nederlanden verloren zouden gaan, als Hare Majesteit zich hunner niet krachtig en grootmoedig aantrok; doch daar Leicester zelf voortdurend die klacht deed hooren, scheen dit nog geen reden te kunnen zijn om iemand op te hangen. De keurvorst echter, die edele heer, had den scherpreechter bijkans de moeite uitgewonnen, daar hij Hohenlo zoo had bewerkt, ‘dat hij hem in een bijzonder goede stemming had gebracht;’ en de eerste vrucht dezer goede stemming was, dat de rechtschapen graaf zeer driftig regelrecht naar de woning van Buys liep, om hem op staanden voet om te brengen. Gelukkig werd echter de uitvoering van dit plan door een toeval verhinderd; doch een tijd lang daarna liet de kortaangebonden graaf zich door den afgezetten aartsbisschop ‘in vele zaken leiden, en opende hij hem de verborgenste schuilhoeken van zijn hart.’

Dus ging de ‘hoogst wijze Truxy,’ zoo als Leicester hem noemde, voort met zijn goeden naam te vestigen; en op de bekeering van Hohenlo liet hij eene poging volgen om ‘ook Maurits weder naar behooren te stemmen,’ en de jonge prins stond met zijn ‘liefhebbenden vader’ (Leicester) weldra op beteren voet, dan ooit te voren.

Paulus Buys liet zich echter niet zoo licht uit het veld slaan, en de twee hooge personages waren in den grond der zaak nog

(1) BRUCE'S *Leycester Correspond.* 374, 377, 378.

niet geheel voor Leicester gewonnen. Vóór het eind van het jaargetijde nam Maurits zijn vroeger standpunt weder in: in naam was hij weder het hoofd der hollandsche of regeeringspartij en stond hij aan de spits der tegenstanders van Leicester, terwijl Hohenlo tegenover den graaf onverzoenlijker geworden was dan ooit. De twist tusschen hem en Edward Norris, waarvan weldra zal gesproken worden, strekte om de spanning te vergrooten, ofschoon hij Leicester's handelwijze in den loop der gansche zaak op een zonderlinge wijs miskende. Hohenlo herstelde van de wond, die hij voor Zutphen ontvangen had; doch was na zijn herstel misnoegder dan ooit⁽¹⁾. De landvoogd was eindelijk verplicht om te bekennen, dat 'het een zeer gevaarlijk man was, onbestendig, wangunstig, haatdragend tegen de geheele engelsche natie, en een waar verrader van de zaak. Er valt niets met hem te beginnen,' voegde hij er bij; 'ik heb het vruchteloos beproefd. Zijne beste vrienden zeggen mij, dat hij niet te vertrouwen is⁽²⁾.'

Ondertusschen was de onvermoeide Buys - volgens Leicester's zeggen en meening zulk een snoode zondaar - alledrukst in de weer om de heerschappij der gewesten op den Koning van Denemarken over te brengen. Buys, die voor zichzelf van meening was dat de Staten een oppermachtig hoofd noodig hadden, 'al was het maar het hoofd van een ui⁽³⁾,' en dat zij gewillig onder Leicester als landvoogd zouden blijven indien Elizabeth de heerschappij wilde aanvaarden, kon niet gelooven dat de Koningin ooit dien stap zou doen. Hij was er daarom voor, den Koning van Denemarken de kroon aan te bieden; en men was er van overtuigd, dat hij Maurits - die 's Konings dochter zou huwen - tot dezelfde denkwijz had gebracht. De jonge graaf Rantzau, de zoon van een aanzienlijk deensch staatsman, bracht den Nederlanden een bezoek, met het doel om met Buys in overleg te treden. Buys was er zeer op gesteld, naar Denemarken te worden gezonden, met de opdracht om de zaak der tweeduizend ruiters in orde te brengen, die de Koning lang te voren tot onderstand der gewesten had beloofd - doch inderdaad om zijn plan tot in de bijzonderheden vast te stellen; en Leicester bracht de Koningin zeer ernstig

(1) BRUCE's *Leycester Correspond.* 372, 376, 378.

(2) BRUCE's *Leycest. Correspond.* 446.

Ook Wilkes had een zeer ongunstige meening opgevat van den graaf. 'Ik kan niet merken,' zeide hij, 'dat de Staten of de burgers veel met hem op hebben. De man is ongetwijfeld dapper, maar roekeloos, bloeddorstig, ongelukkig, en met vele gebreken behept. Zij zouden gaarne van hem willen ontslagen zijn, als het zonder gevaar geschieden kon.' Wilkes aan de Heeren van den Raad, 20 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(3) Aanteekeningen van Paulus Buys, 1586. (*State Paper Office MS.*)

onder het oog, hoe machtig de deensche monarch zou worden, als hij zoo meester werd van de enge zeeën, en hoe Engeland hem te duchten zou hebben⁽¹⁾.

- (1) ‘Paulus Buys,’ zeide Leicester, ‘die in den jongsten tijd heeft bemerkt dat Uwe Majesteit in deze landen niet zoo ver denkt te gaan, als hij verwachtte, of liever heeft ingezien dat hij niet zoo onbeperkt heer en meester is als hij wel wenschte, is heimelijk aan het werk om een Koning aan te stellen over de gewesten Holland en Zeeland; en een der personen, dien hij daartoe reeds zooveel hij slechts kan aan de lieden zoekt op te dringen, is de Koning van Denemarken. Zijn plan zou wel kunnen gelukken, wanneer Uwe Majesteit de Nederlanders niet van de voortduring uwer gunst verzekeren wil, in welk geval geen vorst der wereld hen van u zal kunnen aftrekken. Maar deze snoode zondaar laat geen gelijkheid verloren gaan, om overal waar men hem het oor wil leenen te verstaan te geven, hoe weinig er op Uwer Majesteits gunst of beloften te rekenen valt, met de betuiging dat het hem groot leed doet, ooit zijn best te hebben gedaan om mij over te doen komen, daar ik, volgens zijn zeggen, sedert hij u uit de gunst ben geraakt. - Indien de Koning van Denemarken over deze twee provinciën een onbeperkte koninklijke heerschappij kreeg, moet gij u verzekerd houden, dat hij heer en gebieder zal zijn van de enge zeeën en al uw handel oost- en noordwaarts geheel in zijn bedwang hebben; want *hij zal dan de eenige zeemogendheid zijn*. - - Ik weigerde P.B. als gezant naar den Koning te laten gaan, ofschoon hij dit met buitengewonen nadruk verlangde - doch ik hoop meer te hooren van deze zaak, en den heer Buys in zijn opzet krachtig tegen te werken. P.B. heeft onlangs ronduit tot mij gezegd, dat de Koning van Denemarken *na Uwe Majesteit* de geschikste Heer voor hen zou zijn.’ - Leicester aan de Koningin, 20 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

‘Men vreest,’ zeide Cox, die door Leicester opzettelijk afgevaardigd was om deze zaak aan de Koningin te berichten, ‘dat de Koning van Denemarken uwe vriendschap wars geworden is, en dat hij de heerschappij dezer landen gaarne zelf zou willen verkrijgen. Paulus Buys heeft zich in den jongsten tijd niet ontzien om tot zulk een stap pogingen te doen, en graaf Maurits daarvan kennis te geven, met de ronde verklaring dat men algemeen beweert en als gangbare munt in omloop brengt, dat Hare Majesteit de zaak en het volk tegen St. Michielsdag zal laten varen, en dat het hen in dat geval paste het oog te richten op eenig ander vorst die hen zou kunnen beschermen en verdedigen, vóórdat zij in dieper ellende vervielen. Volgens zijne meening zou de Koning van Denemarken hunne worsteling met groot genoegen bevorderen. Hij bezat een sterke scheepsmacht en was in dat opzicht het best in staat om het belangrijkste deel van hunne landen, dat is Holland en Zeeland, te beschermen. Zijne vertoogen waren dikwijls doormengd met veel geveinsde betuigingen, hoe hij wenschte dat Hare Majesteit hun genadige beschermster mocht blijven in deze zaak, als de geschikste vorstin om hunne rampen te lenigen; doch niettemin heeft mylord met zekerheid vernomen, dat hij met allen ernst tracht zijn plan met den Koning van Denemarken door te zetten, en vurig gewenscht heeft dat hij aangewezen mocht worden om in Denemarken te gaan verzoeken om de belofde 2000 ruiters, ten einde onder dit voorwendsel des te beter zijn opzet te kunnen bevorderen’ enz. ‘Punten, aan Hare Majesteit te berichten,’ 20 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

Naderhand werd Robert Sidney door Leicester naar Denemarken gezonden om de zaak te onderzoeken. [Wilkes aan de Heeren van den Raad, 20 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)]

Te midden dezer wezenlijke of onderstelde aanslagen drong een hoop gewapende manschappen op een zekeren zomerochtend plotseling het slaapvertrek van Buys binnen, terwijl hij ten huize van den burgemeester vertoefde, maakte zich meester van zijne papieren en zette hem in den kelder van het stadhuis gevangen. ‘Och, mijne papieren, mijne papieren!’ riep de ongelukkige staatsman, volgens Leicester's mededeelingen: ‘De Koningin van Engeland zal mij voor altijd haten.’ De graaf loochende, dat hij aan de inhechtenisneming eenig aandeel had gehad; doch hij werd niet geloofd. Hij verklaarde, den maatregel niet af te keuren, en dat hij ‘zich niet zou haasten om hem los te laten,’ daar hij niet twijfelde, dat ‘men genoeg strafbaars ten zijnen aanzien zou vinden.’ Leicester hield vol, dat er genoeg ontdekt was om Paulus Buys het hoofd te ontnemen; doch deze hield het op zijn schouders, daar men niets vond dat eene beschuldiging van verraad of een halsgeding kon rechtvaardigen. De geheime onderhandeling met Denemarken - die nooit bewezen werd en die, indien zij ooit ondernomen was, uit volslagen wanhoop aan het aanvaarden der heerschappij door Elizabeth haar oorsprong nam - bleef de zwaarste beschuldiging. Buys werd echter zes maanden lang in hechtenis gehouden en in het begin van 1587, zonder verhoor of aanklacht, op verzoek der engelsche Koningin in vrijheid gesteld⁽¹⁾.

Het was den Staten niet ten kwade te duiden, dat zij vijandig waren tegen 's graven bewind; want hij had zich geheel overgegeven aan eene partij, die er steeds op uit was hen te smaden en te lasteren; en thans viel het den graaf moeilijk de macht terug te krijgen, die de Koningin hem ontnomen had. ‘Het bewind, dat zij mij uit eigen beweging hadden gegeven, zat hun altijd in de maag,’ zeide hij. Zoo werden aan den eenen kant de Staten ‘statiger dan ooit’ en waren zij altijd bezig met ‘ondershands den boel in de war te sturen,’ terwijl de hooggeboren graaf van zijne zijde er al zijn zinnen op gezet had om zich niet door ‘boerenkinkels en ketellappers’ te laten uit het veld slaan. Hij hield zich overtuigd dat het volk op zijne hand was, en dat het, ‘als steeds gewoon om door een vorst geregeerd te worden, er nooit in had toegestemd of kon toestemmen om zich door bakkers, brouwers en bezoldigde advokaten de wet te laten stellen. Ik weet, dat het hen haat,’ zeide de hooggeboren volkstribuun. Hij had een afkeer van zulk een veelhoofdig monster als eene republiek, waarmede hij zoo

(1) BOR, II. 725, volg. 889, volg. HOOFT, *Vervolgh*, 165. WAGENAAR, VIII. 161-163. BRUCE'S *Leycester Correspond.* 352, 362-364, 386, 436.
Leicester aan Burghley, 20 Juli 1586. B. Clerk aan denzelfde, 24 Juli 1586. (*State Paper Office MSS.*)

onophoudelijk in botsing kwam, en was gezind om er zich krachtig tegen te kanten, 'Ik heb in den jongen tijd lust gehad;' zeide hij, 'om het beste been voor te zetten en sommigen mijner meesters wat ronder toe te spreken, want zij dachten, dat ik de veeren zou laten hangen; en wat er ook van mij worden mag, steeds zal ik mijn goeden naam staande houden, of ik zal er voor sterven⁽¹⁾.'

Een gewichtige beschuldiging echter tegen de boerenkinkels en ketellappers en bakkers en bezoldigde advokaten, met Paulus Buys aan hun hoofd, bestond daarin, dat zij verdraagzaam waren jegens de Pausgezinden. Zij hadden er niets tegen, dat de Katholieken in het land bleven en er hun rechten als burgers behielden, mits zij zich als goede burgers gedroegen. Wegens deze verdraagzaamheid - die staatslieden als Buys en Oldenbarnevelt in de school van Willem de Zwijger hadden geleerd - werden Leicester's tegenstanders uitgescholden voor verdedigers van Papisten, zelven Paapsch in het hart, en 'aanbidders van afgodsbeelden⁽²⁾.'

Het Leicestersch bestuur ging zelfs van woorden over tot daden: zeventig Roomschen werden er uit de stad Utrecht gebannen, op het tijdstip dat Buys in hechtenis genomen werd⁽³⁾. De Konningin had Leicester meermalen op het hart gedrukt, hoe noodzakelijk het was de Katholieken in de Nederlanden rechtvaardig te behandelen, aangezien zij even goede vaderlanders konden zijn, en bij het welzijn des lands even veel belang hadden, als de Protestanten⁽⁴⁾; en hij had vooral in last gekregen, 'om zich met geen godsdienstzaken in te laten.' Dezen heilzamen raad kon de graaf, onder de leiding van Reingoud, De Burgraaf en Steven Perret, niet opvolgen. Hij betuigde dat hij Pausgezinden en Hervormden gaarne 'zonder onderscheid' zou behandeld hebben, doch dat dit gebleken was eene onmogelijkheid te zijn; dat de Katholieken voortdurend met de spaansche partij heulden, en dat geene steden veilig waren dan die, waar de Papisten van alle ambten waren uitgesloten. 'Zij hebben den Paus boven alles lief,' zeide hij; 'en de prins van Parma staat steeds met hen in verstandhouding.' Ook waren het de Katholieken niet alleen, die den landvoogd bekommering baarden. Hij was insgelijks druk bezig met andere gezindheden, die van de Hervormden verschilden, ten onder te brengen. 'Uwe Majesteit kan niet gelooven,' zeide hij, 'welk een aantal sekten er

(1) BRUCE'S *Leycester Corresp.*, 312, 424.

(2) Digges' Verslag van den tegenwoordigen staat enz. (*State Paper Office MS.*)

(3) B. Clerk aan Burghley, 24 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

(4) Leicester aan de Koningin, 26 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

in de meeste steden bestaan; zooals Doopsgezinden, Broedergemeenten, Georgianen, en ik weet niet wat meer. De godvreezende en brave predikanten werden in vele plaatsen door hen lastig gevallen, en stonden gereed om te zwichten; en zulke verdeeldheden kwamen zelfs op onder de overheden, daar sommigen er scheuring zochten te bewerken.' Het is echter een troostrijke gedachte, dat de Doopsgezinden en Broedergemeenten, hoewel tegengewerkt en bedreigd, toch niet levend verbrand, levend begraven of in kerkerholen verdronken en op een langzaam vuur geroosterd werden, zoo als hun en den leden van elk ander protestantsch kerkgenootschap bij duizenden en tienduizenden was overkomen zoo lang Karel V en Filips II het grondgebied van het Gemeenebest hadden beheerscht. De menschlievendheid was een stap vooruitgegaan door den oorlog, dien de Nederlanders sedert twintig jaren hadden gevoerd, en man noch vrouw werd ooit om den godsdienst ter dood gebracht na de vestiging der Republiek.

Daar hij de handen zoo vol had, viel het den graaf moeilijk het bevel der Koningin te gehoorzamen, om zich met geene godsdienstzaken in te laten; want een standpunt als dat van Willem de Zwijger was voor hem veel te hoog, en hij kon niet begrijpen dat de groote les, door de zestiende eeuw geleerd, was dat menschen aan elkander op het punt van den godsdienst de wet niet hadden te stellen.

Doch behalve zijn bijzondere nachtmerrie - Paulus Buys - had de landvoogd nog een ganschen drom kwelduivels in de familie der Norrissen. Vermoedelijk verfoeiden nooit twee personen elkander meer uit den grond des harten, dan Leicester en sir John Norris. Sir John had, vóór Leicester's overkomst, over de krijgsmacht in de Nederlanden het bevel gevoerd en was onbetwistbaar een man van grooter ondervinding dan de graaf. Hij had echter, zoo klaagde Walsingham, door zijne diensten in 'landen, waar krijgstucht noch godsdienst eenigen invloed had,' een zeer ruwe en losbandige manier van bevelvoeren aangenomen. 'Gave God,' zeide de secretaris, 'dat hij aan zijne kloekheid en moed de gezindheid en den naam van een godvreezend krijgsman paarde⁽¹⁾.' Doch dat was een vrome wensch, die onvervuld moest blijven. Sir John was trotsch, onkandelbaar, onstuimig, en het was hoogst moeilijk om met hem om te gaan. Hij haatte Leicester en was woedend op sir William Pelham, dien Leicester tot veldmaarschalk had aangesteld⁽²⁾. Hij klaagde, niet ten onrechte, dat men hem, van den hoogsten

(1) BRUCE'S *Leycester Correspond.* p. 222.

(2) Hij is zeer gebeten op den maarschalk, zeide Leicester. Ibid. 379; zie verder 301, 380.

post, dien hij bij het leger in de Nederlanden bekleed had, tot den vijfden had verlaagd. De landvoogd - die sir John den zoon placht te noemen van zijn ouden vijand, den graaf van Sussex - voer dikwijls in zeer krachtige bewoordingen tegen hem uit. 'Zijn broeder Edward is even slecht als hij,' zeide hij, 'maar John is een ware zoon van wijlen den graaf van Sussex; hij kan zoo veinzen en kuipen en zoo slim zijn zaken doen, dat geen levende ziel er de helft van de boosaardigheid of wraakzucht achter zoeken zou, die er werkelijk onder schuilt.' Leicester beschuldigde hem van aanhoudende weerspanningheid, onbescheidenheid en kwaadwilligheid, beklagde zich dat hij door hem overal in de Nederlanden en in Engeland werd zwart gemaakt, en verklaarde dat Norris 'een troep gemeene, stoutmoedige kerels' in zijn gevolg had, die de graaf dreigde op te hangen, als hij eens voor goed met hen zou afrekenen. Hij zwoer openlijk, in tegenwoordigheid van al zijn onderbevelhebbers, dat hij sir John insgelijks zou doen ophangen; zoodat de beide broeders, die van kindsbeen af nooit voor iets ter wereld vervaard waren geweest, lieten blijken dat hun leven in gevaar was⁽¹⁾.

De Norrissen stonden met vele officieren - met sir William Pelham zooals van zelf spreekt, met den 'ouden Reade,' lord North, Roger Williams, Hohenlo, Essex en andere edellieden - op een slechten voet; doch met den zachtaardigen en ridderlijken sir Philip Sidney waren zij bevriend⁽²⁾. Sir John had, volgens Leicester, vroeger met Hohenlo twist gehad, en zelfs met den 'goeden en dapperen' La Noue met den ijzeren arm; 'want zijn trots,' zeide de graaf, 'was zoo groot, alsof de duivel zelf in hem gevaren was.' Dagelijks beklagde zich de landvoogd over sir John's kwaadwilligheid en betuigde hij, dat die 'noch om de eere Gods, noch om het belang van zijne Vorstin, noch om zijn land iets gaf'⁽³⁾.

- (1) 'Zijne Excellentie gaf niet alleen geene afkeuring te kennen, wanneer lord North, kapitein Williams en anderen met hem (John Norris) den spot dreven; maar gedoogde zelfs, dat verscheidene kapiteins en edellieden hem in zijn tegenwoordigheid uittartten, en stoof bovendien zelf in drift tegen hem op en weigerde hem openlijk den naam van een verstandig en eerlijk man of soldaat; in verstand en ondervinding zeide hij, velen boven hem te stellen; hij zeide dat zijn geduld en sluwheid hem niet zouden helpen, en hij ontzag zich niet van openlijk te dreigen dat hij hem zou doen ophangen, zoodat alle rechtschapen lieden vreezen, dat hem *binnen kort eenig leed zal geschieden*.' *Notes of Remembrances*, by Mr. Edward Norris, Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Sir John Norris aan Walsingham, 25 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (3) Leicester aan Wilkes, 22 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*) - Wilkes integendeel koesterde zeer gunstige gedachten van Norris en verdedigde hem steeds bij de regeering tegen Leicester's aantijgingen. 'Behalve 's mans dapperheid, verstand en vele andere goede eigenschappen,' zeide hij, 'heb ik het geduld en de bescheidenheid bewonderd, waarmede hij vele grove beledigingen verdraagt die hem worden aangedaan, en die, naar ik vernomen heb, tegen alle rede in verzonnen en volgehouden worden om hem te vernederen. Wat men ook met een boos opzet tot zijn nadeel mag uitstrooien, ik durf verzekeren dat de Koningin geen tweeden onderdaan van zijn rang en aanzien bezit, die zoo bekwaam is om in deze landen te dienen als hij.' Wilkes aan Burghley, 17 Nov. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Hij stond vooral op vertrouwelijken voet met sir Thomas Cecil, bevelhebber binnen Den Briel, die als zoon van lord Burghley geen vriend van Leicester kon zijn; doch de graaf betuigde, dat *Master* Thomas weinig te zeggen zou hebben,' zoo lang hij zelf landvoogd was. 'Nu ik Pelham en Stanley bij mij heb, zijn wij sterk genoeg,' zeide hij, 'al wilde die jonge heer hem ook ondersteunen. Ik zal meester blijven zoo lang ik hier vertoef, met of tegen hunnen zin.'

Edward Norris, de broeder van sir John, gaf den landvoogd bijna even veel werk als deze; doch de betaalmeester Norris, hun oom, was zoo mogelijk nog meer bij hem gehaat dan alle anderen te zamen. Hij was - indien men de helft van Leicester's beschuldigingen gelooven mag - een allerschandelijkste dief. Een derde van het geld, dat de Koningin voor de soldaten overzond, bleef aan zijne vingers kleven. Hij betaalde hunne ellendige vier stuivers daags in gesnoeide munt, zoodat 'zij voor hun slecht geld enkel slechte waar konden krijgen.' Nooit waren arme soldaten' zoo 'schrikbaarlijk gevild,' zeide Leicester⁽¹⁾.

Daarentegen hield sir John staande, dat de rekeningen van zijn oom altijd ter onderzoek open lagen, en verzocht hij der engelsche regeering ernstig, dien ambtenaar niet onverhoord te veroordeelen⁽²⁾. Wat hem zelven betrof, beklagde hij zich, dat hij bestendig op den achtergrond werd geschoven, buiten alle belangrijke ondernemingen gehouden, en dat hem moeilijke posten werden opgedragen met ontoereikende macht. Men geloofde dat wangunst Leicester tot zulk eene handelwijs aanspoorde, uit vrees dat elke zegepraal, die men behalen mocht, eer den roem verhoogen zou van sir John, een der eerste krijgsoversten van dien tijd, dan dien van den landvoogd. John Norris werd voortdurend gedwarsboomd, tegengewerkt, belasterd, aan grove en onbetamelijke beledigingen ten doel gesteld, zelfs door mannen zoo dapper als lord North en Roger Williams, en dat nog wel in de tegenwoordigheid van den opperbevelhebber,

(1) BRUCE's *Leycester Correspond.*, p. 299, 303, 380. Leicester aan de Koningin, 27 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Sir John Norris aan Burghley, 25 Mei 1586. (*State Paper Office MS.*)

zoodat zijne talenten geen voordeel konden aanbrengen en hij vurig wenschte uit het land weg te komen⁽¹⁾.

Door den geduchten tegenstand tegen zijn bewind, die zich in de Staten-Generaal gevormd had, het onophoudelijk gekrakeel met de Norrissen, de verduistering van 's lands gelden door den betaalmeester, de heimelijke onderhandelingen met Spanje en de onmogelijkheid om voor hem of zijn gebreklijvende kleine heerschaar uit Engeland geld te krijgen, bevond de graaf zich in een alles behalve aangename toestand. Hij werd in Engeland streng gegispt; doch hij twijfelde, en met reden, of velen zijn post zouden willen op zich nemen, en nog twintigduizend pond sterling toegeven, zoo als hij had gedaan⁽²⁾. De graaf was zoo grootmoedig en dapper als iemand, en vol vernuft en vlug van bevassing; doch hij was bovenmatig ijdel, hoogmoedig en toch gemakkelijk door ieder listig man te leiden. Hij verdedigde mannelijk de zaak, waarmede hij eenmaal scheep gegaan was, en vorderde nadrukkelijk geld. ‘Persoonlijk gaf hij,’ zeide hij, ‘geen *sixpence* om zijn post, doch hij wilde wel vijfduizend *sixpences* geven en zesduizend *shillings* bovendien, om er van af te komen⁽³⁾’; het streed echter met zijne waardigheid, met de Staten over zijne bezoldiging te kibbelen. ‘Is het redelijk,’ vroeg hij, ‘dat ik, door zulk een groote Vorstin als onze gebiedster afgezonden, bij vreemden om onderhoud moet bedelen? Indien zij mij moeten betalen, waarom wordt er dan in de brieven van Hare Majesteit, of in die van haar raadsheeren, met geen woord melding van gemaakt?’

- (1) *Notes of Remembrance*, by Edw. Norris, het boven aangehaalde MS. ‘Zijne Excellentie draagt mijn broeder een onbegrijpeliĳken haat toe. -- Ik breng enkel de volgende redenen bij,’ zeide kapitein Norris: ‘vooreerst, de wangunst van eenige onwaardige menschen, die hem omringen en het Zijner Excellentie in het hoofd zetten, dat, zoo lang de Norrissen hier zullen zijn, van alles de eer aan hem [sir John] zal komen, en dat hij voortdurend een hinderpaal zal zijn voor de maatregelen, die Zijne Excellentie ten aanzien van sommige aangelegenheden dacht te nemen, en dat Zijne Excellentie ook volstrekt geen onbelemmerd bevel zou voeren, zoo lang hij in achtung bleef.’
- (2) Leicester aan de Koningin, 27 Juni 1586. ‘Ik bid God, dat ik U bij mijn leven nog eens sommigen van hen mag zien in dienst stellen, die mij zoo vijandig zijn, om te zien of zij ook twintigduizend pond uit hun eigen beurs voor u zullen uitgeven in zeven maanden tijds; doch dat alles is in mijn oogen zoo gering, al is er ook het grootste deel van mijne vaste goederen om bezwaard, wanneer Uwe Majesteit het slechts in gunst wil aannemen,’ enz. De graaf gaf, volgens zijn eigen bericht aan de Staten, in den loop van het jaar 1587 driemaal honderdduizend gulden (30 000 l.) uit. - BOR, II. 783. HOOFT, *Vervolgh*, 206. Natuurlijk rekende hij bij zulke voorschotten op de schatkist der Koningin, en dacht hij zich op het geschiktste oogenblik schadeloos te stellen.
- (3) *Leycester Correspond.* 323, 378. De *sixpence* is een engelsche munt, dertig cents waard; een *shilling* geldt tweemaal zooveel.

De graaf en zijne omgeving drongen er voortdurend en met klem bij de Koningin op aan, om van haar besluit terug te komen en het oppergezag over de Nederlanden te aanvaarden. Er was geen ander middel tegen den verdeelden staat des lands, geen andere waarborg voor Englands veiligheid. Het nederlandsche volk wenschte het vurig en oprecht. Hare Majesteit werd aangebeden door al de ingezetenen, die de kerels die Staten genoemd werden gaarne zouden willen ophangen. Lord North was van deze meening; Cavendish insgelijks en Leicester had haar altijd gekoesterd. 'Ik ben overtuigd,' zeide hij, 'dat er slechts één weg is voor ons eigen behoud; en dat is, dat Hare Majesteit op zich neemt wat ik vrees dat zij nooit doen zal.' Thomas Wilkes, die thans op het tooneel trad, voerde dezelfde taal. Deze uitstekende rechtsgeleerde was in het begin van Augustus door de Koningin afgezonden om naar den staat der nederlandsche aangelegenheden onderzoek te doen. Leicester had uitdrukkelijk de noodzakelijkheid aangetoond om daartoe zulk een schrander staatsman te kiezen, als er bij mogelijkheid te vinden was, omdat de beste in Engeland nauwelijks opgewassen zou zijn tegen de suffers en dronkaards, zoo als men daar gewoon was de hollandsche staatslieden te noemen⁽¹⁾; en by had Wilkes aanbevolen. Onmiddellijk na het volbrengen dezer gewichtige bijzondere zending zou hij naar de Nederlanden terug keeren, als engelsch lid van den Staatsraad, op een bezoldiging van veertig shillings daags, in de plaats van den 'kleinen Hal Killigrew,' dien Leicester verklaarde voor 'een vlugger en kloeker kerel' dan waarvoor hij hem eerst had aangezien, hoewel hij altijd goede gedachten van hem had gekoesterd. De andere engelsche raadsheer, dr. Bartholomeus Clerk, zou aanblijven; en de graaf verklaarde dat ook deze, dien hij vroeger niet naar waarde geschat had en 'aan wien hij gedacht had weinig te zullen hebben,' thans 'zeer in verstand toenam⁽²⁾.' Doch ondanks deze vorderingen in verstand wenschte de arme Bartholomeus, die geen eerstbeginnende meer was, vurig naar zijn ontslag. Hij was een man des vredes, een hoogleeraar en doctor in de rechten, die meer hield van rustige studie en van de sierlijke engelsche plantsoenen, dan van de tooneelen die hem thans omringden. 'Ik verzoek u te bedenken, beste lord,' klaagde hij tot Burghley 'hoe hard het is voor iemand, die vijftien jaren lang *vitam sedentariam* heeft gehad en, in een rechterlijke betrekking geplaatst, altijd zijn langen tabbaard droeg, die vier-en-twintig jaren geleden reeds aan de hooge-

(1) Leicester aan Burghley, 20 Juli en 10 Aug. 1586. (*State Paper Office MSS.*)

(2) *Leicester Correspondence*, 375.

school openlijke voorlezingen hield (en dus niet jong meer kan zijn), thans te komen onder kanonnen en trommels en dag en nacht bij elke mogelijke gelegenheid over water en oever, over dijken en sloten rond te zwerven, en daarbij vele onbeschoftheden stilzwijgend aan te hooren, vele harde maatregelen geduldig te verdragen - een levenswijs geheel verschillend van mijn aard, en allerongeschiktst voor iemand, die zich ooit met studie heeft bezig gehouden⁽¹⁾.

Wilkes was uit harder leem gekneed. Steeds bereid om het leger te volgen en de kanonnen en trommels rondom zich te hooren razen en daarenboven met groot staatkundig doorzicht begaafd, was hij meer dan de meesten bevoegd om het verwarde kluwen der nederlandsche staatkunde uit elkander te wikkelen. Hij begreep spoedig, dat de geheime onderhandelingen der Koningin met Spanje en het algemeene wantrouwen omtrent hare oogmerken met de Nederlanden noodlottige gevolgen moesten hebben. Hij schilderde, zoowel als Leicester, de bekommering van het nederlandsche volk over de bedoelingen van Hare Majesteit met levendige kleuren af⁽²⁾.

De Koningin kon - daar de reeds beschreven geheime onderhandelingen te Greenwich toen juist aan den gang waren - niet besluiten om het oppergezag over de Nederlanden aan te nemen. 'Zij maakt uit uw brief op,' schreef Walsingham, 'dat de eenige pleister voor deze wond is, dat zij het land in eigendom aanvaardt en er een leger heen zendt, dat in staat is den vijand het hoofd te bieden. Deze twee dingen, die met Harer Majesteits neigingen zoo in strijd zijn - het eene omdat het haar bezorgd maakt voor een voortdurenden oorlog en het andere omdat het vermeerdering van lasten vordert - *veroorzaken haar een zwaren tweestrijd en doen haar berouw hebben, dat zij zich ooit in deze zaak gemengd heeft*⁽³⁾.'

Wat de groote zaak van het oppergezag betrof, was zij dus buiten staat om het besluit te nemen, dat door Leicester en de ingezetenen der Nederlanden zoozeer werd gewenscht; maar zij beantwoordde 's graven mededeelingen betreffende Maurits en Hohenlo, sir John Norris en den betaalmeester in eigenaardige maar vriendelijke woorden. Zij schreef:

'Rob, ik vrees dat gij door mijn verward schrijven denken zult, dat de St. Jansmaan in de jongste weken op mijn brein haren invloed heeft uitgeoefend; maar ik deel u mijn gedachten

(1) B. Clerk aan Burghley, 11 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Wilkes aan de Koningin, 7 Aug. 1586. Leicester aan de Koningin, 27 Juni 1586. (*State Paper Office MS.*)

(3) BRUCE's *Leycester Correspond.* 340, 9 Juli 1686.

mede, zoo als zij mij te binnen schieten, en verzuim om ze behoorlijk in orde te schikken. Daar valt mij uw verzoek in om een verstandig en rechtschapen man, die mijn wil kan kenbaar maken en zien hoe alles daar gaat; ik heb daartoe brenger dezès (Thomas Wilkes) gekozen, dien gij kent en aanbevolen hebt. Ik heb hem mijn geheele meening omtrent de landsaangelegenheden blootgelegd en hem medegedeeld, welken weg ik denk in te slaan en wat u past te doen. Gij kunt hem ten volle vertrouwen, en daarom wil ik mij tot deze opmerkingen bepalen. Laat graaf Maurits en graaf Hollock in de eerste plaats zien, dat zij door u vertrouwd en door mij geacht worden; en dat hunne belangen zorgvuldig in aanmerking zullen worden genomen, indien de vrede ooit tot stand mocht komen, dat kunt gij hen verzekeren op mijn woord, dat nog nooit iemand bedrogen heeft. En wat Norris betreft, en de andere kapiteins *die vrijwillig, zonder bevel, vele jaren lang hun leven hebben gewaagd, onze natie ter eer en zichzelf tot roem*, zorg vooral dat die niet ontmoedigd worden, hetzij door aankomelingen, noch door oudgediende krijgslieden. Indien zij zich vergrijpen in de behandeling der soldaten of in de voordeelen die zij trekken, waarschuw hen dan, zonder hen openlijk te schande te maken; en twijfel er niet aan, of ik zal hen terdege kastijden. Het zou mij niet weinig spijten, als arme soldaten, die ieder uur hun leven wagen, niet zouden krijgen wat hun toekomt, terwijl zij veeleer op belooning aanspraak hebben; en wien zulk een oneerlijkheid bewezen kan worden, die zal er voor boeten. Wordt de betaalmeester ontrouw of nalatig bevonden, dan moet hij naar verdiensten gestraft worden. Doch gij kent mijn gewoonte, om niet licht iemand van zijn post te ontslaan, zonder dat hij het verdient; God beware mij daarvoor! Ik verzoek u, den brenger van dezen brief mee te deelen wat er voor hem belangrijks in vervat is; en wat de gelden betreft, heb ik sir Thomas Shirley gelast te zorgen dat alles behoorlijk wordt uitbetaald, waar het noodig en corbaar is.

‘Nu zal ik eindigen; ik zou mij bijna verbeelden, nog met u te spreken; met leedwezen zeg ik u dus honderdduizend maal vaarwel, terwijl ik God altijd bid u te zegenen, u voor alle kwaad te behoeden, en u tegen alle vijanden te beschermen. Met een millioen en legioen dankbetuigingen voor al uw moeite en zorg,

‘zoo als gij weet altijd dezelfde,

E.R.

P.S. Laat Wilkes ondervinden, dat hij u welkom is. Indien iets, waaromtrent W. antwoord verlangen mocht, van dien aard is dat gij mij alleen er mede bekend wilt maken, schrijf het dan aan mij zelve. Gij weet dat ik zoowel geheimen van

anderen als mijn eigene bewaren kan. Vrees niet, dat iets wat gij verborgen wenscht te houden door mij openbaar zal worden gemaakt; want ofschoon brenger dezès u veel vragen zal, behoeft gij hem slechts zooveel te antwoorden als gij gepast rekent; het overige kunt gij mij schrijven⁽¹⁾.’

Zelfs de lasteringen van haar lieveling Leicester konden dus de Koningin hare oude vriendschap voor ‘haar kraai’ niet doen vergeten; doch ondertusschen was de verhouding tusschen den zwarten Norris en zijn broeders en Pelham, Hollock en andere hoofdofficieren in Leicester’s leger slechter dan ooit.

Op een avond in Augustus was er een maaltijd in het kwartier van graaf Hollock⁽²⁾ te Geertruidenberg. Juist (6 Aug.) hadden eenige troepen, onder aanvoering van den graaf en den maarschalk sir William Pelham, een strooptocht in Brabant gedaan. De maarschalk had lord Willoughby verzocht om zich met zijn ruiterbende en vijfhonderd man voetvolk voor die onderneming bij hem aan te sluiten; als gewoonlijk, had men zich bijzondere moeite gegeven, om sir John Norris geheel buiten de zaak te laten⁽³⁾. Pelham en Hollock - ‘die zeer veel van Pelham hield’ - hadden verscheidene andere heeren, die goed bij Leicester stonden aangeschreven, uitgenoodigd om aan den tocht deel te nemen; onder anderen ook sir Philip Sidney, dien men influisterde, ‘dat er een dienst mee zou bewezen worden.’ Sidney kwam dan ook in groote haast van Vlissingen, en bracht Edward Norris mede - een heethoofd, die, volgens Leicester ‘zijn oudsten broeder onder den duim had’ - doch zij kwamen te laat in Geertruidenberg. De strooptocht was volbracht en de bende was - *na een dorp verbrand en eenige boeren om hals gebracht te hebben* - al op haar terugtocht. Sidney, wien het misschien niet erg speet, dat hij deze vrij roemlooze jacht misgelopen was, ging, vergezeld door kapitein Norris, Hollock en de andere aanvoerders te gemoet.

Bij het aan wal stappen trok de graaf een barsch en onheilspellend gezicht; hij zag er uit, alsof hij bijzonder knorrig was.

‘Wat scheelt Hollock?’ fluisterde kapitein Patton, een Schot, Sidney in het oor. ‘Heeft hij met iemand van het gezelschap woorden gehad? Zie hem eens aan! Hij is van zins om een van ons een leelijke poets te spelen.’

(1) De Koningin aan Leicester, 19 Juli 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Hohenlo werd door de Engelschen en Franschen en zeer dikwijls door de Nederlanders, Hollach of Hollock genoemd. In den tekst wordt soms de eene, soms de andere benaming gebruikt. De lezer zal begrijpen, dat er slechts één persoon van dien naam in de Nederlanden geweest is: graaf Willem van Hohenlo of Hohenlohe, doorgaans Hollock genoemd.

(3) ‘Waarvan de kolonel-generaal niet mag worden ingelicht.’ Bericht van een geschil in Geertruidenberg, 8 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Doch Sidney was even verbaasd over de plotselinge verandering in het voorkomen van den duitschen krijgsoverste, en kon die evenmin verklaren.

Spoedig begaf zich het geheele gezelschap - Hollock, Willem Lodewijk van Nassau, lord Carew, lord Essex, lord Willoughby, de beide Sidneys Roger Williams, Pelham, Edward Norris en de overigen - naar het kwartier van den graaf, waar zij het avondmaal gebruikten en aan het drinken gingen.

Norris bemerkte al spoedig, dat hij geen welkome gast was, want hij wist, hetgeen Sidney niet wist, welk een diepen wrok er sedert lang bestaan had tusschen sir John Norris en sir William Pelham en zijn vrienden. Er werd dapper gedronken, zoo als gewoonlijk wanneer Hollock de Amphitryo was; en hoe meer men dronk, des te beter bleek het, dat sommigen van het gezelschap Norris wilden beleedigen.

Eenigen tijd hield de jeugdige officier zich in op een trotsche wijze, zooals die zachtzinnige personen, die in de kroeg hun degen op tafel leggen, met de woorden: 'God geve, dat ik u niet noodig mag hebben!' Het was destijds bij drinkpartijen het gebruik, dat de gasten elkander in het rond toedronken, waarbij ieder een grooten beker ledigde, en van zijn buurman vorderde dat deze zijn voorbeeld zou volgen.

De maarschalk nam een beker op en riep Edward Norris toe: 'Ik drink op de gezondheid van lord Norris, en van mylady, uwe moeder!' Met deze woorden ledigde hij het glas.

De jonge man antwoordde:

'Uwe lordschap weet, dat ik niet gewend ben aan een sterken dronk. Mr. Sidney kan u zeggen, dat ik om mijne gezondheid in de laatste acht dagen geen droppel wijn mocht proeven. Daar Uwe Lordschap er plezier in schijnt te hebben, mij dronken te zien, zeg ik u dat ik daar geen plezier in heb. Ik verzoek u ten minste een kleiner glas te nemen.'

Sir William drong er op aan, dat hij drinken zou. Daarop ledigde Norris, vrij knorrig het glas op de gezondheid van den graaf van Essex.

Essex beantwoordde dit door graaf Hollock toe te drinken.

'Op den vader van Norris,' zeide de jonge lord tot den graaf, die reeds dronken was en zwarter keek dan ooit.

'Op den vaar van een *ros* - den vaar een *ros*!' schreeuwde Hollock; 'op paarden en rossen drink ik nooit, noch op hun vaders;' en na dien verbazend geestigen zet⁽¹⁾ weigerde hij te drinken.

(1) De woordspeling, die in het nederlandsch niet kan worden overgebracht, ligt in den bijna gelijkluidenden klank der woorden: 'Norris's father,' en: 'an 'orse's father.'

Essex verklaarde, dat de toast gebracht was aan lord Norris, den vader van den kapitein; doch de graaf wilde hem niet begrijpen, en hield driftig en moedwillig zijne spotternij vol.

Essex herhaalde zijne betuiging verscheidene malen zonder beter gevolg. Ondertusschen zat Norris te zwellen van gramschap; maar zeide geen woord.

Wederom nam de maarschalk hetzelfde groote glas, en ledigde het op de gezondheid van den jongen kapitein.

Norris, die niet recht wist hoe zich te houden, zette het glas naast zijn bord en keek sir William aan.

Pelham werd woedend. Hij boog zich over de tafel heen en schoof Norris toornig het glas toe.

‘Neem uw glas, kapitein Norris,’ riep hij; ‘en als gij lust hebt om te gekscheren, doe dat dan met uw gelijken. Ik laat niet met mij schertsen; daarom zeg ik u: klink met mij.’

‘Uwe lordschap zal mij niet noodzaken om meer wijn te drinken, dan mij lust,’ hernam de ander. ‘Gij wilt partij trekken van uw rang bij het leger. Als wij beiden te huis waren, zoudt gij u mijn gezelschap tot eer rekenen.’

Norris was fel gesard, en ofschoon hij met gedwongen bedaardheid sprak, was het niet te verwonderen dat zijne toon tamelijk beleedigend was. De oudgediende maarschalk had zich op menig slagveld onderscheiden; maar zijn gedrag bij dit drinkgelag strekt hem niet tot eer. Hij hield zich een oogenblik in, en Norris bewaarde insgelijks het stilzwijgen, in verwachting dat de ander niet zou volhouden.

Het duurde slechts een oogenblik.

‘Kapitein Norris,’ riep Pelham, ‘Ik eisch van u, dat gij dadelijk drinken zult. Gij, noch uw beste vrienden, zult met mij spotten. Ik ben van betere geboorte dan gij en uw broeder, de kolonel-generaal, en gij allen te zamen.’

‘Ik waarschuw u, niets onvoegzaams te zeggen over mijnen broeder,’ antwoordde de kapitein. ‘Wat u betreft, ik weet welk een achting ik uwen ouderdom en hoogen rang schuldig ben.’

‘Drink, drink, drink!’ brulde de oude maarschalk. ‘Ik zeg u, ik ben van betere geboorte, dan de beste van u. Ik ben u allen dan ook over het hoofd gesprongen, en dat weet gij; stoot met mij aan.’

Sir William's redeneering was zoo logisch als men dat na zulk stevig drinken van iemand kan verwachten.

‘Waarlijk, gij hebt u goed gedragen wat mijn broeder Thomas betreft,’ antwoordde Norris, die plotseling zeer beleefd werd, ‘en daarom heb ik altijd veel van uwe lordschap gehouden, en ben bereid u alle mogelijke diensten te bewijzen.’

‘Welnu dan,’ zeide de maarschalk, die op zijne beurt goed-

moedig werd 'vergeet het voorgevallene van dezen avond, en doe zoo als gij eerst hadt willen doen.'

'Braaf gesproken,' riep sir Philip Sidney, die zijn best deed om de zaak in orde te brengen.

Norris zag dat de oogen van het gansche gezelschap op hem gevestigd waren; hij nam zijn glas en stond op.

'Heer maarschalk,' zeide hij, 'gij hebt mij dezen avond meer ongelijk aangedaan, dan gij gemakkelijk kunt goedmaken. Maar ik wil geen oorzaak zijn van eenig ongenoegen en geen aanstoot geven. Daarom drink ik op u.'

Hij bracht het glas aan de lippen. Op dat oogenblik veroorloofde zich Hollock, tegen wien niets gezegd was, en die sedert zijne vernuftige woordspeling geen woord gesproken had, een meer handtastelijke aardigheid: hij greep het zware vergulde deksel van een zilveren vaas en smeed het Norris naar het hoofd. Het trof hem aan het voorhoofd en drong tot op het been door. De kapitein viel een oogenblik bedwelmd in zijn stoel achterover, terwijl hem het bloed langs de oogen en over het gelaat gудste. De graaf, die altijd weinig sprak maar des te meer handelde, trok zijn dolk en wilde hem op staanden voet afmaken. Sir Philip Sidney sloeg echter zijne armen om Hollock heen, en het gelukte hem, om hem met behulp van anderen uit de kamer te slepen. Dat alles was het werk van eenige oogenblikken.

Norris zat zich, terwijl hij zijn bewustzijn terugkreeg, een oogenblik als verbijsterd het bloed uit de oogen te wisschen; daarna stond hij van tafel op, om zijne tegenpartij te zoeken, doch deze was weg.

Kort daarna ging hij naar zijn kwartier. Den volgenden ochtend werd hem gewaarschuwd om de stad zoo spoedig mogelijk te verlaten; want, daar zij onder bevel van Hollock stond en zijn krijgsvolk er lag, kon hij daar geen uur van zijn leven zeker zijn. Hij ging aan boord van zijn schip, met zijn knecht en zijn - page, en vertrok met zijn gekneusd hoofd, dorstend naar wraak tegen Hollock, Pelham, Leicester en allen die hem hadden mishandeld.

Den volgenden avond was er weder een geducht drinkgelag in 's graven kwartier; 'en,' zegt de schrijver, aan wien wij het voorgaande tooneel te danken hebben, 'zij waren allen zoo goed bezorgd, dat niemand uit het gezelschap meer een kraag of das om den hals had. Allen werden met geweld weggebracht, zonder dat er echter bloed werd gestort⁽¹⁾.'

(1) *Verslag van een geschil te Geertruidenberg*, 8 Aug. 1586. T. Doyley aan Burghley, 8 Aug. 1586. B. Clerk, aan denzelfde, 11 Aug. 1586. E. Norris aan Leicester, 21 Nov. 1586. (*State Paper Office MSS.*) Vergelijk BOR, II, 786-788. BRUCE'S *Leycester Correspondence*, 320-392.

Ik heb dit tooneel van brooddronkenheid uitvoerig in bijzonderheden geschetst, omdat het voor de verhouding tusschen Engeland en Holland, tusschen Leicester en de Koningin en de Norrissen, Pelham, Hohenlo en anderen, zulke langdurige, ingewikkelde en belangrijke gevolgen had; omdat de twist, hoe grof en gemeen ook, eene staatszaak werd; omdat het voorval ons, wegens de aanzienlijke personen, die er een rol in speelden, en ten opzichte van het tijdvak, waarin het voorviel, een merkwaardig tafereel levert van het krijgsmansleven der Engelschen en Hollanders, en eindelijk, omdat het door mij geraadpleegde HS. de woorden aangeeft van de hoofdpersonen in dezen twist. Wij hoeven niet meer te herhalen, dat geen historisch persoon in den tekst een woord in den mond is gelegd, dan wat men *zeker* weet, dat hij gezegd of geschreven heeft.

Daarna zond Edward Norris, zoo spoedig als dat geschieden kon, eene uitdaging aan den graaf tot een strijd op leven en dood, met zwaard en dolk⁽¹⁾. Sir Philip Sidney bracht de boodschap over. Sir John Norris trok, zoo als van zelf sprak, warm en driftig voor zijn broeder partij en was natuurlijk woedender dan ooit op den maarschalk, daar men sir William Pelham voor de oorzaak van de geheele opschudding hield. 'Al zoekt men den twist ook door den drank te verontschuldigen,' zeide een ooggetuige, 'is dat toch een zwakke verdedigingsgrond voor mylord; en dikwijls brengt de drank der menschen gezindheid aan den dag en ontmaskert hun boos opzet. Zeker dacht graaf Hollock het gezelschap *genoegen te doen* met hem te dooden⁽²⁾.'

Niets kon ongelegener komen, dan deze twist; niets kon voor Leicester onaangenamer zijn. Hohenlo - ofschoon hij het als een grove belediging beschouwde dat een eenvoudig kapitein en edelman zonder titel, dien hij had willen vermoorden, hem uitdaagde - stemde er echter in toe om de rechten van zijn hoogen rang te laten varen, en nam de uitdaging aan.

Leicester trad tusschenbeide om de zaak uit te stellen en, indien het mogelijk was, in der minne te schikken. Men stond op het punt om krijgsplannen uit te voeren en het kwam den opperbevelhebber hoogst ongelegen dat hij, zooals hij zeide, 'den twist met den vijand in een persoonlijken strijd tusschen wapenbroeders veranderd zag.' Het tweegevecht had geen plaats; want verschillende personen van invloed slaagden er in om het uit te stellen. Daarop volgde de slag bij Zutphen, waar Sidney sneuvelde; en Hollock werd kort daarna, bij den aanval op de schans, gevaarlijk gekwetst. Toch werd hij steeds aangespoord om de

(1) BOR, t.a. pl. BRUCE'S *Leycester Correspond.* 474.

(2) *Verslag van een geschil te Geertruidenberg.* (Het boven aangehaalde HS.)

beloofde voldoening te geven, en hij verbond zich daartoe, zoodra hij van zijn bed zou kunnen opstaan⁽¹⁾.

Hoe zonderling het ook klinken moge, graaf Hohenlo hield het er voor, dat Leicester in den geheelen loop der zaak tegen hem partij had gekozen⁽²⁾.

Er bestaat intusschen geen de minste twijfel, of de landvoogd - die de Norrissen verfoeide en meer van Pelham hield, dan van iemand ter wereld - verhaalde het gebeurde met de meeste partijdigheid ten nadeele van den jongen kapitein. Hij beschouwde hem als uiterst lastig en beschreef hem als iemand, die altijd met den een of ander twist had - met kolonel Morgan, Roger Williams, den ouden Reade en al de overigen; terwijl de maarschalk daarentegen werd afgeschilderd als de zachtmoedigste aller menschen. 'Dit moet ik zeggen,' merkte hij aan, 'dat al de aanwezigen, uitgezonderd mijne twee neven (de Sidney's), die nog niet hier zijn, verklaren dat de schuld grootendeels ligt aan Edward Norris, en dat hij den maarschalk op een aller aanmatigendsten toon bejegende⁽³⁾.'

Het is echter duidelijk, dat de oude maarschalk, onder den invloed van den wijn, minstens even veel schuld had als de jonge kapitein; en sir Philip toonde genoeg, hoe hij over de zaak dacht, door de uitdaging van Edward Norris over te brengen. Na Sidney's dood betuigde sir John Norris in zijn brief van rouwbeklag aan Walsingham, dat hem dit verlies van zijn doorluchtigen schoonzoon des te meer leed deed, omdat sir Philip gemeend had, dat men de Norrissen had verongelijkt⁽⁴⁾. Hollock had zich als een dolleman gedragen; doch dat deed hij altijd, of hij dronken was of niet. Hij was altoos gereed om den een of ander bij de geringste aanleiding den hals te breken, en in de heete hondsdagen van 1586 lag het niet aan

(1) BOR, II. 786-788. HOOFT, *Vervolgh*, 209.

(2) Brief van Hohenlo, bij BOR, III. 123 *volg.*

(3) BRUCE'S *Leycester Correspondence*, 391.

'In alles,' schreef sir John Norris aan Burghley, 'word ik tegengewerkt en zoekt men mij te vernederen, en men gedooft dat de slechtsten en gemeensten van het leger mij trotseeren, alleen om mij in twisten te wikkelen. Gaarne wil ik dat verdragen: dan kan de stoornis van den dienst niet aan mij worden geweten - iets waarop men het ijverig toelegt - - Het schandelijk geweld, tegen mijn broeder gepleegd ten huize van graaf Hollock, wordt zoo onverschillig opgenomen, dat ik vrees, dat de wanhoop aan behoorlijk herstel van eer hem zal dwingen om een gevaarlijker weg in te slaan; en de zaak wordt behandeld, alsof wij de gemeensten van het leger waren.' Sir John Norris aan Burghley, 16 Aug 1586. (*State Paper Office MS.*)

(4) J. Norris aan Walsingham, 25 Oct. 1586. B. Clerk aan Burghley, 11 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)

hem, zoo hij niet zoowel Edward Norris als den strafwaardigen ‘Mr. P.B.’ reeds van kant had gemaakt.

Op grond dezer sterk sprekende blijken van zijn kwade gezindheid tegen Leicester's vijanden, rekende hij aanspraak te hebben op 's graven eenwige erkentlijkheid, en werd diep gekrenkt door zijne in het oog vallende koelheid. De landvoogd werd door deze krakeelen bijkans tot wanhoop gebracht. Zijn kolonel-generaal, zijn maarschalk, zijn luitenant-generaal, hadden allen met getrokken zwaard tegenover elkander gestaan. ‘Gave God, dat ik van dezen post ontslagen was!’ riep hij uit. ‘Wie ter wereld zou te velde willen trekken, als zijne officieren onderling doodelijke geschillen hebben? Een enkele slag van de bedienden van den een aan die van den ander maakt dat wij elkander in het haar zitten⁽¹⁾.’

Blijkbaar was Nederland te klein voor den graaf van Leicester en de gebroeders Norris. Hoewel de Koningin uiterlijk 's graven partij koos, deelde zij sir John in stilte mede, dat zij zijn gedrag niet afkeurde, dat zij hem denkelyk naar Engeland zou terugroepen, en dat zij hem naar de Nederlanden zou terugzenden zoodra de graaf die gewesten verlaten had⁽²⁾.

Zoo was de positie van den landvoogd tegenover de Koningin, de Staten-Generaal en zijn eigen landslieden, gedurende het jaar 1586.

(1) BRUCE's *Leycester Correspondence*, 392.

(2) ‘Het viel mij niet moeilijk,’ schreef Wilkes aan sir John, ‘Hare Majesteit en den heer secretaris de bijzonder goede meening, die zij van u en uwe handelingen koesterden, te hergeven, - - Geloof mij, ik weet niemand, die in de gunst van Hare Majesteit met u kan wedijveren. Zij betuigt mij, dat zij uwe veiligheid voor geen schatten ter wereld in de waagschaal zou hebben gesteld, en heeft besloten u terug te roepen. - - Ik merk, dat Hare Majesteit gezind is u weder derwaarts te zenden, nadat Zijne Excellentie te huis zal zijn gekomen, ofschoon er hier veel verschil van gevoelen heerscht, of het gepast is hem terug te roepen of niet. Zij, aan wie het *welzijn van dien Staat ter harte gaat, beantwoordden die vraag bevestigend*; doch zij, die hem niet genegen zijn (en de meerderheid uitmaken), zijn van het tegenovergestelde gevoelen. Hare Majesteit en de Raad deinzen voor de ontzaglijke kosten dier oorlogen, in de jongste zes maanden onder het bewind van Zijne Excellentie gemaakt, met huivering terug en beweren, naar waarheid, dat het Koninkrijk Engeland niet in staat is de helft van dien last te dragen. De verdediging der landen is zoo nauw verbonden met Harer Majesteits eigen veiligheid, dat men die niet mag opgeven.’ Wilkes aan sir John Norris, 23 Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Elfde hoofdstuk

Drake in de Nederlanden. - Goede gevolgen van zijn bezoek. - De samenzwerwing van Babington. - Leicester besluit naar Engeland te trekken. - Beleefdheden bij het afscheid.

In den herfst van hetzelfde jaar kwam een Engelschman in de Nederlanden aan, die boodschappen van de Koningin overbracht. Hij was door Hare Majesteit met een bijzondere zending aan de leden der Staten-Generaal belast, en weldra had hij eene samenkomst met hen te 's Gravenhage.

Hij was een klein man, naar het uiterlijk vijfenveertig jaren oud, had lichtbruin, dik, krullend haar, een ruim voorhoofd, helder blauwe oogen, vrij alledaagsche gelaatstrekken en droeg een dunnen, bruinen, spitsen baard en een kleinen knevel. Hoewel klein van gestalte, had hij een breede borst en goed gevormde armen en beenen. Zijne kleine gespierde handen waren bruin en vereelt en droegen de sporen van zwaren arbeid. Er was in zijn voorhoofd en oogopslag iets, dat de menschen gewillig als voor hun meester doet buigen; en toch scheen hij niet gesproten te zijn uit die bevoorrechten, die voor de aardsche grootheid geboren zijn. Hij droeg een zwaren gouden keten om den hals en men kon bemerken, dat hier en daar op de luchtige wijde mouwen van zijn uitgesneden wambuis keurig het beeld was gestikt van een scheepje op een aardbol.

Het was niet de eerste maal, dat hij de Nederlanden bezocht.

Dertig jaar geleden was die man scheepsjongen geweest aan boord van een kleinen logger, die tusschen de engelsche kust en de zeeuwsche havens handel dreef. Toen hij als kind gekropen was uit de ouderlijke woning - een oude, op een zandduin omgekeerde boot - had hij zich als van zelf op zee begeven; en zijn meester, die niet lang daarna kinderloos stierf, vermaakte hem den logger. Doch ter goeder ure had zijn geest, waarvoor de kustvaart in de enge zeeën te bekrompen was, een stouter vlucht genomen. Hij had zijn zuur bespaard geld gewaagd aan eene reis met den ouden slavenhandelaar John

Hawkins - wiens kloeke daden, in wat men toen als een eervol en nuttig beroep beschouwde, door Elizabeth waren beloond met haar bijzondere gunst en met een wapenschild, dat met een zwarten negerkop in ketenen was gekroond - doch zijn eerste en laatste onderneming op dit gebied was voor den knaap ongelukkig uitgevallen. Door de Spanjaards gevangen genomen bracht hij er nauwelijks het leven af; en hij nam zich voor om zich op de geheele spaansche natie te wreken, iets dat volgens het 'evangelie der zeelieden,' waarmee hij was opgebracht, volkomen geoorloofd was. Zijne volgende tochten tegen de spaansche bezittingen in West-Indie slaagden uitnemend en weldra klonk de naam van Francis Drake de gansche wereld door en deed Filips sidderen in het Escuriaal. Hij was de eerste Engelschman, en de tweede man van welke natie ook, die toen zijn gedenkwaardige 'voren om de aarde trok, en den Spanjaarden overal, waar hij heenzeilde, schrik aanjoeg en verderf bracht. In drie jaren bracht hij de Koningin geld genoeg op, naar men verzekerde, om den krijg met den spaanschen Koning zeven jaren lang vol te houden, en zich en zijn tochtgenooten en den kooplieden, die in die onderneming hun geld hadden durven steken, zevenenveertig pond sterling uit te betalen voor elk pond, dat voor den tocht was uitgezet. Zoowel voor hem als voor het rijk was de onderneming hoogst voordeelig geweest.

De geduchte Zeekoning was een der groote typen van de zestiende eeuw. De op eigen wieken drijvende gelukzoeker had, op zijn scheepje *de gouden Hinde* van honderd ton last, tegen een machtig rijk voorspoedig oorlog gevoerd en Engeland getoond hoe Filips kon vernederd worden. Toen hij wederom voet aan wal zette op zijn geboortegrond, werd hij door bewonderende scharen gevolgd; hij werd de geliefkoosde held van lied en ballade; want niet alleen zijn onedele jacht op goud en zijn harde arbeid en moed hadden zijn naam bij het volk gevestigd: het gezond verstand leerde het volk, dat eindelijk het ware middel gevonden was om Engeland en het protestantisme van Spanje's heerschappij te verlossen. De Koningin bezocht hem op zijn *gouden Hinde* en verhief hem, als bewijs van hare achting, tot den ridderstand.

Zoodra het verdrag tusschen de Vereenigde Nederlanden en Engeland gesloten was, had men in Spanje op de engelsche schepen, die zich daar in de havens bevonden, met alle personen en goederen, beslag gelegd; en nu daagde na vijf jaren van rust de vrijbouter weder op met vijfentwintig scheepjes - waarvan slechts vijf of zes gewapend waren - onder zijn bevel, en onder dat van generaal Carlisle. Ditmaal werd de tocht ondernomen met volkomen vergunning en ondersteuning der Koningin, die echter van plan was alle schuld op hem te schui-

ven, indien haar dat geraden voorkwam⁽¹⁾. Dit was de tocht, waaraan Philip Sidney had willen deel nemen. De Koningin sloeg er bezorgd de uitkomst van gade; want het lot van haar waagstuk in de Nederlanden hing er geheel mee samen. 'Van Drake's tocht hangt leven en dood der zaak af,' zeide Walsingham.

De onderneming slaagde, al viel de reis ook - als handelsonderneming beschouwd - niet zoo voordeelig uit als de vorige tochten van sir Francis. Hij keerde in het midden van den zomer van 1586 terug, na St. Domingo en Carthagená te hebben veroverd en gebrandschat en St. Augustinus te hebben verbrand. 'Sir Francis Drake is een vreeselijk man voor den Koning van Spanje,' zeide lord Burghley. Toch verlangden de Koningin en de lord schatmeester - zoo als de geheime beraadslagingen te Greenwich ons hebben aangetoond - ondanks al dien voorspoed meer dan ooit naar vrede.

Een eenvoudige engelsche zeeman had met een half dozijn ellendige scheepjes alle spaansche bezittingen ter wereld schrik aangejaagd; maar toch had de Koningin niet geleerd zich op de dapperheid harer vrijwilligers te verlaten om haar geduchtsten vijand te bestrijden⁽²⁾.

Drake had een nieuwe onderneming op het oog. De voorbereidselen voor Filips' groote vloot waren in Lissabon, Cadix en andere havens van Spanje en Portugal steeds voortgezet, en trots alle verzekeringen van het tegendeel, won de meening, dat Engeland met een inval bedreigd werd, meer en meer veld. Die schepen voor het oog van den monarch te vernielen, zou zoo goed zijn als hem 'den baard in brand te steken.' Doch wiens arm was krachtig genoeg om zulk een slag toe te brengen? Wie anders kon dat dan de zeeman uit Devonshire, die reeds zoo veel had gedaan?

En sir Francis, 'een man die zich aan zijn woord hield, die goed was voor zijne onderhoorigen en die niets zoo zeer haatte als werkeloosheid,'⁽³⁾ was in de Nederlanden gekomen om zijn plan met de Staten Generaal en de hollandsche kooplieden en zeekapiteins te bespreken⁽⁴⁾. Zijn bezoek was niet onvruchtbaar. Als lichaam deed de vergadering niets; maar zij gaf aan elke zeestad van Holland en Zeeland de aanbeveling om daar

(1) *Leyc. Corresp.* 173, 199, 341.

(2) Over het leven en de lotgevallen van Drake zie men FULLER, *The Holy State and the Profane State, in voce*, STOWE'S *Chronicle*, 805-812 VAN METEREN, 175. volg. *The World encompassed*, en vooral *Life, Voyages, and Exploits of Admiral Sir Francis Drake*. By JOHN BARROW. 1843.

(3) FULLER.

(4) WAGENAAR, VIII, 233, 234, die zich echter vergist met te zeggen, dat 'men in de Nederlanden geen ooren had naar Drake.'

een of meer schepen uit te rusten, ten einde aan alle toekomstige ondernemingen van sir Francis en zijn tochtgenooten te kunnen deelnemen⁽¹⁾.

Even als in Engeland rekende men ook hier op den krijgshaftigen geest der zeelieden en op het vernuft der kooplieden waar voordeelen te behalen waren, om voor deze gewaagde en winstgevende ondernemingen volk, schepen en geld te leveren. De grondslag was gelegd voor een nog inniger betrekking tusschen Engeland en Holland, en voortaan streden Hollanders en Engelschen naast elkander, te land en ter zee tegen Spanje, waar het zwaard ontbloot werd voor de zaak der vrijheid.

De beruchte samenzwering van Babington, door Walsingham's 'inspanning en opoffering' ontdekt, had de Koningin en hare raadslieden overtuigd, zoo er nog bewijzen noodig waren, dat haar troon en haar leven beide onbestaanbaar waren met de bedekte oogmerken van Filips, en dat het voor haar van even groot belang was dien monarch uit de Nederlanden als uit Engeland te weren. 'Zij wordt door deze ontdekking genoodzaakt om haar gezag, zooveel zij vermag, openlijk te handhaven,' zeide Walsingham; 'want het is haar thans duidelijk, dat zij, *als zij tot dien stap niet was overgegaan, geheel verloren zou zijn geweest*, en dat zij zich, als zij den ingeslagen weg niet volgt, op den duur niet kan staande houden. De

- (1) 'De reis van sir Francis Drake naar deze landen,' schreef Wilkes, 'zal naar alle gedachten niet vruchteloos zijn, hoewel bij zijne komst noch de Staten evenmin als het volk genegen waren om in zijne voorstellen te treden. Zij zijn niet te bewegen om zijn tocht van staatswege te ondersteunen maar willen wel de ingezetenen der voornaamste zeesteden aansporen, om elk één of twee schepen te zenden, naar gelang van het vermogen der kooplieden, die daar wonen, waaromtrent de Staten-Generaal, die nu in Den Haag bijeen zijn, spoedig het besluit verwachten; zoodat, als Hare Majesteit besluiten mocht, sir Francis Drake wederom op goed geluk naar de Indiën te zenden, *er niet aan te twijfelen valt, of hij zal van hier vrij goeden onderstand krijgen*. Hoe noodzakelijk het is dat de voornaamste vijand van de Koningin langs dezen weg worde aangetast, kan uwe edelheid best begrijpen; doch wij vinden het hier meer dan waarschijnlijk, dat hij, *als men hem in het rustig genot zijner bezittingen in Indie laat, Hare Majesteit en dezen landen weldra den lust vergaan zal om zich te verdedigen*. Ik heb sir Francis Drake omtrent den toestand dezer landen ten deele ingelicht. Hoe en op welke wijze lord Leicester dit land verlaat, heeft hij ingezien; daar dit te lang is om te schrijven, neem ik de vrijheid uwe edelheid naar zijne verklaring te verwijzen. Ik vind den staat van zaken hier zoo zwak, dat ik gedurende de afwezigheid van onzen landvoogd de een of andere gevaarlijke verandering ducht. Daarom smee ik u, *daar u het welzijn van Hare Majesteit ter harte gaat, dat, zoo als gij weet, op de handhaving van dezen Staat berust*, om spoedig een besluit te nemen en te maken dat hierheen weder een verstandig en achtenswaardig landvoogd gezonden wordt, om deze verdeelde gewesten te hereenigen, die, bij gemis van een hoofd, gevaar loopen hun eigen ondergang te bewerken.' Wilkes aan Walsingham, 17 Nov. 1586. (*State Paper Office MS.*)

secretaris had Leicester bij tijds van het groote geheim kennis gegeven, en zijn vriend verzocht om ‘den brief, na hem gelezen te hebben, als een ketter te behandelen,’ en gezegd dat ‘de zaak, als zij behoorlijk werd aangevat, alle gevaarlijke aanslagen onder Harer Majesteits regeering den nek zou breken.’

Het treurspel van Maria Stuart - een droevig, doch onmisbaar deel van het groote drama, dat met de bevrijding van Engeland en Holland en die van de halve Christenheid eindigde - naderde de ontkenning; en Leicester kon zijn vurig verlangen naar hare onmiddellijke terechtstelling niet bedwingen. Hij herinnerde Walsingham, dat zeventien jaar geleden, bij gelegenheid van den opstand in Northumberland en Westmoreland, om een geringer misdaad op een bevelschrift tot hare terechtstelling het grootzegel was gedrukt. ‘Want wie kan bij de Koningin voor deze booswichten instaan,’ zeide hij, ‘zoolang zij nog leeft. God beware ons! Gaat allen stoutweg en vastberaden met de terechtstelling voort, als gij niet door de geheele wereld wilt veroordeeld worden. Er valt niet over te denken; als u de veiligheid van Hare Majesteit ter harte gaat, moet zij plaats hebben; want behalve de staatkunde, eischt de gerechtigheid het ook⁽¹⁾.’ Zijn eigen persoonlijke veiligheid was er in betrokken. ‘Uwe lordschap en ik,’ schreef Burghley, ‘waren den verrader zeer scherpe doornen in het oog; want uwe lordschap daar ginds, en ik hier, zouden de eerste slachtoffers geweest zijn. Uwe lordschap wilden zij liever door vergift, dan door het staal om hals brengen. Als zij ons beiden kwijt waren, wilden zij Hare Majesteit ombrengen.’

Doch in deze groote staatszaak liet de graaf zich niet door zulke beschouwingen van persoonlijk belang leiden. Hij hield zich in gemoede overtuigd - zoo als al de staatslieden, die Engeland regeerden - dat Engeland's vrijheid en het engelsche rijk niet konden bestaan, zoo lang als Maria Stuart leefde⁽²⁾. Onder deze omstandigheden wilde hij gaarne de Nederlanden voor een poos verlaten. Zijn bewind was niet zeer voorspoedig

- (1) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 341, 342, 431. (10 Oct. 1586.) Zie ook p. 447. - Dat de terechtstelling van de Koningin der Schotten uitgesteld is tot eene bijeenkomst van het Parlement verwondert mij, daar ik bedenke hoe gevaarlijk zulk een uitstel zou kunnen zijn, om de plannen die er intusschen tegen den persoon van Hare Majesteit zouden kunnen worden beraamd. Hoewel eenige samenzweringen mislukt zijn, is het bekend dat de gevaarlijkste nog broeien. Het Parlement moet spoedig een besluit nemen. Leicester aan Walsingham, 9 Sept. 1586. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Een der deelgenooten aan de babingtonsche samenzwering, Ralph Salisbury, was een van Leicester's onderhoorigen, en ‘had eene boerderij onder den muur van het kasteel Denbigh in pacht.’ Leicester aan Burghley, 29 Aug. 1586. (*State Paper Office MS.*)

geweest. Hij had zich door zijn eigen ijdelheid en door de vleierij van arglistige volksleiders laten medeslepen; doch de onoverkomelijke hinderpalen, waarmede hij te kampen had, in de weifelende staatkunde der Koningin en de eerezucht van engelsche zoowel als hollandsche staatslieden, hebben wij breedvoerig in het daglicht gesteld; zijne vrijgevigheid, zijn moed en zijn ijver waren niet te loochenen; en over het geheel had hij te velde zooveel uitgericht, als van hem met zulk een schrale krijgsmacht en uitgeputte schatkist redelijker wijze te wachten was⁽¹⁾.

Men moet echter bekennen, dat zijn vertrek uit de Nederlanden op dat oogenblik een hoogst ongelukkige stap was, zoowel voor zijn goeden naam als voor de veiligheid dezer gewesten. De verdeeldheid nam toe, en men vreesde eene staatsomwenteling wegens den bedenkelijken stand van zaken, zoowel in Engeland als in Holland. De schikkingen - en vooral de geheime schikkingen, die hij maakte bij zijn vertrek - waren de noodlottigste, die denkbaar waren; doch deze zullen in het volgende hoofdstuk ter sprake komen.

Den 31sten October gaf de graaf aan den Raad van State zijn voornemen te kennen om naar Engeland terug te keeren. Als reden voor dit plotseling besluit gaf hij op, dat hij eene aanschrijving had ontvangen om in Westminster eene zitting van het Parlement bij te wonen. Wilkes, die uit den aard der zaak tegenwoordig was, daar hij Killigrew als een der twee engelsche leden van den Raad was opgevolgd, merkte aan dat 'de Staten en de Raad slechts eene flauwe poging deden om Zijne Excellentie te bewegen om bij hen te blijven; waarover Zijne Excellentie en wij, die in den Raad Hare Majesteit vertegenwoordigden, niet weinig verbaasd waren⁽²⁾.'

Eenige weken later echter, den 21sten November, ontbood Leicester Oldenbarnevelt en vijf andere leden der Staten-Generaal, om de noodige maatregelen voor zijn vertrek te bespreken; die heeren opperden toen zeer ernstige bedenkingen tegen dien stap, om het gevaar en de verwarring van de zaken, die daaruit moesten voortvloeien. De graaf verklaarde, dat hij niet uit het land vertrok omdat hij zich beleedigd achtte, ofschoon hij daartoe vele redenen had: en hij maakte daarop melding van de Acte van Navigatie, van de oprichting der Financie-Kamer, en sprak

- (1) 'O Heer! wie zou kunnen gelooven,' riep hij bij zekere gelegenheid uit: dat iemand met zulk eene zending, als wij, en voor dat rijk (Engeland) hoofdzakelijk en ook voor de geheele Christenheid aan het werk, zoo achteloos en moedwillig te gronde werd gericht door gebrek? - Morgen, en altijd weer morgen zullen wij ze krijgen. - Hoeveel tijd is er reeds verloren gegaan! *Leyc. Corresp.* 366.
- (2) BRUCE's *Leyc. Corresp.* 412, 443.

van De Burgraaf en Reingoud, die tot een verzet tegen hem als aanleiding of voorwendsel hadden gediend. De Burgraaf hield hij voor een degelijk, verstandig, trouw, vroom man, die vertrouwen waard was; terwijl Reingoud - die op eene aanklacht wegens bedrog, ontvreemding van 's lands gelden en aanstoken van verdeeldheid door de Staten in de gevangenis was geworpen - volgens zijn zeggen een uitstekend beheerder van geldmiddelen was, die zijn hoofd te pand had gesteld dat hij, zonder het volk in het minst te bezwaren, groote sommen in de schatkist zou brengen tot voortzetting van den oorlog⁽¹⁾. Indien hij daartoe in staat was geweest, had hij zeker verdiend om als de grootste van alle beheerders van geldmiddelen te worden beschouwd, doch de beloofde 'gouden bergen' werden nimmer ontdekt, en Reingoud wachtte thans het rechterlijk onderzoek af⁽²⁾.

De afgevaardigden antwoordden, dat de wijziging van de Acte van Navigatie het land had voldaan, doch dat Reingoud een bekend werktuig der Spanjaarden was, en dat De Burgraaf een onheilstichtend volksleider was, die met kwaadwilligen

(1) BOR, II. 777-779, HOOFT, 207-209. WAGENAAR, VIII. 183-187.

(2) 'Ik moet u verzoeken en op het hart drukken om de Staten ten opzichte van Reingoud neder te zetten,' zeide Leicester: 'ik beloofde op mijn woord van eer, dat ik hem weder terug zou brengen, en dat heb ik gedaan; doch ik wil zelfs den grootsten monarch der wereld niet als scherprechter dienen, en iemand het leven benemen, dien ik zelf hun ten gevalle heb laten vatten en in verzekerde bewaring heb laten houden. En thans ken ik het oogmerk dat men met zijne vervolging heeft; en weet ik hoe sommigen hunner zijn dood gezworen hebben. Ik wil mijn woord houden, dat ik hun gegeven heb, dat de man gevangen zou blijven, maar dan moeten zij van hunnen kant mijne eer ook ontzien, daar ik merk, dat hij meer uit kwaadwilligheid, dan om billijke redenen, wordt vervolgd. Mij dunkt, dat de man misslagen heeft begaan, maar den dood niet verdient.' Leicester aan Wilkes, 20 Nov. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Wilkes, inziende dat de Staten van Holland woedend waren op Reingoud en zijne terechtstelling vorderden, had hem onder toezicht gelaten van den provoost-maarschalk der engelsche troepen te Utrecht. Toen hij aldus den aangeklaagde het leven had gered, gaf hij Oldenbarnevelt kennis van hetgeen hij had gedaan. Die staatsman gispte dit bedrijf streng, op grond van ernstige gevolgen, die deze tusschenkomst voor zulk een in het ooglopend misdadiger zou kunnen hebben. Reingouds leven werd echter gespaard, en naderhand werd hem vergund om de wijk te nemen naar de spaansche Nederlanden, waar de heftige voorstander der volksregeering en strenge Calvinist zijn leven eindigde, als een gehoorzaam onderdaan van Filips II en als een voorbeeldig Katholiek. Wilkes aan Leicester, 3 en 12 December 1586. (*State Paper Office MS.*) REYD, V. 82.

De Burgraaf vergezelde den graaf naar Engeland, als zijn eerste secretaris en raadsman in nederlandsche aangelegenheden, terwijl Deventer te Utrecht bleef, als de voornaamste leider der leicestersche partij en het middelpunt van al de woelingen, door deze tegen de Staten gestookt.

samenspande en lasterlijke berichten over de Staten en het land aan Hare Majesteit zond. Zij hadden zich daarom verplicht gezien om aan hunnen zaakgelastigde in Engeland afzonderlijke brieven te schrijven, niet omdat zij den graaf verdachten, maar om de lasteringen van zijne voornaamste raadslieden tegen te gaan. Zij hadden den zaakgelastigde gedrongen, om de inhechtenisneming van Paulus Buys ter kennis van Hare Majesteit te brengen; doch wat die daad betrof, wierp Leicester stoutweg alle verantwoordelijkheid van zich af.

Er werd afgesproken door den graaf en de afgevaardigden, dat gedurende zijne afwezigheid het geheele bestuur, zoowel over burgerlijke als over krijgszaken, zou overgaan op den Raad van State, en dat sir John Norris zou achterblijven als bevelhebber der engelsche krijgsmacht.

Twee dagen later liet Leicester, die zeer goed wist dat er, zonder eenige medewerking van zijn kant, geen gezantschap naar Engeland zou vertrekken, eenige afgevaardigden der Staten-Generaal en Oldenbarnevelt in den Staatsraad komen. Daarop hield de raadsheer Wilkes te zijnen behoeve eene rede, waarin hij opmerkte, dat van de zijde der Staten breeder mededeelingen verwacht werden. Zij hadden in vroegere gesprekken zaken aangeroerd, die betrekkelijk van weinig belang waren; doch thans verzocht hij te mogen vernemen, waarom deze gemachtigden naar Engeland zouden gaan. Waarom droegen zij niet plechtig de heerschappij der gewesten aan de Koningin op, zonder voorwaarden? Utrecht had dien stap reeds gedaan.

De leden der Staten hielden een korte geheime beraadslaging, en gaven toen ten antwoord, dat het voorstel, door Utrecht gedaan, kennelijk oproerig en onwettig was. Van welke waarde was de verklaring van Utrecht, als zij niet door de Algemeene Staten bekrachtigd was? Daarenboven waren de handvesten dier Provincie roekeloos geschonden, het bewind was er omver geworpen, en de voornaamste ingezetenen waren gebannen. De handelwijze dier provincie verdiende, onder zulke omstandigheden, niet nader te worden toegelicht; doch indien het blijken mocht, dat Hare Majesteit op redelijke voorwaarden de heerschappij der gewesten wenschte te aanvaarden, zouden de Staten van Holland en Zeeland hierin niet achterlijk bevonden worden.

Leicester stelde voor, dat prins Maurits van Nassau met hem naar Engeland zou gaan, als hoofd in naam van de bezending, en sommigen der afgevaardigden keurden dat voorstel goed. Het werd evenwel krachtig en met goed gevolg bestreden door Oldenbarnevelt, die beweerde dat het een waanzinnige daad zou zijn, om het land in zulk een gevaarlijken toestand zonder hoofd te laten. Leicester was zeer te leur gesteld, toen hij dit besluit vernam. Men verdacht hem er van, het plan te koesteren om

gedurende zijne afwezigheid Maurits geheel en al tot zijne eigene denkwijze te bekeeren. Indien hij daarin niet slaagde, geloofde de advocaat met vele anderen, dat de graaf den jongen prins even lang in Engeland zou houden, als zijn broeder Filips Willem in Spanje gevangen was geweest. Hij merkte gemelijk op, dat hij wist hoe dit alles in zijn werk was gegaan.

Het spreekt van zelf, dat het niet aan woorden en fraaie plichtplegingen van den landvoogd en de Staten-Generaal bij zijn vertrek ontbrak. Hij betuigde, dat hij gedurende zijn beheer alleen het welzijn van het land en den roem der Koningin beoogd had, en dat hij tijdens zijn kort verblijf daar driemaal honderdduizend gulden van zijn eigen geld had uitgegeven.

De advocaat verzekerde hem uit naam der Staten, dat zij allen overtuigd waren, dat vriendschap met Engeland hun de eenige kans op behoud gaf; maar dat eendrachtige samenwerking het beste middel was, waardoor dat behoud kon worden verkregen, en waardoor wijlen de prins van Oranje een strijd had kunnen volhouden, waarvan de geschiedenis de wedergade niet kende. Ook werd er nog veel over en weder gesproken over het punt der geldmiddelen; waarbij de advocaat aanmerkte, dat de Staten thans evenveel belastingen hieven in de maand, als de gewesten ten tijde van den Keizer plachten op te brengen in het jaar, en de hoop te kennen gaf, dat de Koningin de hulpbenden zou brengen op tienduizend man te voet en tweeduizend ruiters. Uit naam der Staten-Generaal en voor zichzelf verwierp hij alle denkbeeld aan de mogelijkheid van vredesonderhandelingen; verzocht dat er van de zaak in het minst niet gerept zou worden, daar dat noodlottig voor hun godsdienst, hunne vrijheid, hun bestaan kon zijn, en even verderfelijk voor Engeland en het Protestantisme; en smeekte den graaf om al zijn invloed aan te wenden, ten einde alle vredesvoorslagen aan of van Spanje tegen te gaan.

Den 24sten November werden er staatsstukken opgemaakt en door den graaf geteekend, waarbij het opperbewind der Vereenigde Nederlanden gedurende zijne afwezigheid plechtig aan den Raad van State opgedragen werd. Alle besluiten zouden worden afgekondigd in den naam van Zijne Excellentie, en door Maurits van Nassau voor hem worden ondertekend.

Den volgenden dag verzocht Leicester, die een weinig ongesteld was, of eenige leden der Staten-Generaal bij hem aan huis konden komen. Zij kwamen; en daarop werd hun een plechtig en hartelijk vaarwel voorgelezen door zijn secretaris Atye. Dit werd met beleefde plichtplegingen door den advocaat beantwoord, die wederom de gelegenheid waarnam om bij dit afscheidsonderhoud den landvoogd nadrukkelijk voor te houden, hoe onmogelijk het, volgens zijne meening en die van andere

leden der Staten, was, om de Nederlanden met Spanje te verzoenen⁽¹⁾.

Leicester ontving van de Staten, als een prachtig afscheidsgeschenk, een vergulde zilveren vaas 'van manslengte,' en vertrok daarop naar Vlissingen, om zich naar Engeland in te schepen⁽²⁾.

(1) BOR, II. 780-785. HOOFT, *Vervolgh*, 206. WAGENAAR, VIII. 185, 187. REYD, V. 108, 109. VAN METEREN, XIII. 238.

(2) BOR, II. 754. REYD. Res. Holl. 4 Oct. 9 Novemb. 442, 439, WAGENAAR, VIII. 173. De vaas, of kop, zoo als men die noemde, had negenduizend gulden gekost. De Staten verklaarden, dat 'het een zoo zeldzaam kleinood was, als men in de omliggende rijken maar vinden kon.' Men zeide, dat het kunststuk wegens de grootte niet verguld had kunnen worden, zonder levensgevaar voor den werkman. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII. 62.

Twaalfde hoofdstuk

De tusschenregeering ter kwader ure in de Vereenigde Gewesten. - Standvastigheid van het engelsche en fransche volk. - Partijen tijdens Leicester's bewind. - Democratische beschouwingen der partij van Leicester. - Wantrouwen in den graaf. - Overdreven plannen der Calvinisten. - Streven der Kerk om zich met staatszaken te bemoeien. - Vijandschap tusschen de Kerk en de Staten. - De Staten hellen over tot verdraagzaamheid. - Verwoestingen in de gehoorzame Nederlanden. - Armoede en hongersnood. - Welvaart der Republiek. - Het jaar van verwachting.

Het was best te begrijpen dat de Koningin haar gunsteling bij zich wenschte te hebben op dat gewichtig tijdstip, toen het geduchte vraagstuk: *'aut fer, aut feri,'* eindelijk voor eens en voor altijd zou beslist worden. Het kon ook niet anders of Leicester moest zeer verlangen om zelf het groote treurspel, dat zulke belangrijke gevolgen had voor de gansche Christenheid, en waarbij zijn eigen fortuin op het spel stond, te zien afspelen. Doch zeer onbarmhartig was het gehandeld tegenover de Nederlanden - wier welzijn voor Elizabeth bijna van evenveel belang was, als dat van haar eigen rijk - om hen op zulk een oogenblik in regeeringloosheid te dompelen. En toch moest dit het gevolg zijn van Leicester's plotseling vertrek.

Hij legde het bewind niet neder. Hij verbond zich evenmin om terug te keeren. Het vraagstuk van het oppergezag was nog niet opgelost; want een talrijke en veelvermogende partij hoopte nog steeds, dat de Koningin de voorgestelde vereeniging van beide Staten zou aannemen. Het was echter twijfelachtig, of, gedurende het tijdperk van afwachting, de Staten-Generaal, of wel de Staten der afzonderlijke Gewesten, elk binnen hun bijzonderen kring, op het oppergezag aanspraak hadden. Ondertusschen, even als of hier niet reeds genoeg verdeeldheid en weifeling heerichten, kwam eene plotselinge, kwalijk omschrevene tusschenregeering, een voorloopig, onregelmatig, machteloos bestuur, de moeilijkheden vermeerderen. Aan den Staatsraad was het uitvoerend bewind opge-

dragen. Maar de Staatsraad was in het leven geroepen door de Staten-Generaal, handelde in overleg met den landvoogd en bezat geen levenskracht uit zich zelve. Het was eene beraadslagende, geen wetgevende vergadering; want zij kon noch haar eigen besluiten kracht van wet geven, noch de besluiten van den landvoogd te niet doen.

Zeker was de verkiezing van Leicester tot zulk een gewichtigen post, als hij bekleeden moest, niet zeer gelukkig geweest; en de geestdrift, waarmede men hem bij zijne komst 'als een Messias' had begroet, verdween spoedig, toen zijn persoonlijke hoedanigheden bekend werden. De voornaamste staatslieden van het land hadden reeds den misslag ingezien, dien zij hadden begaan door den gemachtigde eener vorstin, die de souvereiniteit geweigerd had, met bijkans souvereine macht te bekleeden. Zij waren te behendig om de gelegenheid te verzuimen, die de gramschap van Hare Majesteit hun aanbood, om wat zij voor een dommen streek van henzelfen hielden te herstellen. Toen eindelijk de twist, die veel op een krakeel van verliefden geleek, tusschen Elizabeth en haar 'lieven Robin,' tot genoegen van Robin was bijgelegd, werd zijn koninklijke meesteres des te toorniger op de Staten om de beperking, naarmate zij vroeger boozer was geweest om de uitbreiding van zijne macht. Van daar Leicester's onverzoenlijke haat tegen Paulus Buys en Oldenbarnevelt.

Die twee staatslieden, die in welsprekendheid, geleerdheid, vaardigheid en bekwaamheid om het beheer te voeren overtroffen zijn door weinigen die het lot van vrije gemeenebesten in handen hadden, waren volkomen berekend voor de taak, die op hun schouders rustte. Die taak was niet licht; want aan de eerste staatslieden van Holland en Engeland, gesteund door de onbedwingbare zucht tot verzet tegen het despotisme, die alle Engelschen en Hollanders bezielde, was de onafhankelijkheid van Europa op dit gewichtig oogenblik toevertrouwd. De twee volken zouden of onder ééne kroon vereenigd, hetgeen de Nederlanders vurig wenschten, of ten minste nauw verbonden zijn tot aanval en verdediging. Zwarte en onheilspellende wolken kwamen uit het noodlottige zuiden opzetten; het evenwicht, waardoor het lot van Frankrijk noch aan deze, noch aan gene zijde oversloeg, werd met iederen dag onzekerder; doch de onrustbarende stilte, vóórdat het onweder over de landen der vrijheid en van den protestantschen godsdienst zou uitbarsten, gaf ten minste aan de voorzichtigen tijd om hunne maatregelen te nemen. De Armada groeide met elken dag in de spaansche en portugeesche havens aan; en Walsingham wist even goed als Buys of Oldenbarnevelt, voor welke kusten die toerusting was bestemd. Engeland moest veroverd worden om de afvallige Ne-

derlanden te onderwerpen en Mucio moest losgelaten worden op den rampzaligen Hendrik III, zoodra de Bearnees en de Valois elkanders laatste krachten genoegzaam zouden hebben uitgeput. Filips moest regeeren in Parijs, in Amsterdam, in Londen en in Edinburg, zonder dat hij een stap deed buiten het Escuriaal. Een uitmuntend plan, alleen gedwarsboomd door eenige engelsche heeren, eenige geslepen secretarissen van Staat, eenige zeelieden uit Devonshire, eenige hollandsche advokaten en kooplieden, eenige zeeuwsche bootsgezellen en zes millioen mannen, vrouwen en kinderen, aan beide zijden van de Noordzee, die hunne gedachten plompweg in de verschillende tongvallen van de oude angelsaksische spraak konden uitdrukken.

Het zou onrechtvaardig en ondankbaar zijn om den heldenmoed der groote Koningin te willen verkleinen, toen het gevaarvol uur werkelijk aanbrak; wij, die het gewichtige jaar van verwachting, 1587, in het licht van latere gebeurtenissen en geheime gedenkschriften uit dien tijd kunnen beschouwen, mogen het verlangen der vorstin naar den vrede, toen die werkelijk onmogelijk geworden was, niet gispen. Doch daar wij gelegenheid zullen hebben om de geheimen van de spaansche, fransche, engelsche en hollandsche raadsvergaderingen op dit tijdstip vrij nauwkeurig na te gaan, zullen wij zien, dat men het behoud van Europa's vrijheid eer aan het engelsche en hollandsche volk dan aan eenig vorst, veldheer of staatsman te danken heeft.

Want juist in de zestiende eeuw herkenden de natiën wier oogen geopend waren, de bron van eeuwigdurende jeugd in de groote wateren terwijl anderen, door hun verblindheid, des te sneller tot volkomen verval geraakten. Engeland was in vele opzichten een rijk van willekeur, wat den vorm van bestuur betrof; en zonder twijfel werden de Katholieken met grooter strengheid behandeld, dan zich zelfs door de gedurige en allergevaarlijkste aanslagen van de priesters der seminariën en hunne aanhitters tegen den troon en het leven van Elizabeth het rechtvaardigen. Het woord vrijheid heeft nooit welluidend in de ooren van een Tudor geklonken; doch de Engelschen hadden lompe tongen en scherpe wapens, die zolden door onbruik roestten. Door het bestaan van een Parlement en het gemis aan een staand leger was het volk, dat gewoon was den Bijbel in zijne moedertaal te lezen, de groote vragen van godsdienst en staatsrecht vrij te bespreken en als het verkoos de wapenen te dragen, gevaarlijk voor alle dwingelandij. In vergelijking met vroegeren tijd was er een stap voorwaarts gedaan. Een Francis Drake, een John Hawking, een Roger Williams had onder de Plantagenets als een os of ezel verkocht kunnen worden. Eene boerin zou men onder de regeering van Hendrik III voor achttien shillings hebben kunnen koopen - en dat was toen,

op zijn best, de prijs van een gemest zwijn, en nog geen derde van de waarde van een telganger - en een lijfeigene, iemand die onder de regeering van Elizabeth den aardbol kon omzeilen met zijn eigen schip, of keizerlijke veldmaarschalken in den baard kon vliegen, was toen slechts twee of drie pond sterling waard op de markt. Men had hier in drie eeuwen een stap vooruit gedaan; want de lijfeigenen waren thans in Engeland en Holland admiraals en generaals geworden, en waren den voornaamsten steun van die twee kleine Staten; terwijl de krijgsoversten, die de onoverwinnelijke vloten en legers van het alvermogend Spanje aanvoerden, allen neven van vorsten waren of grandes van het zuiverste bloed. Misschien zou het stelsel der hervorming bij de aanstaande beslissing blijken niet het minst doeltreffend te zijn.

Het was derhalve van het grootste belang, dat deze twee natiën eendrachtig waren en schouder aan schouder naast elkander in het gelid zouden staan, als hun groote vijand naderde. Maar dit was juist door den loop der gebeurtenissen gedurende Leicester's eenjarig bewind, en door zijn plotselinge, ofschoon tijdelijke verwijdering aan het einde van het jaar, bijna onmogelijk geworden. De twee groote partijen, die zich tragsgewijze onder de natie hadden ontwikkeld, bestonden tijdens de aanwezigheid van den landvoogd nog slechts in vage vormen. Gedurende zijne afwezigheid werden zij van lieverlede krachtiger en namen die vormen aan, die zij eeuwen lang zouden behouden. Voor de geschiedenis der burgerlijke vrijheid stempelen deze onophoudelijke geschillen, deze mondelinge en schriftelijke vertoogen, deze hevige botsingen van gevoelens en de harde slagen, die de strijders helaas! bij elke gelegenheid elkander uitdeelden, het jaar 1587 tot een gedenkwaardig jaar. De groote vraagstukken van het ontstaan van het bestuur, het evenwicht der staatskrachten, de verdeeling van macht, werden onder de Hollanders en Engelschen door de schranderste hoofden, die men in den dienst van het Koninkrijk en de Republiek kon gebruiken, behandeld. Het was een oorlog van protocollen, betoogen, redevoeringen, replieken, apostillen en pamfletten, die voor de zaak van vrijzinnige instellingen en den verstandelijken vooruitgang van het menschedom zeer heilzaam was. De lezer zou misschien verwonderd staan, als hij wist hoe krachtig en stout de ernstige vraagstukken, die den grondslag vormen van alle staatswetenschap, behandeld werden, zooveel jaren vóór de dagen van Russell en Sidney, van Montesquieu en Locke, Franklin, Jefferson, Rousseau en Voltaire; en het zou hem misschien nog meer verbazen, uiterst democratische leerstellingen gepredikt, zoo al niet geloofd, te zien door staatslieden, die in de school van Elizabeth waren opgekweekt. Misschien zou hij

dan ook vragen of er geen gepaster tijd kon gevonden worden voor zulk een wijsgeerigen strijd, dan het tijdstip, waarop het Koninkrijk en het Gemeenebest beiden opgeroepen werden om alle krachten in te spannen tegen de geduchtste en oorlogzuchtigste heerschappij, die de wereld sedert den val van het romeinsche Rijk had gekend.

De groote scheidslijn tusschen de twee partijen, de leicestersche en de hollandsche, die de Staten-Generaal beheerschte, was het vraagstuk der souvereiniteit. Toen de landen zich onafhankelijk verklaard en Filips afgezworen hadden, was het de vraag aan wien de souvereiniteit behoorde; aan het volk, zeiden de Leicesterschen. Aan de Staten-Generaal en de Staten der afzonderlijke Gewesten, als wettige vertegenwoordigers van het volk, zeide de hollandsche partij. Zonder op het oogenblik dit vraagstuk nauwkeuriger te onderzoeken, dat wij weldra door de scherpzinnigste denkers van dien tijd grondig zullen zien bespreken, zullen wij ons nu bepalen tot eene opmerking. De graaf van Leicester had, naar het schijnt, beter dan iemand ter wereld moeten inzien dat zijne eigene handelwijze, zoowel als die der Koningin, hem het recht benamen, om tegen de Staten vijandig op te treden. De Staten hadden door een plechtig gezantschap Elizabeth de heerschappij aangeboden. Zij had die niet aanvaard; maar zij had de zaak in bedenking genomen, en zij had nooit den minsten twijfel laten blijken, of die aanbieding wettig was geweest, of niet. De Staten hadden ook den graaf de landvoogdij opgedragen, die deze zoo dankbaar en gretig had aangenomen. Het was dus vreemd, dat hij het bestaan ontkende van de macht, waaraan hij zijn eigen gezag ontleende. Indien de Staten geen gezag in de Nederlanden hadden, was hij zeker niets. Hij was dan alleen bevelhebber van eenige duizenden engelsche krijgslieden.

De leicestersche partij verkondigde uiterst democratische beginselen ten opzichte van den oorsprong der regeering en de oppermacht van het volk. Zij trachtten het uitvoerend gezag van hun opperhoofd te versterken en bijna onbeperkt te maken, op grond dat het volk dit wilde, en zij voeren met groote bitterheid uit tegen de onbeschaamdheid der uit het niet opgekomen leden der Staten, een half dozijn kooplieden, bezoldigde advokaten, boerenkinkels, ketellappers en dergelijke lieden, zoo als Leicester gaarne zijne tegenstanders placht te beschrijven - om aldus den heer en meester te spelen⁽¹⁾.

- (1) 'Zij, die in dezen staat het gezag in handen hebben,' zeide een rechtschapen duitsch reiziger, die dien winter in Arnhem vertoefde, 'zijn grootendeels kooplieden, advokaten en handwerkslieden, onkundig, tuk op voordeelen, zonder eergevoel; - geschikter om te gehoorzamen, dan om te bevelen; als zij wat gezag uitoefenen, denken zij, dat zij machtige heeren zijn; zij behandelen dan het volk uit de hoogte, en willen hem, aan wien zij het onbeperkt en algemeen bewind onder eede hebben opgedragen, aan banden leggen. - - Als het gezag werkelijk toekomt aan het volk, waarvan zij slechts dienaars en afgevaardigden zijn - - dan weet ik geen ander middel om dit kwaad te verhelpen, dan dat het volk het moede wordt zooveel macht gegeven te hebben aan ambachtslieden en menschen van lagen stand, die haar dagelijks misbruiken, zoowel tegenover het volk als tegenover hen, aan wie het volk het bewind heeft opgedragen.' Raymond Stockeler aan een vriend in Engeland, 15 Febr. 1587. (*State Paper Office MS.* De brief is gedrukt in GRIMSTONE'S *Netherlands* p. 949 seq.

Mogelijk kon deze leer wijsgeerig gerechtvaardigd worden, indien hare voorstanders niet vergaten, dat de wil van het volk zich nooit op eene andere wijze had geuit, dan bij monde van de Staten-Generaal. De Staten-Generaal en der Staten der afzonderlijke Provinciën hadden, zonder de minste wederrechtelijke aanmatiging, als iets dat van zelf sprak en het land gelegen kwam, vijftien jaren lang het gezag uitgeoefend, dat Filips verloren had. Het volk had tot dusver in hunne handelingen berust, en er had zich nog nooit een stem doen hooren om de oproeping eener volksvergadering te vorderen, of om op eene andere wijze te vernemen wat het volk wilde. Het was ook moeilijk om zich een denkbeeld te maken van hetgeen mannen, die ‘kooplieden, advokaten, stadhuisredenaars, boerenkinkels, ketellappers en gemeene ambachtslieden niet geschikt vonden om te bevelen, maar alleen om te gehoorzamen,’ en die toonden dat zij hen minachtten, toch eigenlijk wel onder de afgetrokken benaming van ‘het volk’ verstonden. Wat was het volk, als de beschaafde stand en de werklieden zoo zorgvuldig werden uitgesloten? Toch niet het eenvoudige landvolk - de boeren, die den grond bebouwden? Toen droomden de landbouwers minder dan iemand anders van volkssouvereiniteit, en onderwierpen zich meer dan alle anderen aan de zachte heerschappij der Staten. Volgens het stelsel der nederlandsche staatsregeering werd ondersteld - en de betrokkenen zelven hadden nog niet ingezien van hoeveel misvattingen zulke stellingen de oorzaak konden zijn - dat zij vertegenwoordigd werden door de Ridderschap en de landheeren, die in de Staten van elk gewest voor de algemeene belangen van den landbouwstand opkwamen. Bovendien was het aantal boeren betrekkelijk gering. De lagere klassen waren beter gewend de zee te beploegen, dan het land; de zee was voor de Hollanders en Zeeuwen minder grillig, dan de vaste grond. Bijna elk bewoner dier uit de zee geborene gronden was in een of ander opzicht zeeman; want langs iederen grooten weg was eene vaart; de bodem was doorwaterd van rivieren en zeearmen, poelen en meeren; de visscherijen waren

de kweekscholen, die koene zeevaarders afleverden, en elke knaap ging natuurlijk naar zee, als naar zijn wettig erf.

Daarom scheen ‘het volk,’ dat door de Leicesterschen *over al de ingezetenen* van het land als bestuur werd aangesteld, in veler oogen een afgetrokken denkbeeld te zijn, en de aanspraak van dit volk op het onbeperkte oppergezag eene leer, die bijna evenzeer op inbeelding berustte, als die van het goddelijk recht der Koningen. De Nederlanders waren een volk, dat zich strikt aan zijne wetten hield, dat zelfs een omwenteling bij voorkeur op oude voorbeelden en instellingen zou hebben willen gronden, dat zeer gehecht was aan oude gebruiken en overleveringen, en hoogen prijs stelde op vrijheden, zoo als zij die noemden, die zij zelf aan de overmacht hadden ontworpen; zij hadden liever met feiten, dan met stelsels te doen, en voelden zich beter berekend om het tegen werkelijk bestaande dwingelanden op te nemen, dan de dwingelandij in het afgetrokkene met woorden te bestrijden. Bovendien beklagden zich de tegenstanders der leicestersche partij, dat de nieuwe ontdekking van dat ‘volk’ voornamelijk gebruikt werd, om het onbeperkt oppergezag onvoorwaardelijk aan een enkel man op te dragen. Het volk moest oppermachtig zijn, zoodat het onmiddellijk van de oppermacht afstand zou kunnen doen ten behoeve van den graaf⁽¹⁾.

Utrecht, de hoofdzetel der Leicesterschen, had er reeds zijn oude instellingen bij verloren. De overheid moest volgens de wet jaarlijks worden gekozen. De aftredende leden van den Raad

- (1) Leicester zelf stond verbaasd over de kruipende gedienschtigheid der democratische partij. ‘Ik herinner mij,’ zeide zijn vertrouwde geheimschrijver, ‘dat Uwe Excellentie mij eens *een zeer verstandig woord* zeide - dat men u in Utrecht *meer gezag had gegeven, dan waarover men eigenlijk te beschikken had.*’
- ‘Uw Raad,’ zeide hij verder, ‘kan zich niet vereenigen met al de verrichtingen, van Deventer en Modet. Wel is waar hebben zij beiden, en allen in Utrecht, u van ganscher harte lief; maar zij doen veel onberaden stappen, en scheuren zich van de Generaliteit los. Het gaat zoover dat op dit oogenblik het stadsbestuur van Utrecht zich van de Staten zijner eigen Provincie heeft losgescheurd, en beide regeeringslichamen dagelijks elkander tegenwerken. - Ik had u brieven gezonden door de heeren Modet en Rataller, doch zij zijn beiden *heimelijk van hier weggeslopen*; en dit wordt door de bestgezinden hier niet goed opgenomen. ‘Otheman aan Leicester, 7 Jan. 1587. (Britsch Museum, GALBA, C. XI. p. 72 MS.)
- ‘Cupimus ut sua Excellentia (Leicestrius) *absolute imperet*, et pro sua discretionem, salva religione et privilegiis suam Majestatem non offendantibus.’ Zoo luidde een verzoekschrift, dat Deventer door een aantal burgers van Utrecht onderteekenen liet, en daarop aan Leicester deed ioekomen. ‘Zulk een bewind, als dat zou zijn,’ zegt een friesch tijdgenoot, ‘was nooit in de Nederlanden gezien, en bezwaarlijk kon de wedergade er van gevonden worden in de geheele Christenheid.’ REYD V. 86.

maakten een lijst van kandidaten op, de stadhouder voegde er een even groot aantal namen bij, en uit de zoo samengestelde naamlijst koos de stadhouder met zijnen Raad de nieuwe overheidspersonen voor het volgende jaar. Maar de Villiers, de stadhouder der provincie Utrecht, was in den laatsten veldtocht door den vijand krijgsgevangen gemaakt; de graaf Van Meurs was door de Staten voorloopig tot stadhouder aangesteld; en van zijne tijdelijke afwezigheid maakten de Leicesterschen gebruik om de teugels van het bewind te grijpen, al de oude overheden uit te sluiten, velen der voornaamste burgers uit de stad te bannen en een geheel nieuw bestuur te benoemen, met Gerard Prouninck genaamd Deventer als eersten burgemeester, een brabantisch uitgewekene, eerst kortgeleden in de provincie gekomen, en tot geen ambt verkiesbaar dan na een tienjarig verblijf⁽¹⁾.

Het was niet onnatuurlijk, dat de Nederlanders dachten aan de tooneelen van bloedstorting en beroerte bij den gedenkwaardigen aanslag van den hertog van Anjou om Antwerpen en andere steden te overweldigen en nu argwaan koesterden tegen Leicester. Anjou was ook door de Staten in de Nederlanden geroepen. Ook Anjou was als een Messias en verlosser begroet geworden. Ook in hem had men onbeperkt vertrouwen gesteld, en hij had de genegenheid en dankbaarheid van het volk vergolden met een roekeloozen aanslag om hunne voornaamste steden met geweld in te nemen, en zich zoo tot onbeperkt vorst en heer van de Nederlanden te maken. De ingezetenen hadden na een bloedigen strijd den voorgenomen moord en de dreigende dwingelandij afgewend; maar het was niet te verwonderen, dat zij, nu er nog zoo weinig jaren verlopen waren sedert die ontzettende gebeurtenissen, onwillekeurig de handelingen van een man, die zich reeds door onwettige middelen meester had weten te maken van een belangrijke stad, en dien men verdacht hield van aanslagen te willen beproeven op al de overige, scherp gadesloegen.

Ongetwijfeld was het een zeer bekrompen en onverstandige handelwijze van de ingezetenen der onafhankelijke Staten, om hen, die om hun geloof uit de onderworpen nederlandsche gewesten waren uitgeweken, van openbare ambten en bedieningen uit te sluiten. Veeleer hadden zij die broeders in den geloove en in de liefde voor de vrijheid met hart en hand moeten welkom heeten. Daarenboven wist men dat Hohenlo, luitenant-generaal onder Maurits van Nassau, een duitscher was, en dat krachtens het verdrag met Engeland twee vreemdelingen in den Staatsraad zaten, terwijl het leger wemelde van engelsche,

(1) BOR, II. XXI. 722, 735. REYD, V. 85, 86. WAGENAAR, VIII. 166, 168.

iersche en duitsche aanvoerders, die hooge waardigheden bekleedden. Een dwingeland alleen echter kon mannen, die niet verkiesbaar waren, waarvan sommigen verdacht waren en anderen als gevaarlijk bekend stonden, tot posten van hooge verantwoordelijkheid verheffen en een groot aantal aanzienlijke burgers bannen, en zoo de aloude instellingen van een zelfstandig gewest met voeten treden⁽¹⁾.

Behalve de leer der volksheerschappij, predikten en bevorderden de Leicesterschen het strenge Calvinisme. Het zou zeker onrechtvaardig en flauw zijn, de groote verplichtingen, die de Republiek aan de Kerk van Genève heeft gehad, te willen verkleinen. De Hervorming was de Nederlanden binnengedrongen over de Waalsche grenzen. Hare vroegste en welsprekendste verkondigers, de ijverigste voorstanders, de edelste martelaars, hadden geleefd,

- (1) Het was bijzonder ongelukkig, dat Leicester zich zoo geheel en al door Deventer beheerschen liet. De geslepen staatsman vervulde den landvoogd met wrok tegen de Staten-Generaal, en boezemde hem voortdurend ijverzucht in tegen alle regeeringslichamen of personen, die zijne hoop op een willekeurig, misschien onbeperkt gezag in den weg stonden. 'De Staten-Generaal,' fluisterde Deventer Leicester in het oor, 'nemen van dag tot dag in aanmatiging toe. Zij hebben zich verstout onze oude afgevaardigden bij de vergadering te behouden, die wij (na de stedelijke omwenteling) hadden teruggeroepen. Zij hebben Paulus Buys op vrije voeten gesteld. Wij allen voelen ons daarover geërgerd; want deze Staten oefenen meer rechtsgezag uit, dan de grootste dwingeland, die ooit dit land beheerschte. Gij zult van een zaakgelastigde vele bijzonderheden vernemen, die wij liever niet schrijven. - - *Laat Hare Majesteit bedenken, dat zij er de schande van zal dragen; dat op haar hoofd de smaad nederkomt; en dat de ondergang van haar rijk er het gevolg van zal zijn. Laat haar deze samenspanning door een onvoorzien en heldhaftig besluit verbreken.* Laat zij Uwe Excellentie hierheen zenden *met overvloed van geld en krijgsvolk*, dan zullen wij zorgen dat wij niet, in afwachting van uwe terugkomst, plotseling beschaamd staan.'

Dat waren de voorzichtige raadgevingen van Leicester's voornaamsten raadsman aan Koningin Elizabeth, op een hachelijk oogenblik. De steden der gewesten met geweld bemachtigen, hare oude instellingen omver te werpen, kortom, alles verordenden wat door vroegere dwingelanden gedaan of beproefd was, dat moesten de engelsche vorstin en de engelsche landvoogd verrichten. - Gerard Prouninck aan Leicester, 20 Jan. 1587. (*Britsch Museum*, GALBA, C. XI. 95. MS.)

Ook Otheman verzekerde de Koningin stoutweg in een brief, dat 'de wortel van alle kwaad in de Nederlanden de *ochlocrasy* was en het slechte Staatsbestuur,' en dat daarin door haar alleen verbetering kon worden gebracht. Hij was ook van meening, dat het land sedert lang onder verkeerde behandeling had gezucht. 'Ik geloof, Mevrouw,' merkte hij op, 'dat deze zieke twintig jaren lang zoovele kwalen en zooveel verschillende geneesheeren heeft gehad - waarvan het sommigen aan ondervinding, anderen aan goede trouw ontbrak - dat, hoe meer de lijder aan zijne genezing wanhoopt, het des te beter zal zijn voor den arts, die hem genezen zal; en Uwe Majesteit is de eenige, die thans het middel kan toedienen.' Otheman aan de Koningin, 15 Febr. 1587. (*Britsch Museum*. GALBA, C. XI. p. 263 MS.)

gepredikt, geleden en waren gestorven in de leer van Calvijn. Het vuur, dat de laatste sporen van koninklijke en priesterlijke onderdrukking overal in de onafhankelijke Republiek had verteerd, was ontstoken door de handen van Calvinisten.

Ook op Frankrijks met bloed bevleekten bodem knielden de dappere ridders van Dauphiné en Provence, die, evenals de Nederlanders, tegen Filips II en de Inquisitie streden, voor dat de veldslag een aanvang nam, sloegen met hun gepantserde hand op de geharnaste borst, zonden een calvinistisch gebed op, zongen een psalm van Marot, en stormden, geleid door den witten vederbos van den Bearnees, wakker op Guise of Joyeuse los. En op de calvinistische wevers en wolfabrikanten van Rochelle verliet de groote Vorst zich evengoed als op zijn ruitery uit de bergstreken. Ook in Engeland zou de vrijheid, door het Calvinisme beschermd, na vele jaren van beproeving eindelijk over land en zee zegevieren.

Toch nam bij de Staten de afkeer toe tegen den strengen en onverdraagzamen geest van den hervormden godsdienst. Er waren velen in Holland, die zich de groote les der Hervorming - de vrijheid van denken, diep hadden ingeprent; doch in de oogen der streng Calvinistische partij was verdraagzaamheid een even groote zonde, als in de schatting der Pausgezinden. Enkelen begonnen haar als een deugd te beschouwen; doch de dag was nog ver af, waarop het woord verdraagzaamheid niet meer als smaad zou gelden voor de waardigheid der menschelijke natuur; alsof aan eenig menschelijk wezen, of aan een vereeniging van menschelijke wezens in kaste, klasse, synode of kerkgenootschap, het recht toekwam om het geweten van hunne medeschepselen te dwingen.

Voor de zestiende eeuw wes het eene schrede van vooruitgang, dat er enkele uitstekende mannen waren, die het waagden gewetensvrijheid voor allen te prediken. Willem van Oranje was een oprecht en streng Calvinist; maar hij trok tegen alle geloofsvervolging te velde en zette de deuren van het Gemeenebest voor roomschen, lutherschen en doopsgezinden even wijd open. Ook de graaf van Leicester was Calvinist: het erkende hoofd der puriteinsche partij van Engeland; maar hij was onverdraagzaam en liet zich door de onverdraagzaamsten zijner sekte beheerschen. Hij zou bijzonder grootmoedig hebben moeten zijn, om tegen pausgezinden een vriendelijke houding aan te nemen. Het is voor ons gemakkelijker om ons op de hoogte eener wijsgeerige beschouwing te plaatsen, dan voor iemand als Leicester, die aan het hoofd stond van den geduchten strijd, waarin de zegepraal van den eenen godsdienst den ondergang van den anderen scheen te vorderen. Hij geloofde, dat het welslagen van een katholieke samenspanning tegen het leven van Elizabeth of van een spaanschen inval in Engeland, Maria op den troon

zou doen komen, en hem op het schavot. Hij geloofde, dat de onderwerping der onafhankelijke Nederlanden aan de Spanjaarden oogenblikkelijk in Engeland vasten voet zou geven; en hij ontving dikwijls ware of valsche berichten omtrent aanslagen, die gedurig in de Nederlanden door Katholieken tegen de engelsche Koningin werden ontworpen⁽¹⁾. Het was dus niet te verwonderen, dat hij, hoe onverstandig het ook was, ernstig het oor leende aan hen, die strenge maatregelen wilden nemen, niet alleen tegen de pausgezinden, maar ook tegen al wie geen vervolgers van pausgezinden waren; en dat hij zich liet leiden door gelukzoekers, die het mom van den godsdienst alleen droegen, om de schatkist te kunnen plunderen en openlijk het bedrijf van roovers uit te oefenen.

Onder het beheer dezer uiterste partij werden de pausgezinden mishandeld, van hunne burgerrechten beroofd, gebannen en geplunderd⁽²⁾.

- (1) ‘Met welnemen van Uwe geheiligde Majesteit,’ schreef Wilkes, ‘is mij het afschrift ter hand gekomen van een brief, geschreven door den prins van Parma aan den bisschop van Luik, gedagteekend den 24sten der verleden maand; waaruit onder anderen blijkt, dat men nog een moorddadigen aanslag voor heeft op Uwer Majesteits geheiligden persoon, zoo als uit gezegden hier ingesloten brief blijkt. - De brief bewijst, dat, ofschoon men de schors van de verraderlijke lagen, tegen Uwe Majesteit beraamd, heeft ontdekt, de pit en het merg voor alsnog niet gevonden zijn; waarom uwe vijanden er niet aan twifelen of zij zullen mettertijd hun booze en guwelijke voornemens tegen u volvoeren.’ Wilkes aan de Koningin, 17 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Het kan moeilijk verwondering baren dat de Koningin, die bijna wekelijks uit de Spaansche Nederlanden berichten kreeg van aanslagen tegen haar leven, geneigd was om priesters van seminariën en huone kweekelingen, die uit die streken kwamen, streng te behandelen.

- (2) En toch, hoe vreemd het klinkt, dacht lord Buckhurst dat slechts weinige Hollanders tegenstanders waren van den Katholieken godsdienst. ‘Want daar het Gemeenebest dezer Provinciën,’ schreef de zaakgelastigde, ‘uit verschillende partijen en geloofsbelijdenissen bestaat, uit Protestanten, Puriteinen, Anabaptisten, en Spaanschgezinden, die geen klein getal uitmaken, is het zeker, dat, als men dit geheel in vijf deelen verdeelt, de Protestanten en Puriteinen *zelfs nauwelijks één der vijf deelen uitmaken*; ofschoon op het oogenblik de Protestanten en Puriteinen, omdat zij het bewind en de oppermacht in handen hebben, de bevelhebbers en het krijgsvolk geheel en al bezoldigen en bevelen.’ Buckhurst aan de Koningin, 27 Mei 1587. Gedrukt in *Cabala, or Mysteries of State*, p. 37.

En later, in een brief aan Walsingham, merkt dezelfde staatsman op, dat het werkelijk doel van den opstand der Nederlanders was de verdediging, niet van hun godsdienstige, maar van hun burgerlijke vrijheid; en dat Katholieken en Protestanten zich allen tot dat doel vereenigd hadden. ‘Indien Hare Majesteit,’ schreef hij, ‘niet alleen de heerschappij van de hand wees, maar ook toereikenden onderstand weigerde, staat het in zekeren zin vast, dat het volk, *waaronder niet één vijfde Protestant is*, en dat dezen oorlog niet voor den godsdienst voert, maar alleen voor *het vaderland en de vrijheid*, wanneer het Hare Majesteit zal zien te kort schieten ter hunner verdediging, naar den vijand zal overhellen.’ enz. Ibid. p. 11, 13. (13 April 1587).

Zijn deze losse woorden ook niet volkomen nauwkeurig, er is geen twijfel aan, dat Buckhurst getroffen was door den algemeenen en toenemenden geest van onderlinge verdraagzaamheid bij de aanhangers van verschillende geloofsbelijdenissen in Holland, en door de natuurlijke aandrift, die al der ingezetenen van het Gemeenebest aanspoorde om voor de burgerlijke en godsdienstige vrijheid de handen ineen te slaan. Vergelijk KLUIT, *Hollandsche Staatsreg.* II. 360, die uitdrukkelijk aangeeft, dat de meerderheid der ingezetenen van alle steden en dorpen der Nederlanden in hun hart trouw waren aan den roomsch katholieken godsdienst.

De verdeling der zware oorlogsbelastingen, waarvan Holland alleen meer dan twee derden opbracht, was toevertrouwd aan vreemdelingen, en werd hoofdzakelijk geregeld te Utrecht, waar geen tiende deel dier belasting werd opgebracht. Dit stemde natuurlijk de kooplieden en fabrikanten in Holland en andere Gewesten ontevreden. Zij zagen deze zuur verworven en milde opbrengsten niet gaarne door andere dan de zuiverste handen gaan.

Ook de geestelijken matigden zich aan, invloed op staatszaken uit te oefenen. Hunne vertoogen werden bestreden door Leicester's tegenstanders, die het verdwenen pausdom niet door eene geneefsche theocratie wilden vervangen zien. Zij hadden in wereldsche aangelegenheden even weinig eerbied voor calvinistische diakenen als voor het college der Kardinalen, en zouden even goed de onfeilbaarheid van Sixtus V tot geloofsregel hebben gemaakt, als die van Herman Modet. De hervormde geestelijkheid had de goederen van geestelijken, die vroeger zitting hadden in de Staten van Utrecht, in beslag genomen en verbeurd verklaard - hoewel vele der leden van dat lichaam thans gehuwd waren en den hervormden godsdienst omhelsd hadden. - De geestelijkheid had de oude eerwaardige domkerk, waar de eerste Christenen in de Nederlanden godsdienstoefeningen hadden gehouden en de Heilige Willebrord den dienst had verricht, doen sloopen en bij openbare veiling voor 12 300 gulden verkocht en werd bij meer dan eene gelegenheid door de plumpe Hollanders ronduit bestraft, omdat zij zich bemoeide met zaken, die haar niet aangingen⁽¹⁾.

(1) BOR, III. XXIII. 108.

‘Er is een geschil,’ schreef Wilkes, ‘in de stad en de provincie Utrecht (daar de Staten van dit gewest uit drie verschillende elementen zijn samengesteld, namelijk uit de ridderschap, de geestelijkheid en de steden) tusschen de steden en de geestelijkheid. De steden willen de geestelijkheid uitsluiten van de openbare vergaderingen, onder voorwendsel dat de geestelijkheid, het derde lid der Staten, den voortgang hunner handelingen belemmert. De ridderschap trekt partij voor de geestelijkheid, en acht het niet gepast, noch met orde of recht overeen te brengen, dat één derde deel, ondergeschikt aan de twee andere, zich aanmatigt, het eerste lid, de geestelijkheid, af te zetten, zonder de bekrachtiging van den opperlandvoogd of de algemeene toestemming der Unie. In het begin der beroerte dacht het dezen Raad goed, den graaf van Meurs, den heer van Meetkerke en doktor Hottman, zeer verstandige personen, af te vaardigen om van het geschil kennis te nemen - en terwijl zij hun best deden om eene schikking tot stand te brengen, kwam er een brief aan de kapiteins der schutterij van de stad Utrecht (die de voornaamste bewerkers der verdeeldheid zijn), geschreven door mr. Herle, waardoor zij moed kregen om hardnekkig bij hun opzet te volharden, en zich diets maakten, dat hunne handelwijs door Hare Majesteit zou worden goedgekeurd. En hoewel deze brief niet rechtstreeks op de zaak betrekking heeft, hebben toch de rijkelijke beloften, uit naam van Hare Majesteit, voornamelijk nu zij zich bepaald voorgenomen heeft om hunne zaak te omhelzen, *avec la pleine main*, hen aanleiding gegeven om zich in het openbaar te laten verluiden, dat de brieven van Harer Majesteits afgezant Herie hun genoeg hoop hadden gegeven, dat Hare Majesteit niet zou afkeuren, dat zij er op uit zijn het Pausdom uit dat gewest te bannen, iets, waarvan zij zich bedienen als dekmantel en als reden voor het bereiken van hun eigen doel; maar zooals ik verneem, zijn de meesten van hen, die tot deze geestelijkheid behooren en kerkelijke inkomsten genieten, gehuwd en van den hervormden godsdienst. En, voor zoover ik merken kan, hebben zij het bij den twist niet op de geestelijken gemunt, daar zij er genoeg mede nemen, dat deze hunne vergaderingen blijven bijwonen, maar op de inkomsten, waaraan zij eene andere bestemming denken te geven. En ik ben van oordeel, dat de kerkelijke inkomsten zeer goed tot de verdediging der openbare zaak zouden kunnen aangewend worden, maar het moest spoedig geschieden, want ieder verstandig mensch begrijpt dat anders de stad, en bijgevolg de gansche provincie, verloren is. Ik verneem dat de overheid van Utrecht aan mylord en aan Hare Majesteit zekeren Herman Modet, hun voornaamsten predikant, heeft afgevaardigd, om hen met de zaak bekend te maken en hunne

De partij der Staten-Generaal, die tegenover de leicestersche stond, werd door de staatslieden van Holland geleid. Eenigen tijd later eerst ontstond de eigenlijke staatsche partij, die aan elk gewest onbeperkte oppermacht toekende, en als natuurlijk gevolg voor Holland aanspraak maakte op den voorrang onder

handelwijze te rechtvaardigen. Genoemde Modet wordt, volgens M. De Villiers, een predikant, en volgens Saravia, een geleerd predikant in Leiden, voor den grootsten onruststoker gehouden van het geheele land; en volgens hunne verzekering en die van andere achtenswaardige personen, zou hij de eenige oorzaak zijn dat Gent voor de goede zaak verloren is gegaan, toen hij in die stad zijn rol speelde. De prins van Oranje kon Modet volstrekt niet dulden en, zoo als graaf Maurits mij zegt, verzette hij zich steeds tegen den prins. Ik achtte het niet ongepast u deze proef te geven van het karakter van Modet, omdat ik weet dat mylord North, mr. Killigrew en mr. Webbe hem te Utrecht gesteund hebben, en er geen twijfel aan is, dat zij in Engeland hetzelfde zullen doen.' Wilkes aan Walsingham, 24 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

Zulke brieven, op de plaats zelve geschreven door iemand, die met de nederlandsche staatszaken grondig bekend en in den Staatsraad de ervaren en getrouwe vertegenwoordiger van Hare Majesteit was, stellen de kuiperijen der leicestersche partij volkomen in het licht. Door dergelijke eerlijke en heldere inlichtingen haalde zich de schrijver den doodelijken haat van den graaf op den hals, en liep hij gevaar zijn leven te verliezen. (Vergelijk BOR en REYD, t.a. pl. LE PETT, XIV. 533. WAGENAAR, VIII. 168.)

de verbonden Staten. De stelling, die zij thans handhaafden, was deze, dat de door Filips verbeurde heerschappij aan de Staten-Generaal was vervallen. De staatslieden spraken met verontwaardiging den laster tegen, dat zij daardoor in handen gekomen zou zijn van een half dozijn ambachtslieden en andere mannen van minderen stand.

Mannen als Adriaan Van der Werf, de heldhaftige burgemeester van Leiden tijdens het vermaarde beleg, Johan Van der Does, staatsman, krijgsman en dichter, Adolf Meetkerke, even ervaren in het beheer van geldmiddelen, als in rechtsgeleerdheid en staatsbeleid, Karel Roorda, Noel de Caron, een zeer bekwaam onderhandelaar, Floris Thin, Paulus Buys, Oldenbarnevelt en vele anderen, mannen, die de wetgevende en nationale vergaderingen van alle landen en eeuwen eer zouden hebben aangedaan, werden steeds gekozen tot leden der verschillende Vroedschappen in het Gemeenebest.

Het was zooverre bezijden de waarheid, dat een half dozijn onkundige ambachtslieden zich na de afzwering van den spaanschen Koning over de Nederlanden de heerschappij zouden hebben aangematigd, dat men over het algemeen verzekeren kan dat van de achtmaal honderdduizend ingezetenen van Holland zich op zijn minst achthonderd personen steeds met het beheer van openbare aangelegenheden bezig hielden: deze bijzondere personen wisselden elkander gedurig af en allen die zich in de staatsgeschiedenis van den dag een uitstekenden naam verwierven, onderscheidden zich door grondige beschaving, groote begaafdheden en vaardigheid met de tong en de pen⁽¹⁾. De mannen, die in Engeland en Frankrijk aan het hoofd stonden van het bewind, erkenden bij herhaalde gelegenheden in den loop der zestiende eeuw, dat de onderhandelaars en staatslieden van de Nederlanden bestand waren tegen de geslepenste staatslieden, die met hen in het strijdperk konden treden; en het is ons reeds gebleken welk een diepen eerbied Leicester koesterde voor die 'degelijke, verstandige, welbespraakte' staatslieden, zoodra hij met hen in aanraking kwam en vóórdat hij hen begon te haten, omdat zij hem te slim af waren. Doorgaans waren het mannen uit het volk, door de fortuin slecht bedeed; maar de voornaamsten hunner hadden hunne opvoeding genoten op de openbare scholen en aan de beroemde universiteiten van een land, waar geleerdheid en welsprekendheid even hoog stonden aangeschreven als rijkdom of voorname geboorte.

De uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke macht waren zorgvuldiger en wetenschappelijker afgezonderd, dan men in die

(1) KLUIT, *Hollandsche Staatsregeering*, II. 203.

eeuw zou verwachten. De lagere rechtbanken, waarin leden van de gemeentebesturen voorzaten, waren in zekere mate ondergeschikt aan het Hof van Holland, waarvan de beambten door den stadhouder met zijnen Raad werden benoemd; de inkomsten waren in handen van de Staten der provincie, en het opperbeheer was toevertrouwd aan een stadhouder, die door de Staten werd benoemd.

De Staten-Generaal waren evenals de Staten der provincie samengesteld, en dezelfde personen traden doorgaans in beide op den voorgrond. Zij waren afgevaardigden, door de Staten der provincie benoemd, en hadden eigenlijk meer van gezanten, dan van leden eener raadsvergadering; zij waren stipt gebonden aan hunnen last, en door de onderlinge ijverzucht der gewesten zeer dikwijls verplicht om zich op hunne lastgevers te beroepen, als het vragen betrof die door de tijdsomstandigheden eene dadelijke beslissing vereischten, en waarin gedwongen uitstel ongelegen kwam en gevaarlijk was.

Op het punt van godsdienst helde de staatsgezinde partij (hetgeen haar tot eer verstrekt) over tot onbekrompen verdraagzaamheid. Niet alleen werden de Katholieken niet verbrand, maar zij werden zelfs niet gebannen, en velen hunner bleven in het land en mochten hun godsdienst binnenshuis ongestoord uitoefenen. Er waren zelfs mannen aan het bewind, die men van overheffing tot het pausdom verdacht hield, hoewel men van hunne vijandige gezindheid tegen Spanje en van hunne gehechtheid aan hun geboorteland overtuigd was. De hoofden der Statenpartij hadden een ingewortelden afkeer van allen invloed der geestelijkheid van welk kerkgenootschap ook op het staatsbestuur. Verdraagzaam gestemd jegens alle vormen van godsvereering, waren zij geene voorstanders van eene bepaalde kerk, maar nog afkeeriger om kerkelijken invloed in wereldlijke zaken toe te staan. Zooals van zelf spreekt, werden staatslieden van zulk een vrije denkwijze op godsdienstig gebied door hun strenge tegenstanders bitter aangevallen. Barnevelt, met zijn: *nil scire lutissima fides*, werd uitgekreten voor een vermond katholiek of een ongelooovige; en wat Paulus Buys betreft, hij was een ‘oorkussen der papisten, een godloochenaar, een duivel,’ zooals wij reeds vroeger hebben gezegd.

Toch geloofden deze mannen, dat zij den geest van hun land en van hunne eeuw begrepen hadden. In het aanmoedigen van den zich uitbreidenden handel, in de opbeuring en opleiding der groote menigte, in de verdraagzaamheid jegens elk geloof en in een ruime verdeling van burgerlijke betrekkingen en rechten, zochten zij het behoud der opkomende republiek en de handhaving der ware belangen van het volk. Zij waren nog steeds gehecht aan Koningin Elizabeth, en wenschten, dat zij de heer-

schappij over de Gewesten zou aanvaarden. Doch het stond bij hen vast, dat de heerschappij grondwettig moest zijn, dat zij moest berusten op, en omschreven zijn door de oude wetten en instellingen van het land; want zij erkende de waarde van eene vrije Republiek met een erfelijk opperhoofd, hoe weinig dat ook met hunne beginselen scheen te strooken. Zij wisten, dat de leicestersche partij in Utrecht op het punt stond aan de Koningin de heerschappij over dat gewest *onvoorwaardelijk*, aan te bieden; doch het was voor hen uitgemaakt, dat noch Koningin Elizabeth, noch eenig ander Vorst, ooit in de Nederlanden regeeren kon dan onder voorwaarden, die zeer nauwkeurig bepaald en terdege gewaarborgd moesten zijn.

Zoo stonden, aan het einde van het eerste jaar van Leicester's bewind, de twee groote partijen in de Nederlanden tegenover elkander. Men kan begrijpen, dat het geen gunstig oogenblik was om het land zonder hoofd te laten.

De kracht der statenpartij zetelde in Holland, Zeeland en Friesland. De hoofdzetel der democratische of leicestersche partij was de stad Utrecht; maar de graaf had vele aanhangers in Gelderland, Friesland en Overijssel. Het rijke en welvarende Deventer, dat in belangrijkheid voor den handel en den staat alleen voor Amsterdam onderdeed, was eerst kort geleden door de krachtige maatregelen van sir William Pelham aan de Gewesten verzekerd.

De toestand der republiek en die der spaansche provinciën boden op dat oogenblik een treffende tegenstelling aan. Indien de uitwerkingen van de onderdrukking en vrijheid ooit met een enkelen oogopslag konden worden waargenomen, dan behoefde men zeker slechts een vluchtigen blik te werpen op de gehoorzame en de afvallige Nederlanden.

Sedert den val van Antwerpen was de verwoesting in Brabant, Vlaanderen en de waalsche gewesten toegenomen. De Koning had de groote handelshoofdstad terug gekregen; maar met haar handel was het gedaan. De Schelde, die nog zoo kort te voren de voornaamste handelsrivier der wereld was geweest, was zoo doodsch geworden, alsof hare bronnen plotseling waren opgedroogd. Het was alsof zij niet meer uitliep in den oceaan, want haar mond werd in bedwang gehouden door Vlissingen. Antwerpen was dus als in boeien gesloten en verlamd. Hare dokken en havens, waar men vroeger vijfentwintighonderd schepen had geteld, waren ledig; het gras groeide op de straten; haar nijvere bevolking was verdwenen, en de Jezuïten waren bij zwermen teruggekeerd. En hetzelfde schouwspel vertoonde zich in Gent, Brugge, Valenciën, Doornik en in die andere fraaie steden, die krachtvolle nijverheid en een woelig leven hadden gekend. De zeekust was in handen van twee opkomende handelsstaten, de groote en vrije gemeenebesten der toekomst. Die mogend-

heden handelden in overeenstemming met elkander, en geboden over den wereldhandel, terwijl de gehoorzame provinciën van alle buitenlandsch verkeer en alle markten waren uitgesloten, ten gevolge van hunne gehoorzaamheid. De handel, de fabrieken, de landbouw raakten meer en meer in verval. De welvarende landhoeven, boomgaarden en tuinen, wier bloei spreekwoordelijk was geweest, begonnen wildernissen te worden. Hunne voortbrengselen werden niet meer aangevraagd door de rijke en bedrijvige steden, die eenmaal de magazijnen der wereld waren geweest. Stroopende benden van spaansche en italiaansche huurlingen hadden de vermaarde optochten der ambachtslieden vervangen, die men dikwijls bij een leger vergeleken had; maar deze nieuwe klanten brachten den warmoeziers en landbouwers minder voordeel aan. De lakenbereiders, volders, tapijtwerkers, wevers, messenmakers, allen waren uitgeweken, en de steden van Holland, Friesland en Engeland namen in welvaart toe, door de lessen en de nijverheid der ballingen, wien zij eene schuilplaats verleenden. Er waren dorpen en vlekken in de spaansche Nederlanden, die letterlijk waren ontvolkt. Geheele landstreken waren in een wildernis herschapen en gansche bosschen varenkruid en morsige poelen vervingen de gele korenvelden. Vossen, wilde zwijnen en wolven maakten de eenzame woningen van het landvolk onveilig, kinderen konden zelfs in den omtrek van tamelijk aanzienlijke steden niet veilig rondloopen; wolven wierpen jongen in de verlaten boerenwoningen: tweehonderd personen werden in den winter van 1586-87 in de omstreken van Gent door wilde beesten verslonden⁽¹⁾. De weinigen onder de overgebleven boeren en ambachtslieden, die geen soldaat waren, zochten hun heil in het rooversberoep, zoodat zij den vijand hielpen om hun geboortegrond te plunderen. Brandschatting, inbraak, struikrooverij en moord, waren de hoofdtakken van nijverheid geworden onder de arbeidende klassen. Edellieden en vermogende burgers leefden, als bedelaars, van liefdadigheid. Menig gezin van oude afkomst, en dat vroeger aanzienlijke goederen bezat, kon men in de avondschemering zien bedelen in de straten van groote steden, waar zij voorheen eene weelderige gastvrijheid hadden ten toon gespreid; en dikwijls was dat bedelen nog te vergeefs.

Want, terwijl het land er zoo akelig verwilderd uitzag - en het donkere tafereel, dat wij naar menige schilderij uit dien tijd trouw hebben geschetst, is in geen enkel opzicht overdreven -

(1) BOR, II. XXII. 984. 985. VAN METEREN, XIV. 353. HOOET, *Vervolgh*, 251. WAGENAAR, VIII. 224, 225. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII. 67.
‘De bedsteden der verlaten boerenwoningen,’ zegt VAN METEREN, ‘wemelden van jonge wolven,’ enz.

teisterde hongersnood daarenboven die gewesten met zijn geesel. De geheele bevolking, soldaten en roovers, Spanjaards en Vlamingen, bedelaars en werklieden, liep gevaar van om te komen. Waar het gebrek aan werk zoo groot was geweest om oorzaak te zijn van een snelle ontvolking en waar de aanvraag van werk bijna geheel had opgehouden, moesten de prijzen dalen, ondanks de tegenwoordigheid van vreemd krijgsvolk, en ondanks de hooge winst, die de nog overgebleven goeden wel moesten vorderen, niet alleen om te winnen, maar om hunne toekomst te verzekeren in tijden van zooveel beroering. Zoo was, gedurende de laatste twee jaren, de prijs der rogge te Antwerpen en Brussel een gulden het *viertel* (drie schepels) van honderd en twintig pond geweest; die der tarwe omtrent het derde van een gulden meer. Vijf pond rogge waren dus nog geen stuiver waard. Een pond tarwe nauwelijks iets meer⁽¹⁾. En toch was dit eenenveertig jaar na de ontdekking der mijnen van Potosi (1549), en ruim zestien jaar na het tijdstip, waarvan de snelle daling der waarde van het zilver dagteekent, die in den loop van zeventig jaren den gemiddelden prijs van het graan en alle andere behoeften drie of viermaal zelfs deed verdubbelen. Op dat oogenblik juist was de gemiddelde prijs der tarwe in Engeland vierenzestig *shillings* de drie schepels, of omtrent zeven *shillings* en zes *pence sterling* het schepel⁽²⁾, en op de markten in Holland, waarnaar al de andere zich regelden, gold dezelfde prijs⁽³⁾. Een schepel tarwe stond dus in Engeland gelijk met acht schepels in Brussel.

De zilverbijzaken, die het eigendom waren van den spaanschen Koning, hadden dus overal meer invloed gehad, dan in zijne gehoorzame provinciën. Het zilver uit Amerika kwam eerst aan Filips; van daar ging het naar de betaalmeesters van zijne troepen in Vlaanderen, en eindelijk naar Holland en Engeland. Die landen, die de eerste waren om den gunstigen, zich meer en meer uitbreidenden invloed te voelen en daaraan gehoor te geven,

- (1) Een kroniekschrijver uit dien tijd heeft een wonderlijk mengelmoes van prijzen in de Nederlanden uit het jaar 1548 opgeteekend, dat echter, indien het nauwkeurig is, een treffend voorbeeld oplevert van de lage geldswaarde der verschillende levensbehoeften, voordat de groote omwenteling in de waarde van het zilver begonnen was. Voor honderdzes en twintig gulden werd gekocht een last tarwe, een last rogge, een last gerst, een last haver, een vierde boter, een schippond spek van driehonderd pond, honderd kazen, een wambuis, een paar schoenen, een bonnet, een tasch, een vet schaap en twee vaten bier; en zes stuivers schoten er nog voor drinkgeld over. 'Dit is ter gedachtenisse,' merkt hij zeer vroom op, 'wat ten toorn Gods ende oock Syn ghebenedydinghe doen can.' VAN METEREN, XIV. 253.
- (2) Zie de tabellen in MAC CULLOCH'S uitgaaf van Adam Smith, p. 117.
- (3) BOR, VAN METEREN.

gingen hunne toekomstige grootheid tegemoet. De prijzen stegen voorbeeldeloos snel; de edele metalen waren er slechts slijk; een wereldhandel, waarvan men nooit gedroomd had, was nu een alledaagsche zaak; kunsten en wetenschappen en beroemde scholen en universiteiten, die te midden van beroerten en bloedstorting gesticht waren, bloeiden in de Republiek; en de gouden eeuw der engelsche poëzie, die het tijdvak van Elizabeth voor altijd beroemd zou maken, was aangebroken.

In de Spaansche Nederlanden diende de nieuw gevonden schat om de spaansche en italiaansche piekeniers en duitsche ruiters te betalen, de eenige werklieden, die men noodig had in een onderworpen en bijkans verlaten land. Tegenover de ontvolking konden de prijzen zich niet staande houden. Waar geen veiligheid van eigendom bestond, geen inlandsche markt, geen buitenlandsch verkeer, was de bloei van handel en nijverheid bijna onmogelijk geworden. Daarop volgde een tijdelijke achteruitgang. Er waren geen landbouwers. Plotseling ontdekte men, dat er geen koren was gezaaid en dat er geen oogst te wachten was. Een hongersnood was het onvermijdelijke gevolg. Daarop stegen de prijzen ontzettend snel. Het *viertel* rogge, dat in het vorige jaar te Brussel en Antwerpen een gulden waard was, steeg in den winter van 1586-87 tot twintig, tweeëntwintig en zelfs vierentwintig gulden; en de prijs der tarwe van een en een derden gulden tot tweeendertig gulden het *viertel*⁽¹⁾. Van andere artikelen steeg de marktprijs in verhouding; doch het verdient de aandacht, dat schapenvleesch tijdens dezen hongersnood negen stuivers het pond kostte, en rundvleesch vijf stuivers, terwijl een enkele kabeljauw voor tweeëntwintig gulden werd verkocht. Dus kostte de tarwe zes stuivers het pond (het *viertel* van honderdtwintig pond gerekend op dertig gulden), nog één stuiver meer dan een pond rundvleesch; terwijl een gewone visch in waarde gelijk stond met honderd en zes pond rundvleesch. Geen beter bewijs kon men verlangen voor het feit, dat barbaarschheid in de gehoorzame provinciën weder veld won; dat de nijverheid daarin bestond, dat men, wat er van groot en klein vee nog over was, op de vervallen boerderijen en in de warmoezerijen naar believen liet grazen; en dat de visschers niet meer naar zee konden gaan.

De kwaal genas echter van zelf, en voor dat er nog een jaar verlopen was, waren de prijzen weder op hun vorige

(1) BOR, VAN METEREN, HOOFT, t.a. pl. Een last rogge was, volgens VAN METEREN (XIV 253) 800 gulden waard. Een last is gelijk aan 80 schepels, engelsche maat. Dit maakt juist tien gulden, of een pond sterling, het schepel voor de rogge; en een derde meer, of zevenentwintig *shillings*, dat is te zeggen, 10 *l.* 16 *s.* het viertel voor de tarwe.

hoogte. Het land werd voldoende bebouwd om aan eene afnemende bevolking de noodigste levensbehoeften te verschaffen, en de toevoer van werk was meer dan genoeg voor de flauwe aanvraag. De tarwe kostte weder tien stuivers het schepel, en andere koopwaren werden in verhouding betaald. De marktprijzen waren veel lager dan in Holland en Engeland.

Aan den anderen kant nam de welvaart der Republiek met snelheid toe. Ondanks den oorlog, die een vierde van een eeuw onophoudelijk gewoed had, nam de bevolking toe, stegen de goederen snel in waarde, en nam de vraag naar arbeid hand over hand toe. Hongersnood kon onmogelijk een staat teisteren, die over den oceaan gebod. In Holland en Zeeland groeide geen koren, maar de havens waren daar de korenschuur der wereld. De visscherijen waren eene bron van rijkdom, die de beroemde zilvermijnen van Potosi, waarmede de handelswereld toen worstelde, bijna evenaarde. Hun handelsverkeer met de oostersche natiën was verbazend. In één maand liepen achthonderd schepen de havens uit, alleen voor de Oostzee bestemd. Er was ook geen de minste twijfel aan - en die omstandigheid was eene bron van voortdurende klachten en menigvuldige krachtelooze verordeningen - dat de afvallige gewesten een zeer voordeeligen handel dreven met Spanje en de spaansche bezittingen, ondanks hunnen opstand en krijg. De mijnen van Peru en Mexico waren voor de Hollanders en Zeeuwen even vruchtbaar als voor de Spanjaarden zelven. De oorlog voorzag in de oorlogskosten; honderd groote fregatten kruisten bestendig langs de kusten, om den meer en meer toenemenden handel te beschermen, en de Staten onderhielden een leger van twintigduizend voetknechten en tweeduizend ruiters te land. Er waren op dat oogenblik meer schepen en matrozen in Holland en Zeeland, dan in het gansche gebied van Engeland⁽¹⁾.

De zeehavens namen dus evenzeer in bloei toe als de landsteden. De lakenbereiding en het tapijt- en borduurwerk van Gelderland, Friesland en Overijssel werden zoo vermaard, als die van Doornik, Yperen, Brussel en Valencijn waren geweest. Groot was het aantal uitgewekenen, die uit de gehoorzame Nederlanden en uit andere landen daarheen stroomden. Het viel moeilijk om in de voornaamste steden woningen te krijgen; nieuwe huizen, nieuwe straten, nieuwe steden verrezen met den

(1) Zes jaren later werd door de amsterdamsche overheid in een brief aan de Staten-Generaal verzekerd, 'dat niemand betwijfelen kon, dat, wat koopvaardischepen en het bedrag van tongeld betrof, de Provinciën Engeland zoover te boven gingen, dat *daaromtrent moeilijk eenige vergelijking kon gemaakt worden*,' enz. Koopvaardischepen in Nederland Ao 1593. Brief van Burgemeesteren en Raden der stad Amsterdam aan de Staten-Generaal.' (Haagsch Archief, MS.)

dag. De provincie Holland alleen bracht voor oorlogskosten geregeld twee miljoen gulden op, behalve menigvuldige buitengewone belastingen voor hetzelfde doel; en toch scheen de last, het krachtvolle jeugdige Gemeenebest op de schouderen gelegd, daaraan slechts nieuwe veerkracht bij te zetten. ‘De nakomelingen zullen dit gelooven,’ zegt een geschiedschrijver uit dien tijd, ‘als zij de vestingwerken, toen in de steden aangelegd, de kostbare en prachtige gebouwen, de havens en dokken, de vergrooing en verbetering der steden aanschouwen; *De oorlog was een groote zegen* voor de inwoners⁽¹⁾.’

Een zoo voorspoedig Gemeenebest als dit mocht men niet lichtzinnig weg werpen. Er is geen twijfel aan, dat een aanzienlijke meerderheid van de ingezetenen en van de Staten, die het volk vertegenwoordigden, een verbond met Engeland vurig wenschte. Leicester was in de gunst des volks gedaald, maar Elizabeth werd aangebeden, en er was niets onredelijks in het verlangen dat de Vereenigde Gewesten koesterden, om, met behoud van hunne oude instellingen, hunne hulde over te brengen op de engelsche Koningin.

Doch de engelsche Koningin kon niet besluiten dien stap te doen. Hoewel de onvermijdelijke ontkenning van het groote treurspel - de terechtstelling der schotsche Koningin - snel zou volgen, waardoor de vrede met Filips onmogelijk werd, dacht Elizabeth gedurende het jaar 1587 ernstig aan vrede. Dit zal later duidelijk worden gemaakt door een overzicht der geheime briefwisseling van het hof. Haar schranderste raadslieden keurden haar gedrag af, kwamen er tegen op en werden dikwijls overbluft, ofschoon nooit overtuigd; want de heerschzuchtige vorstin wilde steeds haren zin hebben.

De Staten-Generaal wilden van geen vrede met Spanje hooren. Het volk evenmin. Allen wisten, dat de vrede met Spanje de opkomst van een bloeiend Gemeentebest met zich bracht, met vrijheid van godsdienst, grondwettige instellingen en een zelfstandige regeering, en dat het anders ten prooi zou zijn aan inquisitie en dwinglandij. Het denkbeeld, dat Filips zich op het punt van godsdienst tot de minste inwilliging zou laten vinden, was belachelijk. De onderworpen gewesten hielden den overigen steeds een spiegel voor oogen, waarin zij konden zien, wat er van hen worden zou indien ook zij tot gehoorzaamheid terugkeerden. En nooit werd door een eerlijk raadsman van Koningin Elizabeth in de Nederlanden, hetzij Engelschman of Hollander, beweerd, dat het denkbeeld van een vredesonderhandeling door de Staten of het volk kon geduld worden. En toch kan de geheele staatkunde der Koningin in den loop van het jaar 1587 saam-

(1) VAN METEREN, XIV, 253.

gevat worden in een enkel woord - vrede: vrede voor de Nederland, vrede voor haar zelve, met haar onverzoenlijksten vijand.

In Frankrijk zullen wij, gedurende ditzelfde jaar van verwachting, het lange voorspel van het ontzettende en gedenkwaardige jaar 1588 langzaam zien afloopen; en denzelfden strijd tusschen de drie Hendrikken en hunne aanhangers zien voortzetten. Wij zullen den misleiden, ellendigen Valois om zijne overwinningen hooren jammeren, en zich verheugen over zijne nederlagen; terwijl hij, gedwongen tot een nietig verbond met zijn doodvijand, het harnas aangordt tegen zijn eenigen beschermer, den waren kampvechter des rijks, en vruchteloos de strikken zoekt te ontkomen, die zijn eigen moeder en zijn eigen staatssecretaris, verbonden met zijne machtigste vijanden, hem hebben gespannen. Wij zullen zien hoe Mucio de eene hand met geveinsde vriendschap aan den Koning toesteekt, en de andere achterwaarts uitstrekt om de beurs te grijpen met 300 000 kronen, die hem wordt aangeboden om de gruwelijke aanslagen van zijn medesamengezworene tegen hun gemeenschappelijk slachtoffer te helpen uitvoeren; en hoe de Bearnees, altijd met gevelde lans, zegevierend over zijn tegenstander, van de vruchten der overwinning beroofd, zich zelve verklaart voor den trouwen ridder der engelsche Koningin, ofschoon hij met hare karigheid den spot drijft; wij zien hem steeds in den zadel, zegevierend, maar arm als een bedelaar, verliefd, opgeruimd, en altijd zeker dat hij de Guises en Filips, Parma en den Paus te slim af zal zijn.

En in Spanje kunnen wij over den schouder van den Koning heen gluren, als hij in zijn heiligste plaats van afzondering aan zijn schrijftafel zit; en wij zullen zien, hoe al zijn staatsverrichtingen in het jaar 1587 in deze drie woorden kunnen worden begrepen: inval in Engeland. Zoo oprecht en vurig als Elizabeth naar vrede verlangde met Filips, zoo oprecht verlangde Filips oorlog met Engeland, en de onttroning en den ondergang der Koningin. Bij dit groote plan moesten alle andere plannen achterstaan, en hoofdzakelijk ten gevolge van dit besluit, hadden de leicesterschen en de Staten Generaal in de Republiek tijd genoeg om hunne binnenlandsche geschillen geheel en al uit te maken.

Dertiende hoofdstuk.

Oldenbarnevelt's invloed in de Nederlanden. - Leicester deelt niet meer in de volksgunst. - Kuiperijen van Leicester's dienaars. - Zijn secretaris klapt uit de school. - De nadeelige gevolgen hiervan. - Het krakeel van Norris en Hohenlohe. - Tusschenkomst van den graaf. - Zijn wrok tegen Norris neemt toe. - Inneming van Deventer. - Stanley wordt tot bevelhebber dier stad benoemd. - York en Stanley. - Leicester's geheime berichten. - Wilkes zegt Stanley de waarheid. - Stanley's onbeschoftheid en dubbelzinnig gedrag. - Nadeelige geruchten over hem en York. - Dubbelhartigheid van York. - Stanley's gastmaal te Deventer. - Hij geeft de stad over aan Tassis. - Voorwaarden van den koop. - Stanley's armzalige verdediging van zijn gedrag. - Verdere lotgevallen en uiteinde van Stanley en York. - Gelderland aan Parma verraden. - Het verraad maakt de Engelschen gehaat. - Ellendige toestand van het engelsche krijgsvolk. - Eerlijkheid en dapperheid van Wilkes. - Verontwaardiging in de vergadering der Staten.

Leicester had bij zijn vertrek de regeering niet nedergelegd. Zij was voorloopig, zooals reeds gemeld is, overgedragen op den Raad van State. In dit lichaam, dat uit achttien personen bestond, die in den beginne door den graaf waren gekozen uit eene voordracht der Staten, waren verscheidene leden den landvoogd toegedaan, anderen waren hevig tegen hem gekant. De Staten van Holland, die de handelingen der Staten-Generaal hoofdzakelijk bestuurden, stonden onder den invloed van Buys en Oldenbarnevelt. De jeugdige Maurits van Nassau, negentien jaren oud, was stadhouder van Holland en Zeeland. Hij had een blozende kleur, blond haar, een volbloedig, galachtig gestel; hij was achterhoudend, bedaard, nadenkend, leergierig, met een buitengewone zelfbeheersching begaafd; en hij verdiende, meer nog dan zijn vader, den bijnaam van ‘de Zwijger.’ ‘Graaf Maurits spreekt slechts weinig; maar ik kan niet zeggen wat hij

denkt,' schreef Leicester's voornaamste spion⁽¹⁾. Met wiskunde, vestingbouw en krijgswetenschap hield hij zich dagelijks bezig. 'Het rijsje moest een boom worden,' en ondertusschen rustte zich de jongeling toe voor de grootsche taak, die hij wist dat hem wachtte. Hij bestudeerde de werken en de stoute plannen van Stevin, bouwde van houten blokjes vestingen en rangschikte groote legers van tinnen soldaten op tallooze wijzen. Toch kon men nauwelijks vermoeden, dat hij de kiemen van een groot krijgsbevelhebber in zich droeg. 'Graaf Maurits heeft weinig lust om den oorlog te volgen,' zeide iemand, die zich verbeeldde een scherp opmerker te zijn. 'En hoewel men onderstellen zou, dat hij, wegens zijn geboorte en rang, naar het opperbevel bij het leger zou staan *ziet men dat er geen kans op is, dat men hem met andere bevelhebbers zou kunnen vergelijken*'⁽²⁾. Als een bescheiden jonkman, die zijn tijd afwachtte - doch die zijn best deed om, te velde zoowel als in het kabinet, te leeren - had hij reeds onder leiding van een waaghals op het slagveld als Hohenlo en van een diepzinnig staatsman als Oldenbarnevelt veel grondige praktische kennis opgedaan. Want toen was Oldenbarnevelt de leermeester, haast de beschermer van Maurits op het gebied der staatkunde; en Maurits, ambtshalve het hoofd der hollandsche partij, de verklaarde tegenstander van het democratisch-calvinistische stelsel. Het is niet noodig, nu reeds op de wisselingen, die de tijd zou aanbrengen, te wijzen. Ondertusschen zou het misschien binnen kort blijken, of hij al dan niet gezind was den oorlog te volgen. Over zijn verstandig en waardig gedrag was er nagenoeg slechts ééne stem. 'Graaf Maurits gedraagt zich tot nog toe zeer verstandig,' schreef iemand die niet van hem hield aan Leicester, die hem nog minder lijden mocht. 'Hij komt dagelijks in den raad, gaat noch met graaf Hollock, noch met iemand van de anderen om, en drinkt zich nooit met iemand van hen een roes, zoo als zij dagelijks onder elkander doen'⁽³⁾.

Nergens kon Maurits dan ook meer voordeel uit den omgang met Hohenlo trekken, dan op het slagveld. In de winterkwartieren was die woelzieke krijgsoverste, die, al was hij een stout drinker, geen minder stout vechter was, juist niet de beste Mentor voor een jongeling, wien het lot bestemde tot hoofd van een vrij gemeenebest. Zoodra de veldtochten ten einde waren - indien zij ooit ten einde konden geraken - was de graaf met zijne

(1) Otheman aan Leicester. (Britsch. Museum. GALBA, C. XI. 216. 1 Febr. 1587, MS.)

(2) Project for the Government of the Provinces. (*Cabala*, p. 23.)

(3) Otheman aan Leicester, 7 en 16 Jan. 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. XI. 72. 99. MSS.)

landslieden maar al te geneigd om zich over te geven aan die geduchte drinkgelagen, die hun natie in die eeuw bijzonder kenmerkten.

‘Sedert het vertrek van Uwe Excellentie,’ schreef Leicester's secretaris, ‘hebben de hollandsche graven niets gedaan dan dansen en drinken, tot droefheid van al het volk, dat voorziet, dat daar niets goeds van komen kan. Vooral graaf Hollock, die veertien dagen achtereen niet nuchter geweest is.’

Leicester had den tegenzin van de Staten Generaal en van al de voornaamste staatslieden en krijgsbevelhebbers op zich geladen; en toch, op datzelfde oogenblik, had hij zijne grondbezittingen in Engeland zeer bezwaard om aan geld te komen voor de zaak der Nederlanden. Dertigduizend pond sterling had hij - volgens zijne eigene opgaaf - reeds uitgegeven, en wilde de Koningin hem de middelen niet voorschieten om zijn beleeningen af te lossen, dan moesten zijne uitgestrekte goederen in het openbaar aan den meestbiedende worden verkocht⁽¹⁾. Doch van de Koningin, niet van de Staten-Generaal, had hij het geld te vorderen: want de graaf had die sommen voorgeschooten als een gedeelte van de kosten, die de Koningin te dragen had. Vijfhonderdzestig duizend pond sterling bedroegen de oorlogskosten, in het jaar dat de engelsche landvoogd het bewind had gevoerd, en van die som had Engeland maar honderdveertig duizend betaald⁽²⁾. Voor een gedeelte van die som hadden de Staten, boven en behalve hunne maandelijksche bijdragen, geld opgenomen; en zij wenschten vurig op dat oogenblik bovendien nog vijftigduizend pond van Elizabeth te leenen, eene gunst, die Elizabeth vast besloten had niet in te willigen. Schrik voor de uitgaven, waarin de nederlandsche oorlog haar dompelde, deed de engelsche Vorstin zoo sterk naar vrede verlangen en vervulde Walsingham met de pijnlijkste voorgevoelens.

Leicester miste, ondanks zijne goede hoedanigheden, de gaaf, die voor iemand op zijn standpunt zoo hoogst noodig was, om zich vrienden te maken. Niemand maakte zich ooit zoo vele

- (1) Lijst der hypotheeken van graaf Leicester, om zich het geld te verschaffen dat hij tot Harer Majesteits dienst in de Nederlanden heeft uitgegeven. (*State Paper Office MS. 1587.*) Er rustten vijf verschillende hypotheeken op goederen en vaste bezittingen van den graaf in Engeland, die gezamenlijk 18 000 pond bedroegen. ‘Al de bovenstaande hypotheeken kunnen niet worden afgelost, dan door oogenblikkelijke betaling der schulden. Boven en behalve het genoemde, is zijne lordschap nog een oneindig groote som schuldig voor de uitgaven, die hij in deze betrekking heeft gedaan.’
- (2) Wilkes aan Walsingham, 12 Jan. 1587, en aan Burghley, van dezelfde dagteekening. (*State Paper Office MSS.*)

vijanden. Hij haatte menigeen en werd daarvoor ook op zijne beurt, zoo oprecht als slechts weinigen beschoren was, gehaat. Hij was heerschzuchtig, onbescheiden, opvliegend; hij kon geen gelijken dulden; hij bezat bovendien het noodlottig gebrek van gaarne het oor te leenen aan de vleierij van hen, die onder hem stonden. Behendige gelukzoekers bewierookten hem als een god, en gebruikten hem als een werktuig. En thans had hij Hohenlo, Buys en Oldenbarnevelt doodelijk beleedigd, terwijl hij sir John Norris haatte met een allerhartstochtelijken haat. Wilkes, de engelsche afgezant, was ook reeds een bijzonder voorwerp van zijn afkeer geworden. De onverbloemde berichten, door den stijven raadsheer opgezonden omtrent de uitgaven in het afgeloopen jaar en omtrent de verschillende misslagen, die er waren begaan, hadden Leicester met zulk een fellen wrok vervuld, dat de vrienden van Wilkes voor zijn leven sidderden⁽¹⁾;

- (1) ‘Algemeen loopt hier het gerucht,’ schreef Henry Smith aan zijn schoonbroeder Wilkes, ‘dat lord Leicester een allerhevigst misnoegen tegen u zou hebben opgevat; zoo zelfs, zegt men, dat hij verklaard heeft, zich op u te willen wreken; en om u des te meer vijanden op den hals te halen, zou hij den lord schatmeester en den secretaris Davison eenige voor hen beleedigende uitdrukkingen hebben overgebracht (die ik niet herhalen wil), die gij u in uw laatste onderhoud met hem zoudt hebben laten ontvallen. Voorts hebben enkele der secretarissen van dien heer zich laten verluiden, dat het voor u het verstandigst zou wezen, hier nooit terug te komen, en ook dat, indien hun heer in last kreeg om weder derwaarts te gaan, het er dan voor u niet langer uit te houden zou zijn. Toen dit een en ander uwen vrienden ter oore kwam, heeft het groote bezorgdheid en droefheid opgewekt bij allen die u liefhebben, dat de geweldige macht en invloed van dezen man, als hij het op u voorzien heeft, u in lijden zouden brengen; terwijl er niemand is om voor u in de bres te springen.’ Smith aan Wilkes, 26 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Wilkes schreef onmiddellijk aan lord Burghley, en loochende met verontwaardiging, dat hij ooit oneerbiedig of beleedigend van hem gesproken zou hebben, zooals Leicester hem op zulk eene lage wijze had toegedicht.

‘Ik verzeker uwe lordschap kortaf,’ zeide hij, ‘wat ik met eenen eed op het Evangelie, bevestigen wil, dat ik hierin zoo valsch en hatelijk beschuldigd ben, als ooit een ongelukkig man ondervinden moest; en na deze betuiging loochen ik volstrekt, dat ik mylord ooit gewaarschuwd zou hebben om voor uwe lordschap of voor eenig raadsheer van uwe partij op zijne hoede te zijn, en dat ik ooit tegenover hem, of welk levend schepsel ook, eenige lage, onhoffelijke, gemeene of onbehoorlijke uitdrukking ten aanzien van uwe lordschap zou gebezigd hebben. Ik verlaat mij op wat gij van mijn gedrag hebt kunnen opmerken, in het twaalfstal jaren dat ik Hare Majesteit onder uw oogen heb gediend, in welken tijd gij nooit gezien zult hebben, dat ik onverstandig genoeg was om van mannen, die eenen rang bekleedden als uwe lordschap, oneerbiedig te spreken. Ik vertrouw, dat gij mij niet voor zoo dwaas houdt om door zulk een lichtzinnigheid mij den haat van zulke groote heeren op den hals te halen, en mijzelven moedwillig in het verderf te storten. Ik dank God, dat ik nooit zoo onverstandig ben geweest; en ik zou zonder snoeven mogen zeggen, dat er nooit iemand van mijn stand aan het Hof verkeerde, die bij groot en klein meer gezien was dan ik, vóór dat ik deze verwenschte en rampspoedige reis ondernam, die, wat ik uwe lordschap van het begin af aan gezegd heb, naar ik vrees de oorzaak van mijn ondergang zal zijn. Het liefdede u toen mij den raad te geven, dat ik Hare Majesteit getrouw zou dienen en verder op God bouwen. Uwe lordschap kent de luimen en het karakter van mijne machtige tegenpartij beter dan ik, en kan er dus beter over oordeelen: die kennis moge, bij eenig nadenken, voor mij pleiten, evenals de onwaarschijnlijkheid, dat ik, zonder eenige reden tot ergernis, terwijl gij steeds gunstig voor mij gestemd zijt geweest, en zonder gek te zijn of mij ooit te voren op die wijze vergeten te hebben, op eens zulk een groot vijand van mijzelven zou worden, om mij door een dergelijke onbedachtzaamheid bij uwe lordschap in ongenade te brengen. - Uwe lordschap heeft in deze zaak uwer waardig gehandeld, door mij niet kortaf te veroordeelen, zonder mij vooraf te hooren. - - Indien mijne tegenpartij even laag in rang stond als ik, twijfel

vriendschap tusschen den landvoogd en graaf Maurits was onmogelijk geworden; wat Willoughby en sir William Pelham betreft, die waren beiden vriendschappelijk jegens Leicester gezind; maar Willoughby was een uitstekend ruiterverste, die alle staatkunde verfoeide en in de Nederlanden enkel belang stelde daar zij het beste slagveld van Europa waren; en de oude veldmaarschalk - de eenige man, dien Leicester ooit liefhad - begon in krachten af te nemen, ging diep onder schulden gebukt en bezat of wenschte slechts geringen invloed op de algemeene zaken.

Behalve Deventer in Utrecht dus, op wien zich de graaf gedurende zijne afwezigheid hoofdzakelijk verliet, was er niemand die hem krachtig ondersteunde, behalve twee of drie leden van den staatsraad. 'Mevrouw Meetkerke zond u een roos van eene bijzondere soort, waarom gij haar hadt gevraagd,' schreef zijn berichtgever, 'en verzoekt u over al wat zij in haren tuin, of waar elders ook, bezit, naar believen te beschikken. De heeren Meetkerke, Brederode en Dorius wenschen uwe terugkomst van ganscher harte. Van de overigen kan ik hetzelfde niet zeggen, maar ik wil geen eed op het tegendeel doen. Maar de heer Barnevelt is geen groot vriend van u; hierover kan ik ditmaal echter niet meer schrijven⁽¹⁾.' In den Raad van achttien leden, was drie zeker al een zeer gering getal, te geringer nog, omdat al de voornaamste staatslieden des lands in openbare vijandschap verkeerden met den landvoogd. En dus moest de graaf, in dit hoogst gewichtig en hachelijk tijdperk, zich geheel verlaten op

ik niet of ik zou hem met Gods genade en hulp met de wapenen in de hand mijne onschuld bewijzen.' Wilkes aan Burghley, 17 Febr. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Zoo blijkt het, dat het gedrag van den lord schatmeester jegens den raadsheer, die van hem den raad ontvangen had om 'Hare Majesteit getrouw te dienen, en verder op God te bouwen,' even rechtschapen was, als dat van Leicester laaghartig.

(1) Otheman aan Leicester, 16 Jan. 1587. (Het aangehaalde MS.)

den geslepen en gevaarlijken Deventer en op twee minderen, den ‘kerel Junius⁽¹⁾’ en iemand, wiens naam onbekend is, door Hohenlo beschreven als een ‘lange, magere Engelschman, met een kleinen zwarten baard⁽²⁾.’ De landaard van dezen mageren persoon schijnt echter eenigszins twijfelachtig te zijn; hij noemde zich Otheman, gaf zich voor een Franschman uit, had lang in Engeland gewoond en schreef zeer vloeiend en prettig zoowel in het Fransch als in het Engelsch; zijn eigenlijke naam, zeide men, was Robert Dale⁽³⁾.

Voor den vertegenwoordiger der Koningin van Engeland was het niet de beste staatkunde, om zich op zulke raadslieden te verlaten op een oogenblik dat de verhouding tusschen Holland en Engeland zoo gespannen was en dat de veiligheid, het bestaan bijna, der twee Staten er van afhing dat zij in volkomen eendracht handelden. ‘Overijssel, Utrecht, Friesland en Gelderland zijn overeengekomen om Hare Majesteit op nieuw de heerschappij aan te bieden,’ zeide Leicester. ‘Van hunne liefde en goede gezindheid kan ik een beter verslag doen, dan van die van Holland⁽⁴⁾.’ De engelsche regeering achtte het zeer wenschelijk, die groote plechtigheid andermaal voor het oog der wereld te doen plaats hebben, welk eindbesluit Hare Majesteit ook in zulk eene gewichtige zaak mocht nemen. Het scheen gepast dat opnieuw een gezantschap naar Engeland vertrok, ten einde met Elizabeth in overleg te treden; doch niet zonder veel aarzelen ging men tot dien stap over, en groot was de verontwaardiging van den graaf daarover. De tegenstand kwam natuurlijk van den kant der Oldenbarneveltsche partij. ‘Zij maken geen groote haast met het aanbieden der heerschappij,’ zeide Wilkes. ‘Eerst zagen sommige steden van Holland er zwaarigheid in, en nu zegt men dat Zeeland er niet toe besluiten kan⁽⁵⁾.’

(1) Zoo als Hohenlo hem gewoonlijk noemde. Zie BOR, III, XXIII, 28.

(2) BOR, t.a. pl. Het laatst aangehaalde MS.

(3) Towler aan Burghley, 7 Oct. 1589, in MURDIN'S *State Papers*, p. 639.

(4) Aanspraak van Leicester tot de afgevaardigden der Staten-Generaal, even voor zijn vertrek, Nov. 1586. (*State Paper Office MS.*)

‘De stad Utrecht,’ zeide Wilkes eenige weken later, ‘verschilt van de overige op het punt der opperheerschappij, welke zij, naar het schijnt de stad die Hare Majesteit het meest is toegedaan, haar denkt op te dragen *zoals Karel de Vijfde die bezat*, alleen met voorbehoud van hare voornaamste privilegiën en godsdienstvrijheid; hetgeen de overige niet voornemens zijn te doen, voor zooveel ik merken kan, daar zij van plan zijn de opperheerschappij *met vele zonderlinge voorwaarden* te bezwaren. Ik zou gaarne de meening van uwe edelheid willen vernemen, wat Hare Majesteit nu voornemens is, om mijn gedrag daar des te beter naar te kunnen regelen.’ Wilkes aan Walsingham, 19 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(5) Wilkes aan Leicester, 24 Dec. 1586 (*State Paper Office MS.*)

De aard en de oorzaken van den tegenstand, door Oldenbarnevelt en de Staten geboden, zijn reeds voldoende toegelicht. Buys, razend over zijne lange en onrechtvaardige gevangenschap, was kort te voren op uitdrukkelijk verlangen van Hohenlo ontslagen en die woelzieke krijgsoverste, de leider van de duitsche en hollandsche grooten, zooals de graven van Meurs en van Eberstein, en die zelfs op Maurits en zijn neef graaf Willem Lodewijk veel invloed uitoefende, werd op zijn beurt door Oldenbarnevelt beheerscht. Het zou zelfs toen nog Leicester's macht te boven zijn gegaan, de geheele partij met zich te verzoenen. Het was hoogst wenschelijk, dat hij dit deed; want niet één der Gewesten, waar hij zich beroemen kon dat zijne kracht gelegen was, kon beschouwd worden als Engeland ten volle toegedaan te zijn. De graaf van Meurs, een machtig en rijk edelman, stadhouder van Utrecht en Gelderland, begon reeds de hollandsche partij voor te staan, die voor haar gewest aanspraak maakte op gezag over het geheele oude bisdom. Onder deze omstandigheden was er geen bijzonder doorzicht toe noodig, om te begrijpen dat het zaak was, de beste verstandhouding aan te kweeken met de hollandsche en duitsche Graven, en te zorgen dat de breuk niet onheelbaar werd.

En toch, alsof er in dit eene jaar niet reeds genoeg verkeerdheden in het beheer der zaken waren begaan, wist de ongelukkige magere Engelschman met zijn zwarten baard, 's graven voornaamste vertegenwoordiger, toen zijn meester nog nauwelijks den rug gekeerd had, zich den toorn van al de schoone dames in Holland op den hals te halen. Dat dit een geduchte bron van onuitsprekelijke rampen voor de maatschappij en de regeering moest worden, was gemakkelijk te voorspellen.

Even voor het vertrek van den landvoogd, kwam Otheman afscheid van hem nemen en zijne laatste bevelen ontvangen. Hij vond Leicester aan het schaakbord met sir Francis Drake.

‘Ik laat u hier achter, goede Otheman,’ zeide de graaf, ‘doch zoodra ik weg ben, weet ik, dat niemand u meer met goede oogen zal aanzien.’

‘Uwe Excellentie is geen leugenprofeet geweest,’ schreef de secretaris eenige weken later; ‘want, beste lord, nooit verkeerde er iemand in grooter levensgevaar dan ik. Ik ben te Delft van huis tot huis nagejaagd, en werd vervolgens vier of vijf uren lang in mijn logement belegerd alsof ik de grootste dief, moordenaar of landsverrader was.’

En waarom was de ongelukkige Otheman zoo tot in zijn leger vervolgd? omdat hij had goedgevonden zich schuldig te maken aan *scandalum magnatum* (kwaadspreken van grooten), waardoor hij al de aanzienlijke edelen, bij wier vriendschap de engelsche partij het hoogste belang had, tegen zich in het harnas had gejaagd.

Er waren praatjes in omloop over de prinses van Chimay en zekeren Calvart, die bij haar in huis woonde, ofschoon al hare beste vrienden haar hier tegen hadden gewaarschuwd. Eens klaagde zij bitter tegen Otheman over de boosaardigheid der wereld. ‘Ik betuig u,’ zeide zij, ‘dat ik de ongelukkigste vrouw ter wereld ben, omdat mijn goede naam zoo in opspraak komt.’

Daarop zeide Otheman, om haar te troosten: ‘Uwe Hoogheid weet, dat men zulke dingen iedereen nageeft. Ik hoor waarlijk dagelijks praatjes genoeg over heeren en dames, koninginnen en prinsessen. Gij behoeft u zoo iets volstrekt niet aan te trekken, daar het bekend is hoe eerwaardig uw levenswandel steeds was, zoo als het eene echt Christelijke dame past. Uwe Hoogheid is niet de eenige, van wie er praatjes in omloop zijn.’

De prinses luisterde met aandacht.

‘*Denk aan de verhalen over de Koningin van Engeland en lord Leicester!*’⁽¹⁾ zeide Otheman, met overgrooten tact. ‘Niemand is schootvrij voor booze tongen; maar brave en godvruchtige menschen geven om zulke dwaasheden niets. Hoeveel kwaad hoort men bij voorbeeld niet van *de Gravin van Meurs* spreken!’

De prinses scheen met klimmende belangstelling te luisteren, en zelfs opgewonden te worden; en de behendige Otheman vertrok, nadat hij zoo, naar hij zich verbeeldde, haar ergernis met goed gevolg bestreden had, om met mevrouw van Meetkerke, die Leicester de roos uit haren tuin gezonden had, nog een onschuldig woordje over de prinses en de gravin te wisselen.

Doch nauwelijks was hij weg, of Hare Hoogheid begaf zich naar de gravin van Meurs, ‘een bijzonder verstandige en goed ter faam staande, deftige edelvrouw’⁽²⁾, en verhaalde haar en haren gemaal, met wel wat overdrijving, dat die leelijke Engelschman, die secretaris van den gehaten Leicester, zoo even bij haar was geweest, en de gravin op de gemeenste en verfoeilijkste wijs belasterd had. Hij had bovendien, verklaarde zij, ‘zeer booze taal uitgeslagen omtrent alle dames in het land’⁽³⁾. Wat haar betrof, verklaarde de prinses dat zij besloten was hem oogenblikkelijk te doen vermoorden; de graaf van Meurs was geheel van hetzelfde gevoelen, en verlangde niets liever dan een van zijn scherprechters te mogen zijn. Toen de praatzuchtige secretaris nu den eersten Zondag den besten naar Delft was gekomen om er de fransche preek te hooren, verscheen er een

(1) Otheman aan Leicester, 12 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*) - *totidem verbis*. Het is vrij vermakelijk, in een brief van den secretaris aan Leicester zelven, deze toespelingen te vinden op ‘Koningin Elizabeth.’

(2) Leicester aan Walsingham bij BRUCE, p. 217.

(3) Otheman, in het bovenaangehaalde MS.

aanzienlijk gezelschap, bestaande uit Meurs, Willem Lodewijk van Nassau, graaf Eberstein en andere heeren, in die stad, waar zij de hand aan den schuldige sloegen en hem voor de prinses van Chimay brachten. Daar geperst om zijne aantijgingen te staven, gaf hij, geheel van zijn stuk gebracht, de namen op van verscheidene engelsche krijgsbevelhebbers, die hij meende dat zich toen in Engeland bevonden; ‘want als ik de geheele zaak geloochend had,’ zeide hij, ‘zouden zij het mij hebben heeten liegen, en hunne kwaadwilligheid op mij hebben gekoeld.’ Hierop kwamen zij tot bedaren en stelden hunnen gevangene op vrije voeten; doch den volgenden dag randden zij hem andermaal aan, spoorden hem na van huis tot huis, door de geheele stad Delft, en joegen hem eindelijk in den kelder van zijn eigen verblijf, waar zij hem verscheidene uren belegerd hielden. Door tusschenkomst van Wilkes en het gezag van den Raad van State, dien het hem gelukt was van zijn hachelijken toestand kennis te geven, werd hij, om zijn eigen woorden te bezigen, ‘wonderbaar behouden,’ ofschoon hij nog dagelijks in levensgevaar bleef verkeerden. ‘Ik bid God, mij in het vervolg voor den toorn eener vrouw te bewaren,’ riep hij uit, ‘*quia non est ira supra iram mulieris.*’

Hij werd onmiddellijk door den Raad verhoord, en het gelukte hem zich tot genoegden zijner vrienden te zuiveren en te rechtvaardigen. Naderhand trokken de leden van den Raad, al de predikanten en de fijnen en de geheele leidsche hoogeschool partij voor hem. Doch men voelde wel, dat de slag en de beleediging tegen den engelschen landvoogd en de engelsche natie gericht waren.

‘Al uwe vrienden zien in,’ zeide Otheman, ‘dat men hiermede niet zoozeer mij, als wel Uwe Excellentie smaad heeft willen aandoen. De hollandsche graven hebben zoo tot mij gesproken, en tegen alle wetten, gebruiken en rede in zulk een geweld tegen mij gepleegd, dat Uwe Excellentie er verbaasd van zal staan⁽¹⁾.’

Nu was de prinses van Chimay niet alleen eene dame van hoogen rang, maar een oprecht en voorbeeldig lid der calvinistische Kerk, en als zoodanig helde zij over tot de leicestersche partij. Zij was de nicht van den graaf van Megen, een der kwalijk beraden trawanten van Filips II in het lange treurspel van de nederlandsche onafhankelijkheid, en de weduwe van Lancelot van Berlaymont. De graaf van Meurs was stadhouder van Utrecht, en tot op dit tijdstip lang geen warm voorstander

(1) Otheman aan Leicester, 1 Febr. 1587. (Britsch Museum, GALBA, C. XI, 216. MS.)

der hollandsche partij⁽¹⁾; doch voortaan viel hij de engelsche partij geheel af, trok ééne lijn met Hohenlo, kwam onder den invloed van Oldenbarnevelt, en deed zijn best om de stad Utrecht uit de handen der engelsche partij te rukken. Dit was de uitwerking het onschuldig gebabbel van den secretaris.

‘Ik hield den graaf van Meurs en zijne vrouw voor beter vrienden van Uwe Excellentie, dan ik nu merk dat het geval is,’ zeide Otheman naderhand. ‘Maar hij belastert de Engelschen op allerlei wijzen; zoo zegt hij dat zij geen soldaten zijn, dat zij dit land geen goed doen, en dat de Engelschen die te Arnhem liggen voornemens zijn, de stad aan den vijand te verkoopen en te verraden.’

Doch de ergerlijke twist tusschen Hohenlo en Edward Norris had Leicester meer kwaad gedaan, dan al wat er overigens in dat jaar gebeurd was, daar het gevolg er van was geweest, dat beide partijen zich tegen hem keerden. Evenwel was de graaf oorspronkelijk het minst van allen geneigd om het gebeurde te laken. Wij hebben gezien, dat sir Philip Sidney de uitdaging van Norris aan Hohenlo had overgebracht, zeer kort nadat de hoon gepleegd was. De graaf had beloofd hem voldoening te geven, maar was intusschen bij den aanval op de schans van Zutphen hoogst gevaarlijk gekwetst. Naderhand deed Leicester zijn best om Edward Norris op afgelegene plaatsen werk te verschaffen; want hij besepte zeer goed, dat Hohenlo, als luitenant-generaal en rijksgraaf, zich gekrenkt zou achten door de uitdaging van een eenvoudig engelsch kapitein, hoe grof hij hem ook beleedigd mocht hebben. De landvoogd wist daarom de Koningin te bewegen om den jongen man naar Engeland terug te roepen, en noodigde hem uit - hoe hartgrondig hij ook zijn gansche geslacht verfoeide - om hem bij zijn vertrek naar dat land te vergezellen.

De kapitein raadpleegde daarop zijn broeder John ten aanzien van het hangend geschil met Hohenlo. Zijn broeder was van meening, dat hij den graaf aan zijne belofte moest houden, doch vooraf lord Leicester om vergunning vragen.

Eene week dus voor het vertrek van den landvoogd verscheen Edward Norris op een ochtend in de eetzaal. Hij vond den

(1) Integendeel, hoewel Hohenlo zijn best had gedaan om hem er voor te winnen, door eens veertien dagen lang hoogst gemoedelijk met hem te drinken, had zijn vrouw, onder wier bevelen hij stond, afkeer van de duitsche partij, en groote genegenheid voor die van Leicester laten blijken. ‘De gravin zeide mij gisteren nog,’ had Otheman slechts weinig dagen te voren geschreven, ‘dat haar man zoo dwaas niet was om iemand te betrouwen, die hem zoo dikwijls om de tuin had geleid; en dat *zij nimmer gedooogen zal, dat haar man de partij van Engeland verlaat.*’ Otheman aan Leicester, 16 Jan. 1587, (Britsch Museum. GALBA. C. XI. p. 99 MS.)

graaf in eene vensterbank zitten en begon met te verklaren dat ‘hij de gunst van zijne lordschap kwam inroepen, om zijn goeden naam van alle smet te zuiveren.’

‘Graaf Hollock is nu hersteld,’ ging hij voort, ‘en viert lustig feest en geeft banketten in zijn kwartier, al gaat hij niet uit.’

‘En wat wilt gij dan beginnen?’ vroeg Leicester, ‘daar hij in huis moet blijven?’

‘Het beste zal zijn, dacht ik,’ antwoordde Norris, ‘hem schriftelijk aan zijne belofte te herinneren, dat hij mij op het terrein zou ontmoeten⁽¹⁾.’

‘Aan wien heeft hij die belofte gedaan?’ vroeg de graaf.

‘Aan sir Philip Sidney,’ antwoordde de kapitein.

‘Aan mijn neef Sidney,’ zeide Leicester peinzend; ‘zeer goed; doe wat u het beste toeschijnt. Ik zal voor u doen wat ik kan⁽¹⁾.’

De landvoogd voegde daarbij vele vriendelijke verzekeringen omtrent het belang, dat hij stelde in den goeden naam van den jongen man. Daarna kwam het gesprek op andere onderwerpen, en vervolgens sprak Norris van de groote ongelegenheden, waarin hij sedert kort gekomen was, door den dienst der Staten te verlaten voor een opdracht van zijne lordschap tot het samenstellen eener ruiterbende. Die lichting had hem en zijn vrienden driehonderd pond gekost, ‘waarvoor hij geen enkelen penning schadeloosstelling had kunnen krijgen.’

‘Ik verzoek uwe lordschap borg voor mij te blijven,’ zeide hij, ‘aangezien de geringste kapitein in het gansche land eene even goede bezoldiging geniet als ik.’

‘Ik kan zoo weinig voor u doen, vóór mijn vertrek,’ zeide Leicester; ‘maar bij mijne terugkomst zal ik meer trachten te doen.’

Na dit vriendschappelijk onderhoud bedankte Norris zijne lordschap, nam afscheid, en schreef terstond zijn brief aan graaf Hollock.

Deze gaf in antwoord daarop zijne verbazing te kennen, dat Norris hem ondanks ‘zijne zwakte en ongesteldheid’ dagvaardde, doch verbond zich, hem de gewenschte gelegenheid te geven om met zwaard en dolk te vechten, zoodra hij genoegzaam hersteld zou zijn.

Norris betuigde toen op nieuw zijn dank voor die heusche belofte, en wenschte hem snelle beterschap⁽²⁾.

(1) Edward Norris aan de Lords, 28 Juli 1587. Sir John Norris aan Walsingham, dezelfde dagteekening. (*State Paper Office MS.*)

(1) Edward Norris aan de Lords, 28 Juli 1587. Sir John Norris aan Walsingham, dezelfde dagteekening. (*State Paper Office MS.*)

(2) Edward Norris aan Leicester (de briefwisseling met Hohenlo ingesloten), Nov. 1586, (*State Paper Office MS.*) Vergelijk BRUCE'S *Leycester Corresp* Appendix, 474, 475. Remonstrantie van Graaf Hohenlo aan de Staten-Generaal, 3 Dec. 1587, bij BOR, III. XXIII. 121-129, REYD, V. 80, 81.

De Raad van State, die in Den Haag zitting hield, trok zich echter de zaak dadelijk aan, en verzocht den graaf van Leicester om inlichting. Deze ontbood daarop Norris en zijn broeder sir John, die in zijn slaapvertrek werden toegelaten en uitgenoodigd om de redenen, die hen in de zaak hadden gedreven, op schrift te stellen. Dit verslag werd dan ook opgemaakt en een afschrift van de briefwisseling er bij gevoegd. De graaf nam die papieren aan, en beloofde ‘in den Raad de zaak op de gunstigste wijze voor te stellen⁽¹⁾.’

Zoo inidt het nauwkeurig verhaal, woord voor woord, zoo als het door sir John en Edward Norris gegeven werd in een plechtige memorie aan de Heeren Leden van Harer Majesteits Geheimen Raad, zoowel als aan den Raad van State der Vereenigde Provinciën. Zeer kort daarna vertrok Leicester naar Engeland, terwijl hij Edward Norris medenam.

In weerwil van de beleefde taal, waarin hij de uitdaging aannam, was graaf Hohenlo woedend over den smaad, hem aangedaan. ‘Het was iets,’ zeide hij, ‘waarop in alle andere rijken de doodstraf stond, dat een eenvoudig kapitein zulk eene uitdaging durfde zenden aan iemand van zijn rang, zonder toestemming van het hoogste gezag. Het was duidelijk, voegde hij er bij, ‘dat de engelsche landvoogd de beleediging oogluikend had toegelaten; want Norris had in zijn gezin verkeerd en aan zijne tafel gezeten. Ja, wat meer is, Leicester had hem te Vlissingen tot ridder geslagen, even voor hunne reis naar Engeland⁽²⁾.’

Er schijnt geen gegronde reden te bestaan om over het algemeen de waarheid van het verslag der gebroeders Norris in twijfel te trekken, ofschoon sir John, met het opzettelijke doel om Leicester van verantwoordelijkheid te ontheffen, in der tijd aan Hohenlo en anderen had willen wijsmaken dat de graaf met het voorgevallene niet bekend was geweest⁽³⁾. Het is evenwel zeker dat, zoodra de verontwaardiging van Hohenlo en zijn aanhangers zich tegen Leicester begon te richten, deze terstond in hartstochtelijke en smadelijke taal loochende, dat hij van de bedoelingen van Norris eenige de minste kennis had gedragen.

(1) Edward Norris aan de Lords. John Norris aan Leicester. (de boven aangehaalde MSS). Edward Norris aan Leicester, 21 Nov. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Remonstrantie van Hohenlo hierboven aangehaald. HOOFT, *Vervolgh*, 209.

(3) ‘For all this Is will assure you, that I did always, both to the council, the States, and count Hollock confidently *deny* (waarmede hij bedoelde: *maintain*) that mij Lord knew *not* of it’ Sir John Norris aan Walsingham, in het boven aangehaalde M.S.

De twee ontkenningen vormen hier wel geene bevestiging; maar het is klaar, dat Leicester van deze schrijffout van Norris veel partij trok.

Hij betuigde, dat hij voor de eerste maal van de uitdaging iets vernomen had uit de inlichtingen, die bij den Raad van State waren ingediend.

De twist tusschen Hohenlo en Norris werd naderhand door lord Buckhurst, bij gelegenheid van zijne zending aan de Staten, op uitdrukkelijk verlangen der Koningin vriendschappelijk bijgelegd. Hohenlo en sir John Norris werden zeer goede vrienden, terwijl de vijandschap tusschen hen en Leicester met den dag doodelijker werd. Leicester geraakte buiten zich zelve van woede, zoo dikwijls hij van het gebeurde sprak, en noemde sir John Norris dan meermalen een dwaas, een leugenaar en een lafaard, terwijl hij bovendien zijn broeder, Buckhurst, Wilkes en ieder ander die de partij voor hen opnam, met een stortvloed van scheldwoorden overstelpte; en het is bekend, dat de graaf in het schelden een meester was⁽¹⁾.

‘Hollock zegt, dat ik Edward Norris heb aangezet om de uitdaging te zenden,’ merkte Leicester bij zekere gelegenheid op, ‘waarvan ik, dit betuig ik bij den Heer, zoo onkundig was, als iemand in Engeland. Zijn broeder John kan verklaren, of ik hem niet liet ontbieden, om er hem voor gevangen te doen nemen; doch toen ik de uitdaging las’ (nadat die gezonden was) ‘kon ik niet anders zeggen dan dat zij zeer verstandig gesteld was; en daar ik ook het groote ongelijk in aanmerking nam, dat de graaf hem had aangedaan, liet ik de zaak er bij blijven. Zoozeer ging mij de veiligheid van den graaf ter harte na het krakeel tusschen hem en Norris, dat ik sir John waarschuwde het op hem te zullen verhalen indien 's graven persoon door iemand van zijne betrekkingen of ondergeschikten eenig leed overkwam. Daarom houd ik het er voor, dat het vertelsel is verzonnen door iemand, die veel van een dief of een schelm heeft, wie het ook zijn mag⁽²⁾’.

Dit alles was ongetwijfeld waar, voor zoover het Leicester's eerste pogingen betrof om de gevolgen van den twist te voorkomen, doch ging niet door voor de *tweede briefwisseling* die volgde op het onderhoud in de eetzaal, acht dagen vóór 's graven vertrek naar Engeland. De zaak, die op zich zelve van weinig belang was, zou niet verdienen nu nog zoo uitvoerig besproken

- (1) John Norris aan Walsingham, 14 Maart en 3 Juni 1587. (*State Paper Office MSS.*)
‘Het beste van de zaak is, dat zulke praatjes de gramschap van Mylord tegen mij niet grooter meer kunnen maken,’ zeide sir John; ‘want daar hij toch al beweert dat ik een dwaas en een bloodaard ben, en een struikelblok voor al wat er hier te lande te verrichten is, weet ik niet hoe hij zich nog meer zou kunnen laten opwinden.’
- (2) Leicester aan Buckhurst, 30 April 1587. Dezelfde aan Walsingham, 4 Aug. 1587. (*State Paper Office MSS.*)

te worden, indien zij niet zulke noodlottige gevolgen had na zich gesleept. De woeste haat, waarmede de landvoogd meer en meer ieder aanzienlijk Duitscher, Hollander en Engelschman begon te beschouwen, die in dienst van de Staten stond, ontsprong grootendeels uit de onaangenaamheden, waarin hem deze alledaagsche twist gewikkeld had. Norris, Hohenlo, Wilkes en Buckhurst werden allen bij de Koningin voor lasteraars, verraders en laaghartigen uitgemaakt; en men kan zich gemakkelijk voorstellen, welk een diepen indruk die verguizing moet hebben gemaakt op den geest van Elizabeth⁽¹⁾, die tot den laatsten dag van haar leven ongetwijfeld voor den graaf de innigste genegenheid, waarvoor haar karakter vatbaar was, bleef voeden. Hohenlo en graaf Maurits waren de erkende hoofden van de tegenpartij der Engelschen, en men kan daarnaar beoordeelen, of bij zulk eene verwikkeling eene goede samenwerking tusschen beide landen mogelijk was.

Leicester had sir John Norris altijd gehaat, doch hij wist dat diens moeder bij de Koningin nog steeds in hooge gunst stond, en hij voer daarom des te heviger uit tegen den zoon, hoe moeilijker het hem viel zijn goeden naam geheel en al te vernielen, en hoe feller de ijverzucht hem prikkelde, dat iemand anders dan hij op Hare Majesteit invloed zou uitoefenen. ‘Het verhaal van John Norris over de uitdaging is, zoo waar als God leeft, geheel valsch,’ riep hij uit. ‘Ik verzoek u niet toe te laten dat ik zoo belasterd wordt, maar vooral Hare Majesteit van de onwaarheid dier vertelsels te overtuigen, die anders *door de mooie praatjes van de moeder en de zoetsappige taal van den zoon* misschien slechter gedachten van mij mocht opvatten dan ik verdien’⁽²⁾.

Hij had vast besloten om beide broeders het brandmerk der valschheid op het voorhoofd te drukken; want hij droeg sir John meer dan iemand ter wereld, op Wilkes na, een kwaad hart toe. Bij de Koningin, bij de Heeren van den Geheimen Raad, bij Walsingham en bij Burghley stortte hij voortdurend genoeg

- (1) Bij voorbeeld: ‘de leugens, die lord Buckhurst, sir John Norris en Wilkes met hun boosaardig brein hebben verzonnen en met hun lastertong geuit,’ schreef Leicester aan den Geheimen Raad, ‘raken mijne eer en mijn leven. Ik eisch, als het gebleken zal zijn dat ik van schuld zuiver ben en dat zij mij belasterd hebben, zulk eene vergoeding, als mij rechtens toekomt.’ Leicester aan den Geheimen Raad, 19 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Leicester aan Burghley, 11 Sept. 1587. (*State Paper Office MS.*) De boemoeizieke Otheman schijnt zich in deze zaak ijverig te hebben geweerd: hij zond Leicester afschriften van de brieven, door de gebroeders Norris geschreven, en verklaarde dat hij ‘in 's graven afwezigheid door hen was aangezocht om in deze zaak valsch getuigenis af te leggen, doch dit kortaf had geweigerd.’ Zie het laatst aangehaalde MS.

gal uit, om den goeden naam van wel honderd eerlijke lieden te bezwalken.

‘De verklaring der twee Norrissen ten opzichte van de uitdaging is allervalscht, zoo waar ik een Christen ben,’ schreef hij aan Walsingham. ‘Een dozijn mannen, even goed en sommigen beter dan zij, zijn bereid te getuigen, dat zij er bij tegenwoordig waren toen ik het schrijven van den brief afkeurde eer dat ik dien nog gezien had. En, bij de hulde die ik Hare Majesteit schuldig ben, ik wist volstrekt niets van den brief, noch gaf ooit mijne toestemming tot het schrijven er van, of hoorde er ooit van spreken, voordat graaf Hollock er zich over beklagde. Maar, zoo valsch als zij hierin zijn, even onoprecht zult gij J.N. bevinden in zijne andere antwoorden; zoodat hij zich schamen zou, als zijne ingekankerde onbeschaamdheid hem niet, naar ik vrees, over alle schaamte had heengezet. Zijne tochtgenooten in Ierland, zoowel als in deze landen, melden dat *sir John Norris* dikwijls placht te zeggen *dat ieder een ezel en dwaas was, die, waar een leugen hem te pas kon komen, schroomde er gebruik van te maken. Ik herinner mij gehoord te hebben, dat de graaf van Sussex dit ook zeide; en inderdaad volgt Norris hem in vele opzichten na*⁽¹⁾.’

- (1) Leicester aan Walsingham, 12 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*) De graaf gaf zich de moeite om den lord schatmeester de geheele geschiedenis met veel nadruk en met uitvoerige bijzonderheden te verhalen; en het is van belang dit stuk den lezer voor te leggen, daar het zooveel verschilt van het eenvoudig en vermoedelijk waar verhaal van Edward Norris, omdat zulke vertrouwelijke mededeelingen ons de werkelijk beuzelachtige bronnen van talrijke groote gebeurtenissen aanwijzen. Gelijk te voren is aangemerkt, zou men de geheele zaak op zichzelf met recht beneden de waardigheid der geschiedenis kunnen achten; doch zij verkrijgt een groot belang, zoowel door hare treurige gevolgen, als door het licht, dat zij op het karakter van Leicester werpt, die levenslang de gewichtigste persoon was in het geheele engelsche rijk.

‘Gave God,’ zeide Leicester tot Burghley, ‘dat het Hare Majesteit behaagd had lord Buckhorst en sir John Norris ongestoord met hunnen aanslag te laten voortgaan, want zij hebben een hoogst boosaardigen aanslag tegen mij verzonnen. Wat het antwoord betreft, door sir John Norris en zijn broeder aan uwe lordschap gegeven, alsof zij mij met de uitdaging van graaf Hollock zouden hebben bekend gemaakt: indien ik maar in de verte iets van die uitdaging geweten of gehoord heb, eer de graaf zich daarover bij mij kwam beklagen, wil ik mijne hulde en trouw aan mijne Vorstin en Gebiedster opzeggen. Welk een onbeschaamdheid van die jonge knapen, om zulk een leugen staande te willen houden! Maar ik heb hier sir William Pelham en sir William Russell, om geen anderen te noemen, die tegenwoordig waren toen ik sir John voor mij liet komen, en hem dreigde zijn broeder in de boeien te sluiten, en hemzelven ook, indien hij medeplichtig was. Hij verzocht mij daarop zijn broeder te hooren en de brieven in te zien, met de verzekering dat een uitdaging als waarvan men mij gesproken had, volstrekt niet bestond. Ik gebood hem mij het afschrift van zijne brieven te bezorgen. Ondertusschen was ik naar den Raad gegaan, en terwijl wij in den Raad waren, een uur of twee later, zond Edward Norris mij zijne brieven, die ik aan Wilkes gaf, voordat ik ze nog eens had ingezien. Toen ze daar openlijk gelezen werden, bemerkten wij inderdaad dat het zulk een rechtstreeksche uitdaging was als men bedenken kon, en verschillende leden van den Raad gaven er de gunstigste uitlegging aan, evenals ik, die aan het karakter van den betrokken edelman herinnerde. Evenwel gaf ik toen kennis van mijn voornemen, om mij door Norris naar Engeland te doen vergezellen, waarheen hij ook door hare Majesteit ontboden was; en ik betuig U allen, mijne Heeren, bij mijne goede trouw, eer en oprechtheid, dat geen van beide het waagde uit te spreken, wat zij later op schrift stelden; behalven dat een der bedienden van sir John Norris bij mij kwam met de boodschap, dat hij had gehoord hoe zijn broeder naar Engeland moest gaan, en wenschte te vernemen, hoe hij zijn goeden naam in de oogen van graaf Hollock zou kunnen redden van den smaad die er op hem rustte, en meer dergelijke woorden. Ik antwoordde: graaf Hollock ligt nu ziek, en het zou niet rechtschapen zijn van den broeder van sir John, hem thans ten strijde te roepen. Daarenboven wil ik het niet dulden zoolang ik hier ben, en Edward Norris heeft bevel om naar Engeland te gaan.

Doch de haat, die Leicester sir John Norris toedroeg, zou weldra een zware ramp voor Holland en Engeland worden. Terstond na den slag bij Zutphen en de insluiting van die stad

Ongetwijfeld zal de graaf zijne belofte houden, welke - zoo als sir John mij gezegd heeft - inhield, dat hij, als het leger opgebroken was, zijn broeder in het veld voldoening wilde geven gelijk het een edelman past. - Ziedaar alles; nooit sprak mij een hunner van eene uitdaging, die zij wilden zenden, en geen van beide sprak mij te Deventer.

Later, toen ik op reis en reeds in Den Briel aan boord gegaan was terwijl Edward Norris met mij in hetzelfde schip was, kwam omstreeks middernacht een bode van graaf Hollock met een brief voor mij. Deze diende slechts om mij te doen weten, wat voor brieven en tergende uitdagingen hij van Norris ontvangen had; en dat thans, nu hij begon te beteren, Norris naar hij hoorde, met mij naar Engeland vertrok. Het verwonderde hem zeer, dat hij dus handelde, en hij zond een bode om te zien of het werkelijk zoo was. Ik antwoordde hem, dat hij goed was ingelicht; want de bewuste heer, sir Edward Norris, lag daar te slapen, en was gereed om naar Engeland te gaan op uitdrukkelijk bevel van Hare Majesteit. Wat mij betrof, zeide ik, ook ik was wel gezind om hem mede te nemen; want ik zou niet gaarne eenige aanleiding tot beroerten of tweedracht willen achterlaten, daar het mij bewust was hoe er reeds eenig misverstand bestond tusschen zijn broeder John en den graaf. Dit was mijn antwoord. Oordeel thans, wat er van die praatjes aan kan zijn, dat ik Norris verlof zou hebben gegeven om eene uitdaging te zenden, en hem toch naar Engeland medenam, op het oogenblik dat hij zijn woord gestand moest doen. In dat geval moet hij òf een bloodaard zijn, òf hij zou er zich tegen hebben verzet, dat ik hem medenam. Indien ooit door een van de Norissen iets anders gezegd is, dan het bovenstaande, of indien ik van de uitdaging, rechtstreeks of zijdelings, in het minste iets meer wist dan uwe lordschap in Engeland, eer het beklag daarover bij mij inkwam, ben ik de ellendigste valschaard die er leeft. Waren hun krakeelen en uitdagingen naar mijn smaak geweest, dan had ik hen immers rustig hun gang laten gaan. Ik heb uwe lordschap met deze beuzeling te lang vermoeid; doch gij moest de schaamteloze stoutheid van deze jonge kerels leeren kennen, voor wier geslepen, sluw brein gij wel op Uwe hoede moogt zijn.' Leicester aan Burghley, 12 Aug. 1587. (Britsch Museum, Galba, D.I. 240, MS.)

Dus had Leicester den in November geschreven brief vóór de afzending nie gezien, hoewel hij wist dat die afgezonden zou worden; en in die omstandigheid scheen de voornaamste grond te liggen, dien hij tot zijne verdediging kon aanvoeren. Zoodra het bleek, dat de Raad van State vergramd was en graaf Hohenlo zich beleedigd achtte, schijnt Leicester naar een uitvlucht te hebben gezocht, en wat hij in bewijs te kort schoot door geweld te hebben aangevuld.

Men kan zich moeilijk een nog onbeduidender zaak voorstellen, die de aandacht van deftige staatslieden en krijgsoversten maanden achtereen zou bezig houden, en de archieven van het Koninkrijk en de Republiek met geheele stapels brieven vullen.

door de Engelschen en de Nederlanders deed men groote moeite om de stad Deventer aan het Gemeenebest te verzekeren. Na Amsterdam en Antwerpen was Deventer de belangrijkste handelstad van al de Nederlanden. Het was eene groote, bloeiende koop- en fabriekstad, een lid van het Hanzé-verbond, en het middelpunt van den handel der Nederlanders op de Oostzeekusten. De katholieke partij was zeer machtig in de stad, en de overheid helde naar de zijde van Parma over. Het was algemeen bekend, dat het belegerde Zutphen zijn toevoer en krijgsbehoeften uit Deventer kreeg; en Leicester zond nu sir William Pelham af, om de inwoners tot rede te brengen. De kloeke maarschalk bracht de zaak tot een spoedig einde: hij nam sir William Stanley met het grootste gedeelte van zijn regiment mede, en liet dit dag aan dag, bij kleine afdeelingen van tien tot vijftien man, de stad binnensluipen. Daartegen verzette het gemeentebestuur zich niet. Daarna kwam Stanley zelf in den morgen en de maarschalk in den avond van den 20sten October in de stad. Pelham ontbood de leden van den Raad terstond bij zich, en gaf hun met weinig beleefdheid te verstaan, dat de graaf van Leicester zich verontschuldigen liet daar hij hun zelf niet kwam bezoeken: droefheid over den dood van sir Philip Sidney maakte het hem onmogelijk, zoo kort daarna de schouwplaats van dit ongeluk te naderen. Bijgevolg had zijne Excellentie hem gezonden, om te vorderen dat de stad engelsche bezetting zou innemen. 'Beraadt u dus kort en goed,' zeide Pelham; want ik heb veel belangrijke zaken af te doen, en moet Zijne Excellentie dadelijk uw antwoord mededeelen. Morgen ochtend om acht uur hoop ik dus uw besluit te vernemen⁽¹⁾.'

's Anderdaags was de gansche Raad reeds voor zessen op het stadhuis bijeen. Stanley had het marktplein door zijn volk laten bezetten; doch de burgerij - waarvan vijf duizend man de schutterij vormden - had de straten met ketens versperd en de poorten gesloten. Om zeven uur begaf Pelham zich naar het

(1) Brief aan Henry Archer, gedagteekend uit Utrecht, 23 Oct. 1587, in den Appendix van BRUCE'S voortreffelijke uitgaaf der *Leycester Correspondence*, p. 478-480.

stadhuis, en verscheen, door zijn staf gevolgd, voor de vergaderzaal. Daarop werd er aan de deur geklopt en sir William trad binnen, nadat hij een sterke wacht aan den ingang der zaal had doen post vatten.

‘Ik kom om antwoord,’ zeide de maarschalk, ‘geef het mij oogenblikkelijk.’

De leden van den Raad aarzelden, fluisterden, en op eens sloop er een van hen weg.

‘Een van u is weggegaan,’ riep de maarschalk. ‘Haalt hem terstond terug; of, zoo waar als God leeft, niemand van u zal levend deze plaats verlaten.’

Zoo lieten dan de burgemeesters den schuldige achterhalen, en hij kwam terug.

‘Zegt mij nu,’ zeide Pelham, ‘waarom gij van nacht de straten met ketenen afgesloten en zoo strong bewaakt hebt, terwijl uwe vrienden en beschermers in de stad waren? Denkt gij, dat wij hier gekomen zijn, ons goed en bloed voor de vrijheid hebben opgeofferd en al wat ons dierbaar is verlaten, om ons door u op die wijze te zien behandelen en bedriegen? Neen! gij zult ons trouw bevinden aan onze vrienden, maar niet minder slim dan gij zelven zijt. Welnu, onderteekent dit stuk,’ vervolgde hij, terwijl hij hun een lijst van nieuwe overheden gaf, die allen uit rechtzinnige protestanten waren gekozen.

‘Geeft het bestuur over aan de mannen, die hier genoemd zijn. Terstond; zonder dralen!’

De leden van den Raad teekenden het stuk.

‘Laat nu iemand van u de wachten afdanken,’ vervolgde Pelham, ‘en hen verzoeken om de wapenen af te leggen en naar huis te gaan.’

Een der leden van de regeering ging op die boodschap uit.

‘Brengt mij nu de sleutels van de stad,’ zeide Pelham, ‘en wel terstond; anders zult gij, bij God, sterven.’

De sleutels werden gehaald en den ongeduldigen ouden maarschalk ter hand gesteld. De afgezette regeeringsleden werden daarop in verzekerde bewaring gebracht en de nieuwe Raad in hunne plaats op het kussen gezet; zoo was Deventer voor de engelsche en protestantsche partij gewonnen.

Er kon geen twijfel bestaan, of zulk een belangrijke stad, die zoo voorspoedig aan de Staten verzekerd was, verdiende wel goed bewaard te worden. Evenmin viel het te betwijfelen, dat het geraden zou zijn om de rijke en vermogende roomschgezinden in die plaats voor zich te winnen, die, ofschoon zij aan den ouden godsdienst waren gehecht, daarom nog niet vijandelijk gezind behoefden te zijn tegen de Republiek; vooral echter was het zeker, dat het op het oogenblik van zulk eene plotselinge omwenteling in de regeering van belang zou zijn, er

een bezetting te leggen van protestantsch krijgsvolk, onder bevel van een protestantsch officier van beproefde trouw.

Tot verbazing van het gansche Gemeenebest benoemde de graaf sir William Stanley tot bevelhebber der stad, en legde hij er twaalfhonderd woeste Ieren in bezetting.

Sir William was een jongere zoon uit een der aanzienlijkste engelsche geslachten. Hij was de dapperste der dapperen. Zijn heldenmoed had in den beroemden slag van Zutphen, waar bijkans allen wonderen van dapperheid hadden verricht, verbazing gewekt; maar hij stond bekend als een ijverig papist en een gelukzoeker, die verschillende partijen had gediend, en zelfs in de Nederlanden onder den wreeden Alva had gestreden. Was het wel vreemd, dat de aanstelling van zulk een gevaarlijk hoofd tot behoud eener weifelende stad, eerst pas voor het Gemeenebest veroverd, opspraak en ontevredenheid wekte?

De iersche voetknechten - alle tijdgenooten, Engelschen zoowel als Vlamingen, stemmen in hunne beschrijving overeen - werden voor de wildste en wreedste barbaren gehouden. Er was iets kluchtigs, doch tevens iets huiveringwekkends, in de tafereelen, die men van die ruwe, nagenoeg naakte roovers ophing, die rauw vleesch aten, een onverstaanbare taal spraken en het platteland door brandstichting, moord en plundering onveilig maakten, die een schrik waren voor de boeren en eene bron van bestendige verlegenheid voor de meer geregelde troepen in dienst van de Republiek. 'Zij schenen,' zeide iemand die hen gezien had, 'eer in Brazilië dan in een Christenland thuis te behooren.' Daarenboven waren zij allen Roomsche; en hoe men ook den vloek dier eeuw, de godsdienstige onverdraagzaamheid, mag gispen, die in de raadzaal van Koningin Elizabeth bijna even sterk haren invloed gelden deed als in het kabinet van Filips, was het echter zeker een allernoodlottigst denkbeeld om zulk eene bezetting op dat hachelijk tijdstip in de pas gewonnen stad te leggen. En toch stelde Leicester, die zonder reden en zonder eenigen vorm van proces vele Roomschen uit Utrecht had gebannen, Deventer thans in handen van soldaten, die als ijverige Katholieken bekend stonden⁽¹⁾.

Zutphen, dat nog steeds door de Engelschen en Nederlanders belegerd werd, was zeer verzwakt door het verlies der groote schans, die, zoo als boven verhaald is, hoofdzakelijk door de schitterende dapperheid van Stanley's broeder Edward bemachtigd was. Door Deventer en deze schans hielden de belegeraars de gansche noordoostelijke landstreek in bedwang; maar alsof het

(1) REYD, V. 85, J. Norris aan Burghley, 21 Jan 1587. (*State Paper Office MS.*) LE PETIT, II. XIV. 341. BOR, II. XXII. 878, 879. WAGENAAR, VIII. 196. VAN METEREN, XIV. 250.

niet genoeg was om Deventer aan sir William Stanley in handen te geven, vond Leicester nog goed, de schans toe te vertrouwen aan Rowland York. Uit het geheele leger had hij geen slechter keus kunnen doen.

York was een gelukzoeker van een bijzonder stoutmoedig en losbandig karakter. Hij was in Londen geboren, een dier 'ruwe gasten,' waar de landvoogd tegen uitvoer toen hij pas het bevel der krijgsmacht op zich genomen had - een man van dollen moed, een hazardspeler, een vechter van beroep, een *bravo*, die zich in zijn tijd onder de 'gemeene vechtersbazen en snoevers' een naam had gemaakt, door het stooten met het rapier bij tweegevechten in te voeren, terwijl het tot dusver onder de Engelschen gebruikelijk was geweest om met zwaard en schild te vechten, en men het beneden de waardigheid van een man achtte, om beneden den gordel te treffen⁽²⁾. Hij had in de nederlandsche oorlogen gedurig van partij verwisseld, met die schaamteloze verachting van beginselen, die al zijne daden kenmerkte. Hij was luitenant geweest van den beruchten Jan Van Hembyze, en betrokken in den bekenden aanslag om Dendermonde en Gent aan den vijand over te leveren, welke dien verrader het leven had gekost. York was te Brussel in de gevangenis geworpen, doch zijne terechtstelling was door de eene of andere oorzaak vertraagd, en de bemachtiging der stad door Parma redde hem van de galg. Daarop had hij dienst genomen onder dit spaansche legerhoofd en zich, als gewoonlijk, door buitengewone koenheid onderscheiden; zoo als toen hij, bij het beleg van Antwerpen, aan boord van den smeulenden brander sprong. Later in Engeland teruggekeerd, had hij, bij de benoeming van Leicester, het bevel gekregen over een vendel engelsche hulptroepen en zich in den slag van Warnsveld voortreffelijk gedragen; want de moed, dien hij altijd onder elke banier aan den dag legde, werd alleen geëvenaard door de roekeloze driestheid, waarmede hij steeds bereid was haar te verlaten. Zou iemand hebben kunnen denken dat de schans van Zutphen in handen zou worden gesteld van dien Rowland York?

In de Staten-Generaal kwam men er dadelijk tegen op. Ten opzichte van Stanley beweerde Leicester, dat deze naar zijn meening de geschiktste man was om gedurende zijne afwezigheid in Engeland met het bevel over het geheele engelsche leger te worden belast. Op een verzoeg, tegen de benoeming van York door de Staten ingediend, 'wegens zijn vroegere trouweloosheden,' gaf de graaf ten antwoord, dat hij voor York als voor

(2) CAMDEN, III. 397. BAKER'S *Chronicle*, 375. (Zie noot 1 van sir WALTER SCOTT op *The Lady of the Lake*, C. V, St. XV. - Vertaler.)

een eigen broeder wilde instaan, terwijl hij er beslissend bijvoegde: ‘vertrouwt gij mij? Vertrouwt York dan ook.

Doch behalve andere eigenschappen, die hem op een hoogen bevelhebberspost aanspraak gaven, bezat Stanley er een die hem in Leicester's oogen onschatbaar maakte. Hij was, of was het althans vroeger, een vijand van sir John Norris. Dat maakte zelfs warme verkleefdheid aan het Roomsche geloof verschoonbaar, en gold bij Leicester zelfs nog meer dan puriteinsche vroomheid.

Maar de graaf ging nog verder. Niet tevreden met den verrader York en den roomschgezinden Stanley deze belangrijke posten toe te vertrouwen, teekende hij nog op den dag van zijn vertrek en onmiddellijk na zijn laatsten twist met sir John over de aan Hohenlo gezonden uitdaging, die heel den ouden wrok weder had opgewekt, een geheim stuk, waarin hij den Raad van State uitdrukkelijk verbood zich met de benoeming of het ontslag der bevelhebbers van steden of sterkten in te laten, of eenige aanstelling bij de land- of zeemacht zonder zijne toestemming te herroepen⁽¹⁾.

Nu was het hoogste uitvoerend gezag door den landvoogd voor den tijd zijner afwezigheid overgedragen aan den Raad van State. Het opperbevel over al de engelsche troepen, hetzij die door de Koningin of door de Staten bezoldigd werden, was aan Norris toevertrouwd, terwijl het bevel over de hollandsche en duitsche troepen aan Hohenlo toekwam; doch krachtens het bovengemelde geheime stuk werden Stanley en York van alle gezag onafhankelijk gemaakt. De kwade gevolgen, die uit zulk eenen stap noodwendig moesten voortspruiten, bleven niet lang achterwege.

Stanley legde dadelijk groote onbeschoftheid aan den dag tegenover Norris. Die uitstekende krijgsoverste zag zich in een hoogst moeilijken toestand geplaatst. Hem was een post toevertrouwd van onberekenbare verantwoordelijkheid: de eer van Englands Koningin en van Englands krijgsvolk was aan zijne hoede opgedragen in een hoogst gevaarlijk oogenblik, en in een land waar van uur tot uur de eene of andere vreeselijke verandering kon plaats grijpen; en toch wist hij, het voorwerp te zijn van de boosaardigheid van den machtigsten man in Engeland, en dat de Koningin, die zich door haar gunsteling als was liet kneden, op datzelfde oogenblik het oor leende aan de ongunstigste voorstellingen van zijn karakter en gedrag. ‘Ik weet zeer goed,’ zeide hij tot Burghley, ‘dat de wortel der

(1) Wilkes aan Leicester, 24 Jan. 1587. Sir John Conway aan Walsingham, 28 Jan. 1587 (*State Paper Office MSS.*) VAN METEREN, XXIII. 238. BOR, II. XXII. 786, 787. WAGENAAR, VIII. 188, 189.

kwaadwilligheid, die men mij vroeger toedroeg, niet is afgestorven, maar dat ik daarvan gelijke vruchten te wachten heb, als vroeger'; en hij smeekte den lord schatmeester, dat het hem vergund mocht worden, ingeval zijne eer en zijn goede naam werden aangerand, naar Engeland terug te keeren om zich van alle schuld te zuiveren. 'Wat mij betreft,' zeide hij, 'ik heb nog volstrekt geen lastbrief gekregen, ofschoon ik lord Leicester tot aan boord heb begeleid. Hij beloofde mij, dien te zullen zenden, en ondertusschen verneem ik dat mylord afzonderlijke volmacht heeft verleend aan sir William Stanley en Rowland York, waardoor zij van gehoorzaamheid aan mij ontslagen zijn. Indien dat waar is, is het alleen gedaan om partijschap aan te stoken, en alle verbetering van vroegere gebreken te beletten.' Hij verzocht dringend om eene aanstelling rechtstreeks van Hare Majesteit. 'De vijand is bezig zich te versterken,' voegde hij er bij. 'Wij zijn zeer zwak; onze troepen hebben in geene drie maanden soldij ontvangen, en wij zijn bij onze vrienden in haat geraakt⁽¹⁾.'

De brave raadsheer Wilkes, die zijn best deed om alle partijen tevreden te stellen, en zich tegelijk voor Engeland en Holland, voor Leicester en Norris verdienstelijk te maken, trok zich de belangen van sir John ten sterkste aan. 'Waarlijk, behalve zijne kloekmoedigheid, zijn verstand en zijn vele andere goede eigenschappen,' zeide hij, 'hebben mij bijzonder het verwonderlijk geduld en de nederigheid getroffen, waarmede hij vele ruwe beleedigingen verdragen heeft, die, naar ik bevonden heb, tegen alle rede in werden volgehouden en gevoed om hem te verguizen. Het gelieve u dus, bij uwe gunstige meening omtrent hem gedurende zijne afwezigheid te volharden, wat voor booze geruchten de kwaadwilligheid ook moge uitstrooien; want ik verstout mij te beweren, voor zoo ver mijn geringe ervaring reikt, dat Hare Majesteit geen tweeden onderdaan bezit van zijn rang en stand, die even bekwaam is om in die landen te dienen als hij. - Ik vertrouw vast en zeker, dat God Hare Majesteit, den duivel ten spijt, bewegen zal om hem de achting te bewijzen die hij verdient.'

Sir John ontkende, dat hij met betrekking tot Stanley's benoeming door eenige de minste persoonlijke ijverzucht geprikkeld werd; doch er waren nog geen veertien dagen verlopen sedert 's graven vertrek, of hij voelde zich ten hoogste bekommerd over de vermoedelijke gevolgen van dat vertrek. 'Indien het den dienst geen afbreuk doet,' zeide hij, 'zal het mij volstrekt niet hinderen. Mijne daden zullen voor mij spreken; en daarbij wil ik

(1) J. Norris aan Burghley, 17 Nov. 1587. (*State Paper Office MS.*)

hem, noch iemand anders hoegenaamd, zijdelings belasteren, maar henzelfen door hunne handelingen laten toonen wie zij zijn.⁽¹⁾

In den aanvang van December meldde hij den lord schatmeester dat Stanley's eigen volk er op pochte, dat hun meester geen gezag boven zich erkende, en dat hij zelf dit aan de overheid van Deventer verzekerd had. De burgers hadden zich reeds bij monde van de wettige beschermers hunner vrijheden over zijne onbeschoftheid en roofzucht en over de losbandigheid zijner benden beklaagd, en zich tot sir John gewend; maar de vermaningen van den kolonel-generaal waren door sir William met smaad en verachting ontvangen, terwijl hij beweerde, een nog uitgebreider volmacht in handen te hebben, dan hij tot dusver had vertoond.⁽²⁾

‘Drie schapen, een os en een geheel varken’ moesten de boeren, in een tijd van groote schaarschte, wekelijks voor zijne tafel leveren, en de begeerige magen der iersche voetknechten waren onmogelijk te vullen.⁽³⁾ De algemeene betaalmeester der engelsche troepen werd dagelijks door Stanley lastig gevallen om geld - eene vordering, die zeker niet onredelijk was daar de troepen van Hare Majesteit in geen drie maanden de minste soldij hadden ontvangen - maar ‘er was geen penning in kas,’ en men verzocht hem dus geduld te hebben. Eindelijk zonden hem de Staten-Generaal eene maand soldij voor hem en zijn volk, hoewel dit, aangezien hij in dienst stond van de Koningin, niet van hen geveerd kon worden⁽⁴⁾.

Ook Wilkes deelde, als engelsch lid van den Staatsraad, den landvoogd in Engeland getrouw de klachten mede, die bij alle

(1) Wilkes aan Burghley, 17 Nov. 1587, en aan Walsingham, 17 Mei 1587, (*State Paper Office MS.*) J. Norris aan Walsingham, 9 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) J. Norris aan Burghley, 12 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(3) Wilkes aan Walsingham, 19 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(4) ‘Niet tevreden met de bezoldiging van 40 pond sterling 's maands, hem als bevelhebber der plaats door de Staten toegelegd, heeft hij de commissarissen, die onlangs herwaarts gezonden zijn *om eene maand soldij uit te betalen*, bovendien met geweld een toelaag afgeperst van 10 pond voor elk vendel van zijn regiment, dat volgens zijn zeggen uit tien vendels bestaat, zoodat hij in het geheel 1400 gulden (140 *l.*) eischt, behalve de soldij voor zijn eigen vendel, die *f* 300 per maand meer bedraagt dan aan mr. Norris is toegestaan, en evenveel als het tractement van graaf Hohenlo, of elken anderen edelman van hoogen rang, die hier te lande dient. Voorts legt men hem ten laste dat hij de arme dorpelingen uit den omtrek dwingt, wekelijks voor zijne tafel te leveren een geheel os, drie schapen en een zwijn, of in plaats van het zwijn twintig *shillings* sterling; en als hij dit niet elke week ontvangt, worden de soldaten afgezonden om het met geweld te halen,’ enz. Wilkes aan Walsingham, 19 Jan. 1517. (*State Paper Office MS.*)

Dit was zeker voedzamer spijs, dan de ‘enkele kaas,’ waarover sir William zich beklaagde. Vergelijk REYD. VI, 96, 97, BOR, II. XXII. 878 *volg.*

overheden van het gemeenebest inkwamen over de wijze, waarop sir William Stanley zich in Deventer gedroeg. Hij had zich van de sleutels der poorten meester gemaakt, de torens en bolwerken in bezit genomen, zich gemengd in de zaken van het burgerlijk bestuur der stad en alle privilegiën van dit lichaam geschonden. En toch was dit dezelfde regeering, die Leicester opzettelijk gewapenderhand door den maarschalk Pelham en dezen zelfden overste Stanley had doen aanstellen: een vroedschap van Hervormden, die weinig weken te voren op het kussen was gebracht om een stad, waar de Katholieke partij zeer sterk was, in bedwang te houden. En nu toonde een roomsch bevelhebber hun een lastbrief, hem door Leicester gegeven, en misbruikte dien, als werd hij er door gemachtigd om de stad onder krijswetten te stellen, alsof hij onder de bevelen stond van den hertog van Parma. Men kon wel inzien dat zulk een gedrag geen kans had om de harten der Nederlanders voor Leicester en Engeland te winnen⁽¹⁾.

‘Hoewel ik voor mij,’ zeide Wilkes, ‘sir William Stanley voor een verstandig en bescheiden heer houd, rijst toch de vrees bij mij op, dat alles niet is zoo als het behoort, wanneer ik bedenk hoe dat bestuur door Uwe Lordschap is aangesteld en al zijn leden den Hervormden godsdienst en Hare Majesteit volkomen toegedaan zijn, en als ik zie hoe hoog de zaak door de Staten en den Raad opgenomen wordt. Het gerucht alleen hiervan begint onze natie in haat te brengen. Was ik niet voor de gevolgen beducht en kon en men mij niet terecht van nalatigheid beschuldigen als ik u niet van te voren waarschuwde, dan zou ik mij wel gewacht hebben van deze oneenigheid melding te maken; want de Staten zijn voornemens zich tot Uwe lordschap en Hare Majesteit te wenden met het verzoek om hier in te voorzien.’ Hij voegde er bij, dat hij reeds ernstig daarover aan sir William geschreven had, ‘in de hoop van hem te bewegen om het volk met eene zachte hand te leiden.’

Zoo schreef de raadsheer Wilkes, wat zijn plicht medebracht, reeds op den 9den December aan Leicester; en de waarschuwende stem van Norris had zich in Engeland even tijdig laten hooren. Voorzeker mocht de landvoogd, nadat hij op zijn eigen verantwoordelijkheid en, naar het schijnt, meer door partijdigheid dan door goede redenen aangespoord, die gevaarlijke benoeming had gedaan, zich gelukkig rekenen dat hij bij tijds en van verschillende kanten voor de vermoedelijke gevolgen gewaarschuwd werd.

En de nauwgezette Wilkes schreef ook, zoo als hij zeide dat hij had gedaan, hoogst ernstig aan den woelzieken Stanley.

(1) Wilkes aan Leicester, 9 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

‘Waarde sir William,’ zeide hij, ‘de overheden en burgers van Deventer beklagen zich bij onzen Raad, dat gij hun de sleutels van een hunner poorten met geweld hebt afgeperst, dat gij uwe bezetting in de wapenen laat optrekken om hun schrik aan te jagen, dat gij u van een hunner bolwerken hebt meester gemaakt, dat de iersche soldaten de ingezetenen met allerlei knevelarijen en geldafpersingen lastig vallen, dat gij burgers gevangen gezet hebt, en vele dingen doet die met hunne wetten en voorrechten strijden, zoodat te duchten staat dat wie onder de ingezetenen Hare Majesteit het warmst zijn toegedaan, de stad zullen verlaten. Of hiervan iets waar is, weet gij zelf het best; maar ik verzeker u, dat de vrees daarvoor ons en ons bewind hier in haat brengt. Wat mij zelven betreft, ik heb u steeds voor een achtbaar, verstandig en oordeelkundig man gehouden, en zou daarom slechts met moeite zulke dingen kunnen gelooven. - - Ik verzoek u ernstig, op de gevolgen bedacht te zijn en zorg te dragen voor de eer van Hare Majesteit en den goeden naam onzer natie. Gij moet in het oog houden, dat het zeker bezit der stad te danken is aan hen, die er thans in de regeering zijn, daar zij, als den Hervormden godsdienst en het bewind van Zijne Excellentie van harte toegedaan, het volk van Zijne Excellentie in de stad hebben binnengelaten. - - Ik weet, dat lord Leicester zich onder eede verbonden heeft al de ingezetenen der Provinciën in het bezit hunner oude privilegiën en gebruiken te handhaven. Ik weet verder, dat uwe aanstelling u niet machtigt, om u met iets anders dan met het bevel over het krijgsvolk en het bewaken der stad te bemoeien. Gij kunt wel eenige woorden *naar uwe opvatting* uitleggen om u een gezag toe te schrijven van wat ruimeren aard; maar geloof mij, mijnheer, op die woorden zult gij u niet voldoende kunnen verdedigen zoo gij een stap verder gaat, dan ik daareven bedoeld heb; want ik heb met opzet een afschrift van uwe aanstelling gelezen. *Ik weet, dat zelfs de titel van bevelhebber eener stad bij dit volk gehaat is, sedert den tijd van het spaansche bestuur:* en indien wij door onvoorzichtigheid eveneens aanstoot gaven, *wouden wij ons even gehaat maken als de Spanjaards*, wat God verhoede.

‘Gij moet bedenken, dat wij in deze landen gekomen zijn, niet alleen tot *hunne* verdediging, maar ook tot verdediging van Hare Majesteit en van ons geboorteland, in het besef dat *beider welzijn geheel van het behoud dezer landen afhangt*. Daarom kan ik niet nalaten u dringend te verzoeken, dat gij u voortaan met niets meer bemoeit dat u niet is opgedragen. Indien uwe handelingen na dezen vriendschappelijken raad eenige de minste gevaarlijke werking mochten ten gevolge hebben, zal het mij om uwentwil van harte leed doen: maar ik zal Hare Majesteit

kunnen bewijzen, dat ik mijn plicht heb gedaan door u te waarschuwen'⁽¹⁾.

Zoo sprak de flinke raadsheer, ernstig en krachtig, ten behoeve van Englands eer en van den goeden naam der engelsche Koningin.

De overmoedige krijgsman echter, meer en meer afdwalend op den ingeslagen weg, antwoordde op een toon van beleedigde onschuld, die eer de achterdocht moest verzwaren, dan haar wegnemen. 'Daar ik zie,' zeide Stanley, 'dat gij u reeds bedreigingen veroorlooft, heb ik de moeite genomen mijnen last nauwkeurig na te gaan, dien ik mij vast voorgenomen heb *overeenkomstig de meening van Zijne Excellentie en mijne eigene eer* ten uitvoer te brengen. In de eerste plaats verzeker ik u, dat ik het recht - en wel gestreng - gehandhaafd heb; anders hadden de soldaten zich met enkel brood en kaas niet tevreden gesteld'⁽²⁾.

Hij erkende dat hij zich meester had gemaakt van de sleutels der stad, doch verdedigde dit op grond van de noodzakelijkheid en van het gedrag der ingezetenen, die de Spanjaarden en Duitschers uit de stad hadden gejaagd, maar daarna 'evenmin den prins en de Staten hadden willen gehoorzamen.' - '*Het zou mij meer dan iemand ter wereld spijten,*' zeide hij, 'indien door mijne nalatigheid de plaats verloren ging. Daarom vond ik goed, mij in het bezit van den grooten toren en van de vestingwerken te stellen. Als ik kwaad in den zin had, *kon ik wel buiten de sleutels, want ik heb hier krijgsmacht genoeg.*'

Met groote onbeschaamdheid verklaarde hij daarop, zich ten aanzien van zijne heusche en billijke behandeling der burgerij te verlaten op het getuigenis van dezelfde overheden, die bij de Staten-Generaal, den Raad van State en de engelsche Koningin bescherming hadden gezocht tegen zijn geweld:

'Wat mijne heuschheid en vriendelijkheid betreft,' zeide hij, 'beroep ik mij op de overheden zelve. Maar zij hebben, denk ik, eenige lieden weten op te schommelen, die kleine grieven te berde brengen en daar geweldig over zwetsen; en ik ondervind dat het met uwe ooren bijzonder treurig gesteld is, nu gij mij uit louter vrees veroordeelt. *Ik verzeker U dat Hare Majesteit hier te lande geen beter of trouwer dienaar heeft dan mij.* Dit wil ik met mijn bloed bewijzen. Ofschoon ik weet, dat er door mijne vijanden vele praatjes zijn verspreid, die mij ter oore kwamen, maak ik mij sterk hen door mijne vroomheid en oprechtheid als lasteraars⁽³⁾ en nietswaardigen aan de kaak

(1) Wilkes aan Stanley, 9 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Stanley aan Wilkes, 14 Dec. 1856. (*State Paper Office MS.*)

(3) *Callaminators* - voor *calumniators* - noemde sir William menschen, die de waarheid van hem spraken. Hij was beter gewend met den degen om te gaan, dan de pen te voeren; maar de ongekunstelde kracht van zijn taal vermeerderde nog het leedwezen, dat zulk een wakker en bekwaam man zichzelve zoo versmeet.

te stellen. Dus verzoek ik u, waarde heer Wilkes, dit alles wel te bedenken, aan geen losse geruchten het oor te leenen, en naar Engeland geen berichten te zenden die niet op degelijke gronden rusten. Ik voor mij ben steeds uw vriend geweest, en ik ben het nog, en elke vermaning van zulk een verstandig man als gij zijt, zal mij steeds genoeg doen.'

Hij gewaagde daarop spottenderwijs van 'de gunst en het geld,' waarmee hij in den jongsten tijd zoo overstelpt was, dat hij, indien Wilkes hem van zijne belofte aan lord Leicester kon ontslaan, van harte gaarne den dienst wilde vaarwel zeggen. De overste, de officieren en de soldaten hadden van een half pond kaas daags moeten bestaan. Hijzelf had in vijf maanden tijds slechts honderdtwintig pond sterling ontvangen, en leefde van drie pond daags. Dat kan mijn beurs niet lang uithouden,' merkte hij aan, 'maar toch wil ik mijne beloften aan zijne Excellentie nakomen, wat ik ook verduren moet. Het geldt Harer Majesteits dienst en de liefde die ik den graaf toedraag.'

Hij beklagde zich bitter over den onwil van het landvolk om levensmiddelen, wagens en andere benodigdheden te leveren voor de schans van Zutphen. 'Zonder de buitengewone moeite die ik mij gegeven heb,' zeide hij, 'en zonder *het geduld van mijn broeder York* zou die sterkte gevaar hebben geloopt. Maar *op zijn verlangen, en naar zijn schrander inzicht*, heb ik die plaats van ruitery en voetvolk voorzien; want ik wist, dat de bezetting er uiterst zwak was.'

In antwoord hierop meldde Wilkes, dat de klachten door de overheden zelve, op wie hij zich zoo overmoedig beriep, in brieven bij den Staatsraad waren ingediend. De raadsheer voegde er vrij scherp bij, dat, aangezien zijne welgemeende waarschuwing 'zoo schrollend was opgenomen, sir William er zeker van kon zijn dat hij hem met geen brieven meer lastig zou vallen⁽¹⁾.'

Maar een dag of twee voordat hij Stanley aldus antwoordde, had Wilkes reeds zeer belangrijke brieven, door den Raad van State van Gelderland aan den graaf van Meurs, den stadhouder der provincie, gericht en door dozen ter kennis van den Staatsraad gebracht, aan Leicester opgezonden. Want er waren thans zeer bedenkelijke geruchten in omloop betreffende de getrouwheid van dien 'geduldigen en schranderen broeder York,' dien Stanley zoo grootmoedig van versterking voor de schans van Zutphen had voorzien. Men had den luitenant van York, zekeren Zouch, in de stad Zutphen met den overste Tassis, den spaanschen bevelhebber der plaats, in heimelijk gesprek gezien. Daarenboven hadden York van buiten en Tassis van binnen menig-

(1) Wilkes aan Stanley, 18 Dec. 1516. (*State Paper Office MS.*)

vuldige beleefdheden met elkander gewisseld, waardoor de gruwelen van den oorlog zeer verzacht schenen te zijn. De engelsche bevelhebber zond manden met wild, gevogelte en andere gerechten, die op de markt van eene belegerde stad zelden werden aangeboden. De spaansche krijgsoverste beantwoordde dit met manden vol uitmuntenden wijn en vaten bier. De gezindheid, die hierin scheen door te stralen, had men met genoeg kunnen opmerken als een vooruitgang in de beschaving, vergeleken bij de nog niet lang vervlogen dagen der belegeringen van Haarlem en Leiden, toen een paar dozijn hoofden van krijgsgevangenen, in tonnen gepakt en over de wallen gesmeten, de beleefdheden waren, die Spanjaarden en Hollanders met elkander wisselden; jammer maar dat zij aan hen, die in dezen gruwelijken oorlog vergrijsd waren, terecht eenigszins verdacht voorkwam.

Ook de iersche voetknechten werden bij menigte ongehinderd in de stad toegelaten, en zij werden er door de katholieke soldaten van Tassis zoo broederlijk ontvangen, als maar mogelijk was onder lieden die elkanders taal niet verstonden - eene handelwijs, die wellicht meer de zaligheid hunner ziel dan den voortgang van het beleg zou bevorderen⁽¹⁾.

De Staatsraad had over deze geruchten aan Rowland York geschreven; maar de geduldige man had geantwoord op eene wijze, volgens Wilkes 'ongepast tegenover de uitvoerders van graaf Leicester's gezag.' De raadsheer verzocht den landvoogd dus ten spoedigste, zoowel aan Rowland York als aan sir William Stanley hieromtrent eenig nader bericht te zenden; want hij waarschuwde hem onbewimpeld en ernstig, dat die heeren op de vertoogen van den staatsraad geen acht wilden slaan⁽²⁾.

Dus werd Leicester - op wiens hoofd al de verantwoordelijkheid van zijn eigen voorbedachte daad nederkwam - bij herhaling vooruit gewaarschuwd, dat er een geducht onweder broeide. Zelfs toen was het nog niet te laat - want het was eerst de 16de December - om den Staatsraad, Norris of Hohenlo de noodige volmacht te geven, de verdachte personen heimelijk en snel in verzekering te laten nemen en het gevaar af te wenden. Leicester deed niets. Hoe kon hij zijn misslag ook bekennen? Hoe kon hij vertrouwen aan den dag leggen in den verfoeilijken Norris? Hoe zijne toevlucht nemen tot den driftigen en felverbitterden Hohenlo?

Drie weken verliepen er, en Rowland York met zijn taai geduld stond nog in vertrouwelijke briefwisseling met Leicester

(1) Le Conseil de Gueldres au Comte de Meurs et Nieuwenaer. 14 Dec. 1586. Wilkes aan Leicester, 16 Dec 1586 en aan Stanley, 18 Dec. 1586 (*State Paper Office MSS.*) HOOFT, *Vervolgh*, 220. REYD., VI, 95. WAGENAAR, VIII, 196.

(2) Wilkes aan Leicester, 16 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

en Walsingham, al werd zijn vriendschappelijke omgang met den spaanschen bevelhebber van Zutphen op denzelfden gullen en aangenamen voet voortgezet. Hij was niet geheel voldaan over den algemeenen stand der zaak van de Koningin in de Nederlanden en schreef aan den secretaris van staat neerslachtig en op een toon van vriendelijk verwijt. Walsingham zou zich door deze mededeelingen minder gesticht hebben gevoeld, als hij geweten had dat York, *van het eerste oogenblik af dat hij onder Leicester had dienst genomen*, terstond in briefwisseling getreden was met den hertog van Parma, en dezen heimelijk had te verstaan gegeven dat *het zijn plan was, Spanje te blijven dienen*. Dit was inderdaad het geval, zoo als de hertog den Koning berichtte; ‘maar het is zulk een onnadenkende en dolle kerel,’ zeide Parma, ‘dat ik nauwelijks veel van hem durf verwachten⁽¹⁾.’ De slimme sir Francis had zich dus door den stouten gelukzoeker laten verschalken, die misschien zelfs de verwachtingen van het spaansche legerhoofd nog zou overtreffen.

Ondertusschen berichtte York aan de engelsche regeering dat de zaken op staatkundig gebied niet zoo goed gingen als hij wel wenschte. Hij had ‘vele verkeerde en slinksche handelingen’ opgemerkt, en zond hem dus, volgens het verlangen van lord Leicester, een ‘vertoog’ daarover, dat hij sir Francis verzocht ‘te lezen en er naar zijn oordeel hier en daar wat bij te voegen of er uit te schrappen,’ en het dan te doen toekomen aan den graaf. Hij hoopte dat men het hem ten goede zou houden, indien de stijl van het stuk niet in alle opzichten voldeed; ‘want,’ zeide hij, ‘de toestand, waarin ik mij bevind, pijnigt mijn geheugen zoo, dat ik mij alle punten niet behoorlijk voor den geest kan roepen⁽²⁾’.

Het moet inderdaad voor zijn geheugen nog al een zware taak zijn geweest, zich al de bijzonderheden der briefwisselingen, die hij te gelijker tijd met het spaansche en het engelsche bewind onderhield, helder voor den geest te brengen. Het zou zelfs in een even koel hoofd als dat van Rowland te verschoonen zijn geweest, als het nu of dan verbijsterd was geraakt. ‘Indien er iets in voorkomt, dat moeilijk te begrijpen is,’ verzocht hij aan Walsingham, ‘laat het mij dan weten, en ik zal het ophelderen.’ Niets kon openhartig zijn. Hij kwam er echter voor uit, dat al zijn geld op was. ‘Met uwer edelheids welnemen,’ zeide hij: ‘ik heb mij groote moeite gegeven om van een slechte sterkte nog iets te maken; dat heeft mij al mijn geld gekost, en er is hier niets voor mij te halen dan verontwaardigde antwoorden. *Ik durf u niet alles schrijven*, daar gij het onmogelijk

(1) Parma aan Filips II, 12 Febr. 1587. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Rowland York aan Walsingham, 7 Jan. 1587. (*State Paper Office* MS.)

zoudt kunnen gelooven,' voegde hij er bij - en het is hoogst waarschijnlijk, dat zelfs een man als Walsingham verbaasd zou hebben gestaan, indien Rowland de volle waarheid geschreven had. Met een spel als thans door York en Stanley werd gespeeld, hielden engelsche edellieden zich zelden op.

'Nadere bijzonderheden,' zeide hij, 'heb ik bringer dezes, Edward Stanley, een verstandig en wakker edelman, toevertrouwd.' Hieruit blijkt, dat de dappere jongeling die de schans van Zutphen op zulk een schitterende wijze bemachtigd had, in de plannen van zijn broeder en van York niet ingewijd was; het 'vertoog' had toch ten doel, de engelsche regeering om den tuin te leiden.

'Ik verzoek u ootmoedig, mij terug willen roepen,' zoo besloot Rowland zijn brief; 'want zoo waar als ik mij verootmoedigde om Hare Majesteit, uwe edelheid en den overledene⁽¹⁾ genoeg te geven, zoo ben ik thans bereid om mij nog dieper te verootmoedigen om mijnentwil; sedert het vertrek van Zijne Excellentie, kan men met eere en rechtschapenheid niets meer gedaan krijgen.'

Wederom verliepen er drie weken, weken van vrees en angst voor het gansche Gemeentebest. De achterdocht nam van dag tot dag toe, niet alleen tegen York en Stanley, maar tegen alle engelsche aanvoerders, ja, tegen de geheele engelsche natie. Een aanslag als die van Anjou, een algemeen bloedbad, werd door velen te gemoet gezien, en toch bestonden er geen bepaalde redenen voor zulke duistere voorgevoelens. Vruchteloos had de ijverige, oprechte Wilkes Stanley zijn plicht voorgehouden en Leicester keer op keer aangespoord om tusschen beide te komen. Vruchteloos stelden sir John Norris, sir John Conway, de leden van den Staatsraad en alle anderen wien meer invloed toekwam, hun uiterste pogingen in het werk om een noodlottigen afloop te voorkomen. Allen was de handen gebonden door den heilloozen brief van den vijftiengsten November; allen smeekten den graaf van Leicester dringend om terug te keeren. Nooit had men op een gevaarlijker oogenblik een land aan zijn lot kunnen overlaten, en nauwelijks was er in de geschiedenis een treffender voorbeeld aan te wijzen van de behoefte, die er altijd is aan één man - aan één enkel persoon - die alle gezag en al de wenschen van een land zou kunnen vertegenwoordigen en in een enkel brein en een enkelen arm al de wilskracht van een staat verzamelen. Zulk een man bestond er echter niet, want de Republiek had haar hoofd verloren bij Oranje's dood. Het ontbrak

(1) Hiermede bedoelde hij sir Philip Sidney, die zich door den gelukzoeker had laten inpakken. VAN METEREN, XIV, 250.

wel niet aan schrandere en vaderlandslievende mannen: Oldenbarnevelt was, zoowel als Buys, in staat om de vergadering der Republiek te leiden; en er waren weinig beter krijgslieden dan Norris en Hohenlo, om hare legers tegen Spanje aan te voeren. Maar men had Leicester met het oppergezag bekleed. Al had hij zich voor zijn post onberekend betoond, hij *was* nu eenmaal opperlandvoogd, en hij liet, toen hij vertrok zonder zijn post neder te leggen, het Gemeenebest zonder hoofd, op een oogenblik dat eenheid van handeling voor 's lands behoud van het grootste belang was.

Eindelijk, in het laatst van Januari, hield men in Rotterdam zekeren Hugh Overing aan, een marskramer van Ludgate-Hill, die met een pak brieven van sir William Stanley naar Ierland op weg was, en men zond hem onder verdenking naar den Raad van State in Den Haag op⁽¹⁾.

Dienzelfden dag kwam een ander Engelschman door Rotterdam - een jonkman van kleine gestalte, 'welgemaakt,' met een 'zeer kleinen, rooden baard en in zeer havelooze kleeding,' dien men niet bij naam kende, doch van wien men verzekerde, dat hij in dienst stond van Rowland York, en dat hij meermalen brieven naar Brussel had overgebracht. Door oogluiking van een waard, zekeren Joyce, die ook een Engelschman was, gelukte het hem zich uit de voeten te maken. De inlichtingen, door de onderschepte brieven verkregen, waren van groot belang; maar zij kwamen te laat, zelfs al had de Staatsraad toen kunnen handelen zonder Elizabeth en Leicester zwaar te beledigen.

Op den 28sten Januari (N.S.) onthaalde sir William Stanley des avonds de overheden van Deventer op een luisterrijk gastmaal. Er werd aan tafel vrijuit gesproken over de ongegronde geruchten, die in de provinciën in omloop waren gekomen over zijne bedoelingen en de berispingen, die hij zich op den hals had gehaald door de maatregelen, welke hij voor de veiligheid der stad had noodig gekeurd. Hij nam die gelegenheid waar om zijn gasten te verzekeren, dat niemand der Koningin van Engeland trouwer toegedaan, noch met warmer vriendschap aan de Nederlanden verkleefd was, dan hij. De gasten waren blijkbaar ten aanzien van zijne gezindheid en voornemens weder volkomen gerustgesteld; en de burgemeesters gingen, nadat zij met den bevelhebber op de voortduring hunner vriendschap en goede trouw menigen beker geledigd hadden, zonder het minste kwaad vermoeden, hoogst tevreden over hunnen gastheer en in de aangenaamste stemming ter wereld, naar huis en naar bed⁽²⁾.

(1) Conway aan Walsingham, 28 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) REYD., VI, 96.

Laat in den nacht deed Stanley toen driehonderd zijner wilde Ieren post vatten in den Noorenbergschen toren, een groot wit gebouw, dat de zutphensche poort beschermde, en zond eenige afdeelingen uitgelezen manschappen af om al de burgerwachten te overrompelen (19/29 Jan. 1587.) Ook liet hij de toegangen tot al de voornaamste straten der stad door sterke ruiterafdeelingen bezetten. Om drie uur in den morgen deelde hij zijn officieren mede, dat hij voornemens was Deventer voor enkele uren te verlaten, ten einde een kleine versterking binnen de stad te brengen, die hij had aangevraagd omdat de gezindheid der burgerij hem sedert eenigen tijd veel bekommring had gebaard. Zijne officieren, brave Engelschen, die geen argwaarn koesterden en in hun opperhoofd vertrouwen stelden, zagen in deze handelwijze niets vreemds; en sir William reed bedaard de stad uit. Nadat hij een uur of twee afwezig was geweest, hoorde men hoefgetrappel en den tred van voetknechten buiten de vest, en keerde de bevelhebber terug, gevolgd door een duizendtal musketiers en tusschen de drie- en vierhonderd ruiters. Het was nog pikdonker; maar bij het flauwe schijnsel van toortsen trokken kleine afdeelingen der versche troepen de donkere, enge straten door, terwijl het grootste deel zich eensklaps over den Brink, de groote markt, verspreidde. Hier schaarden zich de ruiters, piekeniers en musketiers even bedaard als vlug in slagorde, zoodat het plein van alle zijden ingesloten was, en een uitgelezen bende - waaronder sir William Stanley te voet en een officier van hoogen rang te paard - plaatste zich midden op de markt, recht tegenover het stadhuis⁽¹⁾.

Toen werd de trom geroerd en werd er overal in de stad afgekondigd, dat al de burgers zonder onderscheid - de schutters zoowel als de anderen - zich terstond naar het stadhuis moesten begeven en de wapenen afleggen. Toen de inwoners, uit den slaap gewekt, de straat opliepen om de reden dezer stoornis te vernemen, bemerkten zij weldra dat zij op de een of andere geheimzinnige wijs in den val waren geloopt. Wilde Ieren stonden, in hun havelooze dracht, met dreigende gebaren aan alle hoeken der straten hun onverstaanbare brabbeltaal uit te slaan, in plaats van dat men er de welbekende, plezierige gezichten der schutterij aanschouwde. De eerste burgemeester ontwaakte eindelijk uit den zwaren slaap, waarin sir William's gul onthaal hem gebracht had, en zond een kapitein der schutterij af, om naar de reden te onderzoeken van zulk een ontijdig tromgeroffel en zulk een vreemde oproeping. De dag begon aan

(1) BOR, II. XXII. 878 volg. REYD, VI. 96 volg. STRADA, II. 467. HOOFT, *Vervolgh*, 220 volg. LE PETIT, II. 341. WAGENAAR, VIII. 196 volg.

te breken toen de trouwe kapitein zich naar het tooneel der handeling begaf. Bij het matte licht van een kouden, vochtigen Januarimorgen overzag hij het ruime, statige plein, waar de ontbladerde lindeboomen en de groote, hooge huizen met hunne trapgevels duister en spookachtig uit den mist oprezen; met soldaten was de markt bedekt, wier uitrusting en vaandels niets geleken op al wat hij zich herinnerde bij de hollandsche en engelsche troepen te hebben gezien. Aan de hoeken der straten werden vuren aangelegd, waarover ketels hingen en waar zoetelaars en trosjongens, van koude geheel verkleumd, om heen kropen - het had den geheelen nacht toch ontzettend geregend⁽¹⁾ - terwijl burgers met vrouwen en kinderen, door het roeren der trommen uit den slaap opgeschrikt, met treurigen blik en wanhopig verbijsterd in het rond zagen. Toen hij het stadhuis naderde - een dier prachtige, met vele torens pronkende stadspaleizen der Nederlanden - vond hij het rondom met krijgsvolk afgezet; zoowel de hoofdingang als de groote trap, die naar de hoofdpui voerde, waren met krijgsvolk bezet, terwijl zich op de pui zelve officieren met gele wambuizen en zwarte bandelieren bewogen.

De nederlandsche kapitein stond verbijsterd, tot op eens de welbekende gedaante van Stanley uit het midden van den kring op hem toetrad. Sir William greep den schutter-kapitein zeer beleefd bij de hand, leidde hem door twee of drie gelederen van soldaten heen, en stelde hem daarop voor aan den te paard gezeten vreemden overste.

‘Kolonel Tassis,’ zeide hij ‘ik stel u een van mijne beste vrienden voor. Wees zoo goed, al het mogelijke voor hem te doen.’

‘O God!’ riep de brave burger. ‘Tassis! Tassis! Dan zijn wij inderdaad allerschandelijktst verraden.

Zelfs de spaansche kolonel, die van nederlandsche afkomst was, werd door de wanhoop van zijn landgenoot getroffen.

‘Wat verraad betreft, dat komt ter verantwoording van hen wie het aangaat,’ zeide hij; ‘mijne taak is het, hier den Koning, mijnen meester, te dienen.’

‘Geef den Keizer wat des Keizers, en Gode wat Godes is,’ zeide Stanley op vromen toon.

De burger-kapitein ontving nu de verzekering, dat men niets kwaads tegen de stad in den zin had; maar dat zij thans behoorde aan zijne katholieke spaansche Majesteit, daar kolonel

(1) ‘Ongeacht dat ze de gantsche nacht gereijst hadden, in seer quaat en koud weder ende dat het denselven voormiddags oock reghende,’ enz. REYD, VI. 96.

Stanley, wien zij in bewaring gegeven was, haar vrijwillig en met voorbedachten rade aan den rechtmatigen eigenaar wedergegeven had. Daarop kreeg hij in last, de burgemeesters en de leden van den Raad te gaan halen.

Het duurde niet lang of daar verscheen eene droevige schaar, jammerende en weeklagende: de eigen Raad van strenge Calvinisten, pas drie maanden te voren door Leicester met geweld op het kussen gebracht, en wel door tusschenkomst van dezen zelfden Stanley, die hunne roomschgezinde voorgangers zoo vastberaden had afgezet en henzelven nog den avond te voren zoo kostelijk had onthaald. Zij traden toe, met tranen op de wangen en weenden zoo bitter, dat Stanley zelf begon te schreien. ‘Het was mij niet te doen om rang of geld,’ snikte hij. ‘Geen hoop op belooning, maar liefde tot God heeft mij er toe bewogen⁽¹⁾.’

Weldra verschenen sommige leden van den afgezetten Raad, en een aantal der invloedrijkste burgers begaf zich met Tassis en Stanley in een woonhuis om daar ophelderingen te verkrijgen, alsof het gebeurde op eenige wijze bevredigend te verklaren was.

Sir William begon, nog zwaarmoedig gestemd, met de hulp van een tolk eene toespraak te houden, waarbij hij opnieuw betuigde, dat winzucht hem niet tot de daad had aangedreven. Doch toen hij, op dat punt gekomen, aan het stotteren raakte en zich in zijn eigen woorden verwarde, brak Tassis de bijeenkomst plotseling af. ‘Laat ons zorgen voor onze soldaten,’ zeide hij; ‘want zij zijn met dat slechte weer den halven nacht op marsch geweest.’ Zoo werden de spaansche troepen, die na hun langen marsch geduldig in den regen hadden gestaan totdat al de burgers hunne wapenen op het stadhuis hadden nedergelegd, thans bij de ingezetenen ingekwartierd. Tassis gaf nadrukkelijk bevel, op straffe des doods, dat niemand aan lijf of goed zou gekrenkt worden; en deed, om een heilzaam voorbeeld te stellen, dien zelfden dag verscheiden Ieren hangen, die men op plundering der ingezetenen had betrapt.

(1) ‘Sir William Stanley liet eenigen uit de burgerij en de overheid halen, om Taxis te verwelkomen. Met betraande oogen en droevig gelaat maakten zij hunne opwachting, buiten staat om den spijt te verbergen dat zij zich dus verraden zagen.’

‘Toen sir William Stanley den jammer en de diepe droefheid der burgers zag, deed God hem eenig besef krijgen van zijne zonden. Zijn eigen geweten beschuldigde hem, naar het scheen, en hij *weende met de burgers*, onder de sterkste betuigingen en eeden, dat hij het niet uit begeerigheid had gedaan naar tijdelijk voordeel, maar alleen om zijn geweten te ontlasten. Men zegt thans, dat hij 30 000 *l.* deels ontvangen, deels te wachten heeft.’ Sir John Conway aan Walsingham, 28 Jan. 1587 (*State Paper Office MS.*)

Vergelijk REYD, t.a. pl. Wilkes aan Leicester; het boven aangehaalde HS. Norris aan Burghley, 21/31 Jan. 1587 (*State Paper Office MS.*)

Den burgers werd, als gewoonlijk in zulke gevallen, de keus gelaten om den Katholieken godsdienst te omhelzen, of in ballingschap te gaan, terwijl hun een zeker tijdsbestek werd vergund om hunne zaken te regelen. Ook vergde men van hen, dat zij aan Stanley en zijn regiment de volle soldij zouden betalen, *voor den geheelen dienstitijd* sedert zijne komst in de Nederlanden, en aan Tassis en zijne Spanjaarden drie maanden soldij vooruit⁽¹⁾. Stanley liet aan zijne troepen de keus, om met hem in spaanschen dienst te blijven, of ongedeed te vertrekken. De Ieren waren ten volle bereid om onder hun bevelhebber te blijven, vooral daar hun ondershands werd medegedeeld, dat er hoop voor hen bestond om in hun eigen land een fikschen veldtocht tegen de overweldigster Elizabeth onder de banieren van Filips mee te maken. In eene eeuw, waarin godsdienst en vaderland één waren, kon men het dezen ijverigen Katholieken voorzeker moeilijk ten kwade duiden, als zij de wapenen opvatten tegen de vorstin, die hun geloof en henzelfen vervolgde. Deze eerlijke barbaren hadden geen eed gebroken en geen vertrouwen misbruikt; zij hadden nooit den strijd om de vrijheid voorgestaan of genegenheid voor hunne Koningin getoond. Zij hadden fel gevochten onder het opperhoofd, dat hen ten strijde voerde; zij hadden geroofd en geplunderd zoo veel als de gelegenheid het maar toeliet, en waren soms om hunne handelingen gehangen; maar Deventer en de schans van Zutphen waren hun niet ter bewaring toevertrouwd; en de aanstaande inval in Ierland moest hun het hart wel veroveren.

‘Ik zal het gansche land, van Holland tot Friesland, verwoesten,’ zeide Stanley tot kapitein Newton, ‘en daarna in Ierland zoo lustig opspelen, als de Koningin het nog nooit van haar leven gezien heeft⁽²⁾.’

Newton was reeds door Rowland York aangeboden om onder Parma dienst te nemen, maar hij had dit met verontwaardiging van

- (1) ‘Van de markt begaven zich Taxis en Stanley naar het stadhuis waar de diep bedroefde leden van den Raad geroepen werden om Taxis te verwelkomen; daarna werd van hen verlangd, dat zij met den grootsten spoed zooveel geld bijeen brachten, als er noodig was om al de achterstallen van Stanley en zijn regiment te betalen, van hunne komst in deze landen af; in weerwil dat hij nog geen acht dagen te voren eene maand soldij van de Staten had ontvangen. Voorts werd van hen gevorderd, dat zij daarenboven nog zooveel geld zouden bijeenbrengen en leveren, als er noodig was om de troepen van den vijand, die zoo pas waren binnengerukt, drie maanden soldij te geven’ Wilkes aan Leicester, 24 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) ‘Que le Colonel Stanley lui a proferé: je me comporterai tellement que le pays jusqu'en Hollande et entre Wezel et Embden seront en tout ruiné dedans six jours; et causerai en Irlande tel jeu de guerre que la Reine n'a vu en sa vie.’ Verhoor van kapitein Thomas Newton voor den Staatsraad, over het verlies van Deventer. 21/31 Jan. 1567. (*State Paper Office MS.*)
 ‘Dat hij (luitenant John Reeman, in dienst van Stanley, een trouw man) aan sir Francis Walsingham eenige omstandigheden mag mededeelen betreffende het overgeven van Deventer, en wat zich sir William Stanley heeft laten ontvallen over Ierland, waarheen hij denkt gezonden te zullen worden om Hare Majesteit moeite en leed te veroorzaken, indien hij er toe in staat zal zijn.’ Sir John Norris aan F. Walsingham, 29 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)

de hand gewezen. Sir Edmund Carey en zijne manschappen, vierhonderd in getal, weigerden als één man, in het laag verraad deel te nemen, en men vergunde hun de stad te verlaten⁽¹⁾. Zoo ging het met al de engelsche officieren. Stanley en York waren de eenige aanvoerders, die bij deze gelegenheid de eer van Engeland bezoedelden.

Kapitein Henschman, die eenige dagen voor Deventers overgaaf bij een schermutseling gevangen was genomen, werd thans naar die stad gebracht, en door Tassis en Stanley ernstig aangezocht, deze gelegenheid aan te grijpen om in den dienst van Spanje te treden.

‘Gij zult groote bevordering verkrijgen, en aan anderen worden voorgetrokken,’ zeide Tassis. ‘Zijne katholieke Majesteit heeft zeer vele schepen voor den tocht naar Ierland uitgerust, en *sir William Stanley zal er het bevel over voeren.*’

‘En gij mocht uw geluk niet met voeten stooten,’ zeide Stanley; ‘want ik weet, dat gij een dapper man zijt.’

‘Ik zou liever,’ hernam Henschman, ‘mijne vorstin trouw willen dienen als een bedelaar, dan den naam te hebben van een rijk verrader, ten koste van mijn geweten.’

‘Ga zoo voort,’ antwoordde Stanley, zonder zich van zijn stuk te laten brengen; ‘want dit is juist het beginsel, waarvoor ik de zijde van Engeland verlaten heb; vroeger toch diende ik den duivel, en nu dien ik God.’

De voorstellen en vertogen van den Spanjaard en van den overlooper deden geen de minste uitwerking op den eerlijken kapitein, en in spijt van ‘verschillende andere verraderlijke schijngronden door sir William voor zijne allerlaaghartigste daden bijgebracht,’ zoo als Henschman het uitdrukte, bleef die officier, arm en in gevangenschap, den tijd afwachten dat hij zou worden uitgewisseld⁽²⁾.

Stanley trachtte vervolgens op verschillende gronden zijne handelwijs te verdedigen. Hij was door Leicester gemachtigd, zeide hij, om te dienen wien hij verkoos - alsof de landvoogd bij zulk eene machtiging aan Filips II had gedacht; hij had een verlofbrief om te gaan waarheen hij wilde - alsof die verlof-

(1) Wilkes aan Leicester, 24 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) Henry Henschman aan Walsingham, 22 Maart 1587. (*State Paper office MS.*) *Totidem verbis.*

brief hem rechtigde om de stad Deventer mede te nemen; hij was den Staten geene gehoorzaamheid schuldig; hij was van zijne gelofte aan den graaf ontslagen; hij was zijn eigen meester; hij had geld noch bevordering noodig; hij had zich, door zijn geweten en het besef van hetgeen hij Gode schuldig was, gedrongen gevoeld om de stad aan haren wettigen meester terug te geven, en zoo voorts⁽¹⁾.

Doch hetzij hij den Staten gehoorzaamheid schuldig was of niet, zeker is het dat hij hun geld ten behoeve van hem zelven en zijn volk had aangenomen, nog acht dagen vóór zijn verraad. Dat Leicester hem van zijne beloften in zoo ruimen omvang ontslagen had, dat de overlevering eener stad, die aan hem ter veilige bewaring was toevertrouwd, daarmee kon gerechtvaardigd worden, was zeker geen antwoord waard. Dat hij geoordeeld had het aan zijn geweten verplicht te zijn, om de stad aan haren vorigen heer terug te geven, bewees dat die rechter zich tamelijk laat had doen hooren in de borst van den man, die drie maanden geleden de stad gewapenderhand ontveldigd had aan mannen, die men van roomschgezindheid verdacht. Dat zijn voornaamste beweegreden echter niet louter geldzucht was, daaraan is geen twijfel. De gehechtheid aan zijn godsdienst, het verlangen om voor hetgeen hij daartegen misdreven had te boeten, de verraderlijke influisteringen van zijn boozen geest, York⁽²⁾, die de hoofdleider van de samenzwering was, en het vooruitzicht om zijn wilde en booze eerezucht voldaan te zien - dat waren de drijfveeren, die hem tot deze daad hadden gebracht. Verschillende sommen - van dertigduizend pond af tot eene jaarwedde van vijftienhonderd pistoletten toe - worden, als de bedongen prijs van zijn verraad, door Norris, Wilkes, Conway en anderen vermeld⁽³⁾; doch de hertog van

- (1) BOR, REYD, STRADA, HOOFT, *Vervolgh*, LE PETIT, WAGENAAR, *ubi supra*. BENTIVOGLIO, P. II. L. V, 312. F. HARAEI Ann. III, 398. CAMDEN, III, 397 *seq.*
- (2) Volgens CAMDEN, had York Stanley wijs gemaakt, dat deelnemers in de samenzwering van Babington hem beschuldigden van hun medeplichtige te zijn; waarom 'men hem ten spoedigste naar Engeland zou ontbieden, om hem daar te doen ophangen.' HARAEUS (t.a. pl.) gewaagt vluchtig van zoo iets; maar ik heb geen ander bericht gevonden van dezen zeer onwaarschijnlijken argwaan tegen sir William. De engelsche geschiedschrijver meldt ook, dat Stanley na het plegen van het verraad aan zijn volk den naam gaf van het Seminarierement, dat den roomschen godsdienst met het zwaard zou verdedigen, zooals de priesters der Seminarieën door hunne geschriften. De kardinaal Allen prees Stanley's daad in zijn berucht werk, en spoorde ieder aan om zijn voorbeeld te volgen. CAMDEN, B. III, 398.
- (3) De te voren aangehaalde brieven in HS. Doyley aan Walsingham, 25 Maart 1587. (*State Paper Office MS.*)

Parma verzekerde den Koning uitdrukkelijk in een geheimen brief, waarin hij de geheele toedracht der zaak verhaalde, dat Stanley 'bijzonder belangeloos' was gebleken. 'De kolonel werd alleen door godsdienstige beweegredenen gedreven,' zeide hij; 'hij vroeg geen andere belooning, dan dat hij voortaan in het leger van Zijne Majesteit zou mogen dienen - iets waar wel op gelet mag worden.'

Tegelijk blijkt echter uit deze briefwisseling, dat de Koning, op aanbeveling van den hertog, eene 'merced' toelagde, die Stanley niet weigerde⁽¹⁾; en men wist zeer goed, dat Filips jegens niemand ter wereld meer tot mildheid was gestemd, dan jegens mannen van hoogen rang, Vlamingen, Walen of Engelschen, die de zaak zijner afvallige onderdanen verlieten om onder zijne banieren te dienen. Doch bijna op hetzelfde oogenblik dat Stanley op zijn noodlottig verraad zon, dat zijner eerezucht een ruimer veld moest openen, stond er, zonderling genoeg, een allerschitterendste toekomst voor hem open. De Koningin dacht er over, om hem tot belooning van zijne uitstekende diensten en op raad van Leicester, hooge eereposten en titels te verleenen en tot onderkoning aan te stellen over Ierland - hetzelfde land dat hij thans voornemens was, als vijand van zijne vorstin en als dienaar van een vreemden dwingeland, gewapenderhand aan te tasten⁽²⁾.

De verdere lotgevallen van Stanley zijn grootendeels in vergetelheid geraakt. De Staten hadden op zijn hoofd en op dat van York een prijs van 3000 gulden gesteld⁽³⁾. Hij ging naar Spanje, en keerde later naar de Nederlanden terug. Er liep zelfs een gerucht, dat hij door het oordeel Gods krankzinnig was geworden⁽⁴⁾, ofschoon dit verhaal niet bevestigd werd.

- (1) Parma aan Filips, 12 Febr 1587. (*Archivo de Simancas* MS.) Vergelijk BENTIVOGLIO, P. II. L V., 312 en STRADA, II, 468, *seq.*, die zich over de zuiverheid van Stanley's beweegredenen zeer sterk uitlaat. Hij voegt er bij, dat de hertog er met warmte bij zijn vorst op aandrong, om zulk eene belangeloosheid niet onbeloond te laten - waarvoor dan ook gezorgd werd.
- (2) Dit wordt nadrukkelijk verklaard door Leicester in zijn brief aan de Staten-Generaal, zoodra hij van de overlevering van Deventer kennis gekregen had: 'L'affection et soing, que j'ay toujours eu à la conservation de l'estat des provinces unies, m'augmentent tant plus le regret que j'ay eu d'entendre la trahison de la ville de Deventer, qu'elle a esté formée par la lascheté de celny, auquel S.M. eut voulu confier royaumes entiers, et lequel elle pensoit annoblir des plus grands titres avecq recompenses condignes, pour le promouvoir à la dignité de Vice Roy d'Irlande,' etc. Leicester aan de Staten-Generaal, 2/12 Febr. 1587. (MS. van het haagsch Archief.)
- (3) BOR, II, XXII, 882. WAGENAAR, VIII, 199.
- (4) 'Uit Deventer schrijft men, dat de verrader Stanley waanzinnig wordt - een rechtvaardige straf van God - en dat zijn volk zeer arm en in de uiterste ellende is. De andere verrader, York, is onlangs in Antwerpen en Brussel gezien, waar hij niet zeer in aanzien was; hij zou besloten hebben om naar Spanje of Napels te gaan, om daar, buiten bereik van de beroerten dezer oorlogen, van zijn jaargeld te leven, uit vrees voor het lot, dat hij, als God mijn wensch verhoort, niet zal ontgaan.' Kapitein Ed. Burnham aan Walsingham 7 Maart 1587. (*State Paper Office* MS.)
'Er loopt een gerucht, dat Stanley kort geleden krankzinnig is geworden en alle bezinning en verstand verloren heeft.' - Lloyd aan Walsingham, 15 Oct. 1587. (*State Paper Office* MS.)

Zeker is het, dat hij op het eind van het jaar zijn regiment onder Farnese gemonsterd had, en gereed stond den hertog bij den grooten inval in Engeland te volgen⁽¹⁾.

Rowland York, in zulke praktijken doorkneed, volbracht zijn verraad op denzelfden dag dat de overlevering van Deventer voorviel. Hij reed in den ochtend van den 29sten Januari naar de poorten dier stad, vroeg bedaard, of Tassis daarbinnen meester was, en reed toen in dollen draf den weg van een paar uren naar zijn schans terug. Daar aangekomen riep hij zijne soldaten bijeen en gebod hun, de engelsche vaandels te verscheuren en hem naar Zutphen te volgen⁽²⁾. Twee vendels Statenvolk boden tegenstand er deden eene poging om de sterkte te behouden; doch zij werden overweldigd door de Engelschen en Ieren, bijgestaan door eene afdeeling Spanjaarden, die volgens afspraak uit de stad opdaagde. Hij ontving een rijke belooning, daar hij de verwachtingen van den hertog van Parma ver had overtroffen. Hij stierf plotseling, na een groot banket te Deventer, in den loop van hetzelfde jaar, voor het hem gelukt was naar Spanje te ontkomen om daar van zijn jaargeld rustig te leven. Men onderstelde dat hij vergiftigd was; doch niets was er in die dagen gewoner dan zulk een vermoeden, en niemand dacht er aan om de zaak te onderzoeken. Naderhand, toen Deventer den Staatschen weder in handen gevallen was, groef men zijn lijk op en hing het aan de galg.⁽³⁾

Parma was, zoo als men zich kan voorstellen, over zoodanige welgeslaagde ondernemingen hoogst tevreden. 'Zoo zijn de schansen van Zutphen,' zeide hij, 'om welke zooveel gevochten is, en Deventer, het eigenlijk doel van den jongsten veldtocht, dat den Engelschen zooveel bloed en geld kostte en dat het bolwerk van Groningen en al de Gewesten is - thans in de macht van

- (1) 'Daaronder was sir William Stanley, aan het hoofd zijner vendels, van acht- of negen honderd man, meest Ieren of Schotten, en verder Engelschen. Ik hoorde van een italiaanschen kapitein, dat men op Stanley's vendels het best kon rekenen.' John Giles aan Walsingham, 4 Dec. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Wilkes aan Leicester, 24 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (3) BOR, REYD, HOOFT, WAGENAAR, STRADA, BENTIVOGLIO, CAMDEN, LE PETIT, HARAEUS, *locis citatis*. BAKER'S *Chronicle*, 385. VAN METEREN, XIV, 429, 250. De aangehaalde brieven in HS.

Uwe Majesteit. Daarenboven moet dit verraad groot wantrouwen opwekken tusschen de Engelschen en de opstandelingen, die voortaan in het geheel niet meer zullen weten, wien zij kunnen vertrouwen⁽¹⁾.’

Deze gissing van Parma was zeer juist. Bovendien liep het getij den Staten toen erg tegen. Het Huis te Wouw, een kwartier van Bergen-op-Zoom, was toevertrouwd aan zekeren Le Marchand, een Franschman in dienst van het Gemeenebest, en door hem voor 16000 gulden aan Parma overgeleverd. ‘Het is een zeer belangrijke post,’ zeide de hertog, ‘en het geld is er wel aan besteed⁽²⁾.’

Het verlies van de stad Gelder, de hoofdplaats der provincie van dien naam, werd geleden in den zomer. Het stadje behoorde onder het rechtsgebied van Maarten Schenk en was de voornaamste bergplaats van de aanzienlijke en ongelijksoortige bezittingen, die hij zich in zijne onrustige maar hoogst voordeelige loopbaan als vrijbouter verworven had. De beruchte partijganger was toen afwezig, en met een winstgevend werk bezig: hij had met de Staten eene overeenkomst gesloten, die veel van een handelsverbintenis had, om de stad Rijnberk met al haar omstreken tegen den hertog van Parma te verdedigen, waartoe hij zich verbond een leger van 3300 man voetvolk en 700 ruiters te onderhouden. Voor deze groote en belangrijke krijgsonderneming zou hij uit 's lands schatkist 20000 gulden 's maands ontvangen, terwijl hem bovendien vergund werd het geheele platte land te brandschatten en van alle schepen, die langs Rijnberk op en af voeren, tol te heffen, een belasting naar de waarde op den ganschen rivierhandel, even willekeurig vastgesteld als ingevorderd⁽³⁾. Zulk een gedwongen tarief kon niet anders dan drukkend zijn; en ofschoon de Staten meenden dat zij met dien koop ‘een mooien duit’ verdiend hadden, was het lang niet gemakkelijk, den slimmen Maarten bij het sluiten van zulk een overeenkomst te verschalken, daar hij evenveel overleg in geldzaken als stoutmoedigheid in het vechten bezat. Volmaakter toonbeeld van een roover, die zich met de geestdrift van een kunstenaar aan zijn beroep wijdt, was nergens te vinden. Niemand deed zijn werk grondiger, maar niemand liet er zich ook beter voor betalen - en Thomas Wilkes, die zich uitnemend op zaken verstond, hield het er voor, dat de Staten met hun contract niet veel zouden winnen. Toch was het een troost, te weten dat het werk goed volbracht zou worden.

(1) Parma aan Filips II, 12 Febr. 1587. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Ibid. Vergelijk BOR, II, XXII, 878. STRADA, II, 466. WAGENAAR, VIII. 196. HARAEUS, III. 397, benevens vele anderen.

(3) Wilkes aan Leicester, 3 Dec. 1586. (*State Paper Office* MS.)

Schenk was dus niet te Gelder, daar hij bezig was met het beleg van Rijnberk af te slaan; en in zijne plaats voerde zekere Aristotle Patton, een schotsch overste in dienst der Staten, te Gelder het bevel. Nu was de hebzuchtige Schot er ook op bedacht om zaken te doen, en had hij even weinig last van gewetensknagingen als zelfs Rowland York. Daarenboven wist hij, dat hij in groot gevaar verkeerde van zijn post te verliezen; want Leicester was hem niet genegen en wenschte hem te doen vervangen. Patton koesterde ook een bepaalden wrok tegen Maarten Schenk; want die woestaard had hem kort geleden eene dracht stokslagen toegediend, die hij zonder twijfel rijkelijk verdiend had⁽¹⁾. Toen dus de hertog van Parma hem in het geheim 36000 gulden bood, als hij de hem toevertrouwde stad in alle stilte wilde overleveren, was de kolonel buiten zichzelf van vreugde over zulk eene uitmuntende gelegenheid om Leicester te bedriegen, zijn wrok tegen Maarten bot te vieren en zijn eigen fortuin te maken. Hij verstond zijn zaken echter te goed, om het aanbod al te gretig aan te nemen, en zocht met loven en bieden nog betere voorwaarden te bedingen; en wel met zulk een goed gevolg, dat hem bovendien werd vergund zich in het bezit te stellen van al die paarden, wapenen, zilverwerk, huisraad en andere roerende goederen in de stad, die aan Schenk toebehoorden en waarop hij de hand kon leggen. Hierin vond hij bevrediging voor zijne wraakdorst en een voldoende schadeloosstelling voor de ruwe bejegening en de slagen, die hij niet vergeten kon - want de bezittingen van Schenk alleen maakten geen onaanzienlijk vermogen uit - en bijgevolg werd de stad tegen het midden van den zomer overgeleverd aan den heer van Haultepenne⁽²⁾. Bovendien had de voortreffelijke Patton eene andere, edeler beweegreden. Hij was verliefd. Hij had ook een mededinger. Het voorwerp van zijn min was de weduwe van Pontus de Noyelle, Heer van Bours, die vroeger de citadel van Antwerpen had gered en later die stad en zichzelf aan Spanje verkocht. Zijn mededinger was niemand anders dan de aanzienlijke Heer van Champagny, de broeder van den kardinaal Granvelle, die als krijgsman, onderhandelaar en bestuurder der geldmiddelen eene uitstekende rol had gespeeld, doch die thans oud begon te worden, niet in de ruimste omstandigheden verkeerde en veel door de jicht geplaagd werd.

- (1) STRADA, II. 500. BAUDARTII *Polemographia*, II. 90. Vergelijk WAGENAAR, VIII. 226, die den beroemden voornaam van den Schot opgeeft.
- (2) Ibid. Leicester aan Walsingham, 4 Juli, 4 Aug. 1587. Lloyd aan Walsingham, 3 Juli 1587. (*State Paper Office MSS.*) Maar STRADA geeft aan, dat het zilver en andere goederen werden voorbehouden voor de spaansche regeering.

Mevrouw van Bours had hem echter hare hand toegestaan en den dag voor het huwelijk bepaald, toen de Schot, nu plotseling rijk geworden, zijn vroeger vruchteloos gebleven aanzoek hernieuwde. De weduwe hield half haar woord, door op den bepaalden avond te trouwen; maar, tot verbazing van heel Nederland, werd zij niet *haulte et puissante dame de Champagny*, maar *mistress Aristotle Patton*⁽¹⁾.

Voor het verraad van Gelder waren Leicester noch de Engelschen aansprakelijk. Patton was niet alleen een Schot, maar een aanhanger van Hohenlo, zoo als Leicester bij hoog en laag verklaarde⁽²⁾. Le Marchand was een Franschman. Maar Deventer en Zutphen waren plaatsen van het hoogste belang en Stanley een Engelschman van groot aanzien, iemand die waardig was gekeurd om in Leicester's afwezigheid het opperbevel te voeren. Bovendien had men een kornet, in dienst van 's graven neef Robert Sidney, te Zutphen met Tassis in mondigesprek gezien; en het vreeselijke vermoeden won veld, dat zelfs de doorluchtige naam der Sidney's bezoedeld zou worden⁽³⁾. Deze vrees was gelukkig ongegrond, hoewel de kornet buiten twijfel een verrader was, dien de vijand had zoeken over te halen; maar de gedachte alleen, dat sir Robert van het in hem gestelde vertrouwen misbruik zou kunnen maken, was bijna voldoende om het nog onbegraven lijk van zijn broeder uit den dood te doen opstaan.

Parma had gelijk, met te zeggen dat het thans met alle vertrouwen der Nederlanders in de Engelschen gedaan zou zijn, en dat de vereenigde Gewesten hare beste vrienden zouden beginnen te verdenken. Er volgde geen nieuw verraad, doch men zag het elken dag te gemoet. Men geloofde aan een geregeld plan om het land te verraden, en overal in de provincien ging een kreet van afschuw op. De heldendaden van Sidney en Willoughby, van Norris en Pelham en van Roger Williams, de trouwe en onschatbare diensten van Wilkes, de mildheid en de moed van Leicester, dat alles werd een tijd lang vergeten. De Engelschen werden in alle steden en dorpen der Nederlanden voor verraders

(1) BAUDART *ubi supra*. LE PETIT, II. 346, 347.

(2) 'Het is waar dat Gelder verloren is, dat het overgeleverd is door Patton den Schot, die door graaf Hollock daar was aangesteld, en die geheel tot zijne beschikking stond. Doch zie eens, hoe goedhartig van Norris en Wilkes! zoodra zij het vernomen hadden, meldden zij den Staten, om mij bij het volk gehaat te maken, dat deze Patton een overste was dien ik benoemd had,' enz. Leicester aan Walsingham, 2 Juli 1587 (*State Paper Office MS.*) Men zal opmerken, dat dit voorval in den tekst nevens andere overeenkomstige gebeurtenissen is geplaatst, ofschoon er eenige maanden tusschen verliepen.

(3) Verhoor van Newton MS. (boven aangehaald.) Vergelijk VAN METEREN, XIV, 249, 250. REYD, VI. 97, 98.

en schelmen uitgekreten. Deftige engelsche kooplieden trokken van de eene herberg naar de andere en van stad tot stad, en konden voor geld noch goede woorden huisvesting krijgen. De natie geleet wel in den ban te zijn. Een allertreurigst verschil met het begin des jaars, toen dezelfde menschen, die thans het luidst scholden en den felsten haat lieten blijken, de warmste vrienden waren geweest van Elizabeth, van Engeland en van Leicester.

Aan tafel bij Hohenlo gaf men, zelfs in de tegenwoordigheid van sir Roger Williams, luid te kennen dat het hoogst onwaarschijnlijk was, indien iemand van zulk een hoogen rang in het Koninkrijk Engeland als Stanley, en die zulke aanzienlijke betrekkingen en ruime middelen had, zulk een verraad pleegde, dat hij dit doen kon zonder voorkennis en goedvinden van Hare Majesteit.

Oldenbarnevelt verklaarde in den Staatsraad dat Leicester met zijn brief van den 24sten November ten doel had gehad, de regeering der Republiek naar Engeland over te brengen, om, in overleg met den engelschen Kabinetsraad, over alles naar believen te beschikken; dat het land nooit door de Franschen zoo bedrogen was als thans door de Engelschen, en dat hun beheer ondragelijk was geworden⁽¹⁾.

De raadsheer Karel Roorda beweerde aan de tafel van den keurvorst Truchses, dat het land *de tyrannide in tyrannidum* (van de eene dwinglandij in de andere) vervallen was; en, had men voorheen het dwangjuk der Spanjaarden en Franschen afgeschud, thans noemde hij het tijd om tegen de Engelschen op te staan. Oldenbarnevelt en Buis verklaarden dat de Gewesten in staat waren om zich, zonder vreemden bijstand, te verdedigen; en dat het zeer nadeelig zou werken, het volk een tegenovergestelde meening in te prenten.⁽²⁾

De gansche vergadering der Staten-Generaal verscheen voor den Staatsraad, en vroeg naar den naam van den man, aan wien de beruchte brief van den graaf was ter hand gesteld - dat stuk, waardoor de landvoogd het gezag, dat hij openlijk aan het lichaam had overgedragen, steelsgewijze had durven te herroepen, en het van de macht had beroofd om voorbedachte misdaden te voorkomen. Na veel tegenstribbelen werd de naam

- (1) *Beleedigingen, Hare Majesteit, Zijne Excellencie en de geheele engelsche natie door de Staten en anderen aangedaan*. April 1567. Sir John Norris aan Walsingham, 25 Maart 1587. Wilkes aan Hatton, 24 Jan. 1587. Memorie gegeven aan sir Roger Williams, Febr. 1587. Wilkes aan de Koningin, 16 Febr. 1587. (*State Paper Office MSS.*)
- (2) Vergelijk STRADA, II. 469 BENTIVOGLIO, P. II. L. IV. 312 *seq.* BOR, II, XXII, 883. WAGENAAR, VIII, 199, en vele anderen.

van Brackel opgegeven; en indien de schuldige niet bij toeval afwezig was geweest, zou zijn leven gevaar hebben geloopt; want zelden had men zulke deftige staatslieden zoo fel verbitterd gezien.

De gevolgen van dit ellendige verraad zijn met geen pen te beschrijven. Ongelukkigerwijze werd het gevaar nog vermeerderd door den jammerlijken toestand, waarin zich de engelsche krijgslieden door de karigheid hunner vorstin gebracht zagen. Leicester was weg; en sedert haar gunsteling niet meer in de Nederlanden was, scheen de Koningin te vergeten dat er zich nog Engelschen op dien noodlottigen bodem bevonden. *In vijf maanden tijds was er geen penning gezonden* voor haar volk. Terwijl de graaf er vertoefd had, was er in zeven of acht maanden honderd - veertigduizend pond overgemaakt en na zijn vertrek werd er in een half jaar nog geen vijfduizend pond gezonden.⁽¹⁾

De engelsche soldaten, die in elken strijd voor de vrijheid der Nederlanden zoo dapper hadden gevochten, waren - voor zoover zij nog overbleven - enkel uitgehongerde, half naakte landloopers en stroopers geworden. Wakkere krijgslieden waren door hunne vorstin in roovers veranderd; en thans maakte hen de algemeene haat, die zich plotseling aan den naam van Engelschman had gehecht, tot verstooten ballingen. Het wemelde in de Nederlanden van havelooze en verminkte wezens, aan wie het verboden was door de steden te trekken, en die daarom het platteland afliepen, de hoenderhokken leeghaalden en het boerenvolk plunderden. Velen liepen tot den vijand over; andere trokken bedelend naar Engeland terug, tot voor de poorten van het paleis, waar zij hunne wonden en hunne ellende ten toon stelden voor de oogen der goede Koningin Bess, die de moeder harer onderdanen wilde heeten - maar te vergeefs bedelden zij daar om brood.⁽²⁾

De engelsche ruitery, thans tot vijfhonderd man ingesmolten, sloeg door gebrek aan het muiten en deed, eer als struikroovers dan als krijgslieden, een strooptocht door Holland. Graaf Maurits beval hun oogenblikkelijk te vertrekken, en Hohenlo zwoer dat hij, zoo dit bevel niet terstond gehoorzaamd werd, zich aan het hoofd zijner troepen zou stellen en hen tot den laatsten man verdelgen. Allerpijnlijkst en hoogst vernederend was het voor wakkere mannen, die voor hunne Koningin en de Republiek gestreden hadden, om zich thans - door de karigheid der eerste en de opgewondenheid der laatste - gedwongen te zien om van

(1) Wilkes aan de Koningin, 16 Febr. 1587 en aan Walsingham, 19 Jan. 1587. *Memorial of things to be declared.* (Van Burghley's hand.) Nov. 1587. (*State Paper Office MSS.*)

(2) Wilkes aan Leicester, 24 Jan. J. Norris aan Walsingham, 25 Maart 1587. (*State Paper Office MSS.*)

honger te sterven, te stelen of zich te laten dooden door hen, tot wier verdediging zij hunne haardsteden hadden verlaten!

Eindelijk gelukte het den braven Wilkes, die steeds zijn best bleef doen, om achthonderd pond sterling voor twee maanden ter leen te krijgen, waarvoor hij, zoo als hij zich uitdrukte, 'zijn eigen lichaam moest verpanden.' Zoo kon hij den ruiters omtrent dertig shillings per man uitbetalen, door welken onderstand zij voor een poos werden tevreden gesteld en in een betere stemming gebracht.⁽¹⁾

In deze schilderij overdreven? Was ons penseel de engelsche natie of de engelsche Koningin vijandig? Haar eigen krijgsoversten en vertrouwde raadslieden verhaalden deze geschiedenis in al hare pijnlijke bijzonderheden, waarvan men in andere gedenkboeken bijkans geen weerga vindt. De karigheid der groote Koningin is een onuitwisbare smet op haren naam, en nooit vertoonde die zich in hatelijker daglicht dan tegenover hare wakkere soldaten in de Nederlanden in het jaar 1587. Thomas Wilkes, een waarheidlievend man, die rekenen verstond, had Elizabeth bericht, dat de onkosten van één oorlogsjaar onder Leicester's

- (1) Wilkes aan Leicester, 12 Maart 1587. (MS.) 'Zoo groot is het gebrek aan krijgstucht,' schreef Wilkes, 'inzonderheid onder onze soldaten dat ik mij schaam over de aanhoudende klachten, die hier in den Raad tegen hen inkomen. En hoewel sir John Norris en ik dikwijls aan de kapiteins en bevelhebbers verzocht hebben om orde te stellen op de buitensporigheden en wanorden, die zich hun soldaten in de steden veroorloven, wordt er niettemin zoo weinig acht op geslagen, dat er geen de minste verbetering volgt; zoodat wij bij het volk evenzeer gehaat beginnen te worden als *de Spanjaarden zelf, die de door hen veroverde steden met zachter hand regeeren, dan wij onze vrienden en bondgenooten.*

'Wij meenen, dat daarvoor twee oorzaken zijn. Vooreerst het gemis van soldij, zonder welke het onmogelijk is de krijgstucht onder de soldaten te handhaven. De meeste troepen in Harer Majesteits dienst (uitgezonderd de bezettingen van Den Briel en Vlissingen) hebben sedert verleden September, dat is in ongeveer vijf maanden, geen geld ontvangen. De tweede oorzaak is gebrek aan gezag en beleid bij de hoofdlieden en aanvoerders; voor het grootste deel hebben zij nooit te voren gediend en niet genoeg oordeel om zichzelven, laat staan dan anderen, te regeeren; anderen zoeken op alle mogelijke wijzen van de arme soldaten voordeel te trekken, zoodat zij zich bij de vendels gehaat maken. En indien hierin geene verbetering wordt gebracht, zou het beter zijn dat Hare Majesteit hen allen terugriep; want zoo als het thans met de soldaten gesteld is, hebben de Staten weinig of geen dienst van hen, en bovendien berooven zij de steden en loopen zij het platteland af,' Wilkes aan Walsingham, 19 Jan. 1587. (MS.)

En kort daarna schreef hij: 'Ik zag geen ander middel om hen te helpen, dan zelf te trachten eenig geld te krijgen voor hunne voeding, totdat hierin anders anders was voorzien, waarop ik door mijn eigen krediet, onder borgstelling met mijn eigen lichaam, 800 *l.* heb gekregen, die over twee maanden terug moeten worden betaald. Deze som verdeelde ik onder de hulpbehoevende vendels, acht in getal, hetgeen per man dertig shillings bedroeg,' enz. Wilkes aan Leicester, 12 Maart 1587. (*State Paper Office MS.*)

beheer juist vijfhonderdzestig pond en negentien schillings hadden beloopt, waarvan Hare Majesteit slechts honderdzesenveertigduizend driehonderd en zesentachtig pond en elf shillings had gegeven, terwijl het overschot door de Staten betaald, of gedeeltelijk door hen opgenomen was.⁽¹⁾ Die cijfers maakten geen aangename indruk; maar de cijfers van eerlijke boekhouders vleien zelden en Wilkes behoorde niet tot die financiers, welke de zaken mooier kunnen of willen voorstellen dan zij zijn. Hij zond de rekeningen over, juist zoo als zij, met de ondertekening der schatmeesters van de Staten en van de engelsche betaalmeesters voorzien, waren ingediend; en de Koningin stond versteld over de bedragen. Zulk een oorlog kon zij niet langer voorzetten, zeide zij, en zij wees het verzoek der Staten om hen zestigduizend pond te leenen van de hand, en weigerde bovendien kortaf, haar lieveling Robin een stuiver voor te schieten om de hypotheek, waarmede twee derden van zijne goederen bezwaard waren, af te lossen, hoewel de tijd van betaling bijna verstreken was, of hem den geringsten onderstand te geven om zich op nieuw voor den oorlog te kunnen uitrusten.

En toch trok geen harer staatslieden het in twijfel, dat deze veldslagen in de Nederlanden even goed voor Engeland geleverd werden, alsof zij hadden plaats gevonden op het eiland Wight of op de kust van Kent, waarvan de kaarten door de staatslieden en krijgsoversten van Spanje dagelijks bestudeerd werden.

Ook aan Leicester had Wilkes de waarheid in het aangezicht gezegd, hoewel hij hem achter zijn rug krachtig verdedigde, zijn best deed om zijne tekortkomingen te verontschuldigen, zijn moed en mildheid prees en zijn geliefkoosd stelsel van de oppermacht des volks zeer schrander en heftig bepleitte. Wel verzekerde hij hem, dat hij, wanneer hij spoedig terugkwam, de Staten ‘als schooljongens’ zou kunnen regeeren; maar hij verzuimde tevens niet, hem de rampzalige uitwerking voor oogen te houden van zijn plotseling vertrek en zijn langdurige afwezigheid. Hij had de gevolgen van het verraad van Deventer met de donkerste kleuren geschilderd; hij had de kuiperijen tegen zijn gezag ontsluit; hij had hem bij herhaling en vurig gesmeekt om terug te keeren; hij had de Koningin verzekerd, dat Leicester, niettegenstaande eenige misslagen in zijn beheer, de aangewezen man was om haar in de Nederlanden te vertegenwoordigen en dat hij, door zijne groote ondervinding, in drie maanden tijds meer kon uitrichten dan iemand anders in een jaar. Hij had zijn best gedaan om de veeten tusschen hem en

(1) Wilkes aan Walsingham, 12 Jan. 1587. Dezelfde aan Burghley, 12 Jan. 1587. (*State Paper Office MSS.*)

de invloedrijkste personen in de Nederlanden te stillen; hij had gedaan gekregen, dat uit naam van de Staten-Generaal aan Leicester beleefde brieven gezonden werden - tot groot genoegen van de Koningin; doch zijne vriendschap met sir John Norris had hij niet opgegeven, 'omdat 's mans deugden hem meer dan iemand ter wereld aanspraak gaven op liefde; en omdat hij, hoe meer hij hem leerde kennen, des te meer reden vond om hem lief te hebben en te bewonderen⁽¹⁾.'

Dit was een onvergefelijke overtreding van hem, en daarvoor, en omdat hij ten aanzien van de rekeningen de waarheid had gezegd, kreet Leicester Wilkes bij de Koningin voor een verrader en huichelaar uit, en dreigde bij herhaling, hem om hals te brengen. Hij had zelfs de laagheid eene poging te doen om Burghley tegen hem op te zetten, door den lord schatmeester te verstaan te geven, dat Wilkes ook van hem kwaad gesproken had - en deed dus den goeden naam van den ronden raadsheer bij de Koningin en velen harer vetrouwelingen ten sterkste afbreuk, in weerwil dat Wilkes haar verzocht, hem te vergunnen dat hij zijn droevig lied even als de koekoek gedurig herhaalde, en dat het haar believen mocht haar armen dienaar niet ongehoord te veroordeelen⁽²⁾.'

Oogenblikkelijk had men maatregelen genomen ten aanzien van het verraad van Deventer, en de verhouding tusschen de Staten-Generaal en het engelsche bewind in het algemeen. Oldenbarnevelt stelde terstond een strengen brief aan den graaf van Leicester op. Den 2den Februari kwam Wilkes met de overige leden van den Staatsraad toevallig juist in de vergadering der Staten-Generaal, op het oogenblik dat Oldenbarnevelt verzocht, dat stuk in het openbaar te lezen. Dit geschiedde. Wilkes stond toen op en maakte eenige aanmerkingen.

'De brief aan Zijne Excellentie schijnt vrij scherp,' merkte hij op. 'Er staat geen woord in,' zeide Oldenbarnevelt daarop kortaf, 'dat niet volkomen waar is'; en hiermede maakte hij aan het gesprek over dit onderwerp een einde en hield een lang vertoog over andere zaken, die toen aan de orde waren.

Wilkes, die zich zeer bezorgd maakte over de uitwerking van dezen brief, zoowel op de openbare meening in Engeland als op zijn eigen verhouding als Engelschman tegenover de andere leden van den Staatsraad, begaf zich onmiddellijk naar graaf Maurits, den president Van der Mijle en den predikant Villiers, en verzocht om hunne tusschenkomst, ten einde te beletten dat de

(1) Wilkes aan de Koningin, 16 Febr. en aan Walsingham, 17 Febr. en 17 Mei 1587, (*State Paper Office MSS.*)

(2) Wilkes aan de Koningin, 8 Febr. 1587. (*State Paper Office MS.*)

brief zoo afgezonden werd. Zij beloofden eene poging te zullen doen om de afzending te vertragen, of er den toon van te verzachten. Veertien dagen daarna vernam Wilkes echter tot zijne verslagenheid, dat het stuk (waarvan de hoofdinhoud later zal worden medegedeeld) naar zijne bestemming verzonden was⁽¹⁾.

Ondertusschen werd er een vergadering belegd van rechtsgeleerden met den familieraad van graaf Maurits, waarin besloten werd, dat de graaf den titel van prins meer in het openbaar zou voeren dan hij tot dusver had gedaan, opdat het werkelijke hoofd van het huis der Nassau's hooger titel zou dragen dan Leicester, of wie er ook uit Engeland mocht gezonden worden. Ook werd Maurits door de Staten voorloopig tot gouverneur-generaal benoemd, met Hohenlo als zijn luitenant-generaal⁽²⁾. Die geduchte veldheer, thans volkomen hersteld, was druk bezig om overal de steden en bezettingen voor de hollandsche partij te verzekeren en alle beambten, die men van engelschgezindheid verdacht hield, te ontslaan. Vooral kwam hij op een allergemeenzaamsten voet met den graaf van Meurs, stadhouder van Utrecht, wiens haat, zoowel als die zijner vrouw, tegen Leicester en de engelsche natie, oorspronkelijk door het ongelukkig gebabbel van Otheman opgewekt, feller geworden was dan ooit. Dag aan dag vierden zij samen feest, en zij beraamden een plan, waardoor om zekere redenen de provincie Utrecht onder het voortdurend stadhouderschap van prins Maurits aan Holland zou worden gehecht.

- (1) Wilkes aan Walsingham, 17 Mei 1587. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk WAGENAAR (VIII. 201), volgens wien de vermaarde brief van 4 Februari door Wilkes was gelezen en goedgekeurd. Dit is eene dwaling, zoo als uit het verhaal in den tekst blijkt, dat zich op de brievenverzameling van Wilkes in HS. grondt.
- (2) Memorie van Wilkes aan sir Roger Williams, Febr. 1587. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk. LE PITIT, II. XIV. 541. WAGENAAR, VIII. 203, 204. VAN METEREN, XIV. 250. REYD, VII. 100.